

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. MEŞRUTİYET VE ERKEN CUMHURİYET
DÖNEMLERİNDE İTTİHATÇI BİR FEDAİ VE
MİLLETVEKİLİ ATIF KAMÇIL

TALHA BURAK ÜNLÜ
160121019

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MUSTAFA GÖLEÇ

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL 2019

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih yüksek lisans programı 160121019 numaralı öğrencisi Talha Burak ÜNLÜ'nün ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde İttihatçı Bir Fedai ve Milletvekili Atıf Kamçıl**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **20.09.2019** tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mustafa GÖLEÇ

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Doç. Dr. Hasip SAYGILI

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Doç. Dr. Ercan KARAKOÇ

(Jüri Üyesi)

Yıldız Teknik Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğu üniversite veya başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Talha Burak ÜNLÜ

DÜZELTME METNİ

- 1- Tezin formatı düzenlenmiştir.
- 2- Özet ve Abstract kısımları düzenlenmiştir.
- 3- Tezin “Atıf Bey’in Ailesi ve Eğitimi” adlı bölümünün “Atıf Bey’in Eğitimi” alt başlığına yeni bilgiler eklenmiştir.
- 4- Tezin “Teşkilat-ı Mahsusa, Divan-ı Harb-i Örfi Yargılaması ve Malta Sürgünü” başlıklı beşinci bölümünün alt başlığı olan “Malta Sürgünü” kısmı yeni kaynaklar eklenerek daha zengin bir hale getirilmiştir.
- 5- Tezin altıncı bölümünde alt başlık olarak yer alan “Malta Sürgünü’nden Sonraki Günleri” tarafınca bilgi yanlışlığı tespit edildiği için tezden çıkarılmıştır.
- 6- Tezdeki yazım ve dilbilgisi hataları düzeltilmiştir.
- 7- Sonuç kısmı yeniden düzenlenmiştir.
- 8- Bibliyografya kısmına yeni eserler eklenmiştir.
- 9- Ekler kısmındaki gereksiz fotoğraf ve belgeler çıkarılmış, yeni eklemeler yapılmıştır.

II. MEŞRUTİYET VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE

İTTİHATÇI BİR FEDAİ VE MİLLETVEKİLİ ATIF KAMÇIL

ÖZET

Atıf Bey, 1880/82 senesinde Çanakkale’de doğmuş, 1904’te Harbiye Mektebi’nden Piyade Mülazımı rütbesiyle mezun olarak Manastır’daki III. Ordu’ya atanmıştır.

II. Meşrutiyet’in ilanından yaklaşık bir sene önce İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katılan Atıf Bey, cemiyetin Fedâi Zâbitan şubesine üye olmuştur. II. Abdülhamid’e isyan ederek dağa çıkan Resneli Niyazi Bey’in ayaklanmasını bastırmak için sultan tarafından görevlendirilen Şemsi Paşa’yı öldürmüş, Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesinde büyük bir rol oynamıştır.

II. Meşrutiyet’in ilanından kısa bir süre sonra Dersaadet Jandarma Alayı Göztepe Bölüğü’nde görev yapan Atıf Bey, Meclis-i Mebusan’da iki dönem Çanakkale, bir dönem de Ankara mebusu olarak vazife yürütmüştür. İTC’nin Merkez-i Umumisi’nde ve Teşkilat-ı Mahsusa’da önemli görevler yürüten Atıf Bey, önce Divan-ı Harb-i Örfi’de yargılanmış ardından da İngilizler tarafından Malta’ya sürgüne gönderilmiştir. Sürgünden sonra bir süre jandarma zabıtlığı ve Çankırı Reji Müdürlüğü’nde çalışan Atıf Bey, Cumhuriyet’in ilanından sonra İnhisarlar Müdürlüğü’nde çeşitli görevler üstlenmiştir.

1939-1943 ve 1943-1946 yılları arasında T.B.M.M.’de iki dönem Çanakkale Milletvekilliği yapan Atıf Bey, hayatının son döneminde Sular İdaresi’nde çalışmış, 21 Ocak 1947 tarihinde, Kadıköy’de vefat etmiştir.

Bu tezde, yaşadığı dönemin olayları ışığında bir Atıf Kamçıl biyografisi ortaya konulmuştur. Atıf Bey’in siyasi ve askeri faaliyetleri incelenmiş veyakın tarihimizdeki yeri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atıf Kamçıl, II. Meşrutiyet, Şemsi Paşa, Çanakkale, İttihat ve Terakki

A UNIONIST FEDAI AND DEPUTY DURING THE SECOND CONSTITUTIONAL ERA AND EARLY PERIOD OF MODERN TURKEY

ATIF KAMÇIL

ABSTRACT

Atif Kamçıl was born in Çanakkale in 1880/82. He graduated from Military School (Harbiye Mektebi) with the rank of Infantry Lieutenant in 1904 and was appointed to the 3rd Army in the Monastery.

Mr. Kamçıl, who joined the Committee of Union and Progress (CUP) about a year before the declaration of The Second Constitutional Monarchy, became a member of the self-sacrificing officers (Fedâi Zâbitan) branch of the committee. He killed Şemsi Pasha who was appointed by the sultan to suppress the rebellion of Resneli Niyazi Bey against Abdülhamid II and played a major role in the re-proclamation of the Constitutional Monarchy.

After the declaration of the Second Constitutional Monarchy, he officiated in Göztepe Company of Dersaadet Gendarmerie Regiment and he served as the deputy of Çanakkale for two terms and as the deputy of Ankara for a term in the Chamber of Deputies of the Ottoman Empire (Meclis-i Mebusan). Atif Kamçıl, who carried out important tasks in the Center of the CUP and Teşkilat-ı Mahsusa, was first tried in the Martial Court (Divan-ı Harb-i Örfi) and then exiled to Malta by the British. After the deportation, he worked as a gendarmerie officer and in Çankırı Reji Müdürlüğü for a while. After the proclamation of the Republic, he undertook various duties in the Directorate of İnhisarlar.

Between the years of 1939-1943 and 1943-1946, he served as a deputy of Çanakkale for two terms in Grand National Assembly of Turkey (T.B.M.M.). In the last period of his life, he served in the Water Administration and passed away on 21 January 1947 in Kadıköy.

In this thesis, an Atıf Kamçıl biography was studied in the light of the events of the period he lived. Atıf Kamçıl's political and military activities were examined and his place in our recent history was tried to be analyzed.

Key Words: Atıf Kamçıl, II. Constitutional Era, Çanakkale, İttihat ve Terakki

ÖNSÖZ

İttihat ve Terakki Cemiyeti, şüphesiz ki, Türk tarihinin önemli teşkilatlarından biridir. Bu çalışmada da İTC'nin önemli bir mensubu olan Atıf Kamçıl'ın biyografisi yazılmıştır. Yalnızca Atıf Bey'in faaliyetleri değil, onu bu faaliyetlere yönelten dönemin olayları hakkında da bilgiler verilmiştir. Atıf Bey'i anlamak için, dönemin olaylarını tahlil etmenin gerekli olduğu düşünülmüştür.

Biyografi yazarı, çalışmasına konu olan kişinin hayatının tüm evrelerini incelemek ve anlamak ister. Fakat biyografinin mükemmel bir hale gelmesimin neredeyse imkânsız olduğu da bir gerçektir. İnsan ömrünün yüzlerce sayfaya sığamayacağı bilinmesi gerekir. Atıf Kamçıl'ın hayatı da eldeki kaynakların, malzemelerin ve imkânların sınırlılığı çerçevesinde yazıldığı için bu durum çalışmamız için de geçerlidir. Bu çalışma, yalnızca şu ana kadar müstakil bir şekilde çalışılmayan Atıf Bey'i anlamak adına bir adım mahiyetindedir. Atıf Kamçıl gibi yakın dönem Türkiye tarihinde önemli yere sahip olan bir şahsın hayatının bugüne dek incelenmemesi önemli bir eksiktir. Çalışmamız, aynı zamanda ona bir vefa borcu niteliğini taşımaktadır.

Bu çalışmadaki anlatı mümkün anlatılardan biridir. Günün birinde Atıf Kamçıl hakkında başka bir çalışma yapıldığında bu çalışmada ele alınmayan farklı bir hayat hikâyesi yazılabilir.

Araştırmaya başlanıldığında elimizde neredeyse hiçbir şey bulunmamaktaydı. Biyografi çalışmak bizim için tabiri caizse ufak un tanelerinden bir ekmek yapmak gibi olmuştur. Atıf Kamçıl'ın Sakarya'da yaşayan ve kendisiyle aynı adı taşıyan torunu Atıf Kamçıl ile tanışılarak ilk adım atılmıştır. Atıf Bey, çalışmamıza katkı sunmak için saatlerini ayırmış, verdiği bilgiler sayesinde tezin araştırma sahası genişlemiştir. Atıf Bey'in bir diğer torunu Bülent Bora Atıf da dedesinin aile albümünü paylaşarak teze katkı sunmuştur. Kendilerine teşekkür borçluyum.

Konunun tematik bütünlüğünü sağlamak amacıyla giriş bölümünde Atıf Bey'in yetiştiği dönemin şartların anlaşılması için ve Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki durumu ana hatlarıyla ele alınmıştır. Birinci bölümde Atıf Bey'in ailesi ve eğitim hayatı mercek altına alınmıştır. İkinci bölümde Atıf Bey'in askeri faaliyetleri ve üye olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde üstlendiği görevler antılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Atıf Bey'i cemiyete üye

olmayı iten şartları ve Osmanlı'nın geleceği konusundaki fikirler irdelenmiştir. Üçüncü bölümde Atıf Bey'i tarihe geçirecek olay olan Şemsi Paşa suikastinin sebepleri, öncesi ve sonrası incelenmiştir. Dördüncü bölümde Atıf Bey'in siyasi faaliyetleri, Trablusgarp Savaşı'ndaki rolü ve Enver Paşa ile ilişkileri mercek altına alınmıştır. Beşinci bölümde Atıf Bey'in Teşkilat-ı Mahsusa çatısı altında yürüttüğü faaliyetlere, Mütareke döneminde Bekirağa'daki hapis, sonrasında Malta'daki esir hayatına ve sürgün dönüşündeki faaliyetlerine değinilmiştir. Altıncı ve son bölümde ise Atıf Bey'in inişli, çıkışlı hayatını en iyi yansıtan dönem incelenmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonraki bambaşka bir Atıf Bey karşımıza çıkmıştır. Bu bölümde Atıf Bey'in çalıştığı işler, Çanakkale milletvekilliği ve hayatının son dönemi yazılmıştır.

Bu teze yaptığı katkılardan dolayı, özellikle konu seçimimde etkili olan ve kaynak anlamında istifade ettiğim kıymetli Hakan Özdemir'e teşekkür ederim.

Çıktığım bu yolda bana yol gösterici olan, tecrübesiyle ve engin bilgisiyle ufkumu açan danışman hocam pek kıymetli Doç. Dr. Mustafa GÖLEÇ'e, çokça istifade ettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mesut UYAR'a, tezimin ilerlemesi için desteğini esirgemeyen muhterem Prof. Dr. Gültekin YILDIZ hocama, elindeki değerli evrakı benimle paylaşmak suretiyle tezimin olgunlaşmasında bana katkılarını esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Polat Safi'ye, araştırmalarımı yaparken sıkça faydalandığım ve zengin bir araştırma imkânı sunan İSAM kütüphanesi, ATASE ve BOA çalışanlarına, kendilerinin öğrencisi olmakla iftihar ettiğim, tarihe bakışımı değiştiren çok değerli hocalarım Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN ve Doç. Dr. Hasip SAYGILI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamda bana motivasyon kaynağı oluşturan değerli ÖĞRETMEN arkadaşlarıma ve tarihi hep sevdirmeye çalıştığım sevgili ÖĞRENCİLERİME ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Bunun yanında ailemin tüm fertlerine, başta Annem Nazife ÜNLÜ ve ağabeyim Yakup ÜNLÜ'ye ne kadar teşekkür etsem azdır. Oğlu olmakla gurur duyduğum, babam, merhum Mustafa ÜNLÜ'yü saygı ve rahmetle anıyor, bu çalışmayı kendisine adıyorum.

Son olarak ama en önemlisi, araştırma, okuma ve yazma süreci esnasında beni sürekli yüreklendiren ve teşvik eden sevgili eşim, hayat arkadaşım Nurcan ÜNLÜ'ye minnettarım, o olmasaydı, bu çalışma olmazdı.

Talha Burak ÜNLÜ
İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. ATIF BEY'İN AİLESİ VE EĞİTİMİ.....	6
1.1. ATIF BEY'İN AİLESİ	6
1.2. ATIF BEY'İN EĞİTİM HAYATI	10
İKİNCİ BÖLÜM	13
2. ATIF BEY'İN ASKERÎ VE SİYASÎ FAALİYETLERİ	13
2.1. BULGAR SORUNU VE ATIF BEY'İN MAKEDONYA 'DAKİ FAALİYETLERİ.....	13
2.2. ATIF BEY'İN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NE BAĞLI FEDÂİ ZÂBİTAN BÖLÜĞÜ'NE ÜYE OLMASI.....	16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	24
3. SUİKAST (7 TEMMUZ 1908).....	24
3.1. ŞEMSİ PAŞA SUİKASTİNDEN ÖNCEKİ DURUM.....	24
3.1.1. Reval görüşmeleri.....	24
3.1.2. Resneli Niyazi Bey'in Dağa Çıkışı.....	27
3.1.3. Enver Bey'in Dağa Çıkışı	30
3.1.4. İsyancıları Bastırmak İçin Şemsi Paşa'nın Görevlendirilmesi	33
3.2. ATIF BEY'İN ŞEMSİ PAŞA'YI VURMASI.....	43
3.2.1. İTC'nin Şemsi Paşa'yı Ortadan Kaldırma Kararı	43
3.2.2. Atıf Bey'in Göreve Talip Olması	44
3.2.3. Atıf Bey'in Suikast İçin Yaptığı Hazırlıklar	48
3.2.4. Cemiyetin Desteği ve Süleyman Askerî Bey'in Yardım Teklifi	49
3.2.5. Suikast Anı: "Beni Zabitler Bitirdi".....	51

3.3. ŞEMŞİ PAŞA SUİKASTİNDEN SONRAKİ DURUM	58
3.3.1. Suikastten Sonra Atıf Bey'in Kimliğini Tespit Çalışmaları	58
3.3.2. Suikastten Sonra Atıf Bey'in Gizlenmesi	62
3.3.3. Şemsi Paşa'nın Halefi Müşir Osman Paşa'nın Dağa Kaldırılması ve Firzovik Toplantısı.....	67
3.3.4. Atıf Bey'in Şemsi Paşa Suikasti Hakkındaki Düşünceleri ve Meşrutiyet'in İlanındaki Rolü.....	72
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	79
4. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ	79
4.1. İSTANBUL'DAKİ JANDARMA VE POLİS ZABİTLİĞİ GÖREVİ.....	79
4.2. BİGA VE ANKARA MEBUSLUĞU	81
4.3. TRABLUSGARP SAVAŞI VE EDİRNE'NİN GERİ ALINMASINDA ATIF BEY'İN ROLÜ	89
4.4. ATIF BEY'İN ENVER PAŞA'NIN HARBİYE NAZIRI OLMASINDAKİ ROLÜ ...	93
BEŞİNCİ BÖLÜM	98
5. TEŞKİLAT-I MAHSUSA, DİVAN-I HARB-İ ÖRFİ YARGILAMASI VE MALTA SÜRGÜNÜ	98
5.1. TEŞKİLAT-I MAHSUSA	98
5.2. DİVAN-I HARB-İ ÖRFİ'DE YARGILANMASI	106
5.3. MALTA SÜRGÜNÜ	119
ALTINCI BÖLÜM.....	130
6. CUMHURİYET'İN İLANINDAN SONRAKİ FAALİYETLERİ.....	130
6.1. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ATIF BEY	130
6.2. ÇANAKKALE MİLLETVEKİLLİĞİ YILLARI (1939-1943 / 1943-1946)	135
6.3. ATIF BEY'İN HAYATININ SON DÖNEMİ VE ÖLÜMÜ (1946-1947)	139
SONUÇ.....	142
BİBLİYOGRAFYA.....	146
EKLER.....	166

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.md.	Adı geçen madde
a.g.t	Adı geçen tez
Anl.	Anlatan
ATASE	Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt
ATAZB	Atatürk Arşivi Kataloğu, Ziraat Bankasından Gelen Evrak
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO	Bab-1 Âli Evrak Odası
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C./c.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	Çeviren
DH.SN.THR	Dahiliyeî Nezâreti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi, Tahrirat Kalemi
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
H.	Hicri
haz.	Yayına hazırlayan
H.H.P.	Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
I.MLU	İrade Meclis-i Umumi
ks.	Kısım
M.	Miladi
M.S.B.	Milli Savunma Bakanlığı
MV	Meclis-i Vükela Mazbataları

no./nr.	Numara
R.	Rumi
s.	Sayfa/sayfalar
Sad.	Sadeleştiren
sy:	Sayı
tar.	Tarihi
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TFR.1.AS	Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlığı Evrakı
TM	Teşkilat-1 Mahsusa
TTK	Türk Tarih Kurumu
Y.A.HUS	Sadâret Hususî Maruzât Evrakı
yaz.	Yazım
YEE	Yıldız Esas Evrakı
yl.	Yıl

GİRİŞ

Tarihte bir yolculuğa çıkıp, farklı tarihsel dönemlere bakıldığında hemen hepsinde çok fazla ön planda olmayıp, önemli görevler ifa eden ve buna rağmen tarihe mal olmayan, tarih yazımının hakkını teslim edemediği şahsiyetlerin mevcut olduğu görülür. Her dönem ve siyasal ortamda olduğu gibi Osmanlı-Türk tarih yazımında da böyle isimlere rastlamak mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde önemli bir dönüm noktası olan II. Meşrutiyet'in ilanında hayati bir rol oynayıp, Enver Paşa'nın kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa'nın yöneticilerinden olan Atıf Bey de bunlardan biridir.

Bu çalışma, öncelikle bir Atıf Bey biyografisi denemesidir. Atıf Bey'in ailesi, şeceresi ve doğumundan itibaren hayatının her aşaması ele alınmaya çalışılmıştır. Atıf Bey'i incelemeye başlamadan önce onun doğumu, çocukluğu, öğrenciliği ve askerlik mesleğine intisabı yıllarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum kısaca ele alınmıştır. Dönemin ruhunu anlamak, Atıf Bey'in hayatının ve faaliyetlerinin, kısacası bu biyografinin anlaşılmasını mümkün kılacaktır.

Atıf Bey, 1880/82 doğumludur. Kendisi dünyaya gelmeden hemen önce 1877-78 yıllarında meydana gelen ve 93 Harbi olarak isimlendirilen Osmanlı-Rus Harbi olmuştur. Bu savaş sonucunda Osmanlı Devleti, ciddi bir toprak kaybı yaşamış ve Ruslardan kaçmak zorunda kalan muazzam bir Müslüman nüfus da Osmanlı'nın henüz kaybedilmeyen topraklarına sığınmışlardır.

Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid 93 Harbi'ni gerekçe göstererek Meclis-i Mebusan'ı tatil etmiştir. Böylelikle I. Meşrutiyet sona ermiş ve bu karar, zaman içerisinde tepkilere sebep olup, muhalefeti sertleştirirse de II. Meşrutiyet ancak otuz sene sonra ilan edilebilmiştir.

II. Abdülhamid'in amcası Sultan Abdülaziz, bir darbeyle tahttan indirilmiş ve kısa zaman sonra günümüzde hala intihar mı cinayet mi olduğu tartışılmakta olan ölümü gerçekleşmiştir. Ardından tahta gelen fakat ruhi, sinirsel bir rahatsızlığı olduğu rivayet edilen ağabeyi V. Murat'ın da tahttan indirilişi sonrasında I. Meşrutiyet'i ilan ederek tahta gelen Sultan II. Abdülhamid, henüz saltanatının ilk yıllarında böylesine bir savaş ve sonucundaki yıkımın ardından daha büyük yıkımların önüne geçebilmek amacıyla savaştan ve politik çekişmelerden uzak bir dönem geçirmeyi arzulamıştır.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılına baktığımızda iktidarın saray ve Bâb-ı Âli arasında el değiştirdiği görülmektedir. Örneğin II. Mahmut merkeziyetçiliği korumuş, Sultan Abdülmecid döneminde Bâb-ı Âli daha ağır basmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde tekrardan

saray merkezli bir yapıya bürünen Osmanlı Devleti'nde, saray merkezli yapı, Abdülaziz'e yapılan darbe sonrası tahta gelen Sultan II. Abdülhamid döneminde de devam etmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus harbinden sonra meclisi tatil ederek, ipleri tekrardan eline almışsa da 1908 devrimi sonrasında güç, yine saraydan, Bâb-ı Ali'ye geçmiştir.

Güç üzerinde saray ve bürokrasi arasında bir rekabet yaşanırken bu mekanizma krizleri çözmekte zorlanmıştır. İmparatorluk yok olmaya gittiği anda aydın ve subaylar devletin çöküşünü engellemek ya da ömrünü uzatmak adına girişimlerde bulunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumu fırsata çevirmek isteyen güçlerin etkisiyle II. Abdülhamid çok zaman geçmeden yeni sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 1881 yılında, halihazırda Cezayir'de bulunan Fransa, gözünü Tunus'a dikmiştir. 1877-78'de Ruslara mağlup olan Osmanlı, tramvasını yaşamaktayken Fransa, fırsatı değerlendirip bazı sınır meselelerini bahane ederek Tunus'u işgal etmiştir. Tunus Beyi ise 12 Mayıs 1881 tarihinde Bardo Antlaşması'nı imzalayarak Fransız himayesini kabul etmiştir.

1882'de Osmanlı için Mısır sorunu yeni bir yüzle ortaya çıkmıştır. Berlin Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını destekleme karşılığında Kıbrıs'ın yönetimi İngiltere'ye bırakılsa da sonrasında Süveyş Kanalı'nı açmayı başaran İngiltere için Mısır'ın önemi artmıştır. İngiltere, Uzak Doğu'daki sömürgelerine giden yolların güvenliğini sağlayabilmek amacıyla Mısır'ı işgal etmiş, Osmanlı diplomatik girişimlere rağmen, Mısır'ı, İngiltere'den geri alamamıştır.

1885'te Rumeli'de büyük çapta olaylar çıkmış, Sultan II. Abdülhamid, yaşanan tüm olumsuzluklar karşısında bile savaşırsız bir dönem geçirilmesi için elinden geleni yapmıştır. 1897 yılında çıkan Osmanlı-Yunan savaşında ise galip gelinmiş, bu zafer Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kriz ortamından kısmen çıkarsa da zafere rağmen Düvel-i Muazzama'nın müdahalesiyle toprak kazanılamamıştır.

Sultan II. Abdülhamid döneminin bir diğer önemli krizi Ermeni isyanı olmuştur. Ermeniler, özellikle 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti içindeki ekonomik nüfuzlarını arttırmışlardır. Bir dönem "Millet-i Sadıka" olarak isimlendirilen Ermeniler, yüzyıl sonunda nihayete eren Fransız İhtilali'nde meydana gelen milliyetçilik kavramının da etkisiyle Sırp, Yunan ve Bulgarlar gibi, devletin başına büyük bir sorun olmuş ve bağımsız olmak istemişlerdir. Ermenilerin bu konuda attığı ilk adım Berlin Kongresi'dir. Kongrede, Ermenilerin büyük bir bölümünün yaşadığı ve Vilâyât-ı Sitte olarak isimlendirilen Doğu Anadolu bölgesinde bir ıslahatın gerekli olduğu fikri Avrupalı devletler tarafından kabul edilmiş, Avrupalı devletler çoğu meselede olduğu gibi Ermeni meselesine de müdahil olmuşlardır. 1894'te Sason'da (Bitlis) yaşanan şiddet olayları, 1895'te başkent İstanbul'da

çıkan gösteri ve olaylar, 1896'da ise Osmanlı Bankası baskını ve rehine olaylarının yaşanması, Ermenilerin çoğunlukta olduğu bölgelerde cinayetlerin artması üzerine bölgede bir ıslahat yapılması fikri hâkim olmuş ve bu doğrultuda adımlar atılmıştır. Bu adımların atılmasının iç sorunu halletmenin yanında önemli bir amacı daha vardı. Bu da yabancı devletlerin Osmanlı'nın içişlerine müdahale etmesini engellemek idi. Tüm bunlara rağmen Ermeniler amaçlarından vazgeçmemiş ve kendilerine engel olarak gördükleri Sultan II. Abdülhamid'i ortadan kaldırmak istemişlerdir. Ermeniler tarafından 1905 yılında Sultan'a karşı başarısız bir suikast girişimi düzenlendi. Ayrıca bu dönemde Sultan Abdülhamid'e "Kızıl Sultan" yakıştırması da yapılmıştır.

1902 sonrası Kuveyt ve Basra Körfezi sorunu, Yemen isyanları, Akabe krizi, Irak'taki Şii sorunu, halk tarafından çıkarılan iç isyanlara Makedonya meselesi eklenmiştir. Makedonya meselesi; Jön Türk muhalefeti için de bir dönüm noktasıdır. III. Ordu'da görev yapan subaylar, geçmiş kötü tecrübelerin de tesiriyle, Avrupalı devletlerin, Makedonya'yı, Osmanlı'dan koparacaklarını düşünmeye başlamış ve bunu önlemek için çareler düşünmüşlerdir. Osmanlı ülkesindeki isyanların silahla ve cebirle bastırılmayacağını düşünen subaylar, ancak bir meclis açılarak bu zeminde isyancı güçlerin haklarını aramaları ve kendilerini ifade etmeleri suretiyle isyandan vazgeçeceklerini iddia etmişlerdir. Anayasal ve parlamenter rejime yani meşrutiyete geçişin önünde ise büyük bir engel vardır; Sultan II. Abdülhamid.

1906 yılı Jön Türk hareketi için dönüm noktası olmuştur. 1906 yılının Eylül ayında Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin ardından bir sene sonra; Eylül 1907'de Paris ve Selanik örgütleri İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşmiştir. Kısa zaman içerisinde Paris'te büyük bir Jön Türk Kongresi yapılmış, Makedonya'daki askeri birlikler içinde güçlü siyasi, muhalif bir zemin oluşmuştur. İTC'nin ateşinin daha fazla yanmasına sebep olacak olay ise Haziran 1908'de İngiliz Kralı ile Rus Çarı'nın Reval'de buluşmasıdır. Bu görüşmeden sonra cemiyet sertleşmiş ve kan akmıştır. Enver Bey ve Niyazi Bey gibi isimler dağa çıkarak Sultan Abdülhamid'e karşı isyan bayrağını açmış ve Sultan da bu yapılanmanın isyanını bastırarak sona erdirmek için faaliyetlerde bulunmuştur.

Atıf Bey'in çocukluğu ve eğitim hayatına denk yıllarda Osmanlı Devleti'nin genel durumu bu şekildedir.

Atıf Bey, tüm bu olumsuzluklara karşı İTC ve ona bağlı Fedâi Zâbitân'a üye olmuştur. Bu bölüğün, cemiyet içerisinde özel bir yeri olduğu görülmektedir. Cemiyet, kendisi için tehlike arz eden kişi ya da kişileri öldürmek veya safdışı etmek için Fedâi Zâbitân bölüğüne üye subayları kullanmıştır. Buraya mensup şahıslar, cemiyet tarafından verilen tüm riskli

işleri yapmak için ölümü göze alıp bölüğe üye olmuşlardır. Atıf Bey de Fedâi Zâbitân'a üye olarak bu ağır sorumluluk ve şartları kabul etmiştir.

Atıf Bey, İTC yapılanmasını çökertmek Enver ve Niyazi beylerin isyanını bitirmek için Sultan Abdülhamid tarafından bölgeye gönderilen Şemsi Paşa'yı vurarak, bu girişimi boşa çıkarmış ve parlamenter, anayasal düzenin önünü açmıştır. Atıf Bey'in rolü bundan sonra da bitmemiş; 1909'dan itibaren Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında iki dönem Çanakkale/Biga mebusluğu ve ardından üçüncü dönemde de Ankara mebusluğu yaparak hizmet etmiştir.

1911'de Trablusgarp'ta işgalci İtalyanlara karşı Enver ve Mustafa Kemal Paşa gibi önemli İttihatçılarla birlikte çarpışmıştır.

Sonraki süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumi'sinde görev yapan ve I. Dünya Savaşı'ndaki gönüllü askerlerin sevk ve idaresinde rol oynayan Atıf Bey, 1919'da imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizlerce önce tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmiş, ardından da diğer İttihatçı arkadaşlarıyla birlikte Malta'ya sürgün edilmiştir.

Mütareke döneminde itibarlarını yitiren İttihatçılara bir darbe de Cumhuriyet'in ilanından bir süre sonra gerçekleşen İzmir suikasti davası olmuş, İttihatçılar, hapis ve ölüm cezalarının ardından iyiden iyiye gözden düşmüşlerdir. Erken Cumhuriyet döneminde Tütün İnhisârı Müdürlüğü'nde müfettişlik ve depo amirliği yapan Atıf Bey, 1939'da İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde eski İttihatçıların iade-i itibarı politikasının sonucu olarak yeniden siyasete atılarak Cumhuriyet Halk Partisi'nden Çanakkale milletvekilliğine seçilmiştir. 1943'te bir kez daha aynı ilden vekil seçilen Atıf Bey, hayatının son dönemlerini İstanbul'da geçirmiş ve İstanbul Sular İdaresi'nde görev yapmıştır. Atıf Bey, 21 Ocak 1947'de Kadıköy'ün Moda Senti'ndeki Ağabey Sokak'taki bugün yerinde başka bir bina bulunan edilen 23 numaralı evde vefat etmiştir.

II. Meşrutiyet, Jön Türkler ve İTC'ye dair yapılan çalışmaların çoğunun genellikle Enver, Talat ve Cemal paşaları merkeze konularak yapıldığı görülmektedir. Bu konuda yapılan akademik çalışmaların yanı sıra fazlaca popüler yayının varlığından söz edilebilir. Fakat İTC'nin düşük rütbeli subayları hakkında çalışmalara ender rastlanmaktadır. II. Meşrutiyet'in hikâyesi yazılırken olayın kahramanları unutulmaktadır.

Literatüre baktığımızda Atıf Bey'in hayatına dair müstakil bir çalışma bulunmadığı görülmektedir. Mustafa Ragıp Esatlı'nın *Manastır'da Patlayan Tabanca* adlı tarihi romanında sadece Şemsi Paşa'ya düzenlenen suikast hadisesi hikâye edilmiştir. Bedi N. Şehsuvaroğlu'nun *Belleten* dergisindeki makalesinde de yine Şemsi Paşa suikastinden

bahsedilmiş, Atıf Bey'in hayatı ele alınmamıştır. Ali Hamdi'nin *Resimli Tarih* mecmuasında kaleme aldığı makalesinde de suikast hadisesi işlenmiştir. Hakan Özdemir'in yüksek lisans tezinde Şemsi Paşa suikasti ele alınmış, bu çalışma daha sonra *Abdülhamid'i Deviren Kurşun* adıyla kitaplaştırılmıştır. Bu eserde de suikastın ayrıntıları ve hadisenin Meşrutiyet'in ilanına olan katkıları işlenmiştir.

Çalışmamızda, Atıf Bey'in hayatının farklı evrelerine ışık tutulmuştur. Kaynakların yetersizliği sebebiyle Atıf Bey'in hayatının belli dönemleri hakkında detaylı bilgi verilemese de bu çalışmanın onun anlaşılması açısından yararlı olacağı ümit edilmektedir.

Araştırma esnasında Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı, Emekli Sandığı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Atatürk Kitaplığı Arşivi, döneme ışık tutan Osmanlı gazeteleri, İttihat ve Terakki mensuplarına ait hatıratlar, araştırma eserler ve sözlü tarih yöntemi kullanılarak bir biyografi oluşturmak amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ATIF BEY'İN AİLESİ VE EĞİTİMİ

1.1. ATIF BEY'İN AİLESİ

Atıf Bey, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi'nde bulunan safahat cetveline göre 1880 senesinde dünyaya gelmiştir.¹ Atıf Bey'in torunu Atıf Kamçıl'dan alınan resmi soyağacı verileri de bu bilgiyi doğrulamaktadır.² Mezarının bulunduğu Hürriyet-i Ebediye Şehitliği'ndeki mezar taşında ise doğum yılının 1881 olduğu yazılıdır.³ Fakat T.B.M.M. Arşivi'nde bulunan özlük dosyasındaki doğum tarihi 1882'dir.⁴

Atıf Bey, Bigalı bir ailenin mensubudur. Bu nedenledir ki çoğu kaynakta “Bigalı Atıf” olarak anılmaktadır. Atıf Bey'in doğum yeri Emekli Sandığı Arşivi'ndeki dosyasında İstanbul olarak geçmektedir. Buna karşılık T.B.M.M. Arşivi'ndeki özlük dosyasında ve bazı kaynaklarda doğum yeri olarak Çanakkale yazılıdır.⁵ Atıf Bey, Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanması sırasında mahkeme reisinin sorusu üzerine doğum yerini Çanakkale olarak belirtmiştir.⁶ Atıf Bey'in hayatı boyunca yaşadığı şehirler ise Çanakkale, İstanbul, Manastır, Ankara, Eskişehir, Çankırı ve İnegöl'dür.⁷ Atıf Bey'in hayatındaki bu safahata sonraki bölümlerde değinilecektir.

¹ M.S.B Arşivi, Atıf Kamçıl'ın Safahat Cetveli, Dosya No:320-100, Numara:16783.

² Atıf Kamçıl'ın oğlu Demirtaş Kamçıl-Fazilet Rana Kamçıl'dan olma torunu Atıf Kamçıl'ın E-devlet uygulaması, soy sorgusu, <https://www.turkiye.gov.tr>.

³ Hürriyet-i Ebediye Atıf Kamçıl'ın mezar taşı, Atıf Bey, 21.01.1947 tarihinde vefat ettiğinde ilk gömüldüğü yer Karacaahmet Mezarlığı olsa da 1952 yılında Bakanlar Kurulu'nun kararıyla naaşı Şişli'deki Hürriyet-i Ebediye Şehitliği'ne nakledilmiştir. Kabri, Çağlayan Adliyesi'nin yanında bulunmaktadır; B.C.A., 130/80/12, 13.10.1952; ilgili karara imza atan bakanlar için bkz.: Ek: 60, Atıf Bey'in Abide-i Hürriyet'teki kabri için bkz.: Ek 24; Hürriyet Abidesi'nin fotoğrafı için bkz.: Ek 25.

⁴ Atıf Kamçıl'ın, T.B.M.M. Arşivi'nde bulunan özlük dosyası; bkz.: Ek 38.

⁵ Hakan Özdemir, **Abdülhamid'i Deviren Kurşun, İsyân, Suikast, İhtilal**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014, s. 170; bu eserde doğum yeri Çanakkale olarak geçmektedir. Emekli Sandığı Arşivi, Atıf Kamçıl'ın T.C. Emekli Sandığı'nda bulunan dosyasında doğum yeri İstanbul olarak geçmektedir. Bkz: T.C. Emekli Sandığı Arşivi, Safahat Cetveli, Dosya no: 320-100; T.B.M.M. Arşivi'ndeki özlük dosyasında doğum yeri Çanakkale olarak geçmektedir. Bkz.: Ek 38; T.B.M.M. albümünde ise doğum yeri İstanbul olarak görülmektedir. Bkz.: **T.B.M.M. Albümü, 1920-2010**, T.B.M.M. Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları, ed: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, Ankara, 2010, s. 342-343.

⁶ **Takvîm-i Vekayi**, Numara: 3540, 27 Nisan 1335.

⁷ Atıf Bey'in torunu Atıf Kamçıl ile yapılan görüşmeden alınmıştır. Sakarya, 04.07.2017; Ayrıca bu görüşmede Çanakkale'de Atıf Bey'in adının verildiği “Atıf Kamçıl” isminde bir sokak mevcut olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bkz.: <https://maps.google.com> Atıf Kamçıl Sokak, İstanbul'un Üsküdar İlçesi'nde de “Atıf Bey” adında bir sokak mevcuttur. Bkz.: **Üsküdar Sokak İsimleri Tarihçesi**, Üsküdar Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2013, s. 61.

Atıf Bey'in babasının adı İsmail, annesininki ise Fatma'dır.⁸ İsmail Bey ve Fatma Hanım'ın doğum tarihine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Buna karşılık İsmail Bey, 1911 yılında vefat etmiştir.⁹ Fatma Hanım'ın vefat tarihine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Atıf Bey'in Hadika adında bir de kız kardeşi vardır.¹⁰

Atıf Bey'in doğduğu dönemde tahtta Sultan II. Abdülhamid oturmaktadır. Sultan, otoriter ve merkeziyetçi politikaları nedeniyle kendisine bir hayli muhalif edinmiştir. Atıf Bey'in asker olan babasının da bu muhaliflerden olduğu rivayet edilmektedir. Bu yüzden Atıf Bey, henüz çocukluk yıllarında aile ortamında Abdülhamid karşıtı fikirlerle donanmıştır. Aile faktörünün yanı sıra Atıf Bey'in fikirlerini etkileyen bir başka unsur da eniştesi Bahriye Yüzbaşı Çanakkaleli İsmail Hakkı Bey olmuştur. İsmail Hakkı Bey, Atıf Bey'in askerlik mesleğini seçmesinde de önemli bir rol oynamıştır.¹¹ İsmail Hakkı Bey, Jön Türklerin, İstanbul'da kurdukları yapılanmaya üye olmuş ayrıca onların Avrupa'da bastırdıkları beyannameleri İstanbul'da dağıtarak teşkilat içerisinde önemli bir rol oynamıştır. Önceleri inkılapçı yönünü Atıf Bey'den saklayan İsmail Hakkı Bey, Atıf Bey'in Sultan Abdülhamid yanlısı bir asker olmaması için de çok uğraşmıştır.¹²

Atıf Bey, 1911 yılında bir evlilik gerçekleştirmiştir.¹³ Atıf Bey'in torunlarından kendisiyle aynı ad ve soyadı taşıyan Atıf Kamçıl ile yapılan görüşmede (Atıf Bey'in babaannesinden aktarılan malumata göre), Atıf Bey'in eşinin asıl adının "İnes" olduğu bilgisine ulaşılmıştır.¹⁴ Ines Hanım, Atıf Bey ile evlendikten sonra Müslüman olmuş ve Emine Atıf adını almıştır. 1 Temmuz 1893 tarihinde Avusturya'da doğan Atıf Hanım'ın, babasının adı İzidor Merseyine, annesinin adı ise Adel Merseyine'dir. Atıf Bey'in bu evlilikten beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunlar; Doğan ve Demirtaş beyler, Türkan, Aydın, ve Selcan Hanımlardır.¹⁵ Türkan Hanım Çankırı'da, Atıf Bey'in diğer çocukları ise İstanbul'da dünyaya gelmiştir.¹⁶ Atıf Bey'in en büyük çocuğu 1914 yılında doğan Aydın

⁸ Hakan Özdemir, **a.g.e.**, s. 170. Bu bilgi Şevket Süreyya Aydemir'e göre Atıf Bey'in annesinin adı Ayşe'dir; Atıf Kamçıl'ın T.C. Nüfus Hüviyet Cüzdanı, no:838066B.

⁹ Atıf Bey'in, T.C. M.S.B. Arşivi, Teküt, Eytam ve Eramil Şubesi'nde bulunan "Kara, Hava ve Denize mensup olan zevattan vefat edenlerin eytam ve eramili hakkında askerlik şubelerince tanzim kılınacak tahkikat dosyasındaki" dedesi ve babası hakkındaki malumat. (T.C. Kadıköy Askerlik Şube Başkanlığı).

¹⁰ Atıf Bey'in torunu Bülent Bora Atıf ile yapılan görüşmeden alınan bilgidir. İstanbul, 01.07.2019.

¹¹ İsmail Hakkı Bey'in bir diğer lakabı "Tophaneli"dir. Mustafa Ragıp, **Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca**, Bengi Yayınları, haz: Raşan Aktaş, İstanbul, 2007, s. 293.

¹² Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 294.

¹³ Atıf Kamçıl'ın, T.C. M.S.B. Arşivi, Teküt, Eytam ve Eramil Şubesi'nde bulunan "Kara, Hava ve Denize mensup olan zevattan vefat edenlerin eytam ve eramili hakkında askerlik şubelerince tanzim kılınacak tahkikat dosyasındaki" eşi ve oğulları hakkındaki malumat. (T.C. Kadıköy Askerlik Şube Başkanlığı) s.10, sicil no: 1000/320.

¹⁴ Atıf Bey'in torunu Atıf Kamçıl'ın E-devlet uygulaması soy sorgusu, <https://www.turkiye.gov.tr>.

¹⁵ Atıf Bey'in torunu Atıf Kamçıl ile yapılan görüşmeden alınmıştır. Sakarya, 04.07.2017.

¹⁶ T.C. Emekli Sandığı Arşivi, Atıf Bey'in Nüfus Kayıt Örneği.

Hanım'dır. Demirtaş Bey 1916, Selcan Hanım 1917, Türkan Hanım 1922, Doğan Bey ise 1930 yıllarında doğmuşlardır.¹⁷

Atıf Bey, Doğan'ı henüz on bir yaşındayken kaybetmiştir. Doğan'ın ölüm sebebi ve mezarı hakkında bilgi bulunmamaktadır.¹⁸ Atıf Bey'in kızı Türkan Hanım, bir akciğer hastalığına yakalanmış¹⁹ ve babasının vefatından iki ay sonra, 4 Mart 1947 tarihinde, yirmi beş yaşındayken vefat etmiştir.²⁰ Türkan Hanım'ın kabri Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığı'nda bulunmaktadır.²¹

Atıf Bey'in eşi Emine Atıf Hanım ise 1951 yılında hayata gözlerini yummuştur.²² Emine Atıf Hanım'ın kabri Karacaahmet mezarlığındaki kızı Türkan Hanım için yaptırdığı mezarın yanında bulunmaktadır.²³

Atıf Bey'in kızlarından Aydın Hanım, Kıdemli Binbaşı Cihadettin Gündüz Bora'nın eşidir.²⁴ Aydın Hanım'ın, Gündüz Bey ile 15 Aralık 1944 tarihli evliliğinden ikisi kız biri erkek olmak üzere üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunlar; Fatma Petek, Ayşe İpek hanımlar ve Atıf Bülent Bey'dir. Fatma Petek Hanım 16 Kasım 1945 tarihinde, Ayşe İpek Hanım 20 Nisan 1950 tarihinde, Atıf Bülent Bey de 6 Eylül 1953 tarihinde dünyaya gelmişlerdir.

Ayşe İpek Hanım 1968 yılında, Atıf Bülent Bey de 1981 yılında evlenmişlerdir. Atıf Bey'in kızı Aydın Hanım'ın eşi Cihadettin Gündüz Bey, 2007 senesinde vefat etmiştir. Bunun üzerine Aydın Hanım, dul maaşı almaya başlamıştır.²⁵ Diğer bir kızı olan Selcan Hanım ise Maliyeci Haldun Görkay ile evlenmiştir.²⁶ Atıf Bey'in torunu, eski konsoloslardan Mehmet Görkay da bu evlilikten dünyaya gelmiştir.²⁷

Atıf Bey'in oğullarından Demirtaş Kamçıl yüksek mimardır.²⁸ Demirtaş Bey, 1950-1980 yılları arasında Türkiye'nin önemli mimarlarından biri kabul edilmiştir. 1942 yılında

¹⁷ Atıf Kamçıl'ın eşi Atıf Kamçıl'ın, T.C. Beyoğlu Kaymakamlığı Nüfus Müdürlüğü'nde bulunan nüfus kayıt örneği.

¹⁸ Bedi N. Şehsuvaroğlu, "İkinci Meşrutiyet ve Atıf Bey", **Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi**, c. XXIII, sy. 90, 1959, s. 324.

¹⁹ Atıf Bey'in torunu Atıf Kamçıl ile yapılan görüşmeden alınmıştır. Türkan Hanım'ın yakalandığı hastalık ise zatürredir. Sakarya, 04.07.2017.

²⁰ Atıf Kamçıl'a ait, T.C. Beyoğlu Kaymakamlığı Nüfus Müdürlüğü'nde bulunan nüfus kayıt örneği. Bkz: Ek: 32.

²¹ Anadolu Yakası Mezarlıklar Müdürlüğü, Karacaahmet Mezarlığı mezar sorgulama hizmeti, mezar bulma servisinden alınan bilgidir.

²² Bedi N. Şehsuvaroğlu, **a.g.m.**, s. 324.

²³ Anadolu Yakası Mezarlıklar Müdürlüğü, Karacaahmet Mezarlığı mezar sorgulama hizmeti, mezar bulma servisinden alınan bilgidir.

²⁴ Bedi N. Şehsuvaroğlu, **a.g.m.**, Sayfa: 324.

²⁵ Emekli Sandığı Arşivi, Atıf Kamçıl'ın kızı Aydın Hanım'ın T.C. Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan KPS Uygulaması, Nüfus Aile Kayıt Örneği.

²⁶ Bedi N. Şehsuvaroğlu, **a.g.m.**, s. 324; Selcan Hanım'ın adı bu kaynakta "Tercan" olarak geçmektedir. Bu bilgi hatalıdır.

²⁷ Atıf Kamçıl'ın torunu Mehmet Görkay ile yapılan sözlü tarih görüşmesinden alınmıştır. İzmir, 07.05.2018.

²⁸ Bedi N. Şehsuvaroğlu, **a.g.m.**, s. 324.

Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nü bitiren Demirtaş Kamçıl, diğer ünlü mimarlarla ortak ofisler açıp, Ankara'da önemli projelere imza atmıştır. “Cumhuriyet'in yetiştirdiği ikinci nesil mimar” olarak anılmaktadır.²⁹ Demirtaş Bey, 1980 yılında vefat etmiştir. Atıf Bey'in çocuklarından en son vefat eden kişi ise Aydın Hanım'dır. Aydın Hanım'ın vefatıyla Atıf Bey'in hayatta olan bir çocuğu kalmamıştır. Torunları ise halen hayattadır.³⁰

Atıf Bey'in torunlarından Atıf Kamçıl, Demirtaş Kamçıl'ın oğludur. Atıf Bey, dedesi ve babası gibi at binmeyi çok seven bir karaktere sahip olup, engel atlama dalında Balkan ve Avrupa şampiyonalarında derecelere sahiptir.³¹ 1953 doğumlu olan Atıf Bey,³² ayrıca baba mesleği olan mimarlık alanında önemli isimlerden biridir. Kendisi Sakarya'da ikamet etmektedir. Atıf Bey'in bir diğer torunu, kızı Aydın Kamçıl (Atıf) 'ın 3 çocuğundan biri olan Bülent Bora Atıf da engelli atlamada derecelere sahiptir. Kendisi ayrıca Binicilik Federasyonu Başkanı olup, bir sigorta şirketinin de genel müdürlüğünü yürütmüştür.³³

²⁹ Umut Şumnu, “Demirtaş Kamçıl ve Rahmi Bediz'in Az Bilinen Bir Yapısı: (Übeyde) Elli Apartmanı”, **Ankara Araştırmaları Dergisi**, 4 (2), Ankara, 2016, s. 160.

³⁰ Atıf Bey'in torunu Atıf Kamçıl ile yapılan görüşmeden alınmıştır. Sakarya, 04.07.2017.

³¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.09.1968, s.8.

³² Atıf Kamçıl'ın Oğlu Demirtaş Kamçıl-Fazilet Rana Kamçıl'dan olma torunu Atıf Kamçıl'ın E-devlet uygulaması soy sorgusu, <https://www.turkiye.gov.tr>.

³³ Atıf Bey'in torunu Atıf Kamçıl ile yapılan görüşmeden alınmıştır. Sakarya, 04.07.2017.

1.2. ATIF BEY'İN EĞİTİM HAYATI

Atif Bey, çocukluk döneminde hareketli bir kişiliğe sahiptir. Babası İsmail Bey, ata binmeyi çok sevdiği için oğlu Atif Bey'e de ata binmeyi öğretmiştir. Atif Bey de kısa zamanda bu işin ustası olmuştur.³⁴

Gençliğinde beyaz tenli, yuvarlak yüzlü, orta boylu, hafif kilolu ve geniş omuzlu biri olan Atif Bey'in eğitim hayatına dair ilk bilgiler Harbiye Mektebi yıllarına ait olduğu için çalışmamızda Harbiye Mektebi yılları öncesine dair yaşantısı hakkında bir bilgi verilmemektedir.³⁵

Atif Bey, genç bir delikanlı olduğunda, çocukluk döneminde edindiği fikirlerin ve yaşadığı dönemin şartlarının etkisiyle, yaşlılarının da girmek için bir hayli istekli olduğu Harbiye Mektebi'nde eğitim görmeyi hedeflemiştir.³⁶ 15 Ocak 1902 (2 Kânûn-ı Sâni 1317) tarihinde hayallerini süsleyen Harbiye Mektebi'ne girmiştir.³⁷ Harbiye Mektebi o yıllarda İstanbul Pangaltı'daki binasındadır.³⁸

Atif Bey, eniştesi İsmail Hakkı Bey sayesinde Mısır ve Avrupa'nın farklı yerlerinden gelen Jön Türk yayınlarını okuma fırsatı bulmuş, Harbiye Mektebi'ndeki arkadaşlarıyla bu yayınları paylaşmıştır. Özellikle Sultan Abdülhamid yönetiminin hatalarını anlatan beyannameleri arkadaşlarıyla tartışarak memleket istikbali hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Atif Bey'in görüşlerini etkileyen en önemli isimlerden biri Namık Kemal olmuştur.³⁹

Atif'in Harp Okulu birinci sınıfta okuduğu dersler ve almış olduğu notlar şu şekildedir: Akaid-i Diniye (37), Kitabet (37), Tarih-i Umumi (45), Coğrafya-i Osmani (34), Fransızca (44), Hendese-yi Resmiye (29), Cebir (42), Resim (20), Jimnastik (20). Not çizelgesinde adı Atif Efendi, memleketi ise Kale-i Sultaniye olarak geçmektedir. Atif'in birinci sene piyade sınıfındaki toplam notu 308'dir. Bu notla, sınıftaki arkadaşları arasında başarı sıralamasında 51. olarak ikinci sınıfa geçmiştir. Bu sınıfta okutulan toplam dokuz ders vardır. Yedi dersin tam puanı 45, iki dersin tam puanı ise 20'dir. Buna göre Atif, üç dersten tam not almıştır. "Beher dersin tam numarası 355", "Beher dersin üssü mizanıyekun-ı

³⁴ Atif Bey'in torunu Atif Kamçıl ile yapılan görüşmeden alınmıştır. 04.07.2017; Atif Kamçıl'ın T.C. Nüfus Hüviyet Cüzdanı. No: 838066B; Hüviyet cüzdanı için bkz.: Ek:33.

³⁵ H.H.P., İSAM, 25/1655, Tarih: ?.

³⁶ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 293.

³⁷ Emekli Sandığı Arşivi, Atif Kamçıl, M.S.B Safahat Cetveli, Dosya no: 320-100; Safahat cetveli için bkz.: Ek 29.

³⁸ Tahsin Ünal, **Harp Okulu Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2001, s. 137.

³⁹ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 296.

umumisi 269,5”dur. Sınıf birincisi ise 355 tam puan alan Halıcılar’dan Muhammed Halid Efendi’dir.⁴⁰

Atıf Bey’in harp okulunda aldığı diğer dersler şunlardır: “Akaid-i Diniye, Topografya, Hikmet-i Tabiye, Askerî Kimya, Askerî Kitâbet, Talim Nazariyatı, Terbiye-yi Askerî, Lisan (Fransızca, Almanca, Rusça), Harita Tersimi, Talim Ameliyatı, Topografya Ameliyatı”⁴¹

Atıf Bey’in harp okulu yıllarında ders nazırlığı görevinde Esat Paşa bulunmaktadır. Esat Paşa, Mustafa Kemal ve Enver Bey gibi şahsiyetlerin harp okuluna başladığı sene olan 1899 yılında buraya tayin olmuş ve 1907 senesine kadar görevde kalmıştır.⁴² Atıf Bey’in öğrencilik yıllarında harp okulundaki talim öğretmenleri Naci (Eldeniz)⁴³ ve Osman Koptagel’dir.⁴⁴

Mehmet Esat’ın *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye* adlı eserinde Atıf Bey’in harp okuluna girdiği sene okutulan dersler sıralanmıştır. Mehmet Esat’a göre bu dönemde “Akaid-i Diniye, Topoğrafya Nazariyatı, Hendese-i Resmiye, Hikmet-i Tabiye, Kimya, Talim Nazariyatı, Malumat ve Terbiye-yi Askeriye, Harita Tersimi, Hendese-yi Resmiye Eşkâli, Topoğrafya, Ameliyatı, Talim Ameliyatı, Alman veya Rus Lisanı, Kitabet” dersleri okutulmuştur.⁴⁵

Atıf’ın Harbiye Mektebi’ndeki arkadaşlarından bazıları Kazım (Orbay), Ali Rıza (Artunkal), Naci (Tımaz), Hayrullah (Fişek), Rıza (Ürcün), Hüseyin Hüsnü (Kılkış), İbrahim (Lütfi), Hüseyin Hüsnü Emir (Ertkilet), Burhaneddin (Denker), Seyfeddin (Akkoç) beylerdir.⁴⁶

Atıf Bey’in Harbiye Mektebi’nde eğitim gördüğü sıralarda öğretmenlerden Mirliva Von Ditford’un teklifi üzerine Piyade Alayı Teşkilatı kurulmuştur. Almanya’ya tahsil için giden subaylar da yurda döndüklerinde bu teşkilata katılmışlardır. Teşkilat, kuruluş

⁴⁰ **Mekatib-i Askeriye Şakirdanının Umumi İmtihanlarının Neticelerini Bildiren Cetveller**, İstanbul, 137, İstanbul, Üniversitesi Kütüphanesi, Osmanlıca Eserler Bölümü, Tasnif No: 89925-89926.

⁴¹ Tahsin Ünal, “Harf Okulu Tarihi ve Mustafa Kemal”, **Türk Kültürü Dergisi**, sy. 25, Ankara, 1964, s. 40.

⁴² **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi, 2014, sy. 16, s. 6.

⁴³ Manastır doğumlu olan Naci Bey, 1893 yılında harp okulunu teğmen olarak bitirmiş, ardından III. Ordu’da görevlendirilmişse de daha sonra eğitim almak için Almanya’ya gitmiştir. 1895’te Teselya Savaşı’na katılan Naci Bey, 1897 yılında harp okulu ders nazırı yardımcılığı görevine getirilerek Esat Paşa’nın yardımcısı olmuştur. Naci Bey hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.: Ali Vehbi Teke, **Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde I-V. Dönem Adana Milletvekilleri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 190.

⁴⁴ Haz: Ömer Sami Coşar, **a.g.e.**, s. 251.

⁴⁵ Yusuf Çam, **Atatürk’ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüstiye-İdadi-Harbiye (1892-1902)**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1991, s. 155-156.

⁴⁶ **Cunhuriyet Gazetesi**, 13.04.1944, s. 1.

aşamasındayken birkaç subayın Sultan II. Abdülhamid’i hal etmek amacıyla olduğu öğrenilince teşkilden vazgeçilmiştir.⁴⁷

Atıf Bey’in Harbiye Mektebi yıllarında askeri okulların nizamnamesinde değişiklik olmuştur. Buna göre Harbiye’den mülazım rütbesiyle mezun olanların en çalışkanlarından sınıf mevcuduna oranla %5-10 arasında subay seçilip bunlara “kurmay namzedi” unvanı verilecek, yakalarına sarı yıldız takılacak bu öğrenciler, eğer üç sene zarfında derslerinde muvaffak olamazlarsa bu sarı yıldız onlarda kalacak ve “mümtaz subay” olarak devam edeceklerdir. Fakat başarılı olurlarsa “kurmay yüzbaşı” olarak okulu bitireceklerdir. Ayrıca kurmay yüzbaşılığa hak kazanan öğrenciler iki sene staj gördükten sonra kolağası rütbesine yükselbilme fırsatı bulacaklardır.⁴⁸

1903 senesinde Makedonya olaylarının tehlikeli boyutlara ulaşması nedeniyle bölgede subay ihtiyacı arttığından dolayı öğrencilerin imtihanları erkene alınmış, Harp Okulu’ndan 680 subay erken mezun edilmek zorunda kalmıştır.⁴⁹ Atıf Bey de mezun olduktan sonra Makedonya’ya gönderilmiştir.

Çalışkan bir öğrencilik dönemi geçiren Atıf, Harbiye Mektebi’ni başarıyla tamamlayıp 19 Nisan 1904 (6 Nisan 1320) tarihinde “Piyade Mülazımı”⁵⁰ rütbesiyle mezun olmuştur⁵¹ Atıf, 12 Nisan 1910 (30 Mart 1326) tarihinde de üsteğmenliğe yükselmiştir.⁵² Atıf Bey, siyasetle iştigal etmeye başlayınca kanun gereği 20 Şubat 1913 tarihinde askerlikle ilişkisi kesilmiştir.⁵³

⁴⁷ Mustafa Balcıoğlu, İsrail Kurtcepe, **Kara Harp Okulu Tarihi**, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara, 1992, s. 61.

⁴⁸ Haz. Hüseyin Sami Coşar, Atatürk Ansiklopedisi, İstanbul, 1973, c. 1, s. 248.

⁴⁹ Haz. Hüseyin Sami Coşar, **A.g.e.**, s. 305.

⁵⁰ Günümüzde Teğmen anlamına gelen birçok ülkenin kara ve hava kuvvetlerinde asıl görevi takım komutanlığı olan ve Asteğmenle Üsteğmen arasındaki askerî rütbedir. Osmanlı Devleti’nde ise Mülazım-ı Evvel ve Mülazım-ı Sâni olarak geçmektedir.

⁵¹ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s.293; **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.04.1944, s. 1. “Harbiye Mektebi’nin 1320 mezunları kırkinci yıl dönümlerini Ankara’da tes’id edecekler” başlıklı haber.

⁵² Emekli Sandığı Arşivi, Atıf Kamçıl, M.S.B Safahat Cetveli, Dosya no: 320-100. Safahat Cetveli için bkz.: Ek: 29.

⁵³ BOA, BEO.4146/310943/001, 13 Rebiülevvel 1331 (20 Şubat 1913);

“Hü

Harbiye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlisine

Siyâsiyâtla iştigâl iden mülâzım-ı evvel Âtîf Bey’in nisbet-i askeriyesinin kat’ı hakkında tanzim ve 2 şubat sene 328 târihli tezkire-i aliye-i dâverileriyle tesyid kılınan irâde-i seniyye lâyihası imzâ-yı hümâyûn-ı cenâb-ı pâdişâhi ile tasdik buyurularak sûret-i musaddakası leffen savb-ı âli-i fehîmânelerine irsâl kılınmağla ittihâzı bâbında buyuruldu.”; BOA, İ.HB., 128/59/0.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ATIF BEY'İN ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

2.1. BULGAR SORUNU VE ATIF BEY'İN MAKEDONYA'DAKİ FAALİYETLERİ

1902 yılında Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki topraklarında Bulgar ayaklanması baş göstermiştir. Bölgenin denetlenmesi adına Hüseyin Hilmi Paşa görevlendirilip ayaklanma kısmen kontrol altına alınsa da Bulgarlar 1903 senesinde bir kez daha ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma ilkinden daha etkili olmuş ve daha uzun sürmüştür. Senelerden beri Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışan Rusya ve Avusturya bu karışıklıkları fırsata çevirmeye karar vermiştir. Bunun için dayatılan kararlar neticesinde bu iki devlet de Makedonya'nın belirli bir bölgesinde asker bulundurabilecek ve Osmanlı askerlerine yardımcı olacaklardır. Yapılan mutabakatta her ne kadar samimi gözükseler de Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne zarar verme niyetinde oldukları aşikârdır. İşte tam bu sırada Osmanlı hükümeti, bölgedeki asayişini sağlamak adına yeni bir adım atmıştır. Makedonya'da güvenliği sağlamak için Harbiye Mektebi'ni bitiren subaylar görevlendirilmiştir.⁵⁴

Bölgedeki subay açığı çok fazla olduğundan dolayı bazı sınıflardaki öğrenciler henüz derslerini tamamlayamadan, dolayısıyla mezun olmadan bölgeye gönderilmişlerdir. Bu genç zabıtlardan öne çıkanlardan bazıları: Yüzbaşı Ali (sonradan Nafia Vekili), Yüzbaşı İbrahim (sonradan Bilecik mebusu), Kolağası Eyüp Sabri (sonradan Çorum mebusu), Kolağası Resneli Niyazi, Yüzbaşı Mümtaz (sonradan Enver Paşa'nın yaveri), Yüzbaşı Pogan Recep, Yüzbaşı Şerif (Manastır Çetesi Kumandanı), Resneli Osman (sonradan Kuleli Askeri Mektebi'in riyaziye muallimi), Mülazım Şevki'dir. (Sümerbank'ın Bakırköy bez fabrikasında memur).

Atıf Bey, yukarıda isimleri zikredilen zabıtlarla birlikte bölgeye gönderilmiştir. 19 Nisan 1904 (6 Nisan 1320) tarihinde Piyade Mülazımı rütbesiyle hayallerini süsleyen Harbiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra kendisini karmaşık bir sorunun ortasında bulmuştur. Mülazım Atıf, tarih kitaplarını okumayı çok seven biridir. Tarihte vuku bulan devrimlerin hepsiyle ilgilenmiştir. Sultan Abdülhamid'in de bir gün tahttan ineceği ve kendi nezdinde “başarısızlıklarla dolu” döneminin son bulacağı ümidini taşımaktadır.⁵⁵

⁵⁴ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 53.

⁵⁵ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 274-294.

Makedonya'daki sıkıntılı tabloyu düzeltmek için görevlendirilen genç zabitlerin tamamına yakınının Mülazım Atıf ile aynı duyguları paylaştıkları söylenebilir. Zabitler, II. Abdülhamid'in Osmanlı'nın başındayken Bulgar meselesi ve buna benzer sorunların bitmeyeceğini, ülkenin düzlüğe çıkamayacağını savunmuşlardır. Bu dönemde devletin ekonomik olarak zor durumda olmasından dolayı maaşlarını bile düzenli alamayan bu genç askerler, zorlu koşullara rağmen mücadeleye devam etmişlerdir. Bu süre zarfında sıcak savaşa ve zor koşullara dair birçok şey öğrenen ve bu durumlara alışan gençlerde, komitacılık bilinci gelişmiştir.⁵⁶

Komitacılığın halet-i rûhiyesini idrak etmemiz açısından Balkanlarda komitacılık yapmış Fuat Balkan'ın anılarındaki şu sözler önem arz etmektedir:

“Komitacılık denilen şey, bazılarının zannettikleri gibi soygunculuk, çapulculuk değildir. Aksine vatanseverliğin en müfritine komitacılık denir! Ve komitacı vatan davası karşısında, her şeyini hatta canını dahi feda eden, gözünü budaktan sakınmayan, tepeden tırnağa feragat kesilmiş insandır. Memleketinin ve milletinin menfaati gerektirdiği zaman merhamet bilmez, yakmak lazımsa gözünü kırpmadan yakar, yıkmak gerekirse yıkar, kırar, döker! Taş üstüne taş, omuz üstünde kelle bırakmaz!”⁵⁷

Düşük rütbeli subaylar, özellikle Rusya ve İran'da değişen yönetim biçiminden etkilenerek, aynı inkılapları ve hatta devrimi Osmanlı'da da gerçekleştirme düşüncesine kapılmışlardır. Zabitler, Osmanlı Devleti'nin çöküşten kurtuluş reçetesinin Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesine bağlı olduğunu düşünmüşlerdir. Bölgede çatışan etnik yapıların kendilerini temsil edecekleri anayasal bir düzene ve parlamento sistemine geçilirse, onlara haklarını siyasal zeminde arama imkânı verilirse bölgedeki kanın duracağı kanaatindedirler.

Bu gençler, 1906'da Selanik'te kurulan, kendileri gibi Sultan II. Abdülhamid'e muhalif, anayasayı yeniden ilan etmek isteyen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne üye olmaya başlamışlardır.⁵⁸ Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin belli başlı kurucuları arasında İsmail Canbolat, Mithat Şükrü (Bleda), Bursalı Tahir, Talat (Sadrazam Talat Paşa), İsmail Hakkı, Ömer Naci ve Kâzım Nami beyler gibi önemli isimler de vardır.⁵⁹ Aynı yılın Eylül ayında Enver Bey de cemiyete katılarak cemiyetin on ikinci üyesi olmuştur.⁶⁰

⁵⁶ Müfid Şemsi, **Şemsi Paşa, Arnavudluk ve İttihad-Terakki, El Hakku Ya'lû Velâ Aleyh**, Nehir Yayınları, Haz: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul, 1995, s. 18.19.

⁵⁷ Necmettin Alkan, **Selanik'in Yükselişi, Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilâli**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 117.

⁵⁸ Müfid Şemsi, **a.g.e.**, s. 18.19.

⁵⁹ Mehmet Okur, İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasi Partileri, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy: 11, Ankara 1999, s. 226.

⁶⁰ Enver Bey'in cemiyete tahlifini anlattığı metin için; Murat Bardakçı, **Enver**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 87-89.

Mülazım Atıf, Harbiye Mektebi'ni bitirdikten sonra öncelikle Manastır'daki III. Ordu'da görevlendirilmiş, daha sonra geçici olarak XXI. Alay'ın IV. Taburu'nun III. Bölüğü'ne tayin edilmiştir. Atıf, buradaki askerlerin çoğunlukla alaylı olmasından dolayı fikirlerini rahatça ifade edecek bir ortam bulamamıştır. Kendisinin buraya tayini de muhtemelen III. Ordu içerisinde güçlenen muhalefetin bir arada bulunmasının sakıncalı görülmesi yüzünden olmuştur.

Atıf, buna rağmen yeni katıldığı bu ortamda kendisine yakın arkadaşlar edinmiştir. Bununla beraber her an inkılapçı ve muhalif fikirlerin Sultan II. Abdülhamid'in kulağına gitme tehlikesi bulunduğu için arkadaşlarıyla sıkça görüşmekten, devlete ve yönetime dair eleştirel sözler etmekten çekinmiştir.⁶¹

⁶¹ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 297-298.

2.2. ATIF BEY'İN İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NE BAĞLI FEDÂİ ZÂBİTAN BÖLÜĞÜ'NE ÜYE OLMASI

II. Abdülhamid döneminin en önemli olayları arasında Osmanlı'nın; Rusya'nın uzun zamanla genişleme stratejisine direndiği için sultanın tahta çıkmasının hemen akabinde çıkan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı yer almaktadır. Uzun yıllardır Osmanlı'daki ortodoks azınlıkların himayesi iddiasıyla Osmanlı Devleti aleyhinde aldığı kararları baskıyla uygulatan Rusya, durdurulmak istenmiştir.⁶²

Rumi takvimde 1293 yılına tekabül ettiği için 93 Harbi olarak da zikredilen Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti'nin trajik mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. İki taraf arasındaki şiddetli çarpışmalar, Sultan II. Abdülhamid'in isteği üzerine 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Antlaşması ile sona erse de bu antlaşmayı daha sonra 19 Şubat 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması takip etmiştir.⁶³ Osmanlı Devleti, zor günlerden geçerken, Ayastefanos Antlaşması imzalanmadan evvel, 2 Şubat 1878'de bir irade yayınlanmıştır. İradeye göre Meclis-i Mebusan'ın çalışmalarına barış görüşmelerinin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi, işlerin daha hızlı yürütülmesi adına ara verildiği belirtilmiştir.⁶⁴

II. Abdülhamid, anayasayı yeniden ilan etmesi şartıyla kendisini tahta getiren Mithat Paşa'yı dönemin şartlarından dolayı sadrazamlık makamına getirmek mecburiyetinde kalmış fakat sonraki süreçte kendisiyle çeşitli konularda görüş ayrılıkları yaşamıştır. Sultan, şartlar kendisi için olgunlaşınca Mithat Paşa'yı makamından azletme kararı almış, her ne kadar Said Paşa ve bazı kimseler araya girmeye çalışsalar da bu karar fiiliyata dökülmüştür.⁶⁵

Osmanlı Devleti'ndeki kötü gidişata karşı çareler üretmek isteyen muhalif hareketler artmaya başlamıştır. Sina Akşin, bu muhalif hareketleri beş gruba ayırmıştır: birinci grup Mithat Paşa'nın azledilme olayının ardından sayıları bir elin parmaklarını geçmeyen Harbiye Mektebi mensubu öğrencilerin kurduğu örgüt, ikinci grup Çırağan olayı,⁶⁶ üçüncü grup

⁶² Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 9, 1994, s. 498.

⁶³ Nühket Eltut, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları", **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu 38. ICANAS ((Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) - (International Congress of Asian and North African Studies) Doğubilim Çalışmaları, Bildiriler**, Ankara, 2009, s. 126-127.

⁶⁴ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. II, Yay. Haz. Hakkı Tarık Us, İstanbul, 1954.

⁶⁵ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, Tarihi Odalar, Mithat Nefyedilme Kararının Bildirildiği Oda, Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Dosya no: 106- Mithat Paşa. Not: Gazetenin "Tarihi Odalar" köşesinde yayımlanmıştır.

⁶⁶ Yakalandığı bir akıl hastalığı sonrası tahttan uzaklaştırılarak Çırağan Sarayı'nda gözetim altında bulunan Sultan Abdülhamid'in ağabeyi V. Murat'ın Ali Suavi Bey tarafından kaçırılması girişimidir. Çırağan Vakası'na dair ayrıntılı bilgi için bkz: Cevdet Küçük, "Çırağan Vakası", **DİA**, c. 8, 1993. s. 306-309.

Scalieri ve Aziz beylerin ortaklaşa kurdukları komitedir.⁶⁷ Dördüncü grup aynı komiteye üye olan Ali Şefkati'nin Osmanlı'daki sansür uygulamaları nedeniyle Napoli ve Cenevre'de çıkarttığı *İstikbal Gazetesi* etrafında toplananlar, beşinci ve son grup ise bütün bu muhalif hareketlerin belki de en önemlisi olan İttihad-ı Osmani adlı teşkilat olmuştur. Askeri Tıbbiye kökenlilerin vücuda getirdiği bu örgütün kurucuları arasında İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Mehmed Reşit, Hüseyinzade Ali gibi isimler yer almıştır. Örgüt, daha sonra isim değişikliğine gitmiş, cemiyetin önde gelen isimlerinden Ahmet Rıza ve İstanbul'da bulunan cemiyet mensupları arasında yapılan görüşmeler sonucunda adı "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" olmuştur.⁶⁸

Muhalif cemiyetlerden bir diğeri, Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından teşkil edilen Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'dir. Cemiyet, Suriye, Lübnan, Filistin gibi bölgelerde yayılma imkânı bulduysa da iç dinamikler ve bölge şartları sebebiyle muvaffak olamamıştır. Çareyi, cemiyeti Balkanlara taşımakta gören Mustafa Kemal, Selanik şubesini açsa da sonrasında Şam'a çağırılmış ve bu teşebbüs de başarıya ulaşamamıştır.⁶⁹

Ahmet Rıza'nın önderlik ettiği İTC'de, sonraki süreçte görüş ayrılıkları başlamıştır. Cemiyet'in yayılması için Avrupa'da önemli faaliyetlerde bulunan Mizancı Murad Bey⁷⁰, Ahmet Rıza Bey'i yeterli görmemeye başlamış ve ihtilal yolunda daha keskin adımlar atılmasının gerekliliğini savunmuştur. Kısa sürede geniş bir destekçi kitlesi bulan Mizancı Murad Bey ile birlikte cemiyette önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Cemiyet yönetimi Mizancı Murad ve onun destekçilerine geçmiştir. Bu gelişmeyi Paris'te bulunan ve pasif politikaları yüzünden cemiyet içerisinde çok destek bulamayan Ahmet Rıza'nın ihracı izlemiştir.⁷¹ Mizancı Murad Bey'in faaliyetleri Sultan II. Abdülhamid'i endişelendirmiştir. Sultan, Murad Bey'in yurda dönmesi için ikna girişimlerinde bulunmuştur. Bunlardan en önemlisi Ahmet Celâleddin Paşa'nın Paris'e yollanarak başta Murad Bey olmak üzere diğer cemiyet mensuplarıyla temasa geçilmesi olmuştur. Mizancı Murad, Ahmet Celâleddin Paşa ile müzakerelerde bulunmuş, sonucunda da yaptıkları neşriyatın Kanun-ı Esasi'nin ilanına

⁶⁷ Kleanti Skaliyeri ve Aziz Bey tarafından kurulan bu gizli örgütün amacı da V. Murat'ı kaçırmak ve yeniden tahta geçirmektir. Bu örgüte dair ayrıntılı bilgi için bkz: Cevdet Küçük, **a.g.md.**, s. 306-309.

⁶⁸ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Yayınevi, Ankara, 2014, s. 47-51; Örgütün isim değişikliği konusunda yaptığı tartışmalara dair ayrıntılı bilgi için bkz: M. Şükrü Hanioglu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", **DİA**, c. 23, 2001, s. 476-484; Ahmet Rıza Bey, Auguste Comte'un ünlü sözü "ordre et progres" in Türkçeye çevirisi olan "nizam ve terakki" olmasını tavsiye etse de yapılan tartışmalar sonucu bu isim İttihat ve Terakki olmuştur.

⁶⁹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 103-105.

⁷⁰ Dağıstanlı Murad Bey olarak da bilinmektedir. Mülkiye'de tarih hocalığı yapmıştır. Aynı zamanda "Mizan" adında bir mizah dergisini çıkarmıştır. 1895 senesinin Kasım ayında Paris'e kaçarak Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin çalışmalarına katılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mithat Şükrü Bleda, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 16-17.

⁷¹ M. Şükrü Hanioglu, **a.g.md.**, **DİA**, c. 23, 2001, s. 476-484.

katkı sağlamayacağı kanaatine varmıştır. Mizancı Murad'ın cemiyetten ayrılması diğer üyeler tarafından büyük üzüntü ve hayal kırıklığıyla karşılanmıştır.⁷² Bu gelişmeleri fırsata çevirmek isteyen Ahmet Rıza da Cenevre'de bulunan cemiyet şubesinin Mizancı Murad ve destekçilerini tanımadıklarını, asıl cemiyetin kendileri olduğunu ifade eden bir bildiri yayınlamıştır. Fakat sonraki gelişmeler yine Ahmet Rıza Bey'in aleyhine işlemiş, önce Berlin ardından da Bükreş temsilcilikleri çıkarttıkları yayınlarla cemiyetin resmi temsilcilikleri unvanını kazanmışlardır.

1899 yılında İngilizlere yakınlığıyla bilinen İsmail Kemal Bey, Damad Mahmud Celaleddin Paşa, oğulları Mehmed Sabahaddin ve Ahmed Lutfullah beyler, Avrupa'ya kaçarak burada cemiyeti nüfuzlarına almışlardır. Bu gelişmeyi Paris'teki Ahmed Rıza ve Dr. Nazım'ın bağımsız hareket etmeye başlaması, Balkanlarda İbrahim Temo Bey'in nüfuzunu arttırması ve Mısır'da yeni cemiyet teşkilleri izlemiştir.

Bir gövdeden vücuda gelen İttihat ve Terakki ağacı zaman içerisinde dallanmış ve karmaşık bir yapıya bürünmüş, muhalefetin bölünmesi ve etkisizleşme tehlikesinin önüne geçmek için 1902'de bir Jön Türk Kongresi düzenlenmiştir. Kongrede beklenilen aksine olumlu görüşmeler olmamış, Prens Sabahaddin ve İsmail Kemal beyler, "Osmanlı Hürriyetperveran" adında, İngilizlere yakın bir örgüt kurmuş, Ahmed Rıza ve kendilerini "icraatçılar" olarak adlandıran cemiyetin Cenevre merkezi, ittifak kurarak cemiyeti devam ettirmişlerdir. *Şûra-yı Ümmet Gazetesi* de cemiyetin resmi yayın organı konumuna gelmiştir.⁷³

1905'te, Bahattin Şakir Bey⁷⁴ yurt dışına kaçmıştır. Bu fiil, İTC için bir dönüm noktası olacaktır. Bahattin Şakir Bey, burada içinde birçok bölünmenin yaşandığı Jön Türk hareketini yeniden tek çatı altında birleştirmek adına teşebbüslerde bulunsa da başarılı olamamıştır. Ahmed Rıza, İcraatçılar ve Bahaddin Şakir Bey, birlikte hareket etmiş, cemiyet, "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" adını almıştır. Bahattin Şakir Bey, cemiyetin yayılmasında büyük rol oynayarak yeni şubeler açtırmış ve cemiyet giderek eski güçlü günlerine dönmeye başlamıştır.⁷⁵

⁷² Mithat Şükrü Bleda, **a.g.e.**, s. 16-19.

⁷³ M. Şükrü Hanioglu, **a.g.md.**, **DİA**, c. 23, 2001, s. 476-484.

⁷⁴ Doktor Bahattin Şakir Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli liderlerinden biridir. Türkçü-Turancı kanatta yer almıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucuları arasında yer alan Bahattin Şakir Bey, İTC'nin kâtib-i mesullüğünü de yapmıştır. Mondros Mütarekesi'nin ardından Almanya'ya giden Baha Bey, 1922 senesinde Berlin'de bir Ermeni tarafından suikaste uğrayarak öldürülmüştür. Mezarı Berlin Müslüman mezarlığındadır. Hikmet Çiçek, **Dr. Bahattin Şakir İttihat ve Terakki'den Teşkilatı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s. 19.

⁷⁵ M. Şükrü Hanioglu, **a.g.md.**, **DİA**, c. 23, 2001, s. 476-484.

Muhalefet, 1906 yılında “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” adında bir oluşuma girmiştir. Bu cemiyetin kurucuları arasında Mithat Şükrü (Bleda), İsmail Canbolat, Bursalı Tahir, Naki (Yücekök), Talat, Rahmi, Ömer Naci, Kâzım Nami (Duru), Hakkı Baha, Edip Servet (Tör) beylerdir. Günden güne hızla yayılan cemiyet, Sina Akşin’e göre Mason locaları sayesinde üyelerini arttırmıştır. Mason localarının tercih edildime sebebi muhtemeldir ki Sultan Abdülhamid’in baskısının bu kuruluşlara yansımamasıdır. Varlıklarını gizli bir şekilde devam ettirmek zorunda olan cemiyet ise çareyi bu şekilde büyümekte bulmuştur. II. ve III. Ordu’da da hızla yayılmayı başaran cemiyet, buradaki önemli mevkilerdeki subayları nüfuzuna almıştır. Bu isimlerden bazıları Enver Bey, Ohrili Eyüp Sabri (Akgöl) ve Kolağası Resneli Niyazi Bey’dir. Onların da cemiyete katılmasıyla örgüt hayli güçlenmiştir.⁷⁶

Jön Türklerin 1907’de yaptıkları kongrede Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ve Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti’nin birleşmesi kabul edilmiştir. Bu kararla birlikte cemiyetin yeni adı “Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti” olmuştur.⁷⁷

Sonraki süreçte İTC’nin Beyrut, Kıbrıs, İzmir, Midilli, Rodos, Selanik, Şam, Taşlıca, Trablusgarp, Trabzon örgütleri ile Bulgaristan, Suriye, Girit merkez şubeleri açılmıştır. Paris, Berlin, Cenevre, Mısır gibi merkezlerin mevcudiyetinden de yukarıda bahsedilmiştir.⁷⁸

Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde yaşanan gelişmeler İbn-i Haldun’un devletlerin ömürleri hakkında tespit ettiği kuralların tecellisi niteliğinde olmuştur. İTC bünyesindeki düşük rütbeli askerler bu ömrü uzatmak için ellerinden geleni yapsalar da muvaffak olamayacaklardır.

İTC, Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesini istediği için bu doğrultuda radikalleşme ve bünyesine yeni üyeler katma yoluna gitmiştir. Cemiyetin üye alma işlemine bakıldığında bunun bir törenle gerçekleştiği ve yeni katılan kişilerin Kur’an ve silah üzerine yemin ederek cemiyete dâhil oldukları görülmektedir.⁷⁹

Muhalefetin muvaffak olması için müzakere yolunu terkedip silahlı mücadele yoluna giden cemiyetin, kendi bünyesinde silahlı eylemleri gerçekleştirebilecek kişilerin toplandığı bir şube teşkil edilmiştir. Bu şubeye “Fedâi Zâbitan” adı verilmiştir.

⁷⁶ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 105-106.

⁷⁷ M. Şükrü Hanioglu, **a.g.md.**, **DİA**, c. 23, 2001, s. 480.

⁷⁸ Gönül Güneş, “Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı’ndaki Faaliyetleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** c. XXIX, 2013, sy. 85, s. 126.

⁷⁹ Vahdettin Engin, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Tarihi Temelleri”, **İmparatorluk’tan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi**, Pegem Akademi Yayınları, Editör; Cemil ÖZTÜRK, Ankara, 2014, s. 71.

Eric Jan Zürcher, bu şubeye mensup kişilerin İTC'nin hedeflerini gerçekleştirme doğrultusunda tehlikeli ve riskli icraatlarında görev verilen kimseler olduklarını ifade etmiştir. Buradaki tehlike ve riskli icraatlardan kasıt çoğu zaman suikast ya da adam kaçırmadır.⁸⁰

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, kurulmasından kısa süre sonra Manastır'da bir şube açmıştır. Bu şubenin açılmasında Manastır'daki şartların müsait olmasının etkili olduğu söylenebilir. 1906 yılının sonlarında Manastır'a teftiş için gelen Cemal Bey, bölgeye geldiğinde: “Hür bir hava teneffüs ettiğimden dolayı hayatımın en mesut günlerine kavuştuğumu görüyorum.”⁸¹ demiştir. Bu sözler, bölgenin muhalefetin can damarlarından biri olduğunu gösterir.

1907 senesinin sonlarında Kazım Karabekir ve Enver beyler tarafından kurulan Manastır Şubesi'ne üye kabul edilmeye başlanmıştır. Bu üyelere biri de Mülazım Atıf olacaktır. Mülazım Atıf ile birlikte Manastır Şubesi'ne üye olan Bursalı Tahir, Süleyman Askerî ve Necip beyler gibi yetenekli isimler kısa zamanda şubeyi İTC'nin en önemli merkezi haline getirmeyi başarmışlardır.⁸²

Kazım Karabekir, hatıratında 1906 yılında Balkanlarda Enver Bey ile birlikte Rum çeteleriyle mücadele ettiklerini belirtmiştir. Pirespe'ye gelen Kazım Karabekir, Pelister dağlarının arasında bulunan Malovişte adlı bir köyün müfreze kumandanı Mülazım Atıf'ı yanına çağırdığından bahseder. Aynı gün içerisinde akşamüstü Podmocan adlı bölgeye gittiğini ifade eden Kazım Karabekir, yanında ona eşlik eden iki zabitten birinin Mülazım Atıf Bey olduğunu söylemiştir.⁸³ Kazım Karabekir, Malovişte köyüne Atıf Bey'in tahkiki için gönderildiğini belirtmiştir. Bu tahkikin sebebi ise bir Rum papazın, Mülazım Atıf'ı şikâyet etmesidir. Kazım Karabekir, Mülazım Atıf'ın o dönemde askeri mektepten yeni mezun olduğunu ve ona isyancı çeteleri takip hakkında malumat verdiğini ifade etmiştir. Şikâyetçi olan Rum papaza Atıf Bey'in kıymetli bir zabıt olduğunu söylemiş ve Mülazım Atıf'ı temize çıkarmıştır.⁸⁴ Hatıratında Enver Bey ile birlikte üç beş kişilik gruplar halinde teşkilat yaptıklarından bahseden Kazım Karabekir, bunun yanı sıra bir de fedai şubesi teşkil ettiklerini söylemiş, bu şubenin esasını Enver Bey ile birlikte belirlediklerinden bahsetmiştir.⁸⁵

Mülazım Atıf, tüm bu olanlardan sonra bölgede faaliyet alanını genişleten İTC'ye girmeye karar vermiştir. Fakat bir aracı olmaksızın bu cemiyete girilmesi imkânsızdır. Mülazım Atıf'ın kimin aracılığıyla kabul edildiği hakkında farklı görüşler mevcuttur. Genel

⁸⁰ Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadele'de İttihatçılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 84.

⁸¹ Nevzat Artuğ, **Cemal Paşa**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 21-22.

⁸² Nevzat Artuğ, **a.g.e.**, s. 21.

⁸³ Kazım Karabekir, **Hayatım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 280.

⁸⁴ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 67.

⁸⁵ Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s. 117.

kabul ise onu cemiyete Kazım Karabekir'in dâhil ettiğidir. Kazım Karabekir, hatıratında, Mülazım Atıf'ı cemiyete nasıl soktuğunu anlatmıştır. Kazım Karabekir, Mülazım Atıf'a, Avrupalı devletlerin Osmanlı'yı parçalamak istediklerini ve bu vaziyetten kurtulmanın tek yolunun meşrutiyeti ilan etmek olduğundan bahsetmiştir. Mülazım Atıf Bey, meşrutiyetin nasıl ilan edileceğini sorduğunda ise bir cemiyet teşkil edildiğini ve vatansever olan herkesin bu cemiyete dâhil olması gerektiğini söylemiştir. Mülazım Atıf da bu sözler karşısında cemiyete girmeye karar vermiştir. Kazım Karabekir bir fedai şubesinden bahsetmiş, Atıf Bey bunun üzerine bu şubeye dâhil olmaya karar vermiştir.

İkili arasında geçen diyaloga bakılırsa Mülazım Atıf'ın her türlü tehlikeyi göze alarak hatta canını bile hiçe sayarak cemiyete üye olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Mülazım Atıf'ın tahlifi Manastır'da gerçekleşmiştir. Törende, Kazım Karabekir'in Atıf ile tanıştırdığı, İTC'nin önde gelen isimlerinden Enver Bey de hazır bulunmuş, tahlif töreninde yemin metnini Kazım Karabekir okumuştur. Mülazım Atıf'ın cemiyetteki ilk günlerinde Enver Bey gibi ilerleyen yıllarda Harbiye Nazırı olacak bir subay ile tanışması onun gelecekte de önemli görevler almasını sağlayacaktır. Mülazım Atıf Bey, kısa süre sonra Enver Bey'in teşkil edeceği Teşkilat-ı Mahsusa'da Süleyman Askerî Bey'in yardımcılığını yapacak ve aktif bir rol oynayacaktır. Atıf'ın hayatının bu evresi daha sonraki bölümlerde anlatılacaktır.⁸⁶

Mülazım Atıf, metni okuduktan sonra cemiyete katılan diğer üyeler gibi bir elini Kur'an'a, öteki elini de silaha koyup yemin etmiştir.⁸⁷ Törenle birlikte Atıf'ın, fedai koluna üyeliği resmen gerçekleşmiştir. Bu üyelik neticesinde Atıf Bey, artık ona verilecek her görevi yerine getirme yükümlülüğü altına girmiştir.⁸⁸

Cemiyetin fedai şubesinde İzmitli Mümtaz, Hilmi, Süleyman Askerî, Ali Çetinkaya, Hüsrev Sami, Sapancalı Hakkı, Topçu İhsan, Yakup Cemil, Ömer Naci ve Yenibağçeli Şükrü beyler de bulunmaktadır. Mülazım Atıf, bu isimlerden bazılarıyla yıllar süren dostluklar kurmuştur. Hatta bu şubenin bazı mensupları 1911 yılında Trablusgarp Savaşı'nda İtalya'ya karşı birlikte mücadele verip, Balkan Savaşları'na katılmış, Birinci Cihan Harbi ve sonrasında başlayan Milli Mücadele dönemlerinde omuz omuza çarpışmıştır. Mülazım Atıf ve arkadaşları, yaptıkları hizmetlerin karşılığını sonraları mühim görevlere getirilerek almışlardır.⁸⁹

⁸⁶ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017 s. 132-133; Kazım Karabekir ve Mülazım Atıf arasında geçen diyalog ve cemiyete tahlif için bkz: **a.e.**, s. 132-133.

⁸⁷ Hikmet Çiçek, **a.g.e.**, s. 78.

⁸⁸ Philip Hendrick Stoddart, **Teşkilat-ı Mahsusa**, Yarı Yayinevi, çev: Hediye Lale Birsaygılı, İstanbul, 2014, s. 199-200.

⁸⁹ Nurettin Şimşek, **Teşkilât-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askerî Bey, Hayatı, Siyasi ve Askeri Faaliyetleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 36-37.

Mülazım Atıf, Fedâi Zâbitan'a üye olduktan sonra zamanla Manastır şehrinde etkinliğini arttırmıştır. Manastır'da son derece başarılı işlere imza atmış, onun burada olduğu dönemde şehir, İTC'nin Selanik'ten sonraki en önemli ikinci merkezi haline gelmiştir.⁹⁰ Manastır şubesi, Atıf Bey'in yanı sıra Selanik'i gölgede bırakabilecek başka isimlere de sahiptir. Bunların başında Bursalı Tahir, Binbaşı Süleyman Askerî ve Binbaşı Vehip (sonradan paşa) gelmektedir.⁹¹

Başlangıçta çok gizli bir şekilde yapılanmak zorunda kalan ve üye sayısı oldukça az olan cemiyetin idare işlerini yürüten ve Talat Bey, İsmail Canbulat Bey ve Rahmi Bey'den oluşan Merkez-i Umumisi ve cemiyetin şubeleri zamanla gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmede Mülazım Atıf ve arkadaşlarının rolü büyüktür.⁹² TM'nın son Başkanı Hüsamettin Ertürk de İTC'nin Atıf Bey gibi idealleri pahasını canını bile vermeye hazır bulunan kişilerce büyüdüğü düşüncesindedir.⁹³

Fedailerin geçmiş görevlerine bakıldığında tezin başında da değinilen Bulgar sorunu esnasında çetelere karşı yapılan komitacılık faaliyetleri görülmektedir. İsmail Küçükkılınç'a göre komitacılar çok zeki ve genellikle okullarını dereceyle bitiren kişilerden oluşmaktadır. Mülazım Atıf ve arkadaşları Mustafa Necib, Yakup Cemil, Ali Çetinkaya ve Abdülkadir beyler Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde önemli görevlerde bulunmuşlardır. Komitacılardan bazıları da yayınlamış oldukları eserlerle entelektüel birikimlerini de kanıtlamışlardır.⁹⁴

⁹⁰ Hüsnü Tekeşin, "Süleyman Askeri Bey'in İntiharı Olayı, **Kütü'l-Amâre Zaferi, I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler, Yay. Haz. Orhan Neçare, Ankara, 2016, s. 268

⁹¹ E. E. Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilâli**, Sander Yayınları, İstanbul, 1972, s. 133.

⁹² Bedi N. Şehsuvaroğlu, **a.g.m.**, s. 310, Ankara, Nisan 1959; Şehsuvaroğlu, İttihat ve Terakki Cemiyetine asker ve sivil kanattan birçok kişinin üye olduğu bilgisini verip, bunun yanı sıra, cemiyete üye olan mühim kişileri sayarken şu isimlere yer vermiştir; Ohrili Eyüp Sabri, Yakup Cemil, Hüsrev Sami, Topçu İhsan, Sapançalı Hakkı, Enver Paşa'nın Yaveri Çerkes Mümtaz, Talat Paşa, Enver Bey, Niyazi Bey, Hüseyin Cahid, Hacı Âdil, Ziya Gökalp, Kâzım Nami, Akagündüz, Hüseyin Kâzım, Ömer Seyfettin, Mehmed Ali Tevfik, İsmail Müştak, Ömer Naci, Mithat Şükrü, Doktor Nazım, Prens Said Halim Paşa, Babanzâde İsmail Hakkı, Emrullah Efendi, Ahmed Nesimi, Ali Fethi, Halil, Küçük Talat, Selânikli Cavid, Mustafa Şeref, Cemal Paşa, Doktor Bahattin Şakir, Erkânıharp Hasan Tosun.

⁹³ Samih Nafiz Tansu, **Hüsameddin Ertürk Anlatıyor, İki Devrin Perde Arkası**, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 23. "Atıf, Ohrili Eyüp Sabri, Yakup Cemil, Hüsrev Sami, Topçu İhsan, Sapançalı Hakkı, Enver, Enver Paşa'nın Yaveri Mümtaz, Talat Paşa, Niyazi beyler, Hüseyin Cahid, Hacı Âdil, Ziya Gökalp, Kâzım Nami, Akagündüz, Hüseyin Kâzım, Ömer Seyfeddin, Mehmet Ali Tevfik, İsmail Müştak, Ömer Naci, Mithat Şükrü, Doktor Nâzım, Prens Said Halim Paşa, Babanzade İsmail Hakkı, Emrullah Efendi, Ahmet Nesimî, Ali Fethi, Halil, Küçük Talat, Selânikli Cavit, Mustafa Şeref, Cemal Paşa, Doktor Bahattin Şakir, Erkânıharp Hasan Tosun ve daha sonraları bunlara iltihak eden pek çok münevver ile bu parti teşkilâtlanmış, gelişmiş, gayelerine kısmen vâsıl olabilmıştır."

⁹⁴ İsmail Küçükkılınç, **Jön Türklük ve Kemalizm Kışkırcısında İttihadçılık**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 43; İsmail Küçükkılınç, okulunu dereceyle bitiren komitacı/İttihadçı subayları şöyle sıralar; Kazım Karabekir Bey Enver Bey, Ali Fethi Okyar Bey, Kazım Özalp Bey, Hafız İsmail Hakkı Bey. İttihatçı/Komitacı isimlerin entelektüel yönlerinin de ağır bastığını ifade eden Küçükkılınç, buna örnek olarak Kazım Karabekir'in eserlerini vermektedir.

Fedâi Zâbitan şubesi son derece gizli bir yapılanma olup, buradaki üyelerin isimlerini heyet-i merkeziyeden başka hiçbir kurum ve kişi bilmemektedir. Üyeler, “Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Teşkilâtı Dâhiliye Nizamnamesi”ndeki “Fedâi Şubeleri” başlıklı 48. Maddeye göre kendi başlarına hareket edemeyip, tamamen heyet-i merkeziyenin haberi doğrultusunda faaliyet gösterebilmiştir. Ayrıca burada yapılan görev dağılımının kaidelerine bakıldığında bir göreve birkaç kişi talip olduğunda kura çekileceği, kimse talip olmazsa da heyet-i merkeziye tarafından zorunluluk esasına göre seçim yapılacağı ifade edilmiştir. Fedailer, eğer bir istekleri varsa bunu kendileri sağlamayıp yalnızca üst makamlara teklif olarak sunabileceklerdir. Bu şubede bulunan fedailerin hayatlarının tehlikede olduğu ortadadır. Eğer görev esnasında canlarına bir zarar gelirse geride bıraktıkları ailelerinin cemiyet tarafından gözetileceği yazılıdır.⁹⁵ Fedai şubelerine mensup olanlar için üç tür suç unsuru bulunmaktadır. Bunlar; kabahat, cünha ve cinayettir. Cinayetle mahkûm olanlar idam cezasına çarptırılacaktır. Cemiyet, şu suçları cinayet olarak saymıştır:

- 1- Cemiyetin sırlarını, üyelerin isimlerini zorlama ya da rıza yoluyla ifşa etmek.
- 2- Cemiyetin amaçlarını sekteye uğratmak ve ihanet etmek.
- 3- Cemiyetin verdiği göreve karşı gönülsüz olmak.⁹⁶

Ayrıca görev verilen bir fedai vazifesinde tembellik ya da gevşeklik gibi bir davranışta bulunursa yerine başka birisi atanacaktır. Mülazım Atıf da fedai şubesine katılırken kız kardeşi Hadika Hanım'ın istikbalinin temin edilmesi halinde her türlü fedâkarlığı yapacağını belirtmiştir.⁹⁷

⁹⁵ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti, Neden Kuruldu, Nasıl Kuruldu, Nasıl İdare Olundu?**, TÜRDAV Ofset Tesisleri, yay: Faruk Özerengin, Emel Özerengin İstanbul, 1982, yaz. tar: 1945, s. 507-509.

⁹⁶ Celal Bayar, **Ben de Yazdım Milli Mücadele'ye Gidiş**, Baha Matbaası, İstanbul, 1965, s. 130.

⁹⁷ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, s. 133.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SUİKAST (7 TEMMUZ 1908)

3.1. ŞEMSİ PAŞA SUİKASTINDEN ÖNCEKİ DURUM

3.1.1. Reval görüşmeleri

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi ve diplomatik zorluklar karşısında İTC mensubu subayların siyasi kaygıları mesleki kaygılarının önüne geçmeye başlamıştır. Balkanlarda görevli olan subaylar siyasal memnuniyetsizlik ve eleştirilerini saraya isyan ederek göstermişlerdir. Bu subayların nüfuzu gün geçtikçe arttığı için Balkanlardaki güvenlik önlemleri zamanla yetersiz kalmıştır.⁹⁸

İTC, artık kendisini göstermenin vaktinin geldiği düşüncesine kapılmıştır. Cemiyeti bu düşünceye sevk eden başlıca gelişmelerden biri de Avrupa basınında çıkan, Makedonya ile ilgili Osmanlı Devleti aleyhine yapılan açıklamalardır. Avrupalı devletlerin artık Osmanlı'nın işlerine müdahale etmesini istemeyen cemiyetin Merkez-i Umumisi bir muhtıra hazırlayarak farklı dillere çevirmiş ve Selanik, Manastır ve Üsküp'teki konsolosluklara dağıtmıştır. Kazım Karabekir, hatıratında, muhtırayı bizzat kendisinin okuduğunu ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunların sebebi olarak Sultan II. Abdülhamid'in istibdat idaresini gösteren Kazım Karabekir, meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinin devletin üzerindeki kara bulutları kaldıracağı kanaatini taşımıştır. Halkın da meşrutiyeti istediğini söyleyen Kazım Karabekir, Rusya İmparatorluğu'ndan çekindiklerini ve diğer büyük devletlerin olası bir Rus saldırısına karşı Osmanlı'yı savunmaları gerektiğinin altını çizmiştir.⁹⁹

Bahsi geçen muhtıra metni şu şekilde başlamaktadır:

“Bizler -Makedonya'nın da bir parçası olduğu- adına Türkiye denen vatanın çocukları, doğduğumuz bu topraklara taşıdığımız aşkla, huzur ve refahı getirmek için çalışmayı arzuluyoruz. Bizim az sayıda ve zararlı işleri hedefleyen kişiler olduğumuz yolunda sizlerde oluşturulan düşünceyi ortadan kaldırmayı diliyoruz. Şimdi size bunları yazarak Makedonya'nın hangi dertlerle mücadele ettiğini anlatmak, bunların hakiki tedavisini ve doğru ve kaçınılabilir zorluklardan kurtarmak istiyoruz...”¹⁰⁰

⁹⁸ Hakan Özdemir, **a.g.e.**, s. 111.

⁹⁹ Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s. 181.

¹⁰⁰ Hakan Özdemir, **a.g.e.**, s. 113.

Muhtıra, Manastır'da sokaklara asılmıştır. Mutlakıyet sisteminin gayrimeşru olduğu, İTC'nin tek arzusunun milletin meşru haklarını geri almak olduğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece padişahтан ibaret olmadığı, kurulması istenen sistemle milletin padişahla doğrudan temas kurabileceği belirtilmiştir.¹⁰¹ Bu muhtıra büyük devletlerin sefir ve konsoloslarına verilmiştir. Rusya ise bu durumun dışında tutulmuştur. Bunun gerekçesi ise Rusya'nın katı bir mutlakıyet olması ve Fransız İhtilali'nden beri Avrupa'da monarşilerin baş koruyucusu, meşrutiyetlerin ise baş düşmanı olmasıdır. Rusya samimi bulunmamış ve bu devletin Osmanlı'nın sonunu getirmek istediği düşünülmüştür.¹⁰² Bir diğer sebep de Rus konsoloslarıyla geçmişte bölgede kötü olayların cereyan etmesidir. Geçmişte Rusya ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik sorun yaratan gelişmeler olmuştur. Bunlardan biri Konsolos Şerbina'nın bir suikast sonucu öldürülmesidir. Mitroviça'ya 1903 yılında tüm tehditlere ve tepkilere rağmen Rus Konsolosluğu açılmış, Şerbina da buraya atanmıştır. Bölgedeki Arnavutların tepkilerine rağmen bölgede çalışmaya başlayan Şerbina, IV. Tabur, I. Bölük Onbaşı Muhacir İbrahim Bey tarafından vurularak öldürülmüştür.¹⁰³

Rus Konsolosları ile olan sürtüşme bununla da sınırlı kalmamıştır. Manastır'da bulunan Rus Başkonsolosu Rostovski, elinde bir kamçı tutarak halkı ve askerleri tahrik etmek suretiyle şehirde dolaşmış, kendisine selam vermeyen Halim adında bir askeri kamçıyla dövmeye başlayınca asker tarafından vurularak öldürülmüştür. O sırada çaresiz olan Osmanlı Devleti, bir mahkeme kurarak Rostovski'yi öldüren askere idam kararı çıkartmıştır. Bununla da yetinilmeyip, Halim'in yanında bulunan arkadaşı da Rus konsolosun vurulmasını engellemediği gerekçesiyle idam edilmiştir.¹⁰⁴

Bütün bu olumsuzluklar karşısında yeni sorunlar istemeyen İTC, yukarıda zikredilen muhtıra ile birlikte Avrupa'ya artık "Makedonya'yı düşünmeyin, biz kendi içimizde hallederiz" mesajı vermeye çalışırken diğer bir yandan da Sultan Abdülhamid'e karşı varlığına resmiyet kazandırmak istemiştir. II. Abdülhamid'in kendisini ifşa eden cemiyet karşısında sertleşmesi kaçınılmaz bir hale gelmiştir. "Aşağı tükürülse sakal, yukarı tükürülse bıyık" sözünü yaşamaya başlayan cemiyet, gizli olarak devam ettirdiği yapılanmasını açıktan devam ettirmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasî Hayatına Bakışlar**, Baha Matbaası, İstanbul, 1959, s. 6.

¹⁰² Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁰³ Hasip Saygılı, **Osmanlı'nın Son 40 Yılında Rumeli Türkleri ve Müslümanları 1878-1918**, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 49.

¹⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa**, c. I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 469-470

¹⁰⁵ Murat Bardakçı, **a.g.e.**, s. 90.

19.yy'da İngiltere, Avrupa'nın en büyük deniz gücü haline gelmiştir. Rusya ise Avrupa'nın en büyük kara gücü konumundadır. Osmanlı Devleti, İngiltere'yi, Rusya'ya karşı bir güvence olarak görmüştür. Avrupa'da Napolyon Savaşları esnasında, Fransa, askeri yönden bir hayli zayıfladığı için yeni bir kara gücü olarak Almanya ortaya çıkmıştır. Bu durum, hem İngiltere'nin hem de Rusya'nın çıkarları için risk teşkil etmiştir. Bu iki ülke, Almanya tehlikesi karşısında, bir türlü anlaşamadıkları Makedonya sorununun bile mutabık olabilmıştır.¹⁰⁶

Estonya'nın, günümüzdeki adı Talinn olan başkenti Reval'de 9-10 Haziran 1908 tarihinde, İngiltere Kralı Yedinci Edward ve Rus Çarı İkinci Nikola bir görüşme gerçekleştirmişlerdir.¹⁰⁷ İki lider de Uzak ve Yakındoğu'da tampon bölgeler kurma ve Almanya'ya karşı denge politikası izleme konularında uzlaşmışlardır.¹⁰⁸ Bu görüşmenin ana konularından birisi de Makedonya sorunu olmuştur. Buradaki karışıklığın bitmesi için Osmanlı'nın elinden alınması gereken bir bölge olarak görülen Makedonya'da yapılacak reformlarda her iki ülke de ortak bir görüşte birleşmiştir. Buradaki sorunun çözülmesi için Osmanlı Devleti'nin fikri alınmamıştır.¹⁰⁹

Bu görüşmenin neticesinde Avrupa matbuatında Osmanlı Devleti'nin topraklarının taksim edilmesine karar verildiği yönünde haberler çıkmıştır.¹¹⁰ Bu haberler büyük yankılar uyandırmıştır. Bu söylentiler sayesinde İTC'nin vermiş olduğu var olma mücadelesinde elinin güçlendiği söylenebilir. Bu sayede, bölgedeki halktan ve subaylardan cemiyete katılımlar olmuş ve İTC'nin nüfuzu ciddi manada artmıştır.¹¹¹ İTC, bölgede yanan ateşin sorumlusunun Sultan II. Abdülhamid olduğunu vurgulayan bildirimler yayınlamaya başlamıştır.¹¹² Bunun yanı sıra cemiyet tarafından yapılan propagandalardan bir tanesi de bölgeye bir Hıristiyan'ın, Avrupa hanedanlarından birine mensup bir prensin genel vali yapılacağıdır. Özellikle Makedonya bölgesinin Osmanlı Devleti'nden koparılacağı söylentisi, bu bildirimler vasıtasıyla asker ve halkla paylaşılmıştır.¹¹³

¹⁰⁶ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları**, İstanbul, 2012, s. 141.

¹⁰⁷ Murat Bardakçı, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁰⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, c. I, s. 23.

¹⁰⁹ Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1879-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.601-602.

¹¹⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi-İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, c. IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.26.

¹¹¹ Ahmed Saib, **Tarih-i Meşrutiyet, Şark Mesele-i Haziresi**, Dersaadet, 1328, s.57-58.

¹¹² Aram Andonyan, **Balkan Savaşları**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002, çev: Zaven Biberyan, s. 157.

¹¹³ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 124.

3.1.2. Resneli Niyazi Bey'in Dağa Çıkışı

1873 yılında Makedonya'nın Manastır Şehri'nin Resne kasabasında dünyaya gelen Ahmed Niyazi Bey, Arnavut bir ailenin ikinci çocuğudur. Babası, Makedonya'nın tanınan isimlerinden biri olan Abdullah Ağa olan Niyazi Bey'in yine kendisi gibi asker olan Murteza ve Osman Fehmi adında iki de kardeşi vardır.¹¹⁴ 1894 yılında Harbiye Mektebi'ne başlayan Niyazi Bey, 1896 yılında buradan Mülâzım (Teğmen) unvanıyla mezun olmuştur.¹¹⁵ Resneli Niyazi Bey'in ilk görev yeri Ohri'deki XXI. Alay'ın IV. Taburu'dur. Niyazi Bey, daha buradayken askerlik sistemindeki arızaları kendince dile getirmiş, hükümete yakın olan kişilerin hak etmedikleri kumandanlık rütbesine tepeden inme bir şekilde getirilmesini eleştirmiştir.¹¹⁶

Niyazi Bey, ardından Resne'deki Üçüncü Avcı Taburu'nda görev yapmaya başlamış ve burada devlete karşı ayaklanan ayrılıkçı Bulgarların isyanını bastırmak için çalışmıştır.¹¹⁷ İTC'nin kurulduğu senelerde Enver Bey sayesinde cemiyete kaydolmuş ve cemiyet için çalışmaya başlamıştır. Bunu yaparken tanındığı ve itibar gördüğü Resne'nin şartlarından istifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı-Yunan Harbi'nde göstermiş olduğu fedakârlıklar nedeniyle de sevilen bir askerdir. Niyazi Bey, daha sonra Ohri'ye arkadaşı Ohri'li Eyüp Sabri (Akgöl) Bey'i de tayin ettirmiş ve nüfuzunu arttırmıştır. Bu ikili hem ayrılıkçı çetelere karşı omuz omuza mücadele etmiş hem de Ohri ve çevresindeki bölgelerde İTC'nin nüfuzunu genişletmek için propaganda yapmaya başlamıştır.¹¹⁸

Bir süre sonra Niyazi Bey, işi daha da ileri götürüp, çeteler teşkil etmeye karar vermiştir. Bu suretle Sultan II. Abdülhamid'e karşı muvaffakiyet sağlanabileceği düşüncesiyle birlikte İTC'nin de bilgisi dâhilinde arkadaşları Cemal ve Tahir Efendilerle görüşükten sonra mühimmat ve silah hazırlıklarını tamamlayarak 3 Temmuz 1908 tarihinde iki yüz kişilik bir kuvvetle dağa çıkmıştır.¹¹⁹ Bunu yaparken özellikle Cuma gününü tercih eden Niyazi Bey, şehrin sakinlerinin Cuma namazı kıldığı bir esnada kışlada çeteye çıkacak olan arkadaşlarını toplamak suretiyle dağa çıkmayı tercih etmiştir.¹²⁰

¹¹⁴ Hakan Özdemir, **a.g.e.**, s. 124.

¹¹⁵ Kadir Girit, **Dönemin Olayları Işığında Resneli Niyazi Bey**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 36.

¹¹⁶ Resneli Niyazi, **Hatırât-ı Niyâzi** s. 15-16.

¹¹⁷ Ahmed Niyazi, **Hatırât-ı Niyâzi**, s. 34.

¹¹⁸ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 131-133.

¹¹⁹ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 153-164.

¹²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı, Hâtırat-ı Niyâzi**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 214.

Niyazi Bey, başlangıçta şartlar gereği çeteyi gizli tutma niyetindedir. Kazım Karabekir, hatıralarında Niyazi Bey'in maksadını öğrenmek isteyen İsmail Bey adında saray tarafından görevlendirilen bir müfettişin kendisini çağırıp Niyazi Bey'i tanıyıp tanımadığını sorduğunu ve çeteyi ne sebeple teşkil ettiğini öğrenmek istediğini söylemiştir. Kazım Karabekir ise cevap olarak bu hareketin Bulgar çetecileriyle mücadele amacını taşıyabileceğini, Niyazi Bey'in şüphelenecek biri olmadığını, padişaha sadık, cesur ve mert bir asker olduğunu ifade etmiştir. Tabii ki bu sözleri söylerken Kazım Bey; Niyazi Bey hakkındaki hakikati beyan etmemiştir. İsmail Bey'in de kendisinden şüphelenmeyecek bir kişi olmasını fırsat bilerek gerçekleri gizlemiştir. Daha doğrusu cemiyetin muvaffakiyeti için gizlemek zorunda kalmıştır.¹²¹

Çete içindeki bazı kişilerin kısa süre sonra Yıldız Sarayı'ndan çekinerek ayrılık kararı almasından sonra Niyazi Bey, çetenin gayesinin daha iyi anlaşılması niyetiyle bir metin hazırlamıştır. Çeteye iltihak edecek kişiler de metinde ifade edilen şartlara göre cemiyete dâhil olacaklardır.¹²² Kısa zaman sonra Resne Hükümet-i Aliyyesine çektiği bir telgrafla amaçlarının “Kanûn-ı Esâsi'yi yeniden vaz' ve tatbik ve Mebûsan teşkilâtını yapmak” olduğunu söyleyerek telgrafın sonuna “İkiyüz Vatan Fedâisi Namına Kolağası Ahmed Niyazi” yazarak bir anlamda çeteyi de deşifre etmiştir.¹²³

Niyazi Bey, zamanla bölgedeki nüfuzunu güçlendirmiştir. Bunu da çevre köylerdeki eşraf ile iyi geçinerek, sosyal hayata müdahil olarak, kan davalarını sona erdirmek suretiyle onları barıştırarak tek bir emel etrafında birleşmeleri gerektiğini vurgulayarak başarmıştır. Ayrıca Bulgar çetecilerin de gönlünü almak istemiş, Arnavut ayrılıkçı Toska çetesi liderleri olan Çerçis ve Mihal Grameno ile görüşüp onların da desteğini alarak Sultan Abdülhamid'e karşı güçlü bir itifak tesis etmeyi amaçlamıştır.¹²⁴

Niyazi Bey, Bulgarca bildiği için Bulgar çetelerine mektuplar yazmış ve “Hepimiz Osmanlıyız” diyerek onları da ortak bir paydada birleşmeye ve Abdülhamid yönetimine karşı güçlerini arttırmaya çağırmıştır.¹²⁵ Resneli Niyazi Bey, Rum, Sırp, Bulgar ve Arnavutlarla arayışı iyi tutup onlardan yardım almaya başlasa da İTC'nin Manastır şubesi, buna karşı çıkmış, bunu Niyazi Bey'e bir mektupla bildirmiştir. Muhtemeldir ki sonraki süreçte bu adımların arızaya yol açma tehlikesi cemiyet tarafından görülmüştür.¹²⁶

¹²¹ Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s. 188-189.

¹²² Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 177-179.

¹²³ H.H.P., İSAM, 4/213, 20 Haziran 1324 (3.7.1908).

¹²⁴ Hakan Özdemir, **a.g.e.**, s. 134-136.

¹²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 243-244.

¹²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 253.

Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908 Cuma günü Yıldız Sarayı'na yazmış olduğu beyannamede bütün milletin arzusunun “Kanun-ı Esasinin meriyete konması” olduğunu belirterek, yapılan yanlışlara karşı halkın padişaha hesap sormadığını ve medeni ülkelerdeki gibi bir sisteme geçilmesinin gerekli olduğunu söylemiştir. Ayrıca “Eğer hükûmet bunu sağlamaza millet zorla alacaktır” diyerek sarayı tehdit etmiştir. Selanik'te saray tarafından görevlendirilen hafiyelerin dolaşmasını sert bir şekilde eleştiren Niyazi Bey, bu kişilerin üç gün içinde bölgeyi terketmesini istemiştir. Niyazi Bey, sonraki beyannamelerinde üslubunu iyice sertleştirmiştir. Manastır Jandarma Alay Kumandanlığı'na yazdığı beyanname bunun en çarpıcı kanıtıdır. Metne “Ey vatan haini” diye başlayan Niyazi Bey, Sultan Abdülhamid'in emri altında olması nedeniyle kumandana birçok hakarete bulunmuş, “vatanın bir yaralı aslan gibi çırpınıp durduğunu” fakat onun bu duruma duyarsız kaldığını eklemiştir. Metnin sonuna gelindiğinde Resneli Niyazi Bey, kumandanı ölümle tehdit etmiştir.

Niyazi Bey, çetesiyle birlikte dağa çıkarken tabur içerisindeki sandıkta bulunan paraları da yanında götürmüştür. Ayrıca tabura ait olan silahları da iki yüz çete mensubuna dağıtmıştır. İşte bu yüzden hakkında kötü düşünülmesin diye Resne'deki 88. Alay, Üçüncü Tabur Kumandanı Binbaşı Refik Bey'e bir mektup yazarak, bu paraların vatana hizmet için kullanılacağını, kasadan 464 kuruş aldığını, tüfek sayılarını ise sonraki mektubunda söyleyeceğini belirterek, aldıklarının birer emanet olduğunu eklemiştir.

Niyazi Bey, sonraki mektubunda ise Resne'de Jandarma Mülâzımlığı yapan Yaşar Bey hakkında cemiyete katılmadığı için “hain” ifadesini kullanmıştır.¹²⁷

Niyazi Bey, bölgeyi teftiş ve İTC'yi dağıtması için Yıldız tarafından Makedonya'ya yollanan Şemsi Paşa'nın öldürülmesinden sonra yerine getirilen Müşir Osman Paşa'yı, Ohrili Eyüp Sabri Bey ile birlikte dağa kaldırarak Meşrutiyet'in yeniden ilanına önemli katkı sağlamıştır.¹²⁸ Olaya dair ayrıntılı malumat sonraki bölümlerde verilecektir.

Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinde mühim bir rol oynayan Resneli Niyazi Bey, 17 Nisan 1913 tarihinde Avlonya Limanı'nda faili meçhul bir kişi tarafından uğradığı bir suikast sonucu vefat etmiştir.¹²⁹

¹²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 220-225; Niyazi Bey'in dağa çıktıktan sonra yazdığı beyanname ve mektuplar için bkz: **a.g.e.**, s: 220-260.

¹²⁸ BOA, YEE, 71/55.

¹²⁹ BCA, MV, 231/247.

3.1.3. Enver Bey'in Dağa Çıkışı

1881 yılında İstanbul'da doğan Enver Bey, Manastırlı bir aileye mensup olup, annesi Ayşe Hanım, babası ise Ahmed Bey'dir. Manastır'da Askeri Rüştiye ve Askeri İdadi'de okuyan Enver Bey sonradan Harbiye Mektebi'ne girmiştir.¹³⁰

Rüştiye ve idâdî dönemlerinde kendisinden çok parlak olmayan bir öğrenci olarak bahsedilen Enver Bey, harp okulunda kendisinden söz ettirmeye başlamıştır. Onu harp okulundan tanıyanlardan biri olan Fahrettin Altay, Enver Bey hakkında; “Sakin, çalışkan, fakat vasat zekâlı bir öğrenci” ifadelerini kullanmıştır. Kurmay okulunu 23 Kasım 1902'de bitiren Enver Bey, yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Enver Bey'in ilk görev yeri ise Manastır'daki III. Ordu olmuştur. XIII. Topçu Alayı'nın Birinci Bölüğü'nde görev yapan Enver Bey sonradan yine Manastır'da bulunan Nizamiye XIV. Alay'ın Birinci Taburu'na atanmıştır. Kısa süre sonra kolağası rütbesine yükselen Enver Bey 30 Ağustos 1906 yılında binbaşılığa terfi etmiştir. Ne var ki Enver Bey, mizacı gereği daha hareketli vazifeler istemiştir. Sonrasında ona yeni bir görev verilmiş; bu görev ise o dönemde kaynayan Rumeli'deki çetelerle mücadele edilmesi olmuştur. Enver Bey, tıpkı Atıf Bey gibi çetelerle sıcak çatışmalara girmiş, eşkıya takibinde bulunmuş ve hem bölgeyi iyi bir şekilde öğrenmiş hem de bu zorlu koşullarla nasıl baş edilmesi gerektiğini tecrübe etmiştir.¹³¹

Enver Bey, işte bu sıralarda bölgede nüfuzunu oldukça genişleten Sultan Abdülhamid yönetimine muhalif İTC'ne katılıp, cemiyetin on iki numaralı üyesi olmuştur.¹³² Enver Bey, bölgedeki Bulgar çeteleriyle baş edebilmek için yine onlar gibi çeteler teşkil edilmesinin gerekliliğine inanmıştır. Bir gün Selanik'e gelen Enver Bey, burada Mümtaz Yüzbaşı Halil Bey'e bu fikrini açmış, Halil Bey de ona zaten böyle bir teşkilin olduğunu ve kendisinin de ona üye olduğunu söylemiştir. Enver Bey, önce cemiyetin ilk on kurucusundan biri olan Bursalı Tahir Bey'i ziyaret ederek cemiyete katılma isteğini bildirmiş, ardından da geleceğin sadrazam ve paşası olacak olan, o sıralarda posta memurluğu vazifesini yürüten Talat Bey ile tanışmıştır. Ardından yapılan istişareler ve formaliteler neticesinde yapılan törenle birlikte Enver Bey, sağ elini Kur'ân-ı Kerim'e, sol elini de kama ve bıçağın üzerine koyup yemin ederek İTC'ye üye olmuştur.¹³³

¹³⁰ M. Şükrü Hanioglu, “Enver Paşa”, **DİA**, c. XI, İstanbul, 1995, s. 261.

¹³¹ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, 177-196.

¹³² Murat Bardakçı, **a.g.e.**, s. 87; Enver Bey'in cemiyete tahlifi için bkz.: **a.e.**, s. 87-89.

¹³³ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s. 488-492; Enver Bey'in cemiyete üye olmasının ayrıntıları için bkz.: **a.e.**, s. 488-492.

Enver Bey, sonraki süreçte Yıldız Sarayı'na karşı isyan bayrağını açarak İTC'nin gizli yapılanmasına karşı bölgede önlem alması için saray tarafından gönderilen eniştesi Nazım Bey'e suikast düzenlemiştir. Ne var ki Nazım Bey, bu suikasttan yaralı olarak kurtulmuştur.¹³⁴ Enver Bey, bu suikastın planını yaparken İsmail Canbulat ve Mustafa Necib beylerle birlikte çalışmıştır.¹³⁵

Suikast olaylarıyla birlikte dikkatleri üzerine çeken cemiyetin bu faaliyetleri saray tarafından haber alınınca Enver Bey, İstanbul'a çağırılmıştır. Fakat buna kulak asmayan Enver Bey, 24 Haziran 1908 tarihinde dağa çıkarak Sultan Abdülhamid'e karşı isyan bayrağını açmış, Tikveş bölgesinde örgütün nüfuzunu genişletme faaliyetlerinde bulunmuştur.¹³⁶

Enver Bey, Timyanik köyünde yaşayan halkı saraya karşı örgütlemiştir. Burada köylülere bir nutuk atan Enver Bey, Bosna'nın ve Tuna'nın elden çıktığını, buradaki Müslüman halkın canlarını zor kurtarıp, mallarını yanlarına almadan yanlarına sığındıklarını söylemiş, gelecekte kendi başlarına da aynı olayların geleceğini ifade etmiştir. Kendileri için gidecek bir yer olmadığını söyleyen Enver Bey, ya canlarını vatan uğrunda vereceklerini ya da düşmanı mağlup edeceklerini bildirmiş, İstanbul'daki idareyi yeniden tesis etmenin şart olduğu dile getirmiştir. Sultan II. Abdülhamid'i kastederek "Padişah, peygamberden daha akıllı değil ya!" şeklinde sitem eden Enver Bey, Hz. Muhammed'in istişareye önem verdiğini söylemiş, Yıldız'ın ise bu tutumdan çok uzak olduğunu belirtmiştir. 1877 yılında Meclis-i Mebusan'ın dağıtıldığını ifade eden Enver Bey, kendilerini temsil eden ve haklarını arayan vekillere ihtiyaçlarının olduğunu ve bunun için de Meşrutiyet'in ilanının şart olduğuna vurgu yapmıştır. Nutuk attığı köylüleri yemin ettirerek cemiyete tahlif edilmelerini sağlayan Enver Bey, çete teşkilini günden güne genişletmiştir.¹³⁷

Enver Bey'in bu faaliyetleri, kendisi gibi dağa çıkmak suretiyle isyan eden Resneli Niyazi Bey tarafından öğrenildiğinde Niyazi Bey bu haberleri mutlulukla karşılamıştır. Niyazi Bey sevincini şu sözlerle dile getirmiştir:

"...Bâhusus Enver Bey gibi Cemiyet'in fikirlerinin en kuvvetli nâşiri, âdeta Makedonya kıtasında seyyar müessisi sayılan ve harp ve darbde fevkalâde liyakatli müsellemler olan bir erkân-ı harp zabitanın çeteciliğe sülûku şeref ve hizmetimizi yükselteceği mülâhazası cümlemizi meserret ve iftihara boğdu. Bilhassa ben son derece mütehassis oldum. Çünkü

¹³⁴ Ziya Nur Aksun, **II. Abdülhamid**, Ötüken Yayınları, Haz: Erol Kılınc, İstanbul, 2010, s. 407.

¹³⁵ Hakan Özdemir, **a.g.e.**, s.120-121.

¹³⁶ Şükrü Hanioğlu, **a.g.md.**, s. 262.

¹³⁷ Halil Erdoğan Cengiz, **Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 90-107.

Manastır'da Cemiyet'in ilk kuruluşu hengâmında beni Cemiyet'e ithaf eden, benim gibi birçok genç zabitleri tenvir eden Enver Bey'di..."¹³⁸

¹³⁸ Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, **Resneli Niyazi**, Şema Yayınları, İstanbul 2006, s. 76.

3.1.4. İsyancıları Bastırmak İçin Şemsi Paşa'nın Görevlendirilmesi

Şemsi Paşa'nın isyanların bastırılması için görevlendirilmesi meselesine gelmeden önce paşa hakkında ön bilgi vermek onun bu göreve tayin edilmesinin sebeplerinin anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Şemsi Paşa, 1845'te Kosova vilayetine bağlı Tirgovişte kazasının Bişova köyünde doğmuştur. Annesi Boşnak ve babası Arnavut'tur.¹³⁹ Henüz on altı yaşındayken yaşadığı köye bağlı bir birliğe dâhil olarak Karadağ sınırındaki çatışmalara katılmış, 1866 yılında Bosna'da Osmanlı ordusuna katılmış ve Çavuş rütbesine getirilmiştir. Aynı sene içinde mülazım-ı sani rütbesine yükselen Şemsi Paşa, ertesi sene de mülazım-ı evvel olmuştur. Hersek isyanında muvaffakiyetler icra eden paşa, önce kolağası ardından da yüzbaşı olmuş, 1884 yılında da Binbaşılığa yükselmiştir.¹⁴⁰

Şemsi Paşa, 1860 yılında kaymakam olmuş, sonrasında cereyan eden Tesalya Savaşı'nda ise mirliva rütbesine yükselmiştir. Ardından IX. Fırka'nın XVIII. Usturumca Livası Kumandanı olarak Karadağ ve Arnavutluk sınırlarında göstermiş olduğu başarılarından dolayı 1901 senesinde ferikliğe yükselmiştir. Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'e sadakat ve yakınlığıyla bilinen Şemsi Paşa, verilen her görevde muvaffak olduğu için zamanla padişahın da güvenini kazanmıştır. Böylelikle 1902 senesinde Mitroviça'da Nizamiye XVIII. Fırka Kumandanı görevine getirilen Şemsi Paşa, genellikle bölgede çıkan isyanların bastırılmasında görevlendirilmiş ve bu vazifelerinde başarılar elde etmiştir.¹⁴¹ Paşa, 14 Eylül 1903 tarihinde görevine bağlı ve padişaha sadık bir asker olarak, daima doğru yoldan ayrılmayacağına ve hayır için çalışacağına yemin etmiş, kanını da bu uğurda feda etmeye hazır olduğunu söylemiştir.¹⁴²

Şemsi Paşa, Niyazi ve Enver beylerin isyan ettikleri dönemde Mitroviça'daki XVIII. Fırka'nın kumandanlığı görevini yürütmüştür. Paşa, subayların aleyhte hareketlere giriştiklerini öğrenince durumu kontrol altında tutmak istemiş ve Mabeyn'e yazdığı telgrafta kendisinin yokluğunda bölgeyi koruması için damadı olan Manastır Merkez Jandarma Taburu Binbaşısı Rıfat Bey'in rütbesinin yükseltilerek fırkanın merkez kumandanlığına tayin edilmesini istemiştir.¹⁴³

¹³⁹ Süleyman Külçe, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet**, Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 39-40.

¹⁴⁰ Hakan Özdemir, **a.g.e.**, s. 140.

¹⁴¹ Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 39-40.

¹⁴² BOA, TFR.I.,AS., 7/625.

¹⁴³ Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 44-45.

Şemsi Paşa'nın fırkayı emanet ettiği bir diğer isim ise Erkan-ı Harb Miralayı Fevzi Bey (Çakmak) olmuştur.¹⁴⁴ Çünkü Fevzi Bey, bu tümende Kurmay Başkanlığı yapmıştır. Şemsi Paşa'nın Arnavutluk'ta hazırladığı ve padişaha sunduğu ıslahat lâyihası Fevzi Bey tarafından yazılmıştır. Fevzi Bey, bölgede Şemsi Paşa ile birlikte çalışarak tecrübe sahibi olmuştur. Şemsi Paşa, Fevzi Bey'in tecrübesini fırkanın kumandanlığı görevine yansıtabileceğinden emin olmuştur.¹⁴⁵

Şemsi Paşa'nın kâtibi Süleyman Bey (Külçe), Fevzi Bey'in çoğu zaman Şemsi Paşa'nın aşırılıklarını dizginlemeye çalıştığını ifade etmiştir. Şemsi Paşa'nın Battal Gazi adında mübalağalarla dolu bir eseri okuduğunu ve kitapta geçen kahramanlıklar karşısında hayretler içinde kaldığını belirtmiştir. Fevzi Bey ise Şemsi Paşa'ya kitabın hayalciler tarafından uydurulduğunu, memleketin kurtulması ve selametinin ancak çalışmak ve ilim sahasında muvaffak olmakla mümkün olabileceğini söylemiştir. Yine bu meseleye dair Külçe, Şemsi Paşa'nın, gençliğinde Makedonya ve çevresinde eşkiya takibi yaptığı sıralarda yüze yakın eşkiyayı kendi elleriyle öldürdüğünü ve bundan dini karşılıklar alacağını söylediğini ifade etmiştir. Paşa'nın, öldürdüğü eşkiyaların kesik başlarını askerlerin süngülerine taktığını ve bundan gurur duyduğunu söylediğini belirten Külçe, Fevzi Bey'in ise bu gibi muamelelerin Ortaçağ'da kaldığını, Timur'un caniliklerinden örnekler verdiğini ve hayvanlara bile eziyet etmemek gerektiğini belirtmiştir.¹⁴⁶

Resneli Niyazi Bey dağa çıktığında, bu haber Sultan II. Abdülhamid'i oldukça endişelendirmiştir. Artık bu gidişata bir dur demenin zamanının geldiğini düşünen Sultan II. Abdülhamid tarafından Niyazi Bey'i takip etmekle görevlendirilen ilk kişi Mirliva Nazmi Paşa olmuştur. Nazmi Paşa'nın emrindeki iki tabur askere Miralay Mustafa Efendi de eşlik etmiştir. Mustafa Efendi, halka ve askerlere Sultan Abdülhamid'e itaat etmeleri konusunda vaazlar veren, sultana bağlı bir kişidir. İTC de bu iki ismi ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Fakat bu suikast girişiminde başarısız olan cemiyet, daha sonra Fedâi Zâbitan'dan Yakup Cemil'in bu görevde muvaffak olmasıyla amacına ulaşmıştır. Mustafa Efendi, öldürülemese bile yaralanmış, cemiyet, bu olay sarayda olumsuz bir etki bırakacağı için kısmen rahat bir

¹⁴⁴ Süleyman Külçe, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet**, İzmir, 1944, s. 73.

¹⁴⁵ Süleyman Külçe, **Mareşal Fevzi Çakmak Askerî Hususî Hayatı**, İzmir, 1953, s. 20; Şemsi Paşa, bu lâyhada bölgede hükümetin nüfuzunun kalmadığını belirterek, cinayetlerin artmasından, kan davalarının devam etmesinden, isyan ve ihtilal tehlikesinden dolaylı lâyiha'nın hazırlandığını söylemiş, lâyiha'nın bu gibi tehlikelere karşı bir tedbir niteliği taşıdığını ifade etmiştir.

¹⁴⁶ Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 22-23.

nefes almıştır.¹⁴⁷ Ardından Hüseyin Hilmi Paşa tarafından görevlendirilen Manastır Polis Müfettişi Sami Bey, cemiyetin bir fedaisi tarafından düzenlenen suikastle öldürülmüştür.¹⁴⁸

Sonraki süreçte Yıldız için çok daha büyük bir problem gündeme oturmuştur. Resneli Niyazi Bey'in zararlı faaliyetlerine acilen son verilmesi gerekmektedir. Yaşanan suikast hadiselerinin üzerine daha da endişeye kapılan saray, bu isyanın tehlikeli boyutlara ulaşmaması için derhal bastırılması gerektiğini düşünmüştür. Niyazi Bey'in isyanını bastırma vazifesine tecrübeli askerleri getirmeye karar vermiştir. Bu görev için belirlenen isim Mitroviça XVIII. Tümen Kumandanı Şemsi Paşa'dır. Zorlu görev için Şemsi Paşa'nın tercih edilme sebebi, kendisinin Sultan Abdülhamid'e sadık bir asker olmasının yanı sıra alaylı olması ve kırk yıldır askerlikle iştiğal ederek bu coğrafyayı iyi bilmesidir. Ayrıca Şemsi Paşa, Sultan Abdülhamid'in tehlikeye giren iktidarını kurtarması için umut bağlanan kişi olması sebebiyle oldukça önemli bir figürdür.¹⁴⁹

Şemsi Paşa, kendisine çok güvenen bir isimdir. Bu özgüvenin çok başarılı bir komutan olmasından geldiği anlaşılmaktadır. Şemsi Paşa, 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan savaşına katılmış, burada muvaffak olmuş, farklı milliyetlere mensup çetelere karşı Balkanlarda kahramanlık göstermiş cesur bir kişiliğe sahiptir. Bu icraatlarından dolayı da kendisine çok güvenmiş ve emri altındaki askerlerine çoğu zaman bu cesaretini açık ederek "Ben sağken bu topraklara düşman giremez" sözünü söylemiştir.¹⁵⁰

Sultan II. Abdülhamid bu harekâta Şemsi Paşa'yı görevlendirmesini Şu sözlerle anlatmıştır: "Bu harekât-ı hâinenin bastırılmasına Şemsi Paşa kulumu memur ettim. Kendisine tebliğ ediniz. Ve Anadolu'dan da bir fırka asker maiyetine verilsin..."¹⁵¹

Halk tarafından Arnavutça "Şemo" olarak adlandırılan Şemsi Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa ile görüşmesinde şöyle demiştir: "Burada bazı kesânın mizâc-ı âliye muhalif harekâta içtisâr eylediği mâlumdur. Bunların zât-ı devletlerince de meçhul olması gayr-i mümkündür. Padişahımız Efendimizin fermân-ı şâhaneleri icabı cümlesinin tasfiyesine cümleten şahid olacağız"¹⁵²

Şemsi Paşa, Resneli Niyazi Bey ve çetesinin çıkardığı isyanı bitirmek ve İTC'yi dağıtmak istemiştir. Paşaya göre, Meşrutiyet'i yeniden tesis etmeyi hedefleyen İTC'nin asıl

¹⁴⁷ Ziya Şakir, **İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu?** Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014, s. 267-269.

¹⁴⁸ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 91; Bu fedai İbrahim Bey'dir.

¹⁴⁹ François Georjeon, **Sultan Abdülhamid**, Homer Kitabevi, çev: Ali Berktaş, İstanbul, 2006, s. 475.

¹⁵⁰ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 275-276; BOA, TFR.I.A.S., Kutu: 1/72/0; Şemsi Paşa, bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerini azaltmıştır. Osmanlı Devleti'nin başına bela olan Ramo adındaki bir Bulgar çetecesi yakalandığı için takdir edilmiştir.

¹⁵¹ Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁵² Cemal Kutay, **Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız (Hüseyin Rauf Orbay)**, Kazancı Kitap c. 2, İstanbul, 1992, s. 322.

hedefi bir Mebusan Meclisi kurulması değildir. Paşa, İTC'nin Sultan II. Abdülhamid'e düşmanlık ettiğini ve onu tahttan indirmek istediğine kanaat getirmiştir. Onları samimi bulmadığından: “menfaatinden başka bir şey düşünmeyenler” olarak nitelendirmiştir.

Şemsi Paşa, Resneli Niyazi Bey'in, faaliyetleriyle yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne müdahale yolunu açtığını savunmuştur. Aynı zamanda Niyazi Bey'in asker kökenli bir şahıs olmasına rağmen dağa çıkıp isyan ettiğini, hâlbuki kendisinin de bir asker olduğunu ve askeri disiplinden yana tavır aldığını ifade etmiştir. İsyana karşıtlığını belirten Şemsi Paşa, Sultan II. Abdülhamid tarafından çok sevilen ve onun övgülerine mazhar olan bir kişi olmuştur.

Şemsi Paşa ve oğlu Müfid Şemsi arasında Sultan Abdülhamid ve meşrutiyet rejimi hakkında konuşmalar geçmiştir. Aşağıdaki diyalog, Şemsi Paşa'nın oğlunun kaleme aldığı eserde yer almıştır:

“Ben: Zât-ı Şâhane büyük bir padişah olabilirdi, vehmi mâni oluyor.

Babam: Gece gündüz çalışıyor, kabahat başkalarının.

Ben: Kabahatli olanlara kabahat etmek imkânını bırakan ve vehmi sevkiyle, onları yanına toplayan o değil mi?

Babam: Yanına kimi alsa fena çıkıyor. Yeniler eskileri aratıyor, her milletten her adamı yetiştirdi, padişaha sadık, vatani sever az adam bulunuyor. Padişah acınacak haldedir.

Ben: Başkalarının çalışmasına meydan bırakmıyor. Hep kendisi idare etmek istiyor.

Babam: Eğer kendisi idare etmeseydi, memleket bu kadar da idare edilemeyecekti. Şimdiye kadar mahv olup gidecekti.

Ben: Kendisi idare etmek arzusunun hiçbir zararı olmasa, Kanun-ı Esasi'nin iadesine mâni olduğu için memlekete pek zararlar veriyor.

Babam: Bir defa tecrübe etti ya, onlar memleket işlerine bakacaklarına padişahla uğraşmaya başladılar.

Ben: O vakit memleketin kabiliyeti yokmuş, fakat şimdi kabiliyeti var.

Babam: Kabiliyeti mi var? Prizren'den... Priştine'den gitsin de memleketi idare etsin, (kaşlarını çatarak) o vakit en evvel ben hizmet etmem.

Ben: İhtimal ki, bir müddet mektepten çıkmış bulunmayı dikkat nazarına almazlar. Her yerden oranın hallerine vâkîf adamlar seçilir.

Babam: Onlar yine öbürlerine alet olur. Bu Avrupa işidir siz bilmezsiniz derler.

Ben: Fakat bütün memleket Mebuslar Meclisi'ni istiyor.

Babam: İsteyenler, memleketi tanımayanlar, bir de padişaha düşman olanlar ve menfaatinden başka bir şey düşünmeyenlerdir.”¹⁵³

Bu konuşmalar, saray tarafından Manastır’a gönderilecek olan Şemsi Paşa’nın halet-i ruhiyesini anlamamız açısından önemlidir. Şemsi Paşa’nın açıkça Sultan Abdülhamid’i destekleyip, İTC’nin karşısında bir konum aldığı görülmektedir.

Şemsi Paşa’nın hususi kâtibi olan Süleyman Külçe, Sultan II. Abdülhamid’in, Şemsi Paşa’yı kaba saba bir adam sandığını fakat paşanın böyle biri olmadığını bununla birlikte çok asabi, cahil, kıt malumatlı ve saf biri olduğunu dile getirmiştir. Ona göre Şemsi Paşa’nın amacı insanlara kendini beğendirmek değildi. Paşa, karşısındaki kişi hangi rütbe ve mevkide olursa olsun asabi ve sert davranırdı. Süleyman Külçe’nin, Şemsi Paşa’nın sertliğine dair yaptığı tasvir şu şekildedir:

“...Huzuruna çıkan kim olursa olsun, onun huşuneti karşısında yüzünde renk kalmaz, bacaklarının titrediğini hissedirdi. Paşa, bu tahakküm ve ceberutunu kumandanlığın bir mümeyyiz vasfı telâkki ederdi. Bunun için Şemo adı, bütün vazifedarların tüylerini ürpertmeğe kâfi bir elektrik cereyanı mahiyetinde idi.”¹⁵⁴

Niyazi Bey, çetesini güçlendirmek için yalnızca hoşgörüyü değil, bazen de tehdit ve zorlama yolunu tercih etmiştir. Bunun bir örneği de Ohri Kaymakamı Kâni Bey tarafından saraya çekilen telgrafta mevcuttur. Kâni Bey, bu telgrafta Nizamiye Kolağası Mehmed Ağa’nın bir zabıt tarafından cemiyete dâhil olmasının istendiğini aksi takdirde yirmi dört saat içerisinde öldürüleceğini haber aldığını bildirmiştir. Bu durumun Resneli Niyazi Bey’in çete hareketlerine bağlayan Kâni Bey, bu olumsuzluklar karşısında acilen önlem alınması önerisini sunmuştur. Çaresiz kalınan bu durum karşısında Kâni Bey, telgrafın sonunda Şemsi Paşa’nın bölgeye gelişinden dolayı ümitvar olduğu notunu düşmüştür.¹⁵⁵

Şemsi Paşa’nın, Resneli Niyazi Bey’in üzerine gitmeden önceki durağı Firzovik olacaktır. Çünkü Arnavutluk’ta bulunan Firzovik’te bir takım olaylar cereyan etmiştir. Tarihe “Firzovik Toplantısı” olarak geçecek bu hadise aslında Makedonya’da Firzovik olarak adlandırılan bölgedeki Arnavut kalabalıkların nümayişidir. Çeşitli kaynaklarda, Firzovik’te toplanan bu kalabalığın amacının II. Meşrutiyet’i ilan etmek olduğu bilgisi yer alsa da kalabalığın toplanış amacı aşağıda arz edileceği üzere farklıdır. Fakat zamanla bu toplantı amacından sapmış ve İTC için meşrutiyetin ilanı adına önemli bir koz haline gelmiştir.¹⁵⁶

¹⁵³ Müfid Şemsi, **a.g.e.**, s. 59-63.

¹⁵⁴ Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁵⁵ H.H.P., İSAM, 8/444, 24 Haziran 1324 (7.7.1908)

¹⁵⁶ İsmail Küçükılınç, **II. Meşrutiyet’in İlanında Halk Unsuru**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2011, s. 332.

Arnavutlar, farkında olmadan Türk tarihine geçecek önemli bir adımı atacaklardır. Firzovik'te Arnavutların toplanma sebeplerine bakıldığında karşımıza incir çekirdeğini doldurmayacak kadar ufak sebepler çıkmaktadır. Dedikoduların biri diğerini doğurmuş, Arnavutlar söylentilere inanarak meseleleri büyütmüş ve sonunda toplananların sayısı otuz bini bulmuştur.¹⁵⁷

Firzovik Toplantısı'nı ateşleyen fitil Prizren'de bir camide domuz başı bulunmasıdır. Bir kısmı Katolik bir kısmı da Müslüman olan Arnavutlar arasındaki sürtüşme bu şekilde başlamıştır. Müslüman Arnavutlar, domuz başını camiye Katolik ırkdaşlarının koyduğunu düşünmüşlerdir. Bu da Katolik Arnavutların üzerinde baskıya yol açmış ve onlara ambargo uygulanmasını beraberinde getirmiştir.¹⁵⁸

Gerginlik yeni gelişmelerle birlikte daha da artmıştır. Kosova Vilayeti'nin merkezi olan Üsküp'te bulunan bir ecnebi okulunun öğrencileri ve velileri için eğlence tertip edilmiş, toplantı yeri olarak da Firzovik kasabasının yakınlarında Hayrullah Efendi'nin korusu belirlenmiştir. Öğrenci ve velilerin eğlenceli vakit geçireceği ufak bir toplantı, Müslüman Arnavutların kulağına farklı şekillerde gitmiş, Arnavutlar arasında, burada ahlaka mugayir fiiller yapılacağı konuşulmaya başlanmıştır. Mesele din ve vatan meselesi haline getirilerek "Dinini seven her Müslümanın Firzovik'e gitmesi icap edeceği" belirtilmiştir. Hayrullah Efendi ise korusunu ecnebilere açtığı için ölümle tehdit edilmiştir. Ecnebi okulu, gelen tepkiler üzerine eğlenceyi düzenlemekten vazgeçmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁹

Firzovik'te toplanan kalabalığı arttıran bir diğer unsur da yine Şemsi Paşa'nın yaptığı çağrı olmuştur. Şemsi Paşa, vatanın elden gittiğini söyleyerek vatansever olanların arkasından gelmesini istemiştir. Şemsi Paşa, bu çağrıyı yaparak Niyazi Bey'in isyanının bastırılmasında Firzovik'te toplanacak olan Arnavutlardan faydalanmak istemiştir.¹⁶⁰ Prizren, Priştine,

¹⁵⁷ Süleyman Külçe, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet**, İzmir, 1944, s. 10-11; İlgili bölümde Arnavutlar hakkında şu görüşler belirtilmektedir:

"Bir gün sakaldan veya kadınların gözlerinin renginden vergi alınacağını duyduğu zaman buna imkân olup olmadığını düşünmeden, başka bir gün Sırp veya Avusturya ordularının gizlice Arnavutluğa girmekte bulunduğunu işittiği vakit buna nasıl yol bulduklarını anlamağa ihtiyaç hissetmeden silâha sarılarak Potera kaldırmağa, şehirlere inmeğe, rast geldiği hükümet memurlarına saldırmağa başlar. Ve bunu bir hak, bir vatan borcu bilerek yapar, bu heyecanın sun'î olduğuna hükümlenemez; mamafih şüphe etmelidir ki bunlar her hangi bir menfaat peşinde koşan biri tarafından onun mukaddesatının gıcıklanması mahsulüdür."

¹⁵⁸ İsmail Küçükkinç, **a.g.e.**, s. 332-333.

¹⁵⁹ Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 11-12. "Topraklarımıza ecnebi ayağı sokmak için yapılan entrikalara sen ve Şimendüfer İdaresi travers müteahhidi Kaçanikli İlyas ile Kaçanikli Molla İbrahim vasıta oldunuz. Bu iş için ecnebilere üç torba altın aldınız. Biz buraya sizi asmağa ve ormanı da yakmağa geldik..."

¹⁶⁰ Remzi Çavuş, "Firzovik Toplantılarının İkinci Meşrutiyetin İlanına Katkısı", **Humanitas Dergisi**, Sy: 5, Tekirdağ, 2015, s. 67; Şemsi Paşa, halka şöyle seslenmiştir: "Dinini, milletini, vatanını seven arkamdan gelsin. Firzovik'te ictimâ' etsin. Vatan elden gidiyor. Manastır ve sâir kasabât ve kura-yı islâmiyeyi basmış katliam ediyorlar. Firzovik'e mikdâr-ı kâfi mavzer-i esliha ve cephanesi derdest-i celp ve idhardır. Orada teşhiz olunacaksınız. Sûret-i hareketinizi telgrafla bildiririm. İmdat-ı İslam için yetişiniz. Emirlerime intizar edesiniz. İrâde-i seniyye-i hazret-i pâdişahî bu merkezdedir."

Viçitrin ve Yakova gibi çeşitli bölgelerden Firzovik'e gelenlerin sayısı her geçen saat artmaya başlamıştır. Fakat işler Şemsi Paşa'nın düşündüğü gibi gitmemiştir. Toplanan kalabalık Avusturya ordusunun Firzovik'e gireceği dedikodusunun yayılması üzerine galeyana gelmiştir. Zamanla, Resneli Niyazi Bey'in isyanını bastırmak üzere bölgeye yollanan Şemsi Paşa aleyhinde propagandalar yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan başlıcası ise Şemsi Paşa'nın Avusturya ordusunun Firzovik'i işgal etmesinin önündeki engelleri kaldırmak için buradaki Arnavut kalabalığı dağıtmak istediği yönündeki dedikodulardır.¹⁶¹ Firzovik'teki olayların Meşrutiyet'in ilanına olan katkısı sonraki bölümlerde açıklanacaktır.

Şemsi Paşa'nın kendi isteği üzerine gittiği Firzovik'ten sonraki ikinci durağı Prizren olmuştur. Prizren'e vardığında derhal telgrafhaneye girip, Yıldız Sarayı'ndan gelen emir ve talimatları incelemeye ve müzakere etmeye başlayan Şemsi Paşa'ya Yıldız tarafından çekilen bir telgrafta, Resne'deki VIII. Alay'ın III. Taburu'nun kolağası Niyazi Bey'in, Resne Belediye Reisi Hoca Cemal, Vergi Kâtibi Tahsin, Polis Komiseri Tahir, Mülazım Yusuf Efendiler, eşraf ve askerden de bir kısmını yanına alarak toplamda yüz civarında kişiyle taburda bulunan sandıktaki para ve tüfeklerle birlikte Resne'ye doğru gittiği haber verilmiştir. Telgrafın devamında da bu hareketin bastırılması için Anadolu'dan bir fırka asker hazırlanarak isyancıların en kısa zamanda derdest edilmeleri gerektiği vurgulanmıştır.¹⁶²

Yıldız tarafından Şemsi Paşa'ya yollanan ikinci telgrafta da Anadolu'dan yollanacak askerlerin yerine şimdilik Şemsi Paşa'nın evvelden görevli bulunduğu Mitroviça'daki fırkasından yeterli sayıda asker alarak bu askerlerin tren vasıtasıyla Manastır'a nakli emredilmiştir. Ayrıca askerlere destek olmak için gönüllü olarak tabura katılmak isteyenlerden de tanınan ve güvenilenlerin seçilerek katkı vermeleri istenmiş, Resneli Niyazi Bey'in başlattığı bu isyan yangınının çok büyümeden söndürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Telgrafa bakıldığında Yıldız Sarayı'nın meselenin çözümü için çok vakti olmadığı ve durumun aciliyeti anlaşılmaktadır. Öyle ki Anadolu'da hazırlanacak askerlerin bölgeye sevki uzun süreceğinden bu plan iptal edilip daha yakın olan bir bölgeden yani Mitroviça'dan asker sevki yoluna gidilmiştir.¹⁶³

Şemsi Paşa, Prizren'den tekrar Firzovik'e geçmiştir. Paşa Firzovik'e geçerken kısmi bir felç geçirdiği için mental ve fiziksel anlamda iyi durumda olmadığından yakınındaki Miralay Emin Bey'e; "Öyle bir işe gidiyorum ki, rezil olacağım" sözlerini sarf etmiştir. Bu da aslında Paşa'nın bu iş için görevlendirildiğindeki özgüveninin kaybolduğunu ortaya

¹⁶¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. I, ks. I, Ankara, 1963, s. 458-459.

¹⁶² Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁶³ Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 31.

çıkarmaktadır. Öyle ki o günden beri İTC lehine havadisler çoğalmış, bu durum da paşayı muhtemelen psikolojik olarak etkilemiştir.¹⁶⁴

Saray tarafından Şemsi Paşa'ya İttihat ve Terakki yapılanmasını sona erdirme ve isyanları bastırma görevinde yardımcı olacak birlikler hazırlanmıştır. Bu birlikler İzmir'de bulunan Redif firkaları ile Karaman taburlarından meydana getirilmiştir. Dr. Nazım Bey gibi İTC'nin önde gelen isimleri kılık değiştirerek bu birliklerin hareketini önlemeye çalışmışlardır. Askerleri taşıyan gemi şans eseri kaza geçirip geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁵ Meselenin ciddiyeti her geçen gün saray tarafından daha da anlaşılmaktadır. Dağdaki faaliyetlerini genişleten Resneli Niyazi Bey ve çetesinin geri adım atmaya niyeti yoktur. Şimdiye kadar kariyeri muvaffakiyetlerle dolu olan Şemsi Paşa, Manastır'daki İTC yapılanmasının gücünü yeteri kadar kestiremese de buradaki valiler tarafından durumun ciddiyeti saraya iletilmiştir. Şemsi Paşa'ya zorlu harekâtında eşlik edecek iki tabur askere destek olarak yeni taburlar görevlendirilmiştir. 6 Temmuz 1908 tarihinde beyân buyurulan iki taburdan başka Birinci Ferik Şemsi Paşa hazretlerinin emrine verilen üç tabur daha Kosova vilâyetinden hareket etmiştir. Fakat Manastır Valisi Hıfzı Paşa, sarayın Şemsi Paşa'ya destek için yeni taburlar göndermesinin bir risk teşkil ettiği fikrini taşımaktadır. Saraya cevap olarak gönderilen telgrafta yeni gönderilecek destek taburlarının içerisinde İttihatçıların olabileceğine ve böyle koşullarda redif askerlerin de işe yarayacağına şüpheyle bakarak destek olarak yalnızca sarayı korumakla görevli olan nizamiye taburlarının gönderilmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁶⁶

İTC'nin bazı mensupları deşifre olduğu için Yıldız tarafından yargılanmaları istenmiştir. Normalde İstanbul'a getirilerek burada yargılanması ya da Yıldız tarafından

¹⁶⁴ Hakan Özdemir, **a.g.e.**, s. 154.

¹⁶⁵ Ahmet Eyicil, **İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nâzım Bey**, Gün Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 90; Bahsi geçen geminin yelkenlerinden biri kırılınca İzmir'e geri dönmek zorunda kalmış, Doktor Nazım Bey ve arkadaşları da gemi içindeki birliklerle birlikte kışlaya geri döndüğü için geceyi İzmir'de geçirmek zorunda kalmışlardır. Asıl istekleri olan Manastır'a dönme planları da gerçekleşmemiştir.

¹⁶⁶ H.H.P., İSAM, 25/1647, 23 Haziran 1324 (7.7.1908);

“Hü

Bu sabâh nezd-i çâkerâneme gelen müşir vekili Nazif Paşa hazretleri Manastır'da bulunan ümerâ-yı askeriyeden mâ'adâ zâbitân-ı askeriyenin hemân umûmi hakkında i'timâdı olmadığını beyân ile buraya serian başka zâbit ve lüzûmu kadar asker gönderilmesini mıntika kumandanı ile müştereken müşiriyet-i celileye arz u iş'âr ideceğini söylemiş ve kuvâ-yı külliyyeye olan ihtiyâc nezd-i fehîmânelerinde dahi musaddak olub dün gelen ve mevcûdları bölük derecesinde olan iki tabur gayr-i kâfi bulunmuş olduğundan ve bazı emsâli gibi şu hasâd mevsiminde redif taburlarının silâh altına daveti mazarratı dâ'î olacağından başka efrâd-ı redife ile iş görülemeyeceği derkâr idüğünden bu iş için icâb eden mahallerden muallim-i nizâmiye taburları gönderilmesi elzem olduğu ma'rûzdur efendim

Fi 23 Haziran sene 324

Şerîf Efendi'ye ol-bâbda fi 23

Manastır Vâlisi Hıfzı

sorgulanması gereken cemiyet mensupları için acil yargılama esası getirilmiş ve buldukları yerlerde yerel mahkemeler tarafından yargılanmalarına karar verilmiştir.¹⁶⁷

Şemsi Paşa, birçok İttihatçı zabitin bulunduğu, Mülazım Atıf'ın da görev yaptığı Manastır'daki XXI. Alay'ın IV. Taburu'nu da Resneli Niyazi Bey'in üzerine göndermeyi planlamıştır. Paşa, buradaki kendine yakın, alaylı askerlerle bir toplantı tertip etmiş, bu toplantıda paşanın uzun yıllar silah arkadaşlığını yapan Zeynel Ağa ile görüşmüş, Zeynel Ağa, paşaya "Seni öldürecekler." uyarısında bulunmuş fakat Şemsi Paşa, bunu dikkate almamıştır. Paşa, Manastır Vilayeti XXI. Alay, IV. Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Barut Ağa ile de bir görüşme yaparak onun taburunun da Manastır'a gelmesini istemiş fakat Ali Barut Ağa, taburunun Paşa'ya itaat etmeyeceğini bildirmiştir.¹⁶⁸ Bu cevabın Şemsi Paşa'yı oldukça sinirlendirdiği ve kuşkularını arttırdığı aşikârdır.

Bu sırada Resneli Niyazi Bey, Şemsi Paşa'nın üstüne geldiğini anlayınca bazı önlemler almak istemiştir. Şemsi Paşa karşısında çete mensuplarının bir arada kalmasını sakıncalı gören Niyazi Bey, tabiri caizse bir av olarak kalmamayı tercih ederek, çeteyi üç kısma ayırmış ve farklı noktalara yollamıştır. Ohri Kaymakamı Kani Bey'in ifadelerine göre çetelerin birinci kısmı Estar'da, ikinci kısmı Çermenika'da, üçüncü kısmı ise Velagojde bölgelerinde yer tutmuştur. Kani Bey'e göre Velagojde bölgesi dikkat edilecek bir bölgedir. Öyle ki buraya Niyazi Bey çetesinden yaklaşık yetmiş kişi gelmiştir.¹⁶⁹

Şemsi Paşa, Mitroviça, Prizren ve Firzovik'ten sonra Manastır'a gitmek üzere trene bineceği Selanik'e gelmiştir. Paşa, Manastır'dan da Resne'ye gitmeyi ve burada Niyazi Bey ve çetesinin isyanını bastırmayı ve onları dağıtmayı hedeflemiştir.

Şemsi Paşa, emrindeki üç taburla birlikte Selanik'ten trene binerek 7 Temmuz Salı günü sabah saatlerinde Manastır'a ulaşmıştır. Şemsi Paşa, Manastır'a geldiğinde Yıldız ile müzakere etmek amacıyla telgrafhaneye girmiştir.¹⁷⁰

Şemsi Paşa, telgrafhanede Yıldız Sarayı ile telgraflaşarak, bilgi vermiştir. Şemsi Paşa, çektiği bir telgrafta kararlılığını şöyle bildirmiştir:

"Zâtı şahanelerine şunu arz ve temin ederim ki, isyan halinde bulunan bu zabitanı (Niyazi Bey kastediliyor) ya hayyen veya meyyiten istisal ederek bu gaile-i azimeyi ortadan kaldıracığım. Allahın izni ve Zâtı şahanenizin irade ve müsaadesiyle muvaffak olacağıma emin bulunuyor ve şimdi de Manastır'dan hareket ediyorum, ol babda emrû ferman menlehül

¹⁶⁷ Ahmed Refik, **İnkılab-ı Azim**, Salkımsöğüt Yayınları, çev: Hatem Türk, Adem Özbek, Erzurum, 2008, s. 50

¹⁶⁸ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 399.

¹⁶⁹ H.H.P., İSAM, 25/1686, 23 Haziran 1324 (6.7.1908).

¹⁷⁰ Hakan Özdemir, **a.g.e.**, s.161.

emrindir.” Şemsi Paşa, isyan eden Niyazi Bey ve beraberindekilerin ya öldürüleceklerini ya da yakalanacaklarını ifade etmiştir.¹⁷¹

Paşa, isyanın bastırılması hususunda son derece titiz bir tutum sergilerken, diğer taraftan da askerî erkândan şüphelenmiştir. 7 Temmuz 1908 tarihinde Yıldız’a çektiği bir diğer telgraftan anlaşıldığına göre Manastır’da oluşturulan Kuvve-i Takibiye Alayı’nda bulunan askerlerin tümünün mektepli olduğundan dolayı kendisinin burada yapacağı faaliyetlerin sekteye uğratmalarından endişe etmiştir. Paşa, ayrıca çok güvendiği Yenipazar ve Sehiçe bölgelerinden iki tabur askerin daha Resne’ye götürülmek üzere teşkil edilmesini istediğini Yıldız’a bildirmiştir.¹⁷² Şemsi Paşa, ayrıca Arnavutlara da güvenmiştir. Görevli olduğu süre dâhilinde bölgede çok ün yapan ve Arnavutlar tarafından da çok sevilen Paşa, Sultan Abdülhamid’ten Arnavut kabilelerin de gerekirse Niyazi Bey ve çetesinin isyanını bastırmak amacıyla Manastır’a getirilmesini istemiş, Yıldız da bu kabilelerin görevlendirilmesi için gerekli tedbirlerin alındığını paşaya bildirmiştir.¹⁷³

Şemsi Paşa, Manastır’daki durumdan memnun olmamıştır. Öyle ki Manastır’da cemiyete üye olmayan ve azınlık durumuna düşen askerler de cemiyetin görevlileri tarafından tehdit edilerek cemiyete katılmaya zorlanmıştır. Bu durumda Şemsi Paşa’nın da hayatının tehlikede olduğu aşikârdır.¹⁷⁴ Paşa, yine buradan Yıldız’a göndermiş olduğu telgrafların birinde cemiyet hakkında kimsenin bir bilgiye sahip olmadığını ifade etmiştir.¹⁷⁵

¹⁷¹ Samih Nafiz Tansu, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁷² Süleyman Külçe, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet**, Kitabevi Yayınları, s.68.

¹⁷³ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 398.

¹⁷⁴ H.H.P., İSAM, 8/444, 24 Haziran 1324 (7.7.1908).

¹⁷⁵ Ahmed Niyazi, **a.g.e.**, s. 136.

3.2. ATIF BEY'İN ŞEMSI PAŞA'YI VURMASI

3.2.1. İTC'nin Şemsi Paşa'yı Ortadan Kaldırma Kararı

Şemsi Paşa'nın, Sultan II. Abdülhamid tarafından görevlendirilerek, Resneli Niyazi Bey'in isyanını bastırmak ve İTC'yi dağıtmak için yola çıkacağını haber alan cemiyet, paşayı ciddi bir tehdit olarak görmüş ve ortadan kaldırılmasına karar vermiştir. Mithat Şükrü Bey'in (Bleda), evinde bir toplantı yapan İTC mensupları, Şemsi Paşa'nın Manastır'a gelmeden evvel öldürülmesi gerektiğine dair fikir birliğine varmışlardır. Onlara göre Şemsi Paşa Manastır'a gelirse her şey için geç olabilirdi. Manastır'dan geçtiğinde karşısına bir engel çıkmaması halinde rahatça Resneli Niyazi Bey'in ya da Enver Bey'in üzerine yürüyebilirdi.¹⁷⁶

Bu sırada İttihatçı subaylar arasında kıpırdanmalar meydana gelmiştir. Cemiyetin önde gelen fedailerinden biri olan Mehmed Ali Bey, Manastır Vilayeti XXI. Alay, IV. Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Barut Ağa'dan Şemsi Paşa'nın Resne'ye ulaşmadan evvel Manastır ile Resne arasındaki Gevat Boğazı'na pusu kurularak öldürülmesi gerektiğini ve bu işi başka bir İttihatçı subay Nezir Bey ile birlikte yapacağını öğrenmiştir.¹⁷⁷

Cemiyetin Manastır'daki reislerinden Süvari Kaymakamı Sadık Bey¹⁷⁸, Şemsi Paşa'nın öldürülmesi için Gevat Boğazı'nda gerekli tedbirler alınsa da muvaffak olunamayacağından dolayı endişeye kapılmış, bu yüzden paşanın Manastır'a gelmeden evvel vurulmasını önermiştir.¹⁷⁹

İTC, Şemsi Paşa'nın durdurulması için bir fedai aramaya başlamıştır. Yerine getirilmesi çok zor olduğu için bu görev kimseye kolayca tevdi edilememiştir. Sırf bu işler için kurulan fedai şubesi mevcut olsa da, fedai şubesinde genç ve heyecanlı kişiler olduğu için olayın başarısızlıkla sonuçlanacağı ihtimali göz önünde bulundurularak bu suikastin gönüllülük esasına göre yapılmasına karar verilmiştir. Cemiyetin, bir fedainin gönüllü olarak ortaya çıkıp, görevi üstlenmesini beklemekten başka çaresi kalmamıştır.¹⁸⁰ Uzun süre beklenilmesine rağmen kimse görevi üstlenmemiştir. Herkes bu zorlu görevin neticesinde büyük ihtimalle öldürüleceğini bildiği için gönüllü olmaktan kaçınmıştır.¹⁸¹ Cemiyet, mecburen görevi zorunluluk esasına göre bir fedaiye verme kararı almıştır.¹⁸²

¹⁷⁶ Cemal Kutay, **a.g.e.**, s. 322.

¹⁷⁷ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 405-406.

¹⁷⁸ Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucularındandır. Fırka içinde Damad Ferid Paşa'nın başkan yardımcılığını yapmıştır. 8 Mayıs 1919 tarihinde ise fırkanın başkanlığına getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Birinci, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", **DİA**, c. 18, İstanbul, s. 507-511.

¹⁷⁹ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 408.

¹⁸⁰ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 352-353.

¹⁸¹ Nurettin Şimşek, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁸² Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)**, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 536.

3.2.2. Atıf Bey'in Göreve Talip Olması

Mülazım Atıf'ın, Şemsi Paşa'yı vurmaya talip olmasından evvel, bu tarihsel olay hakkında birincil tanıklıkların yok denecek kadar az olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Dolayısıyla hadiseyle ilgili anlattıklarında masalsi bir hava hâkimdir. Bu yüzden kaynak olarak kullanılan popüler yayınların bir tenkidi yapılmalıdır.

Mülâzım Atıf, cemiyetin gerektiğinde büyük fedakârlıklar yapabilecek gözü kara fedailerindedir. Atıf, Henüz Şemsi Paşa'nın bölgeye hareket ettiğini bilmeden onun Manastır şehrine gelebileceğine dair tahminde bulunmuştur. İttihatçı komutanlardan aldığı malumattan sonra Şemsi Paşa'nın bölgeye gönderileceğine emin olan Atıf, bu yüzden rahatsız olmuştur. Onun bölgeye geldiğinde neler yapabileceğini kestirebilen Atıf, arkadaşlarına: "Abdülhamid bu hareketi bastırmak için mutlaka Şemo'yu sevkedecektir. Bu dediğim çıkarsa ve eğer fırsatını bulursam hiç tereddüt etmeden Şemsi Paşa'ya ateş ederim." sözlerini sarf etmiştir.¹⁸³

Mülâzım Atıf, bir gün Vangel adlı bir kişinin gazinosunda arkadaşlarıyla birlikte otururken konu Resneli Niyazi Bey'den açılmış ve arkadaşlarına Resneli Niyazi Bey için Şemsi Paşa gibi birinin gönderilebileceği ihtimalinden bahsetmiştir. Atıf'ın arkadaşı Mehmet Ali Bey de Şemsi Paşa'nın gelişini haber alır almaz bunu Atıf'a ulaştırmış ve tahmininin doğru çıktığını belirtmiştir. Başlangıçta Resneli Niyazi Bey ve çetesinin Şemsi Paşa'nın üzerlerine gelmesi halinde yeterli mukavemeti gösteremeyeceğinden endişeli olan Mülâzım Atıf, Resneli Niyazi Bey'e yardıma gitmek için taburundan kaçmayı planlamıştır. Sonrasında ise zaten Niyazi Bey'e yardım için dağa çıkılmasını İTC'nin Manastır Merkezi emretmiştir.¹⁸⁴

Şemsi Paşa, Selanik'ten Manastır'a geldiği esnada şehirde paşanın gelişini haber vermek amacıyla borular çalışmıştır. Bu boruların çalınma sebebi muhtemeldir ki dağa çıkmak suretiyle II. Abdülhamid'e karşı isyan eden kişilere gözdağı vermektir. Diğer bir ihtimal de Niyazi Bey'in dağa çıkışı şehirdeki eşraf tarafından da hoş karşılanmadığı için bu eşrafa artık isyancıların üzerine yüründüğünü ve tedbir almaları gerektiğini ifade eden bir işaret olmasıdır.

Hazırlık yapan ve kendisine destek olacak taburları bekleyen Şemsi Paşa'nın birkaç gün daha geç geleceğini tahmin eden İTC yanılığa düşmüş, paşa, daha erken gelerek panik yaratmıştır. Mülâzım Atıf, bu boru seslerini arkadaşı Mehmet Ali Bey'e sorarak Şemsi Paşa'nın geldiğini öğrenmiştir. Şemsi Paşa, Manastır'a geldiğinde birçok dedikodu mevcuttur.

¹⁸³ Hakan Özdemir, a.g.e., s. 171-172.

¹⁸⁴ Mustafa Ragıp, a.g.e., s. 416.

Bunların bir kısmı muhtemeldir ki cemiyet mensuplarını teyakkuzda tutma adına propaganda amaçlı yayılan havadislerdir. İşte bu dedikodulardan biri de paşanın cebel toplarını da beraberinde getirdiği ve bunları Resneli Niyazi Bey'in çetesini dağıtmak için kullanacağıdır. Yayılan bu dedikodunun doğru olma ihtimali yoktur. Bir eşkıyanın savaşta kullanılan toplarla kovalanması olağan dışı bir durumdur. Bu asparagas haber, muhtemelen cemiyet tarafından bilinçli ve bir propaganda malzemesi olarak kullanılmış, paşaya karşı nefreti ve tedbiri arttırmak için yapılmıştır. Paşanın cebel toplarıyla geldiğini duyan Atıf, arkadaşlarının kendisine sarf etmiş olduğu "Paşa çok güçlüdür, kimse onu yenmeye, durdurmaya muvaffak olamaz, Şemsi Paşa şimdiye kadar hiç başarısız olmadı, verilen her görevde muvaffak oldu" manâsındaki sözlerle birlikte daha da hırslanmıştır.¹⁸⁵

Mülazım Atıf, tam bu sırada büyük bir karar almış, uzun düşünceleri onu çeteyle dağa çıkma fikrinden vazgeçirmiş ve büyük, riskli bir maceraya atılmaya itmiştir. Arkadaşı Mehmed Ali'ye, Şemsi Paşa'nın Manastır'dan, Resne'ye geçeceğini ve burada da Niyazi Bey ve adamlarını öldürüp, sonra da tekrar Manastır'a dönerek İttihatçı avı başlatacağını söylemiştir. Mülazım Atıf, Şemsi Paşa'yı takip ederek onu öldüreceğini eklemiştir. Paşa'nın Manastır'da öldürülmesinin daha kolay olacağını düşünen Mülazım Atıf, Resne'ye yürüdüğü esnada öldürülmesinin neredeyse imkânsız olacağı görüşündedir. Mehmed Ali Bey'den, İTC Merkez-i Umumisi'ne paşayı kendisinin vuracağını haber vermesini isteyen Atıf, iki revolver istemiştir.

Atıf, kendi nezdinde, Osmanlı Devleti'nin geleceği uğruna böyle bir karar almıştır. Ayrıca bu kadar zorlu bir görevi tek başına üstlenerek büyük bir cesaret örneği göstermiştir.¹⁸⁶ Bu konuşmaların ardından Mülazım Atıf'ın aldığı karar, cemiyetin merkez heyetine bildirmiştir. Heyet de bu teklifi kabul ederek onu Şemsi Paşa'ya suikast görevine atamıştır.¹⁸⁷

Konuya dair bir başka görüş de Cemal Kutay'a aittir. Cemal Kutay; *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız* adlı eserinde Şemsi Paşa'yı kimin vuracağını kura çekilmek suretiyle belirlendiğini iddia etmiştir.¹⁸⁸

Rauf Orbay ise; Şemsi Paşa'nın öldürülmesine karar verilen toplantıda bütün fedailerin bu suikasti yapmak için adaylığını koyduğunu fakat kura çekildiğini ifade etmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 417-421.

¹⁸⁶ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 423-424.

¹⁸⁷ Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s. 536.

¹⁸⁸ Cemal Kutay, **a.g.e.**, s. 519.

¹⁸⁹ Cemal Kutay, **a.g.e.**, s. 324.

Mustafa Ragıp'a göre ise; kati suretle bir kura çekilmemiş ve Mülazım Atıf, bu görevi gönüllü olarak üstlenmiştir. Mustafa Ragıp, Atıf'ın Şemsi Paşa'ya karşı şahsi bir nefreti olmadığını, onun Yıldız Sarayı'nın sadık bir eri olmasının Atıf Bey tarafından hedef tahtasına konulması için yeterli bir sebep olduğunu belirtmiştir. Mustafa Ragıp, kura söylentilerine şu şekilde karşı çıkmaktadır:

“Meşrutiyet'in ilanından beri ağızdan ağıza dolaşan, hatta üzerinde ısrarla durulan bu rivayetlerin bazı neşriyatta da yer bulduğunu görüyoruz. Ben, yalnız hadisenin kahramanından değil, en salâhiyetli zatlardan, en mevsuk membalardan tahkikat yaptım. Bugün yaşayan cemiyetin o zamanki erkân ve mensupları, şimdi hulasa olarak kaydedeceğim, rivâyetlerin hiçbir hakikate dayanmadığını temin ediyorlar. O tarihlerde ahvale vakıf ve söz sahibi olan cemiyet erkânının hiçbir fert yoktur ki, bu rivayetlerin bir zerresinin bile hakikate uygun bulunduğunu iddia etmiş olsun...”¹⁹⁰

Mustafa Ragıp, iddialarını vesikalara ve tanıklara dayandırdığını söylese de yazdıklarına bir referans vermemiştir. Yukarıda belirtildiği gibi Rauf Bey'in Şemsi Paşa'yı vuracak kişinin kurayla seçildiğini söylemesi de Mustafa Ragıp, cemiyetten hiçbir kişinin suikastçinin kurayla belirlendiği bilgisini doğrulamayacağı ifadesine ters bir durumdur.

Şemsi Paşa'yı hangi fedainin vuracağını belirlenmesi noktasında iddia sahiplerinden biri de Mustafa Müftüoğlu'dur. Müftüoğlu'na göre; bu görev gönüllülük esasına göre verilmemiş, Mülazım Atıf'a dayatılmıştır. Hatta onun bu görevi yerine getirmeme gibi bir şansı yoktur. Eğer Şemsi Paşa'yı vurmaz ise Atıf'ı vurması için de başka bir fedai görevlendirilmiştir. Müftüoğlu, bu kişinin de Atıf'ın suikastin ardından saklanacağı evin sahibi Mahmut Bey (Soydan) olduğunu iddia etmiştir.¹⁹¹

Bu zorlu işi Atıf Bey'in kendi iradesiyle kabul ettiğini savunanlardan biri de Halil Bey (Menteşe) olmuştur.¹⁹²

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Kazım Nami Duru ise bu teşebbüsün İTC ile alakası olmadığını, Atıf Bey'in kişisel teşebbüsü olduğunu belirtmiştir.¹⁹³

Şemsi Paşa'yı öldürme görevini üstlenme konusundaki çeşitli malumatlara baktığımızda aslında İttihatçı ve muhalif kanadın kura meselesine kendi perspektiflerinden baktıkları, hamasi tavırlar sergiledikleri görülmektedir. Mülazım Atıf'ın, Şemsi Paşa'yı vurmaya gönüllü olarak istediğini savunan İttihatçılar “cesaret”, “kahramanlık” ve “gözü

¹⁹⁰ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 424-425.

¹⁹¹ Mustafa Müftüoğlu, **Yakın Tarihimizde Siyasi Cinayetler**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1975, Sayfa: 46.

¹⁹² **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentşe'nin Anıları**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 123.

¹⁹³ Kazım Nami Duru, **“İttihat ve Terakki” Hatıralarım**, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957, s. 33.

karalık” temalarını işlemişler, muhalifler ise; “İTC’den böyle kahraman birinin çıkmayacağı” propagandasını yaparak suikast hadisesini basitleştirmeye çalışmışlardır.

Vaziyet böyle iken çevresince itimat edilen ve İttihatçılara yakınlığıyla bilinen Ürgüplü Hayri Hoca (Efendi), Şemsi Paşa’nın öldürülmesinin memleketin hayrına olduğunu ve dolayısıyla onun öldürülmesinin bir cinayet sayılmayıp, vatanın geleceği mevzubahis olduğu için İslam fihhına göre de meşru olduğunu açıklamıştır. Fatih Sultan Mehmet’in kardeş katli yasasından örnekler veren Hayri Efendi, şehzadelerin dahi devletin bekası için öldürülebildiğine dikkat çektikten sonra şu sözleri söylemiştir:

“Şemsi Paşa’nın Manastır’da emrindeki askerle vatanın dertlerinden halas olabilmesi için çatısı altına topladığımız Cemiyetimizin oluk gibi kan dökülme bahasına ve altında ezildiğimiz istibdadın devamı yolundaki faaliyetine seyirci olmak mı, yoksa ona mâni olabilmenin tek çâresini tatbik etmek mi, bunu kararlaştırmak için buradayız.”¹⁹⁴

Hayri Efendi’nin böyle bir açıklama yaparak cinayeti meşrulaştırmasının Mülazım Atıf üzerinde etki bıraktığı muhakkaktır. Hem vicdani bir vebal hem de hayati risk bulunan zorlu bir faaliyete atılacak Atıf, bu konuşmayla en azından vicdanen rahatlamıştır. Hayati zaten göze alarak yola çıkmıştır ve fedai şubesine kayıt olduğundan dolayı ölmeye hazırdır.

¹⁹⁴ Cemal Kutay, **a.g.e.**, s. 324.

3.2.3. Atıf Bey'in Suikast İçin Yaptığı Hazırlıklar

Mülazım Atıf, bu suikastten Şemsi Paşa'yı yaralayarak ya da öldürerek netice almak istemiştir. Atıf, eğer Şemsi Paşa'yı öldüremez ya da kurşunu isabet ettiremez ise hem yakalanacağını hem de Şemsi Paşa'nın daha da hiddetleneceğini öngörmüştür. Paşayı yaralaması da yeterli olacaktır. Çünkü bu durum paşanın mücadele azmini kıracaktır.

Mülazım Atıf, diğer bir yandan da kendisine çok güvenen bir kişilğe sahiptir. Manastır'daki Numune Mektebi'nde eğitim görmüş, nişancılık alanında kendini geliştirmiştir. Ayrıca bu mektebi başarıyla bitirdikten sonra taburundaki her bölüğe nişancılık dersleri vermiştir. Atıf, bu hünelerini Şemsi Paşa'yı vurmakta kullanmayı istemiştir.¹⁹⁵

Atıf, suikast için hazırlıklara başlamış, öncelikle çantasını arkadaşı Baki Bey'e teslim etmiştir. İkili helalleşerek vedalaşmıştır. Çarşıya inmek için yürürken, Tabur Kâtibi Mehmed Ragıp Bey ile karşılaşmıştır. Daha sonra onunla birlikte Manastır'a inip, yemek yemişlerdir.

Atıf, bir an önce suikastta kullanacağı silahı tedarik etmek için harekete geçmiş, tabur arkadaşlarından Prevezeli Ahmet Talat Bey'den Nagant tabanca almıştır. Fakat aklındaki ikinci bir silah da Karadağ rovelveri'dir. Bunu da suikasttan sonra kendisini savunmak için kullanmayı düşünmüştür.¹⁹⁶ İkinci bir silah istemesi gayet tabiidir. Çünkü bu zorlu görevde Şemsi Paşa'yı vurmaya muvaffak olsa bile yaşama şansı çok azdır. Paşayı vursa da korumalardan kurtulmak için ona bir silahın yetmeme ihtimali ortadadır.

¹⁹⁵ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 427-429.

¹⁹⁶ Atıf ve Baki beyler arasında geçen konuşmalar için bkz.: Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 432-437.

3.2.4. Cemiyetin Desteği ve Süleyman Askerî Bey'in Yardım Teklifi

Mülazım Atıf'ın suikaste hazırlanırken görüştüğü isimlerden biri de Süleyman Askerî Bey olmuştur. Süleyman Askerî Bey, İTC'nin Manastır'daki rehberlerinden ve aynı zamanda bu cemiyetin önde gelen isimlerindedir.¹⁹⁷ Süleyman Askerî Bey, Atıf ile konuşup onun Şemsi Paşa'yı vuracağını öğrendikten ve durumun ne kadar ciddi ve zor olduğunu anladıktan sonra bu yolda onu yalnız bırakmak istememiştir. Mülazım Atıf'a, cemiyetin diğer mensuplarınca yardım edilmesi yönünde karar almış, bu doğrultuda da ona yardımcı olabilecek birkaç kişi bulmuştur.¹⁹⁸ Ne var ki Süleyman Askerî Bey bu yardım fikrini Atıf ile paylaşınca Atıf bu teklifi kabul etmemiş, şu cevabı vermiştir:

“Hayır, lüzumu yok. Bilirsiniz ki, bu gibi mühim teşebbüslerde iyi hazırlanamamış, kendi kendine karar vermemiş bir arkadaşın göstereceği en küçük bir zaaf, işi altüst eder, teşebbüse girişilmeden evvel şüpheyi davet edebilir; benim kadar azimkâr olmalıdır ki, yapacağı yardımdan fayda görebileyim...”¹⁹⁹

Mülazım Atıf, böylece yardım teklifini açıkça reddetmiştir. Suikastten yıllar sonra Süleyman Külçe'ye verdiği mülakatta Şemsi Paşa'nın öldürülmesi esnasında kimseden yardım almadığını şöyle dile getirmiştir:

“Hadise esnasında hiçbir yardımcım yoktu. Süleyman Askerî Bey her ne kadar Cemiyete mensup birkaç zabıt arkadaş terfık etmeyi teklif etmiş ise de ‘vicdanının telkini olmadan emirle sevkedilecek yardımcıların böyle vaziyetlerde faideden ziyade zararı dokunur, gösterecekleri ufak bir zaaf eseri teşebbüsü akamete uğratar’ diyerek kabul etmedim...”²⁰⁰

Mülazım Atıf, görüldüğü gibi hem kendi canıyla birlikte arkadaşlarının da canlarını tehlikeye atmak istememiş, hem de bu işe gönüllü olarak atıldığı için işin riskine binaen isteksiz olanların bu işte görevlendirilmesinin kendisinin muvaffakiyetini de engelleyeceğini düşünmüştür. Burada mülazımın, cesurca bir karar aldığı görülmektedir. Aynı zamanda Şemsi Paşa'yı öldürme görevine ne denli odaklandığı da ortadadır.

Mülazım Atıf, Süleyman Askerî Bey'den yalnızca tek bir şey istemiştir. Ona İstanbul'da anne, baba ve kız kardeşinin yaşadığını, cemiyetin ailesine sahip çıkmasını söylemiştir.²⁰¹ Atıf, bu olayda yalnızca kendi canını düşünmemektedir. Kendi ölümünü göze

¹⁹⁷ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 440-441.

¹⁹⁸ Nurettin Şimşek, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁹⁹ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 443.

²⁰⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 456.

²⁰¹ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 445.

alsa da ailesini dert etmiştir. Atıf'ın kız kardeşi o sıralarda on beş ya da on altı yaşındadır. Atıf, kız kardeşinin geleceği için doğal olarak endişelenmiştir. Tabiidir ki suikastten anne ve babası habersizdir. Mülazım Atıf'ın cemiyete ailesini bile emanet edecek kadar güvendiği de ortadadır.

3.2.5. Suikast Anı: “Beni Zabitler Bitirdi”

Tarih 7 Temmuz 1908’i gösterdiğinde Şemsi Paşa, Manastır telgrafhanesinin önüne gelmiş, bunu haber alan Atıf ise buraya giderek Şemsi Paşa’yı beklemeye başlamıştır. Burada bekleyen yalnızca Atıf değildir. Sivil halkla beraber, Şemsi Paşa’nın korumaları, jandarma ve polisler de her ihtimale karşı meydandadırlar. Atıf Bey’in elini kolunu sallayarak misyonunu icra edeceği bir sahne söz konusu değildir. Atıf Bey, eğer Şemsi Paşa’yı kalabalık bir yerde değil de örneğin telgrafhanenin içine girmek suretiyle öldürmeyi tasarlasaydı muhtemelen olaydan sonra sağ kurtulamayacaktır.²⁰²

Şemsi Paşa, Manastır telgrafhanesindeki yazışmalarını bitirdikten sonra Resne’ye hareket edip ardından Niyazi Bey’in üstüne gitmek istemiştir. Paşa, telgrafhaneden çıkıp kendisini bekleyen arabaya doğru yürümeye başlamıştır.²⁰³ Paşa, telgrafhanenin merdivenlerinden inerken eldivenlerini unuttuğunu hatırlayarak yaverliğini yapan Hüseyin Ağa’dan eldivenleri getirmesini istemiştir.²⁰⁴ Atıf, Şemsi Paşa’nın merdivende duraklamasını fırsat bilerek aniden kalabalığın arasından sıyrılarak ön sıralara doğru gelmiş ve alelacele cebinden çıkardığı tabancasını ateşlemiştir.²⁰⁵ Ne var ki muhtemelen o anın verdiği heyecanla Atıf’ın sıktığı kurşunlardan sadece biri paşaya isabet etmiştir. Paşa, omzundan ağır bir yara almıştır.²⁰⁶ Muhtemeldir ki Şemsi Paşa’nın hayatına mal olan aldığı bu kurşun yarası sadece bir omuz yarası değildir. Paşanın oğlu Müfid Şemsi, *El Hakku Ya’lû Velâ yu’lâ Aleyh, Şemsi Paşa, Arnavudluk ve İttihad-Terakki* adlı eserinde kurşunun omzundan girerek boynuna yakın bir noktadan çıktığını, bundan dolayı babasının atardamarının patladığını ve kan kaybından vefat ettiğini belirtmiştir.²⁰⁷ Suikastten sonra “Gâyet müsta’celdir” ibaresiyle Manastır Valisi Hıfzı Paşa’nın saraya çektiği 7 Temmuz 1908 tarihli telgrafta Şemsi Paşa’nın “bir çaryek zarfında” yani on beş dakika içerisinde vefat ettiği belirtilerek, çevresinde paşayı koruyabilecek birçok muhafız bulunmasına rağmen ateşlenen bir silaha engel olunamadığı ve paşanın vefat ettiği ifade edilmiştir.²⁰⁸

²⁰² Samih Nafiz Tansu, *İttihad ve Terakki İçinde Dönerler*, İnkılap Kitabevi, Anlatan: Galip Vardar, İstanbul, 1960, s. 43.

²⁰³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, TTK, c. IX, Ankara, 2011, s. 33.

²⁰⁴ Bedi N. Şehsuvaroğlu, *a.g.m.*, s. 318

²⁰⁵ Samih Nafiz Tansu, *a.g.e.*, s. 43-44; Sıkılan kurşun sayısında çeşitli görüşler mevcuttur. Ömer Sami Coşar’a göre bu kurşunun sayısı üçtür. Ömer Sami Coşar, *a.g.e.* s. 418; Kurşun sayısına dair bir diğer malumat da Cemal Kutay’a aittir. Kutay’a göre Atıf Bey, Şemsi Paşa’yı vururken iki kurşun atmıştır. Cemal Kutay, *a.g.e.*, s. 519.

²⁰⁶ Bedi N. Şehsuvaroğlu, *a.g.m.*, s. 318.

²⁰⁷ Müfid Şemsi, *a.g.e.*, s. 91.

²⁰⁸ H.H.P., İSAM, 25/1654, 24 Haziran 1324 (7.7.1908); “Bugün buraya gelmiş olan Şemsi Paşa Resne’ye gitmek için hazırlanarak arabaya râkib olmak üzere telgrafhânedan çıktığı sırada endaht olunan bir silâhdan

Atıf Bey'in, Şemsi Paşa'ya düzenlediği suikast, Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* adlı tarihsel romanına da konu olmuştur.²⁰⁹

Hadiseden sonra Atıf Bey hızla meydandan uzaklaşmış ve gözden kaybolmuştur. Meydandaki kargaşa ve paşanın etrafındaki kalabalık dolayısıyla ve yaşanan şokun etkisiyle Atıf Bey'in teşhis edilip yakalanamaması anlaşılabilir.

III. Ordu Müşiriyeti'nden İbrahim Bey'in 29 Haziran 324 tarihinde Rumeli Vilâyet-i Şâhânesi Müfettiş-i Umûmiliği'ne gönderdiği telgrafta da Şemsi Paşa'nın etrafındaki Arnavut korumalarının çokluğuna rağmen suikasti önleyemedikleri ve katili derdest edemedikleri eleştirilmiştir.²¹⁰

Sadrazam Tahsin Paşa tarafından, 7 Temmuz 1908 tarihinde Yıldız Sarayı'na gönderilen telgrafta Sultan Abdülhamid için çok önemli bir kişi olan, muktedir bir paşanın öldürüldüğü belirtilmiştir.²¹¹

Şemsi Paşa'nın vefatından sonra Avrupa yazılı basınında da paşanın öldürüldüğüne dair haberler çıkmaya başlamıştır. Avrupalı devletlerin bunu bilinçli bir şekilde yaptığını ve bu adımın iyi niyetli olmadığını düşünen Sultan Abdülhamid, bu devletlerdeki sefirlerinin konuyla bizzat ilgilenmelerini ve bu yayınlara müdahale edilmesini emretmiş, Sadrazam Tahsin Paşa da 11 Temmuz 1908 tarihinde Yıldız'a çektiği bir telgrafla bu emrin yerine getirilmesi için elinden geleni yaptığını belirtmiştir.²¹²

mecrûh olarak bir çaryek zarfında müteessiren vefât eylediği ve güzergâhında maiyeti askerleri vesâir zâbitan bulunduğu hâlde mücte'sir teşhisi ve derdest olunamadığı ma'rûzdur efendim.

Mu'amelesiyle birleştirile"

²⁰⁹ Atıf Bey'in, Şemsi Paşa'ya düzenlediği suikast hadisesi Cemil adlı roman karakterinin ağzından anlatılmıştır. Hikaye için bkz.: Kemal Tahir, **Yorgun Savaşçı**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2016, s. 50-51.

²¹⁰ H.H.P., İSAM, 4/223, 29 Haziran 1324 (12.7.1908);

"Devletlü Efendim Hazretleri

Dîde-i dest-i i'zâz olan fi 26 Haziran Sene 324 târih ve müsta'cel işâretli tezkire-i fehimâneleri cevâbıdır Şemsi Paşa merhûma suikasd edildiği esnâda mahal-i mevki'de asker-i şâhâne mevcûd bulunmayub akîb-i hâdisede yetinilmekle bi't-tabî asker tarafından endaht icrâ edilmemiş olduğu ve paşa-yı merhûmun muhafızları olan arnavudların asker elbisesiyle ilbâs edilmiş olmalarına mebnî işbu zann ve şüpheye düşülmüş bulunduğu ve maa'hazâ heyet-i tahkikiyece ariz ve amik tedkikât ve ta'kibât icrâ olunagelmekde bulunduğu burasının dahi tezâhür etmesi bedihi görüldüğü ol-bâbda sebk iden iş'âr ve istifâde cevâben bu kere Manastır muntıkası kumandanlığından mevrûd telgrâfnâmede izbâr kılınmağla arz-ı keyfiyet olunur ol-bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir."

²¹¹ BOA, Y.A.HUS, 523/41/1; "Ferik Şemsi Paşa'nın sûret-i katline dâir tafsilâtı hâvî Manastır vilâyetinden dahi şimdi alınan telgrâfnâme leffen arz ve takdîm kılınmış ve Manastır'da nezd-i âlide tensib buyurulacak muktedir bir kumandanın vücûdu icâb-ı hâl ve maslahatdan bulunmuşdur efendim"

²¹² BOA, Y.A.HUS, 523/68/1; "Ferik Şemsi Paşa'nın katl ve itlâfi keyfiyetinin sefârât-ı seniyyeye iş'âr ve tebyîn-i hakikat olunması icâb-ı hâlden olmasına nazaran bu bâbda tebligât vâki' olmamış ise heman icrâ-yı icâbıyla tehir vâki' sebebinin arz-ı şeref-telakki olunan emr ü fermân-ı hümâyûn cenâb-ı hilâfetenâhî iktizâ-i âlisinden bulunmuşdur hâdis-i mezkûrenin Avrupa matbûatınca bir takım tefsîrât ve münferiyât bedhâhâne mahâl kalmamak üzere süferâ-yı saltanat-ı seniyyeye hakikat-ı hâli mübeyyin bir telgrâf çekilerek nezdlerinde buldukları hükûmetlerle matbû'âta o yolda idâre-i lisân olunması hâriciye nezâret-i celîlesinin tezkiresi üzerine 10 cumadiyelahire sene 326 târihli tezkire-i husûsiye-i senâveriyle arz u istizân kılınmış ve irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkânenin şeref-sudûruna intizâr edilmiş olup bu güne şeref-yâb telakkisi olduğum irâde-i

Sultan Abdülhamid'in bu adımının anlaşılır sebepleri vardır. Çünkü basında bu şekilde haberler çıkmaya devam ederse bu durumun ülke içerisinde aleyhte bir karşılığı olması muhtemeldir. İhtilal bir virüs gibi, bulaşıcıdır. Bu otoriteyi zayıflatan ve otorite karşıtı hareketlere cesaret veren bir eylemdir. Örneğin, Fransız İhtilali düşünüldüğünde halk başlangıçta ekmek istemiştir. Evvelden kralın karşısına çıkmaya dahi cesaret edemeyen halk, artık bazı isteklerini dile getirme cüretine sahip olmuştur. Şemsi Paşa'nın öldürülmesi hadisesinde de padişah II. Abdülhamid, kendisine sadık bir komutanı kaybederek ihtilalcilere karşı zayıf düşecektir. Padişah, bu olayları izlerken elbette ki Fransız ihtilalini hatrına getirmiş olmalıdır. Bu yüzdendir ki vehme kapılmıştır. Bunun sonucunda da padişahın korkularını doğrulayan bir devrim olacak ve II. Meşrutiyet ilan edilecektir.

Şemsi Paşa'nın ölümüyle sarsılan Yıldız Sarayı, bu cinayetin kısa vadede nelere mal olacağı hususunda kaygılıdır. Yaşanabilecek otorite tahribatının ve Şemsi Paşa'nın kaybının tesirlerini saptamak niyetiyle bir tahkik heyetinin oluşturulması için Rumeli Müfettişliği'ne ve Manastır Vilayeti'ne 7 Temmuz 1908 tarihinde şifreli telgraflar çekilmiştir.²¹³

Şemsi Paşa'nın katledilmesinden sonra Hüseyin Hilmi Paşa tarafından müsta'cel notuyla Sadâret'e ve Seraskerlik makamına gönderilen 7 Temmuz 1908 tarihli telgrafta, Manastır Valisi Rıf'at Bey'den, Şemsi Paşa'nın sabah saat 7'de Resne'ye gitmek üzere telgrafhaneden çıkıp arabasına bineceği sırada meçhul bir şahıs tarafından ateşlenen revolver kurşunuyla öldürüldüğünü haber alındığını ve bundan dolayı gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.²¹⁴

seniyye-i hazret-i hilâfetpenâhi hükm-i münîfi vechle hemân nezâret-i müşârunileyhâya tebligât icrâ kılındığının südde-i mu'âllâ-yı hazret-i mülkdâriye arzı mütemennâdir efendim.

²¹³ BOA, BEO, 3352/251384;

“Müfettiş paşanın ve Manastır vilâyetinin buna dâir olan telgrafnâmeleri atf olunmuşdur

24 Haziran sene 324 Şemsi Paşa'nın fâciaen vefâtı şâyân-ı teessüfdür alâ melâi'n-nâs vukû'a geldiği anlaşılın şu cinâyetin fâilinin teşhîs olunmaması kâbil olamayacağından ve bu vakı'anın ne derece mücib-i sû-i te'sir olacağı muhtâc-ı beyân olmadığından hemân bir hey'et-i tahkikiye bi't-teşkil tahkîkât ve taharriyât seri' icrâsıyla câninin behemehâl zâhire ihrâç ve derdesti esbâbının istikmâline savb-ı derecede i'tinâ olunması ve neticesinin bildirilmesi ehemmiyetle muntazırdır.”

²¹⁴ BOA, BEO, 3352/251386;

“Birinci ferik Şemsi Paşa hazretlerinin bugün saat yedide Resne'ye gitmek üzere telgrafhânedan çıkub arabaya bineceği sırada eşhâs-ı meçhûl tarafından endaht olunan reovelvor kurşunlarıyla katl ve itlâf edildiği Manastır merkez jandarma taburu kumandanı Rıf'at Beyden alınan telgrafnâmede iş'âr olunduğu ve işbu hâdise-i müessife üzerine mütecâsirlerin zâhire ihrâç olunub olunmadığı vilâyetden istifsâr edildiği Rumeli vilâyât-ı şâhânesi müfettişliğinden şimdi alınan telgrafnâmede gösterilmiş ve şu hâdisenin ehemmiyeti îzâh ve beyândan müstağnî bulunmuş olmağla acilen cihet-i askeriyeye tedâbir-i lâzîmenin ittihâz ve icrâsı ve esbâbının istikmâli bâbında Manastır Merkez Jandarma Kumandanı Rıf'at Bey'den şimdi alınan telgrafın sûreti aynen ve zîrde arz ve takdîm olunur vilâyetden henüz bir iş'âr vukû' bulmadığından işbu hâdise-i müessife üzerine ittihâz olunan tedâbirin ve mütecâsirlerin zâhire ihrâç olunub olmadıklarının vilâyetden isti'lâm olunduğu ma'rûzdur fermân

...

Memûriyet-i mahsûsa ile Manastır'a gelmiş olan birinci ferik Şemsi paşa bugün saat yedide Resne'ye gitmek üzere telgrafhânedan çıkub arabaya bienceği sırada eşhâs-ı meçhûl tarafından endaht olunan rovelver kurşunlarıyla katl ve itlâf edildiği kemâl-i teessüfle arz olunur.”

7 Temmuz 1908 tarihinde yine müsta'cel notuyla üst mahkeme üyesi Mazhar Bey tarafından olayı soruşturan komisyonun başındaki müfettişe yollanan telgrafta, paşanın yanında bulunan ve postaneden çıkmadan evvel eldivenlerini getirmesini istediği Hüseyin Ağa'nın, ifadesinde Şemsi Paşa'nın "Beni zabitler bitirdi" diyerek son nefesini verdiğini söylediği bildirilmiştir.²¹⁵

Müfid Şemsi, suikast hadisesiyle ilgili şunları aktarmıştır:

"... katilin attığı kurşunlardan yalnız biri babamın sağ omzuna isabet etmiş ve büyük atar damarı zedeleyerek sol kolunda deri ile et arasında kalmış ve babam dahilî kan akışından ahirete irtihal eylemiştir. Kurşun büyük atar damarı zedelemekle beraber, âni ölümü neticelendirmiştir..."

Müfid Şemsi, İTC'yi destekleyen yayın organlarının hadiseyi çok fazla abartmak suretiyle Atif Bey'in yapmış olduğu suikastin yüceltildiğini ifade etmiş ve anlatıldığı gibi babasının kanlar içinde kalmadığını, tek kurşunla vefat ettiğini belirtmiştir.²¹⁶ Aslında bu suikast siyasi etkilerinden bağımsız olarak düşünüldüğünde basit bir olaydır. Fakat İTC, bu suikast anından sinematografik bir anlatım ile adeta ihtilalin tablosunu çıkarmaya çalışmıştır. Bununla monarşi safalarında bir moral çöküntüsü yaratmak ve ihtilalci askerlerin motivasyonunu güçlendirmek amaçlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında İttihat ve Terakki'nin yayın organlarında Şemsi Paşa'nın kanlar içinde kaldığı yönündeki haberlerin çıkması ve bu suikastin destanlaştırılması normaldir.

Suikastin bir başka tanığı da Atif Bey'i suikastten sonra kaçarken ayağından vuran Şemsi Paşa'nın damadı ve Prizren belediye reisi Rıfat Bey olmuştur. Rıfat Bey, suikasta dair tanıklıklarını 7 Temmuz 1908 tarihli bir raporla Müşiriyete bildirmiştir. Rıfat Bey'e göre Şemsi Paşa, sabah saatlerinde, saat dokuz gibi trenle Manastır'a gelmiş, vakit kaybetmeden Yıldız Sarayı ile haberleşmek için telgrafhaneye girmiştir. Paşanın telgrafhaneye girdiğini jandarma nazırından haber alan Rıfat Bey, paşanın derhal dağa çıkmak suretiyle isyan eden eşkıyaların üzerine gideceğini söylediğini ifade etmiştir. Rıfat Bey'in ifadelerinden birçok askeri görevlinin burada Şemsi Paşa'yı ziyaret ettiği ve ardından paşanın ayrı bir odaya geçip sarayla; Niyazi Bey, Enver Bey ve dağa çıkan diğer isyancılar hakkında malumat paylaştığı öğrenilmektedir. Rıfat Bey, Şemsi Paşa'nın akşam saat yedi buçuk gibi, telgrafhanenin

²¹⁵ H.H.P., İSAM, 28/419, 24 Haziran 1324 (7.7.1908);

"An: Manastır

Müfettiş Paşa Hazretlerine

Şimdi ifâdesi alınan merhûmun yetiştirmelerinden mülâzım Hüseyin Ağa cerihadâr olmasını müte'âkib telgrafhâne kapısı arkasında yerde oturan merhûm beni zâbitler bitirdi diye terk-i hayât etdiğini ihbâr etmekde olduğu arz olunur efendim

Fî 24 Haziran sene 324

İstinâf Müdde'i-i umûmîsi Mazhar"

²¹⁶ Müfid Şemsi, a.g.e., s. 91.

kapısında kendisini bekleyen arabaya binmek için aşağı indiği sırada, merdivenlerde, sağ taraftan gelen bir revolver sesiyle yıkıldığını, herkesin kendi canının derdine düştüğünü ve meydana büyük bir panik yaşandığını ifade etmiştir.

Kurşunun Şemsi Paşa'nın sağ omuzundan girip sol omuzundan çıktığını aktaran Rıfat Bey, paşanın telgrafhaneye çıkarıldığını fakat yarası ölümcül olduğu için şehit düştüğünü bildirmiştir. Naaş, bir zaman cenaze töreni yapılmaksızın telgrafhanede bekletilmiştir. Rıfat Bey, raporunu suikasti gerçekleştirenlerin zabitanan kişiler olabileceğini belirterek sonlandırmıştır.²¹⁷

Suikasti anlatan isimlerden bir diğeri de Şemsi Paşa'nın kâtiplerinden Mülâzım Fahri Efendi'dir. Fahri Efendi, Şemsi Paşa'nın, Manastır'a vardığında doğrudan telgrafhaneye gidip Yıldız Sarayı ile haberleşmeye başladığını belirtmiştir. Ona göre Şemsi Paşa'nın hedefi öncelikle Ohri'ye gitmektir ancak Resne'ye gitmenin daha acil olduğuna kanaat getirmiştir. Saat altı buçukta paşayı Resne'ye götürecek olan arabanın telgrafhanenin önüne gelip onu beklemeye başladığını nakleden Fahri Efendi, paşanın tam arabaya bineceği sırada üç el silah sesi duyduğunu ve o anda paşaya baktığını, paşanın “o dehşetli zamanda bile arslanları şaşkınlık ve hayrete düşürecek bir temkin ve metanetle kurşunların atıldığı tarafa baktığını” ifade etmiştir. Silah sesleri kesildikten sonra paşanın telgrafhane içinde bir sandığın üzerinde oturduğunu gören Fahri Bey, Şemsi Paşa'nın kelime-i şehadet getirerek on dakika içerisinde vefat ettiğini söylemiştir.

Bu olay hakkındaki bir diğer şahitlik de Mülâzım Hüseyin Ağa'ya aittir. Hüseyin Ağa, paşanın telgrafhaneden çıkıp arabasına binmek için merdivenlere geldiğinde aklına

²¹⁷H.H.P., İSAM, 20/1319, 24 Haziran 1324 (7.7.1908).

“Şemsi Paşa merhuma vuku bulan sû-i kastın tafsîlâtına dâir makine başın Merkez Jandarma Taburu Kumandanı ve merhum müşârun ileyhın damadı Rıfat Bey'den alınan telgrafın sureti leffen takdim olunur Efendim. Şemsi Paşa Hazretleri bugün ales-seher sâat dokuzda tren-i mahsûsla Manastır'a geldiler. Doğruca telgrafnameye indiklerini bir jandarma nâzırı gelerek bendenize haber verdi. Derhal nezd-i atûfilerine gittim. Me'mûriyet-i mahsûsalarını hikâye eylediler. Ve derakap eşirrà-yı maa'lûmenin takipleri için hareket buyuracaklarını ve bendenizi de maiyetlerine alacaklarını söylediler. O aralık mıntika kumandanı jandarma alay kumandanı ve merkez kumandanı ve daha sâir bazı ümerâ berâ-yı ziyâret gelmişler idi. Bendeniz küçük odaya çekilerek eşirrà hakkında istihsâl edilebilen malumatı baş hümâyun ve müşiriyete ve makâm-ı seraskeriyeye arz ettik. Saat altıda ben de haneden gelen yemeği yedikten sonra araba ile gideceklerini emir eylediklerinde kira ile tutlan araba telgrafhane önüne gelmiş idi. Tamam sâat yedi buçukta mıntika kumandanı merkez kumandanı erkân-ı harb miralay Hamdi Bey ve âcizleri ve daha sair maiyyet-i zâbitânı cümleten birlikte olarak telgrafhânenin aşağı inilerek kapıdan çıkarak tamam arabaya binileceği sırada telgrafhane kapısının sağ cihetinden bir hayli revolv endahatını müteâkib herkes kendi canının muhâfazası kaydına düşmüş ve bu aralık merhum müşârun ileyh tehlikeli bir surette sağ omuzundan duhul edip sol tarafından çıkan mermilerin tesiratıyla ve telgrafhanenin üst katındaki odaya îsâl eylediği sırada rütbe-i celîle-i şehâdeti ihrâz etmiştir. Cenazesi henüz telgrafhanede bulunmakta olup me'mûrîn-i adliyece icrasına başlanılan tahkîkâta müteâkib bendehaneye nakil edilerek başka güne bir emir ve irâde-i şerefsâdir olmadıği takdirde bi-minnetil-kerîm yarın teşhiz ü tekfini ikmal kılınacağı arz ederek bu bâbtaki emr-i devletlerine sür'atle intizar eylerim efendim.

24 Haziran 1324.

Kaymakam Rıfat.

Müteçâsir dün henüz hiçbir kimse tayin ve tezâhür ettirilmedi. Binâenaleyh kemâl-i keremi ile tahkîkâta devam olunmaktadır. Bunların behemehâl zâbitândan olması melhuzdur. Bu kadar.”

telgrafhanede unuttuğu eldivenlerin geldiğini ve kendisine eldivenlerini getirmesini söylediğini bildirmiştir. Hüseyin Ağa, eldivenleri alıp aşağıya indiğinde paşayı yaralı bir halde gördüğünü ve paşanın kendisine “Beni bir zabıt vurdu, korkma, beni yalnız bırakma!” dediğini ifade etmiştir. Hüseyin Ağa’nın ifadesi, Fahri Efendi’nin ifadesiyle örtüşmektedir. Hüseyin Ağa da paşanın telgrafhanedeki bir sandığın üzerine “oturduğunu”, paşanın başını göğsüne dayadığını ve kelime-i şehadet getirerek on dakika içinde vefat ettiğini belirtmiştir.²¹⁸

Manastır Valisi Hıfzı Paşa, Şemsi Paşa’nın ölümünden sonra Dâhiliye Nezaretine’ne 7 Temmuz 1908 tarihinde olaya dair bir telgraf çekmiştir. Telgrafta Şemsi Paşa’nın Resne’ye gitmek üzere arabaya bineceği sırada ateşlenen bir silahla 15 dakika içerisinde vefat ettiğini ifade etmiştir. Suikast anında paşanın etrafında askerler olmasına rağmen failin belirlenemeyip, yakalanamadığını söyleyerek raporunu bitirmiştir.²¹⁹

Şemsi Paşa, Atıf Bey tarafından ateşlenen revolverden çıkan kurşunla yere yığılmış, Atıf Bey de var gücüyle koşarak oradan uzaklaşmaya başlamış, onu gören muhafızlar onun peşine düşmüştür.²²⁰ Suikastın gerçekleştiği telgrafhane önünde ortaya çıkan kargaşada sayıları binleri bulan kalabalık arasından siviller can korkusuyla kendilerini Drahor Nehri’ne atmışlardır. Yine o esnada çıkan çatışmada bazı insanlara da kaza kurşunları isabet etmiştir.²²¹ 8 Temmuz 1908 tarihinde müsta’cel ibaresiyle Manastır Vilâyetine gönderilen telgrafta şayet kargaşa sırasında yaralanan kişiler varsa bu kişilerin isimlerinin belirlenmesi istenmiştir.²²²

²¹⁸ Müfid Şemsi, **El-Hakku Ya’lû Velâ Yu’lâ Aleyh**, Şehir Yayınları, haz: Ahmet Galitekin, İstanbul, 2007, s. 89-90; Mülazım Fahri Efendi’nin tanıklığı: “Manastır’a vardığımızda doğruca telgrafhaneye giderek büyük kısmı Padişah Mâbeyn-i Hümayun’una olmak üzere bir hayli telgraf yazdık. Merhumun başlangıçta fikirleri Ohri’ye gitmek idiyse de daha sonra görülen lüzum üzerine Resne’ye gidecekti. Saat altı buçuk olduğu sırada araba telgrafhanenin önüne geldi. Rifat Beyefendi de dâhil olduğu halde uğurlamak için hazır bulunan mülkî ve askerî memurlar ile Paşa merhumu sarmış bulunduğumuz halde telgrafhanenin önüne çıktık. Arabaya bineceği sırada üç pav! Sesi kulaklarımızı tırmaladı. Bunu takiben birçok tüfekler atılmaya başladı. Herkes şaşırmış, kaçacak yer arıyordu. O anda gözüm Paşa merhuma meyletti. O dehşetli zamanda bile arslanları şaşkınlık ve hayrete düşürecek bir temkin ve metanetle kurşunların atıldığı tarafa bakıyordu. Tüfekler kesilip herkes geri gelmeğe başlayınca Paşa telgrafhanenin kapısı yanındaki sandıkların üzerine oturmuş, kelime-i şehadet getiriyor gördüm. On dakika sonra hayatının belirli nefeslerini tamamladı.” Mülazım Hüseyin Ağa’nın tanıklığı:

“Paşa telgrafhaneden çıkarken yukarı katta unuttuğu eldivenlerini almak üzere beni gönderdi. Ben yukarı katta iken birçok tüfekler atıldığını işittim. Hemen eldivenleri alarak aşağıya koştum. Paşa telgrafhâne kapısında yalnız idi. Beni görünce ‘Beni bir zâbit vurdu, korkma, beni yalnız bırakma’ dedi. Bileğimden tutarak kapıdan içeri girdi, oradaki sandıkların üzerine oturdu. Ben de yanına oturdum. Başımı göğsüme dayadı, kelime-i şehadet getirmeğe başladı, tahminen on dakika sonra öldü.”

²¹⁹ Bedi N. Şehsuvaroğlu, **a.g.m.**, s. 319; Manastır Valisi Hıfzı Paşa’nın ifadeleri: “Bugün buraya gelmiş olan Şemsi Paşa, Resne’ye gitmek üzere hazırlanarak arabaya rakip olmak üzere telgrafhaneden çıktığı esnada andaht olunan bir silâhdan mecruh olarak bir çeyrek saat sonra müteessiren vefat eylediği ve güzergâhında maiyeti askerleri vesair zâbitan bulunduğu halde mütecasir teşhis ve derdest olunamadığı mâruzdur.”

²²⁰ Samih Nafiz Tansu, **a.g.e.**, s. 43-44.

²²¹ Müfid Şemsi, **a.g.e.**, s. 87-88.

²²² H.H.P., İSAM, 25/1646, 25 Haziran 1324 (8.7.1908).

“Şemsi Paşa merhûma suikasd vukû’ bulduğu sırada daha birkaç kişinin maktûl ve mecrûh olduğu ifade edilmekte bulunduğu hakikaten başka maktûl ve mecrûh var ise isimlerinin iş’ârı mütemennâdır efendim. Yazıldı şifre”

Manastır Valisi Hıfzı Paşa, olaydan sonra saraya çektiği telgrafta suikasti ve sonrasına ait aldığı malumatı anlatırken; Şemsi Paşa'nın kendisine destek olması için yanında getirdiği olay mahallindeki Arnavut silahşorların ve askerlerin Şemsi Paşa'ya ateşlenen silahın sesi geldikten hemen sonra kırk, elli silahı rastgele ateşlediklerini ve kurşunlardan birinin yakınlardaki bir berber dükkânına isabet ettiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra askeri görevlilerden Muhyiddin adında birinin de yere düşüp kafasını çarpmak suretiyle yaralandığını ifade etmiştir. Ayrıca koşarken ayağından vurulan bir kişiden de bahseden Hıfzı Paşa, bunun katil olabileceğini ama elde henüz yeterli bulgu olmadığından bahsetmiştir. Son olarak bu telgrafta Vali Hıfzı Paşa, Arnavut silahşorların yeteneksiz ve cahil kimseler olduklarını söyleyip, panikle sağa sola ateş etmelerini eleştirerek sözlerini tamamlamıştır.²²³

Olaya dair bir başka görüş de Rauf Orbay'a aittir. Rauf Bey'e göre Atıf Bey'in paşaya sıkığı kurşunlardan biri kalbine ötekisi de boynuna isabet etmiştir.²²⁴

Bir dönem Şemsi Paşa'nın kâtipliğini yapan Süleyman Külçe de olayın tanıklarındandır. Şemsi Paşa'nın Manastır'daki telgrafhanede sarayla yazışmalarından sonra Çarşamba günü altı buçukta Resne'ye hareket etmek için heyecan ve dalgınlıkla telgrafhanedekilere veda etmeden kapının önünde kendisini Resne'ye götürecek olan arabaya doğru hareket ettiğini söyleyen Külçe, damadı Rıfat ve mülâzım Fahri beylerin masanın üzerindeki evrakı paşanın çantasına koyarak arabasına doğru ilerleyen paşaya yetiştirdiklerini söyler. Şemsi Paşa'nın etrafının, damadı Manastır Kaymakamı Rıfat Bey'in Prizren'den getirdiği yirmi kişilik bir Arnavut birliği tarafından sarıldığını söyleyen Süleyman Külçe, paşanın eldivenlerini unuttuğunu ve merdivenlerde karşılaştığı Hüseyin Ağa'ya yukarıdan eldivenlerini getirmesini istediğini ifade etmiştir. Tam o sırada üç el silah sesi gelmiş ve bu seslerle birlikte herkes bir süre şaşkınlıktan kımıldayamamış, ardından suikasti gerçekleştiren Atıf Bey, paniğe kapılıp etrafa kaçışmaya başlayan halkın arasına sığınıp kaçmayı başarmıştır.²²⁵

Suikastten sonra Şemsi Paşa'nın eşi, oğulları ve kızlarının, damadı Sevkîyât-ı Askeriyye Komisyonu reisi Süreyya Bey ile birlikte padişah emriyle İstanbul'a gönderilmesine karar verilmiştir. Konuyla alakalı Sadrazam Tahsin Paşa tarafından Rumeli Vilayeti'ne 11 Temmuz 1908 tarihinde bir telgraf çekilmiştir.²²⁶

²²³ H.H.P., İSAM, 9/543, 26 Haziran 1324 (9.7.1908).

²²⁴ Cemal Kutay, **a.g.e.**, s. 324.

²²⁵ Süleyman Külçe'nin dilinden suikast anı için bkz.: Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 71-72.

²²⁶ H.H.P., İSAM, 8/433, 27 Haziran 1324 (10.7.1908);

“Merhûm Şemsi Paşanın âilesinin mûmileyh Süreyya Beyle birlikde Dersaadete i'zâmları makrûn-ı müsâade-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhi buyurulmuşdur ol-bâbda”

3.3. ŞEMSI PAŞA SUİKASTİNDEN SONRAKİ DURUM

3.3.1. Suikastten Sonra Atıf Bey'in Kimliğini Tespit Çalışmaları

Mülazım Atıf'ın, Şemsi Paşa'yı öldürmesinden sonra Yıldız Sarayı'na telgraf üstüne telgraf çeken Manastır Valisi Hıfzı Bey, katilin yakalanamadığını fakat eşkâlinin belirlendiğini bildirmiştir. Suikasti gerçekleştiren kişinin kısa boylu bir zabıt olduğunun tespit edildiğini belirten Hıfzı Bey, bu kişinin kalabalığın arasına karıştığı için yakalanamadığını ve olaya dair tahkikatın devam ettiğini ifade etmiştir.²²⁷

Hadiseyi soruşturan merciler, Atıf Bey'in yakalanabilmesi ve kimliğinin tespit edilebilmesi için yeterli malumata ulaşamadığından, saray durumdan hoşnut değildir. Bundan dolayı 8 Temmuz 1908 tarihinde Manastır Vilayeti'ne çekilen telgrafla, Yıldız Sarayı, Şemsi Paşa'nın katilini yakalamak için bir komisyon kurulmasını, bu komisyonun bir an önce çalışmaya başlamasını ve elde edilen malumatın saraya bildirilmesini emretmiştir.²²⁸ Emir üzerine olayı aydınlatacak çalışmaların yapılabilmesi için hemen bir komisyon kurulmuştur. Manastır Valisi Hıfzı Paşa tarafından Sadaret'e gönderilen 8 Temmuz 1908 tarihli telgrafta bu komisyonun Topçu Mirdivası Şükrü Bey'in başkanlığında kurulacağı yazılmıştır. Komisyonun diğer çalışanlarının ise istinâf ve merkez müdde-i umûmîleri, üst mahkeme üyelerinden Abdullah Bey, polis müdürü, jandarma taburu kumandan vekili ve Meclis-i İdare-i Vilayet azasından Kenan Bey, son olarak da merkez kumandanı olacağı bildirilmiştir.²²⁹

Atıf Bey'in kimliğinin tespiti aşamasında toplanan malumattan çıkarılan sonuçlardan biri katilin bir zabıt olabileceği ihtimalidir. Sadaret'e ve Seraskerlik makamına 7 Temmuz

²²⁷ H.H.P., İSAM, 25/1666, 24 Haziran 1324 (7.7.1908);

“Fî: 24 Sene-i minhü

Huzûr-ı Sâmi-i Hazret-i Efhâmisi

24 Haziran sene 324 Şemsi Paşa telgrafhânededen çıkub arabaya bienceği esnâda suikasd edilmiş ve kendüsini teşyî' eden bir çok zevât ile Prizrenden getirmiş olduğu muhafızlar hâzır bulunduğu hâlde mütecâsir teşhîs ve derdest olunamamışdır yalnız memuriyet-i adliyece icrâ kılınan tahkîkâtda silâh endaht olduğunun müteakib kısa boylu bir zâbitin firâr etdiğini gördüğü ve fakat ahâlden seyirci sıfatıyla orada ictimâ' etmiş olanların arasına karışub gaybûbet etdiği merhûmun (...) ifâdesinde birisinin söylediği ile anlaşılıb daha ziyâde bir serişte alınmadığı ve tahkîkâta devâm ile kâtilinin zâhire ihrâcına çalışılmakda idüğü ma'rûzdur efendim

Fî 24 Haziran sene 324

Manastır Vâlisi Hıfzı

Muamelesiyle birleştirilmek üzere Halil beyefendi hazretleri ne

fi 25”

²²⁸ H.H.P., İSAM, 9/511, 8 Temmuz 1324 (21.7.1908);

“mezkûr komisyonun hemen akdiyle icrâ-i tahkîkâta başlandırılması ve istihsâl olunacak neticeden peyder pey yarın akşama kadar malumat i'tâsı.”

²²⁹ H.H.P., İSAM, 8/477, 25 Haziran 1324 (8.7.1908);

“Şemsi Paşa merhûma vukû' bulan suikasd hakkında tahkîkât icrâ etmek üzere emr ü iş'âr sadâretpenâhileri vehile teşkil lâzım gelen komisyonun topcu mirlivâsı Şükrü Paşa'nın riyâsetinde istinâf ve merkez müdde-i umûmîleri ve istinâf a'zâsından Abdullah ve polis müdürü ve jandarma tabur kumandan vekili ve meclis idâre-i vilâyet a'zâsından Kenan Bey ile merkez kumandanından terkib edildiği Manastır vilâyetinden cevâben iş'âr olunmağla mezkûr komisyona riyâset etmel üzere mûmâileyh Şükrü Paşa'ya heman emr i'tâsı müşîriyet-i celîleye tebliğ edilmişdir efendim

Yazıldı

şifre”

1908 tarihinde gönderilen telgrafta bu bilgi belirtilerek, soruşturmanın devam ettiği ifade edilmiştir.²³⁰

Suikastçinin kimliğini tespit etmek için teşkil edilen komisyon, Şemsi Paşa'yı öldüren kişinin bir zabıt olduğunun anlaşılmasından sonra gözlerini Manastır'daki zabitan mensuplarına çevirmiştir. Komisyon, son günlerde askerî birliklerinde bulunmayan kişilerin tespit edilmesi yönünde çalışmalar yapmış ve Takip Alayı kumandanı Kaymakam Salahaddin Bey, Mıntıka Erkân-ı Harbiyesi'nde görev yapan Binbaşı Hasan Bey, Yüzbaşı Necmeddin Bey, Mülâzım Mehmed Ali Bey, Nazmi Bey, Süvâri Mülâzımı Nezîr Efendi ve Mülâzım Atıf Bey'in görev yerlerinde olmadıkları belirlenmiştir.²³¹

Manastır Valisi Hıfzı Paşa tarafından, 11-12 Temmuz 1908 tarihlerinde Yıldız Sarayı'na gönderilen telgraflarda komisyonun incelemelerine devam ettiği ve Şemsi Paşa'nın üzerinden çıkan kurşunun incelenmesi için Topçu Kumandanlığına gönderildiği beyan edilmiştir.²³²

Şemsi Paşa'yı vurduktan sonra yakalanmamak için süratle koşan Atıf Bey, mucize eseri muhafızların kurşunlarından kurtulmuşsa da sonrasında iyi bir nişancı olan Prizren Belediye Başkanı Rıfat Ağa, onu kaçarken görmüş ve silahını ateşleyerek Atıf Bey'i bacağından vurmuştur.²³³ Atıf Bey, daha sonra kargaşadan faydalanarak ara sokaklara dalmış, onu korumak isteyen İttihat ve Terakki mensubu arkadaşları da Atıf Bey'i soran korumaları şaşırtıcı bilgiler vermek suretiyle başka yönlere sevk ederek onun yerini gizlemeye çalışmışlardır. Yaralı halde koşmaya devam eden Atıf Bey, sokağın birinde bir kunduracı görmüştür. Dükkâna bir müşteri gibi giren Atıf Bey, burada bulunan usta ve çırağa olayın

²³⁰ BOA, BEO, 3352/251385; "Diğer tezkireye zeyldir. Şemsi paşa merhûmun kâtili kim olduğu henüz taayyün ve tezâhür etmemiş olub ma'a zâlik câninin behemehâl zâbitândan olması melhûz bulunduğuna ve tahkikâta devâm edilmekte olduğuna dâir bazı tafsilâtı hâvî Manastır vilâyeti zâbitâsından alınan telgrafnâmenin sûreti naklen devletlü müfettiş paşa hazretlerinden şimdi de vârid olan 24 Haziran sene 324 târihli telgrafnâme leffen irsâl savb-ı vâlâ-yı sipehsâlârieleri kılınmış ve vakı'anın ehemmiyeti ve mûcib olacağı sû-i te'sîrin derecesi muhtâc-ı beyân olmadığı cihetle Manastır'da mütekarrir bir kumandânın vücûdu elzem bulunmuş olmağla ana göre ifâ-yı muktezâsı bâbında"

²³¹ H.H.P., İSAM, 5/252, Tarih: 26 Haziran 1324 (9.7.1908);

"Ta'kîb alay kumandanı kaimakam Salahaddin ve mıntıka-i erkân-ı Harbiyesine memur Binbaşı Hasan Beglerin dün ve yüzbaşı Necmeddin ve mülâzım Mehmed Ali ve Atıf ve Nazmi ve süvâri mülâzımı Nezîr efendilerin de bugün gaybûbet eyledikleri haber verildiği ma'rûzdur efendim

Fî 25 haziran sene 322

Manastır Vâlisi Hıfzı
fi 26"

Es'ad Beyefendiye telgraf

²³² H.H.P., İSAM, 26/1693, Tarih: 28 Haziran 1324 (11.7.1908);

"Komisyon bugün de tahkikâta devâm ederek istimâ' ettiği eşhâsın adem-i ma'lûmât beyân ettiği ve merkûm Şemsi Paşa üzerinden çıkarılan kurşunun berâ-yı muayene topcu kumandanlığına gönderildiği komisyon riyâseti ifâdesiyle ma'rûzdur efendim

Manastır vilâyetine 28 haziran sene 324 târihiyle alınan telgrafın sûreti dahi berâ-yı ma'lûmâta zeylen takdîm olduğu marûzdur diye sadâret-uzmâya telgraf

yazılmışdır

şifre"

²³³ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 184.

aslını anlatmış ve onlara ses çıkarmamaları yönünde telkinde bulunmuştur. Kunduracının çırağı küçük çocuk, Atıf Bey'in isteği üzerine kepenkleri indirmiş, Atıf Bey, hava kararana kadar içeride kaldıktan sonra dükkânı terk etmiş ve cemiyet tarafından uygun görülen plan dâhilinde arkadaşı Mahmut (Soydan)'ın evine sığınmıştır.²³⁴

Manastır Valisi Hıfzı Bey tarafından, 7 Temmuz 1908 tarihinde Halil Bey'e gönderilen telgrafa göre Atıf Bey'in arkadaşı Mahmut Bey'in evine sığındığı, çevredeki bazı kişiler tarafından görülmüştür. Şemsi Paşa'nın katilini yakalamak için saray tarafından teşkil edilen komisyonun ve polisin gayretleriyle geniş çaplı bir soruşturma başlatıldıktan sonra Atıf Bey'in izi takip edilmeye çalışılmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda Atıf'ın saklandığı ayakkabıcının sahibinin Tanaş namında bir gayrimüslim olduğu ortaya çıkmış ve o dükkânda Mülazım Atıf'ın rehin aldığı kişi olan kalfa Papu'nun ifadesiyle Şemsi Paşa'ya suikast düzenleyen kişi hakkında malumat alınmıştır.

Kunduracı kalfası Papu'nun ifadesiyle, dükkâna giren ve onları alıkoyan kişinin; orta boylu, buğday tenli, toplu, iri yapılı, yirmi altı yaşlarında, lacivert elbiseli bir teğmen olduğu anlaşılmıştır. Kalfa Papu, bu kişinin ayağından vurulmuş şekilde içeriye geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca İbrahim adında bir diğer ayakkabı dükkânının kalfası da Papu'nun tarif ettiği eşkâlde bir kişinin silah seslerinin ardından yolda kaçarak uzaklaştığını ama nereye gittiğini göremediğini belirtmiştir.²³⁵

Atıf Bey'in bir kunduracıya girdiği bilgisini doğrulayan bir başka belge de Sadâret ve Rumeli Vilayet Müfettişliği'ne 8 Temmuz 1908 tarihinde gönderilen telgraftır. Bu telgrafta

²³⁴ Mahmut Soydan, Milliyet Gazetesi kurucusudur. Cumhuriyet döneminde Siirt mebusluğu yapmış bir siyasetçidir. O dönemde mülazım'dır. Samih Nafiz Tansu, **a.g.e.**, s. 43-44; Atıf Bey'in, Şemsi Paşa'yı vurduğu sırada 24 yaşında olduğu belirtilmiştir. Emekli Süvari Albayı Hüsameddin Ertürk'e göre ise Atıf Bey, bu dönemde 26 yaşındadır. Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964 s. 24; Mülazım Atıf'ın yaşı ile ilgili rivayetlerin yanı sıra suikasttan sonra kaçtığı ve bir Arnavut silahşor tarafından vurulmasından sonra yaralanması konusunda da tartışmalar vardır. Galip Vardar'a göre böğründen vurulan Mülazım Atıf, Bedi N. Şehsuvaroğlu'na göre ise bacağından vurulmuştur. Bkz: Bedi N. Şehsuvaroğlu, **a.g.m.**, s. 319; Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 473-474; Bir başka görüş de İTC Katib-i Umumisi Mithat Şükrü Bleda'ya aittir. Mithat Bey'e göre Atıf Bey, ayak tabanından vurulmuştur. Bkz: Mithat Şükrü Bleda, **a.g.e.**, s. 43; konuya ilişkin bir başka malumat da Celal Bayar tarafından dile getirilmiştir. Bayar, Atıf Bey'in ayağından vurulduğunu söyleyenlerdendir. Bkz.: Celal Bayar, **a.g.e.**, s. 132.

²³⁵ H.H.P., İSAM, 25/1656, 24 Haziran 1324; (7.7.1908);

“Bugünkü târihlü telgrafnâme-i çâkeriye zeyldir Merhûm Şemsi Paşa hakkında vukûbulan suikasdı müteakib orta boylu tıknaz vücûdlu buğday benizli ter-siyah bıyıklı lâciverd elbiseli lâbis ve mülâzım rütbesi âlâmetini hâmil tahminen yigirmi altı yaşlarında bir şahsın ayağından mecrûh ve kan akmakta olduğu hâlde Beşpazarı civârında kunduracı Tanaş nâmında birinin dükkânına girerek urulduğunu beyân ve pek az bir müddet tevakkuf eyledikten sonra çıkub gittiği o sırada dükkânda bulunan kalfa müşirünileyh Papunun ifâdelerinden anlaşıldığı gibi mezkûr dükkân civârındaki diğer bir kunduracının çırağı olan İbrahim bin yakub isminde birinin dahî silâh seslerini müteakib balâda atf olunan eşkâlde bir zâbitin mahal-i vakı'a cihetinden gelüb Beşpazarı arkasındaki zokağa sapdığını gördüğünü ve fakat nereye girdiğini tahmîn edememekte olduğunu söylemekte bulunduğunu ve memuriyet-i adliyece şimdîye kadar icrâ olunan tahkîkâtın neticesi bundan ibâret olduğu polis müdüriyeti ifâdesiyle ma'rûzdur efendim.”

Atıf Bey'in, kolundan yaralı bir şekilde bir kunduracıya girdiğinden bahsedilir. Mülazım Atıf'ın, kolundan vurulduğuna dair malumatın ilk defa zikredildiği belge budur. Fakat muhtemeldir ki ortada görgü tanıklarının yanlış ifadelerinden kaynaklanan bir hata vardır. Çünkü Atıf Bey, birçok kaynağa göre ayağından vurulmuştur. Telgrafta ayrıca Müşir Osman Paşa'nın da Manastır'a geleceği bilgisi verilmiştir. Şemsi Paşa'nın ölümünden sonra bölgedeki asayişin sağlamasını onun görevi olacaktır.²³⁶

Atıf Bey'in eşkâli hakkında olay mahallinde bulunan insanların tanıklıklarına başvurmaya devam eden görevliler, Atıf Bey hakkında daha birçok önemli bilgiye ulaşmışlardır. Şemsi Paşa'nın Atıf Bey tarafından vurulmadan az evvel çıktığı postahanenin yakınlarında bulunan Kambur Faik isminde bir kişinin işlettiği Rumki adında bir kahvehanenin uğrak müşterilerinden olan Şimendüfer Abdullah olarak tanınan çevrede meşhur bir şahıs Mülazım Atıf'ın eşkâlini görevlilere tarif etmiştir. Ayrıca olay esnasında orada bulunan emekli Başçavuş Debreli Tosun Bey ve emekli Süvari Yüzbaşı Vekili Debreli Zünnun Efendi'nin tanıklıklarıyla birlikte Şemsi Paşa'yı vuran kişinin Kal'a-ı Sultâniyeli (Çanakkaleli), Yirmi Birinci Alayın Dördüncü Taburu'nun Üçüncü Bölüğünde askerlik yapan, Atıf Bey adında bir mülazım olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Mülazım Atıf'ın eşkâli hakkında ise orta boylu, şişmanca, sarışın, sarı renkli bıyıkları henüz yeni terlemiş, yirmi beş yaşlarında olduğu ifadeleri kullanılmıştır.²³⁷

²³⁶ BOA, BEO, 3352/251387;

“Şemsi Paşa merhûmun katilleri hakkındaki taharriyat ve ta'kibatdan şimdiye kadar ne netice husûle geldi kolundan mecrûh bir zâbitin tedâvi için bir kunduracı dükkânına mürâcaat eylediği bu sabâh iş'âr buyurulan tahkikât neticesinden anlaşılmasına nazaran mûmâileyhin derdesti ve bu tarîk ile te'mîn-i maksada hâdim ma'lûmât istihsâli kâbil olamadı mı evvelce firâr etmiş olan Salahaddin ve Hasan beylerden başka yeniden bugün birkaç zâbitin savuştuğu ifâde ve nazar-ı dikkati câlib bir şekl-i diğerde tasvîr-i madde olunmakta idüğünden istitlâ'ât ve hissiyat-ı mahsûsa-ı devletleri ne merkezdedir serian izâhât i'tâsı ve müşir Osman Paşa hazretleri fevkalâde kumandan sıfatıyla Manastır'a gitmek üzere bulunduğu tebliğ olunan irâde-i seniyye hükm-i âlisinden müstebân olmasıyla mugayir-i rızâ-yı âli ahvâl vukû'a gelememesi zımnında cihet-i mülkiyece de lâzım gelen tedâbir ve takayyüdâtın ittihâz ve ifâsı beyân olunur.”

²³⁷ H.H.P., İSAM, 25/1655, tarih: ?.

3.3.2. Suikastten Sonra Atıf Bey'in Gizlenmesi

Mustafa Ragıp Esatlı'nın kendi ve olayın diğer müdahillerinin tanıklıklarına dayanan eserine göre, Mülazım Atıf'ın yaralı olduğu için Mahmut Bey'in evine kadar ilerlemesi pek de kolay olmamıştır. Eve vardığında Mahmut Bey evde yoktur. Atıf Bey, kan kaybından dolayı bir hayli halsiz kalmış, uzun süre Şemsi Paşa'nın korumalarından kaçmış olması onu çok bitkin düşürmüştür. Atıf Bey, dinlenirken eve Mahmut Bey'in annesi gelmiş, Atıf Bey'e gayet iyi muamele etmiş ve Atıf Bey'in kurşun yarasını tedavi etmiştir. Gece olduktan sonra bir müddet süren belirsizlik neticesinde kapıya İTC üyesi bir kişi gelerek Atıf Bey'e haber getirmiştir. Bu zabitin söylediğine göre Atıf Bey, komite arkadaşları tarafından Ohrizar Kalesi'nin yanında beklenmektedir. Fakat Atıf Bey, bunun kendisi için hazırlanan bir tuzak da olabileceğini düşünerek, şüpheye düşmüştür.²³⁸

Atıf Bey'in Ohrizar Kalesi'ne gidecek gücünün bulunmadığı aşikârdır. Atıf Bey, halen bacağında bulunan kurşunun ve kan kaybının etkisiyle halsiz düşmüş, Mahmut Bey'in annesinden, arkadaşı Tabur Kâtibi Ragıp Bey'i çağırmasını istemiştir. Bu istek kulağına gelince Ragıp Bey, tehlikeye rağmen Atıf Bey'in saklandığı eve gelmiş ve burada onunla görüşmüştür. Ragıp Bey, Atıf Bey'e geçmiş olsun dileklerini ilettikten sonra şöyle demiştir:

“Sen Şemsi Paşa'yı değil, Abdülhamid'i öldürdün. Emin ol ki, evvelce meşrutiyetin istihali yüzde bir ihtimal dâhilinde ise, bu muvaffakiyetle yüzde yüz derecesine çıktı. Çünkü Abdülhamid, bir Şemsi Paşa daha göndermeyecektir.”²³⁹

Bu sözler, Atıf Bey'in yaptığı işin ehemmiyetini de açıklamaktadır. Atıf Bey'in Şemsi Paşa'yı vurması, II. Meşrutiyet'in ilanının önündeki engelleri kaldırmıştır. Eğer Atıf Bey, Şemsi Paşa'yı vurmasaydı II. Meşrutiyet'in ilanının gecikmesi muhtemeldir.

Atıf Bey, Ragıp Bey ile görüşmüş; Süleyman Askerî Bey'den yarasına bakılması için bir doktor gönderilmesini rica etmiştir. Süleyman Askerî Bey, bu istek üzerine, kendisi yakalanma ihtimalini göz önünde bulundurarak Atıf Bey'in yanına gelemese de, ona yarasına bakması için bir doktor göndermiştir. Bu işte görevlendirilen genç askerî kâtip Seyfi Bey, ittihatçı Doktor Fahri Bey'i de alarak Atıf Bey'in yanına gelmiştir. Atıf Bey'in yarasına pansuman yapılmış ve yarasının çok da tehlikeli olmadığına kanaat getirilmiştir.

Seyfi Bey, Atıf Bey'in daha fazla Mahmut Bey'in evinde kalmasını doğru bulmamıştır. Çünkü Manastır'ın sokaklarında Şemsi Paşa'yı vuran kişinin hala çevre sokaklarda saklandığı dedikoduları yayılmıştır. Atıf Bey'in yarasının başka bir eve naklinde

²³⁸ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 483-493.

²³⁹ Hamza Osman Erkan, **Bir Avuç Kahraman**, İstanbul, 1946, s. 21-22.

sorun çıkartmayacağına kanaat getiren Seyfi Bey'e, Süleyman Askerî Bey de yeşil ışık yakmış, Mülazım Atıf'ın Ragıp Bey'in evine nakledilmesi kararlaştırılmıştır.

Süleyman Askerî Bey, çeşitli evlere nakletmek suretiyle Atıf Bey'in gizlenmesine yardım edecektir.²⁴⁰ Atıf Bey'in nakil işlemi büyük bir sorun teşkil etmiştir. Böylesine riskli bir ortamda bu hareketin göze batma ihtimali barizdir. Neticede Atıf Bey'in çarşaf olarak, kadın kılığında kaçırılmasına karar verilmiştir. Böylece kimse bu nakil işinden şüphelenmeyecektir. Yer değiştirme esnasında kullanılacak araba hazırlandıktan sonra, arabanın, çevredeki komşulardan Cevdet Bey isimli İTC'ye yakın bir kişinin evinin önünde durması uygun görülmüştür. Bunun nedeni de yine güvenlik tedbirlerine dayanmaktadır. Buradaki çiftçiler ve tüccarlar zaman zaman arabaları kullanarak ticarethanelerine yolculuk etmektedirler, Atıf Bey'in bu nakil işlemine de böyle bir süs verilmesinin mantıklı olduğu görülmektedir. Atıf Bey, Süleyman Askerî ve Seyfi beyler ile birlikte arabaya binmiş ve Ragıp Bey'in evine getirilmiştir. Atıf Bey'in son durağı burası olmayacaktır. Süleyman Askerî Bey, bir telgrafa binaen, hükümetin Atıf Bey'in izini bulduğunu anlamıştır.²⁴¹

Tüm bu olanlar Atıf Bey'in başka bir eve daha naklinin gerektiğini göstermiştir. Süleyman Askerî Bey tarafından bu sefer Atıf Bey'in Resne'ye götürülmesi uygun görülmüştür. Resne'nin mesafe olarak uzakta olması nakil sırasında alınan güvenlik tedbirlerinin artmasına neden olmuştur. Atıf Bey, çarşaf giyerek Zeniş Hanım ile birlikte kendisi için hazırlanan arabaya bindirilmiştir.²⁴² Atıf Bey, yolculuk esnasında sorun yaşamamıştır. Resne'de onu III. Avcı Taburu Kumandanı Erkân-ı Harb Binbaşısı Remzi Bey karşılamıştır.²⁴³

Atıf Bey, Resne'de bir süre Belediye Reisi Cemal Bey'in evinde kalmıştır. Resne'de uzun süre kalması onun için problem teşkil edebileceğinden ötürü Ohri'ye sevki uygun bulunmuştur.²⁴⁴ Eğer Resne'de uzun müddet kalırsa halktan kimseler tarafından görülme ve belki de tanınma tehlikesi doğabilecektir.²⁴⁵ Şemsi Paşa vurulmasına rağmen Resne'nin güvensiz olmasının sebebi anlaşılırdır. Paşa vurulduğu için buradaki güvenlik tedbirleri

²⁴⁰ Hamza Osman Erkan, **a.g.e.**, İstanbul, 1946, s. 21-25.

²⁴¹ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 492-574; Ragıp Bey'in Kayınvalidesi ile birlikte yaşamayı bir sorun teşkil etmiştir. Sokaktaki çocukların Ragıp Bey'in eve iki tane kadın aldığını söylemesi üzerine kayınvalidesi Zeniş Hanım, Ragıp Bey'e öfkeli bir şekilde bunun hesabını sormuştur. Olayın komşular tarafından da duyulması Atıf Bey'in buradaki güvenliğini tehlikeye atmıştır. Fakat daha sonra Ragıp Bey olayın aslını anlatınca kayınvalidesinin bu tepkisi dinmiştir.

²⁴² Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 579-580.

²⁴³ Ziya Şakir, **a.g.e.**, s. 298.

²⁴⁴ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 628-629.

²⁴⁵ Ali Hamdi, "Fedai Atıf Bey ve Şemsi Paşa'nın Katli", **Resimli Tarih Mecmuası**, sy: 65, 1955, s. 3831.

arttırılmıştır. Yıldız'ın da gözü buradadır. Öyle ki Paşa, Manastır'dan geçerek Resne'ye varmak istemiştir. Buradaki asker sayısının da arttırılmış olması muhtemeldir.

Atıf Bey, Ohri'ye gitmek üzere sabaha karşı bir kez daha çarşafı olarak arabaya bindirilmiştir. Ona, Ohri yolunda da Zeniş Hanım refakat etmiştir. Atıf Bey, Ohri'ye girdiğinde İTC'nin önde gelen isimlerinden Eyüp Sabri (Akgöl) Bey tarafından karşılanmıştır.²⁴⁶

Olaydan sonra İTC Manastır şubesi, dağa çıkan Niyazi Bey'e bir mektup yollayarak Şemsi Paşa'nın öldürüldüğünü bildirmiştir. Bu haber üzerine Niyazi Bey, daha rahat hareket etme fırsatı bulmuştur.²⁴⁷ Niyazi Bey'e, 7 Temmuz 1908 Cuma günü Manastır Şubesi tarafından yollanan başka bir mektupta Şemsi Paşa'yı vuran kişinin cemiyetçe korunduğu ifade edilmiştir.²⁴⁸

Atıf Bey, daha sonra güvenlik tedbirleri gereği Resneli Niyazi Bey'in kardeşi Mülazım Murtaza'nın evine götürülmüştür. Atıf Bey ve Resneli Niyazi Bey, ilk defa burada bir araya gelmişlerdir.

Resneli Niyazi Bey Şemsi Paşa'yı vuran kişinin Atıf Bey olduğunu öğrenince şaşırmıştır. Niyazi Bey, anılarında, saklanmak için kardeşi Mülazım Murtaza Bey'in evine gittiğini ve kapıdan içeri girdiğinde kardeşinin kendisini bir odaya soktuğunu ifade eder. Odaya girdiğinde sedirin üzerine uzanmış bir kişi olduğunu farkedene Niyazi Bey, kardeşi Murtaza Bey'in sedirde yatan kişiyi "Büyük milletimizin büyük fedaîsi Mülâzım Atıf, Şemsi Paşa'nın pis vücudunu ortadan kaldıran kahraman" sözleriyle tanıttığını anlatmıştır. Atıf Bey ile tanıştığı için çok sevinçli olduğunu ifade eden Niyazi Bey, bu sevincini: "...beni ortadan kaldırmak isteyen birini imha eden kahramanla karşı karşıya idim. Bir insana felakette el veren veya destek olanla karşılaşip tanışmak ne büyük saadet değil mi" sözleriyle dile getirmiştir. İki meşrutiyet kahramanı, Resneli Niyazi Bey ve mülazım Atıf Bey, burada vaziyet hakkında istişare etmişlerdir.²⁴⁹

Atıf Bey'in bir sonraki durağı ise Ohri eşrafından olan Nevfel Ağa'nın evi olmuştur. Ohri'de Atıf Bey'i korumakla görevli olan İTC Ohri İdare Heyeti, onun tek bir evde kalmasını

²⁴⁶ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 630; Atıf Bey'in oğlu Demirtaş Bey (Kamçıl) sonradan Zeniş Hanım'ın bu yaptıklarından haberdar olmuştur. Demirtaş Bey, Zeniş Hanım'ın yakınlarıyla tanışmış, İstanbul, Maltepe'de ikamet ettiği süre zarfında Zeniş Hanım'ın akrabası, Balkan göçmeni olan iki kadınla bir aile dostluğu kurmuştur. Atıf Bey'in kendisiyle aynı adı taşıyan torunu Atıf Kamçıl, Babası Demirtaş Bey'in bu kadınlarla yakından ilgilendiğini ve onların ihtiyaçlarını karşılayarak teşekkür ettiğini ifade etmiştir. (Atıf Kamçıl ile yapılan görüşmeden alınmıştır. Sakarya, 2017.)

²⁴⁷ Ömer Sami Coşar, **a.g.e.**, c.1, s. 418.

²⁴⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 265.

²⁴⁹ Atıf Bey ve Resneli Niyazi Bey arasında geçen diyalog için bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 290-296.

doğru bulmayıp, farklı evlerde konaklamasını uygun bulmuştur. Atıf Bey, Nevfel Ağa'dan sonra eşraftan altı kişinin daha evinde misafir olmuştur.²⁵⁰

Atıf Bey'in suikasti gerçekleştiren kişi olduğu cemiyetçe anlaşılınca herkeste bir heyecan meydana gelmiştir. Cemiyet'in Manastır şubesi zaten bunu bildiği için isminin güvenlik gerekçesiyle gizli kalmasından yana tavır almıştır. Fakat zamanla Atıf Bey adı hem cemiyet mensuplarınca hem de halk tarafından tanınmaya başlanmıştır.

Meşrutiyet'in ilanından sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Atıf Bey'in evvelden çektiği bir fotoğrafını yüz bin adet bastırıp üstüne de “Büyük devi öldürüp, hak yolunu açan bu kahramandır. Yıldırımını hatırlatan kudretinden şeytanlar korkar...” ifâdelerini yazdırmıştır. İTC'nin Manastır şubesi, olaydan sonra 9 Temmuz 1908 tarihinde Atıf Bey'e şu telgrafi çekmiştir:

“Büyük Fedai Kardeşimize,

Senin ismini yazmaktan şimdilik ihtiraz ediyoruz. Bizzarur biraz zaman seni ihfaya mecburuz. İnşallah yakın zamanda millet hürriyetini istihsal edince senin makamın milletin sadrı olacaktır. Sana sine-i ümmette bir tahtı âli hazırlayacağız. Hayatında umum millet tarafından yapılacak kendi heykelini görecek bütün efrâdı kabul edeceksin. Sen vazifeni ifa ettin. Bundan sonra ümmet senden artık hizmet istemez. Yalnız senin vücud-ı nazikinin istirahatı ve selâmeti hakkında vereceğın emre intizar ve anı ifa ile telezzüz eyler. Mesud ol arslan yavrusu. Sen Osman Gazi'nin gazi evlâdısın. İstikbalinden hiç endişenâk olma. Necip kalbin huzur ve istirahat üzre olsun. Sana uzatılacak olan yedi taarruza millet sine küşadır. Ne ister isen, ne emredersen cümlemiz canı baş ile ifa eder. Necip çocuk, vatanın sevgili evlâdı. Senin fedakârlığın ahrarın kulübünde hazzı nuranî ile nakş olundu; ilelebet mahfuz olacak, Osmanlıların bu tarihten sonra başlayacak olan şanlı hayatının hak edileceği levayih tarihienin ser-levhayı kıymettarını teşkil eyleyecektir. Kardeşlerin kemâli muhabbetle gözlerinden öper, senin kadrü kıymetini tâzimen ve tebcilen mübarek ayaklarından bus ederler. Esselâmü Aleyke ve Rahmetehu. Kardeşimiz senin etmiş olduğun vasiyyet ki elbette şimdi hatırlarsın. Bu vasiyyet bizim için pek kıymettardur. Milletimizin kalbinde bir âyet gibi yazılmış ve hükmünün icrasına ahdolunmuştur.

26 Haziran 324 Perşembe

Osmanlı İttihat u Terakkî

Cemiyeti”²⁵¹

²⁵⁰ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 637-638; Atıf Bey, Nevfel Ağa'nın evinde kaldıktan sonra sırasıyla Sinan Efendi, Nimetullah Efendi, Mefahir Ağa, Maksud Ağa, Celaleddin Ağa ve Yusuf Ağa'nın evinde kalmıştır.

²⁵¹ Cemal Kutay, **Bir Devir Aydınlanıyor, Şehit Sadriazâm Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları**, İstanbul, s. 219; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Atıf Bey'e yolladığı teşekkür mektubunun orijinali için bkz.: Ek: 27.

İTC'nin kurucularından İbrahim Temo, hatıratında şahsen tanımadığı Atıf Bey'e "Bu fedakâr Türkün heykeli, Drahor suyu kenarında yükselmeğe layıktı. Yazık ki bunu düşünen olmadı..." sözleriyle övgüde bulunmuştur. Ayrıca İbrahim Temo, yine hatıratında Atıf Bey'in bir fotoğrafını Viyana'ya yolladığını ve kartpostal şeklinde on bin adet çoğaltıp, İTC mensuplarına gönderdiğini, sekiz bin tanesini de Donanma-i Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti adına satılıp donanma hazinesine katkıda bulunması için yolladığını ifade etmiştir. Bu faaliyetinin sonucunda da Donanma-i Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, İbrahim Temo Bey'e bir teşekkür telgrafı yollamıştır.²⁵²

Atıf Bey, Meşrutiyet'in ilan edildiğini, son durağı olan Ohri'de öğrenmiştir. Suların durulmasından sonra buradan ayrılıp Resne'ye gitmeye karar vermiştir. Resneliler bunu duyunca büyük bir heyecana kapılmıştır. Halkın Atıf Bey'i beklediği esnada halka hürriyet hakkında coşkulu nutuklar atan hatiplerden biri, Atıf Bey'e ithafla; "Şemsi Paşa muvaffak olsaydı taş üstünde taş bırakmayacaktı. Sen, bizim halâskârımızsın." sözlerini sarf etmiştir.²⁵³

Atıf Bey, Resne'den sonra Meşrutiyet kutlamalarına iştirak etmek için Manastır'a gelmiştir. Halk, burada da Atıf Bey'e tezahüratlarda bulunmuştur.²⁵⁴

²⁵² Ahmed Rıza, İbrahim Temo, **Biz İttihatçılar**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 241-242;

"Dr. İbrahim Temo Beyefendiye,
Maruz-u ihtiramkâranemizdir;

25 Ağustos 326 tarihli itifatname-i âlî ekremileri residei desti tebci ve tekrim oldu. Kahraman-ı hürriyet Atıf Bey kardeşimizin, delâlet ve vesalat-ı valâyı vatanperverlerle tabettirilen sekiz bin adet kartının cemiyetimize teberru ve ihdası suretile de ibraz buyuruları müessir bir güzide-i hamiyete sureti mahsusada arz-ı teşekküratı binihaye eyler ve kartların lütfen merkez-i umumimizde irsaline bezl-i inayet buyurulması ricasına ihtiramatı faika ve halisamızın kabulünü temenni eyleriz muhterem beyefendi.

Mühür"

²⁵³ Mustafa Ragıp, **a.g.e.**, s. 650-652.

²⁵⁴ Ziya Şakir, **a.g.e.**, s. 434.

3.3.3. Şemsi Paşa'nın Halefi Müşir Osman Paşa'nın Dağa Kaldırılması ve Firzovik Toplantısı

Şemsi Paşa'nın öldürülmesinin ardından onun görevi Müşir Tatar Osman Paşa'ya verilmiştir. Osman Paşa, haberi alır almaz, 9 Temmuz 1908 günü trenle Selanik'e gelmiştir.²⁵⁵ İTC'nin planlı suikastlerinin birbiri ardına gelmesi üzerine, Osman Paşa'nın da Şemsi Paşa'nın akıbetine uğrayacağından endişe eden Yıldız Sarayı, Selanik Jandarma Alay Komutanlığı ve Polis Müdürlüğü tarafından, Selanik'ten Manastır'a hareket eden Osman Paşa'nın güzergâhında geniş kapsamlı güvenlik önlemlerinin alınmasını istemiştir.²⁵⁶ Ayrıca Yıldız tarafından bölgeye Anadolu'dan asker sağlanmıştır. Bu askerler yedikleri yemekten zehirlendikleri için bölgeye intikal edememişlerdir. Bu olayda İTC'nin parmağının olduğu aşikârdır. Yıldız'ın bir diğer umudu da İzmir'den gönderilen askerlerdir. Fakat askerlerin arasında İttihatçılar olduğundan meşrutiyet lehine yapılan propaganda neticesinde bu girişim de başarıya ulaşamamıştır.²⁵⁷

Suikastçi subayın yakalanamaması hükümet tarafından büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. İTC'nin bu denli güçlü olduğunu düşünmeyen Yıldız Sarayı, yaşananlar sonrasında karşısındaki muhalefetin gücünün farkına varmıştır.²⁵⁸

Manastır Mıntıka Komutanı Osman Hidayet Paşa tarafından, III. Ordu Müşiri İbrahim Paşa'ya çekilen telgraftan Osman Hidayet Paşa'nın yaşananlardan ötürü şaşkın ve kaygılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu esnada vaziyet itibariyle yapılacak çok da fazla bir şey yoktur. Osman Hidayet Paşa, mahçup bir ruh haliyle yazdığı bu telgrafta, heyet-i nasıha gönderilmesini yumuşak bir tedbir olarak önermiştir.²⁵⁹

Bu sırada İTC'nin Manastır şubesi tarafından Ohri'de askerî bir kuvvetin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu birlik, Resneli Niyazi Bey'den sonra her an hazırda tutulacak atik bir birlik olacağı için önem arz etmektedir. Ohrili Eyüp Sabri Bey'in kuracağı

²⁵⁵ H.H.P., İSAM, 19/1253, 26 Haziran 1324 (9.07.1909).

²⁵⁶ H.H.P., İSAM, 26/1708, 27 Haziran 1324 (10.07.1908).

²⁵⁷ E. E. Ramsaur, **a.g.e.**, s. 155.

²⁵⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c. II., ks. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1952, s. 185.

²⁵⁹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c. II, ks. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1952, s. 185-186; Telgrafta: "Ümera ve zabitanın bazılarının şu aralık şiraze-i mutavaattan inhıraf ile firaren çeteye iltihakları ve dünkü vakayi-i fecianın husulü buraca fevkalâde su-i tesiri mucip olarak daha elim bir meselenin hudusu kaviyyen mahsus idüğünden şimdilik bir tedbir-i ihtiyati olmak üzere nafizükelâm zevat-ı âliden mürekkep bir heyet-i nasıhanın her halde serian izanı ve bu husus da mümkün olmadığı takdirde Resne'de bulunan Hacı Nazmi Paşa tarafından şimdi alınan telgrafnâmede beyan edildiği veçhile buraca cümlemiz acimizi itirafa mecburiyet-i kat'iyeye elverdiği maruzdur ferman..." yazılıdır. İbrahim Paşa da cevap olarak kalıp cümleler kullanıp, katilin bir an önce yakalanıp, tutuklanması gerektiğini ifade etmiştir.

bu kuvvetin ismi Ohri Kaymakamı Süleyman Kâni Bey'in tavsiyesi üzerine "Ohri Milli Taburu" olmuştur.²⁶⁰

Atıf Bey'in suikasti neticesinde Resneli Niyazi Bey'in önü açılmış, kendisi Debre, Elbasan, Ohri ve Görice gibi yerleri çetesiyle beraber dolaşıp burada nizamı sağlamış ve ardından da Eyüp Sabri Bey'in kurduğu Ohri Milli Taburu ile birlikte hareket etmeye başlamıştır.²⁶¹ Niyazi Bey, Ohri Eyüp Sabri Bey ile birlikte Osman Paşa'yı dağa kaldırmıştır. Bu gelişmelerden sonra sular durulmamış, Rumeli'deki Osmanlı idaresi istikrarsızlaşmıştır.²⁶²

Manastır Mıntıkası Kumandan Vekili Mirliva Tâkî ve Manastır Merkez Kumandanı Mirliva Cemal tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen telgrafta Kolağası Eyüp Sabri ve Resneli Niyazi beylerin iki bin kadar kuvvetle Manastır'a geldikleri, saat altı buçukta sekiz yüz kişilik silahlı bir ekiple Tatar Osman Paşa'nın konutunu sardıkları ve paşanın korumalarının silahlarını topladıkları belirtilmiştir. Ayrıca Manastır'daki askeri birliklerden ve halktan da üç bin beş yüz kişi onlara katılmıştır.²⁶³ Eyüp Sabri ve Resneli Niyazi beylerin öncülüğünde Osman Paşa'yı esir alan birlikler, paşayı dağa kaldırmışlardır.²⁶⁴

Bu adım, Meşrutiyet yolunda belki de bardağı taşıran son damla olacaktır. Tatar Osman Fevzi Paşa'nın cemiyetçe dağa kaldırılmasını saraya telgrafla haber veren Manastır Valisi Hıfzı Paşa içinde bulunulan durumu şu sözlerle açıklamıştır: "Manastır'da kulunuzdan başka herkes İttihadçıdır." Bu sözler, Yıldız Sarayı'nın muhalefet karşısında düştüğü durumu özetlemektedir. Sultan Abdülhamid tarafından artık meşrutiyeti ilan etmekten başka çarenin olmadığı anlaşılmıştır.²⁶⁵ Hıfzı Bey'in sözleri bize çok şey anlatır. Yıldız tarafından Resneli

²⁶⁰ Necmettin Alkan, **a.g.e.**, s. 274-275.

²⁶¹ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 252-253.

²⁶² Ahmet Eyicil, **a.g.e.**, s. 91; Osman Paşa'nın esir alınmasından sonra düzenlenen bir dizi suikast olmuştur. Bunlar; Manastır Mıntıkası Kumandanı Osman Hidayet Paşa, Debre Mutasarrıfı Hüsnü Bey, Polis Müfettişi Sami Bey, Avukat Sabri Efendi, Yüzbaşı İbrahim Bey ve Süvari Yüzbaşısı Ali beylerdir. Bu suikast girişimi mezkûr kişilerin ölümüyle sonuçlanmıştır.

²⁶³ BOA, YEE, 71/55; Bu belge Hakan Özdemir'in **Abdülhamid'in Deviren Kurşun** adlı eserinde de yayınlanmıştır.

"Dersaadet'te Harbiye Nezâret-i Celilesi'ne,

Bu gece Kolağası Eyüp ve Niyazi Efendilerin taht-ı kumandasında ahâli ve efrâd-ı asker-i şâhânedan mürekkebe iki bin kadar müselleh bir kuvvet Manastır'a gelip, acizlerinin ve daha bazı ümerânın ikâmetgahları abluka edilmiş, saat altı buçukta ve sekiz yüz kişi müşir Osman Paşa hazretlerinin ikâmetgâhını sararak ve Paşa-ı müşârunileyhin muhafazasına mahsus olan kıt'a-yı askeriyenin silahlarını toplayarak müşârunileyh hazretlerini kaldırıp götürmüşler ve Manastır kuvve-i askeriyesinin kâffesi ve efrâd-ı ahalden dahî üç bin beş yüz kişi onlara iltihak etmiş olduğu berâ-yı malûmât ma'rûzdur."

Ferman

Fî 10 Temmuz 324

Manastır Mıntıkası Kumandan Vekili
Mirliva Takî

Manastır Merkez Kumandanı
Mirliva Cemal"

²⁶⁴ BOA, YEE, 71/75.

²⁶⁵ Murat Bardakçı, **a.g.e.**, s. 96-97.

Niyazi ve Enver beylerin isyanlarının önüne geçmek için hazırlanan planlar, ittihatçı subaylar tarafından önceden öğrenilmiş, Cemiyet, Yıldız'ın taarruzlarına karşı önlem almıştır. Yıldız için durumun vehametini gösteren başka bir malumat da Şemsi Paşa suikasti sonrası Atıf Bey'i kaçarken ayağından yaralayan Şemsi Paşa'nın damadı ve aynı zamanda Prizren Belediye Başkanı Rıfat Bey'in bile bir ittihatçı olmasıdır.²⁶⁶

Yukarıda bahsedilen Firzovik toplantısına geri dönülecek olursa, burada toplanan Arnavutlar için artık yer bulmakta güçlük çekildiği sırada beklenmedik bir gelişme daha olmuştur. Şemsi Paşa, Niyazi Bey'in isyanını bastırmak için Resne'ye hareket edeceği sırada Manastır'da telgrafhane çıkışında Atıf Bey tarafından öldürülmüştür. Arnavutlar bu haberi duyunca heyecana kapılmıştır. Durumu uzaktan takip eden Mahmut Şevket Paşa, bu durumun hükümeti olumsuz yönde etkileyebileceğini ihtimalini göz önünde bulundurarak bölgeye gözlem yapması için Miralay Galip Bey'i sevk etmiştir. Galip Bey, İTC mensubu olduğu için bölgeye cemiyetin menfaatleri doğrultusunda gitmiştir.²⁶⁷ Galip Bey, toplanan halkın meşrutiyet istemesi için elinden geleni yapmıştır. Bölgedeki Arnavutların sayısı zaman geçtikçe daha da artmıştır. Süleyman Külçe, bu kalabalığı şöyle açıklar: “Kalabalık arttıkça arttı, o kadar ki yalnızca belediye reisinin evinde ve bahçesinde bin kişi misafir vardı.”²⁶⁸

Firzovik'te toplanan Arnavutların çoğu silahlıdır. Galip Bey bile bu kalabalığın kontrolden çıkmasından korkmaya başlamıştır. Arnavutlar arasında bazı dedikodular yayılmaya başlamıştır. Yabancı devletlerin ajanlarını öldürmek isteyen bu kalabalık, derhal Sırbistan, Karadağ ve Avusturya'ya savaş açılmasını istemiştir.

Firzovik'te toplananların sayısı otuz bini bulmuştur. Galip Bey, Firzovik'te toplananların istediği sayıyı aştığını görünce paniğe kapılarak bir an önce Meşrutiyet'in ilanı için adım atılması gerektiğini düşünmüştür. Yıldız Sarayı'na telgraflar çeken Galip Bey, hürriyetin derhal ilan edilmesi gerektiğini, aksi takdirde hürriyet isteyen binlerce kişinin İstanbul'a yürüyeceğini belirtmiştir. Sadrazam Ferit Paşa ise telgrafa cevaben, Sultan II. Abdülhamid'in uyuduğunu ve uyanınca bunu ona haber vereceklerini söyleyince Arnavut kalabalığının öfkesi artmıştır. Olanları haber alan padişahın, Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe sokup, Meşrutiyet'i ilan etmekten başka bir çaresi kalmamıştır.²⁶⁹

²⁶⁶ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 128.

²⁶⁷ Necmettin Alkan, “1908 Jön Türk İhtilali'nde Firzovik Toplantısının Önemi”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, 2008, sy. 177, s. 46.

²⁶⁸ Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 77-89.

²⁶⁹ Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 77-90.

Yaşanan olayları Meşrutiyet'in ilanı lehine çeviren bir başka kişi de Necip Draga Bey olmuştur. Necip Draga, Arnavut kalabalıkları Sultan II. Abdülhamid aleyhine kışkırtmıştır.²⁷⁰

Şemsi Paşa'nın, halefi olan yaveri Fevzi Bey (Çakmak), Firzovik'te toplanan kalabalığın ve Galip Bey'in amacından haberdar olsa da bu kalabalığı dağıtacak emirleri verebilecek iken olanlar karşısında sessiz kalmıştır. Sultan, ordu kumandanı ve Kosova Vilâyeti Müfettişi kendisine uyarı telgraflar çekerken Fevzi Bey, çoğuna cevap vermemiş, bazen de şifreli telgrafların açılmadığı gibi bahaneler öne sürerek işi ağırdan almıştır.²⁷¹

Meşrutiyet'in ilanının vakti gelmiştir. Bunu duyurmak ise Manastır Merkez Kumandanı Mirliva Cemal Bey ve Manastır Mıntıkası Kumandan Vekili Mirliva Tâki beylere düşmüş, Onların Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta; her milliyetten insanın, Harbiye Mektebi, askerî idadi öğrencilerinin ve askerî erkânın meşrutiyet kutlamalarına katıldığı, hürriyet, adalet ve musavât hakkında nutukların okunarak, duaların edildiği ve yirmi bir pare top atışı yapıldığı belirtilmiştir.²⁷²

Sultan II. Abdülhamid, kendi yazdığı bir irade-i seniyye ile Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konularak, Meclis-i Mebusan'ın yeniden açıldığını şu sözlerle duyurmuştur:

“Bugün milletimin meb'ûslarını huzûrumda görmek ile bahtiyârım. Memleketimizin Kânûn-ı Esâsi ile idâresi hakkındaki azmim kat'i ve lâyetegayyerdir. İnşallah Meclis-i Meb'ûsânımız devletimize ve milletimize hayırlı işler görür de, vatanımız her türlü saâdete mazhâr olur.”²⁷³

II. Meşrutiyet'in ilanı Avrupa ülkelerinde de yankı bulmuştur. İngiliz gazetelerine göre Osmanlı'daki yeni hükümetin muvaffak olmasına imkân bulunmamaktadır. Türkler, parlamenter sistemi beceremeyeceklerdir. Bu görüşler aynı zamanda İngiltere'nin temennileridir. İngiltere, Osmanlı'daki ihtilalin, Hindistan ve diğer sömürge bölgelerindeki

²⁷⁰ Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK, Ankara, 1979, s. 92.

²⁷¹ Süleyman Külçe, **Mareşal Fevzi Paşa**, izmir 1953, s. 40-41.

²⁷² BOA, YEE, 71/68;

“Der-i Aliyyede Harbiye Nezâret-i Celilesi'ne

Manastır'da bulunan bilumum piyade ve topçu ve süvari ve sunûf-ı saire-i askeriye kıtaatıyla Ohri ve Resne'den gelen taburlar ve İzmir Redif Livası'nı teşkil eden yedi tabur asker ve Mekteb-i Harbiye ve İdadiye-i Şahâne talebesi ve jandarma ve polis ve gerek merkezî vilayet ve gerekse mülhakat ahalisinden İslam ve Bulgar ve Rum ve Yahudi ve Ulah olarak yüz binlerce tebâi-i Osmaniye'den ve vali-i vilayet ve ferikân ve kumandan paşalarla bilumum erkân ve ümerâ ve zabitan ve memurin-i askeriye ve mülkiye ve ulema ve meşâyih ve müteberân-i memleket ve rahibin el-hâsıl havass u avam ve kibar u sığar ve bilcümle efraddan mürekkeb bir cem-i gafir bugün saat dörtte Kışla-i Hümayunlar Meydan-ı Kebiri'nde içtima ederek ve sokaklar dolarak ve hürriyet sancakları ile alay ve taburlar hürriyet ve adalet ve müsavat hakkında nutuklar irad ve dualar tilâvet olunarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti nâmina merasim-i fevkalâde ile ilân-ı hürriyet ve şâdmnî edildiği ve hitam-ı merâsimde yirmi bir pare top endahtıyla da ikmâl-i sürur kılındığı mâruzdur. Ferman

Fî 10 Temmuz sene 1324 / 23 Temmuz 1908

Manastır Merkez Kumandanı

Mirliva Cemal

²⁷³ BOA, Y.EE, 71/83-2.

Manastır Mıntıkası Kumandanı

Vekili Mirliva Tâki”

halklara ilham kaynağı olmasından çekinmiştir. Alman basını, Osmanlı'da anayasanın uygulandığı takdirde, Mısır ve Hindistan'da özgürlük ve hürriyet hareketlerinin başlayacağına inanmıştır. Avusturya basını II. Meşrutiyet'in ilanının kendi aleyhlerine olduğu kanaatine varmıştır. Rusya basını ise Meşrutiyet'in ilanını kısa zaman sonra kazanımların kaybedileceği düşüncesini taşımaktadır.²⁷⁴

²⁷⁴ Erol Ulubelen, **İngiliz Belgelerinde Türkiye 1896-1908**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1967, s. 60-65.

3.3.4. Atf Bey'in Şemsi Paşa Suikasti Hakkındaki Düşünceleri ve Meşrutiyet'in İlanındaki Rolü

Atf Bey, yıllar sonra suikast hadisesiyle ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Şemsi Paşa gibi güçlü bir simayı İTC önündeki büyük bir engel olarak görmüş ve ancak onun öldürülmesiyle cemiyetin muvaffak olacağını düşünmüştür. Atf Bey, Şemsi Paşa ile kişisel bir sorununun olmadığını hatta onun askeri başarılarını ve cesaretini takdir ettiğini söylemiştir. Her şeye rağmen İTC'nin tertip ettiği ve Şemsi Paşa'nın öldürülmesine karar verilen gizli bir toplantıda dört fedai arkadaşıyla birlikte paşayı vurmaya talip olduklarını fakat Talat (sonradan paşa) ve Mithat Şükrü (Bleda) beylerin kendisini seçtiğini ifade etmiştir. Şemsi Paşa'nın on sekiz tabur askeri, Eyüp Sabri, Niyazi ve Enver beylerin üzerine yürümesi için görevlendirdiğini söyleyen Atf Bey, bunu önlemek için tetiği çektiğini ifade etmiş ve "Günâhım varsa Allah affetsin..." diyerek tövbesini dile getirmiştir.²⁷⁵

Ernest Edmons Ramsaur, II. Meşrutiyet'in ilanından "kansız bir ihtilal" olarak bahsetmiştir. Atf Bey'in Şemsi Paşa'yı durduramaması halinde daha çok kanın dökülebileceğini ifade etmiştir.²⁷⁶

Atf Bey'in henüz Şemsi Paşa'yı vurmasından evvel, paşanın üç tabur askerle Manastır'a geçtiği haberini alan Enver Bey, paniğe kapılmıştır. Enver Bey, Bulgar çeteleriyle mücadele ettiği dönemde tanıştığı Tikveş köylülerinden bir teşkilat yaparak paşaya karşı mukavemete hazırlıklı olmak istemiştir. Paşanın vurulduğu haberini hayretle karşılamış, teyit ettirmeden inanmamıştır. Enver Bey, şaşkınlığını attıktan sonra Şemsi Paşa suikasti ve gidişatla alakalı şu sözleri söylemiştir:

"...Artık mücâdelede muvaffak olacağımıza emîndim. Çünkü, böyle icrâatın müsebbiblerinin tutulmaması, pekiyi te'sîr yapacak; hükûmeti şaşkırtacak, korkutacaktı. Nitekim öyle oldu."²⁷⁷

İttihat Terakki mensubu ve Tanin Gazetesi başyazarı Muhittin Birgen, anılarında Şemsi Paşa suikastiyle ilgili şunları söylemiştir:

²⁷⁵ Cemal Kutay, **a.g.e.**, s. 219; Atf Bey'in ifadesi: "...Şemsi Paşa'nın öldürülmeden sahneden çekilmesi mümkün değildi. Oluk gibi kan akacaktı. Açık söylüyorum, ben daha çok bu âkıbeti önlemek istedim. Gizli toplantıda bulunan dört fedaiden hepimiz, şahsına hiçbir düşmanlığımız olmayan, hattâ cesaretini takdir ettiğimiz Şemsi Paşa'yı öldürmeye talib olduk. Talat ve Mithat Şükrü beyler, beni tercih ettiler. Anlaşıldı ki Şemsi Paşa on sekiz taburun Selânik'ten getirilip Firzovik'de toplanmasını emretmişti. Buradan, Eyüp Sabri, Niyazi, Enver beylerin üzerine yürüyecek ve kardeş kavgası başlayacaktı. Yâni, şeklen yanımızda gözükken düşmanın oyununa gelecektik. Hakikât budur. Günâhım varsa Allah affetsin..."

²⁷⁶ E. Ramsaur, **a.g.e.**, s. 156.

²⁷⁷ Halil Erdoğan Cengiz, **a.g.e.**, s.113-114.

“Selanik, Manastır ve Üsküp’te atılan birkaç kurşun, dökülen birkaç kan, sonra bir ültümatom, bu kadarcık bir gürültü, Abdülhamit’in teslim olmasına kifayet etmişti...”²⁷⁸

Atıf Bey, 5 Aralık 1940 tarihinde Süleyman Külçe’ye verdiği mülakatta Şemsi Paşa suikastini neden ve nasıl gerçekleştirdiğini anlatmıştır. 1907 yılında İTC’nin fedai şubesine katıldığını söyleyen Atıf Bey, hürriyetin ilanı için isyan eden Resneli Niyazi Bey’i takip etmek için görevlendirilen Şemsi Paşa’nın hedefinin bütün İTC mensupları ve teşkilatları olduğunu ifade etmiştir. İTC’nin Şemsi Paşa’dan kurtulması gerektiğine inanan Atıf Bey, kimseden emir almadan Şemsi Paşa’yı vurmaya karar verdiğini söylemiştir.

Atıf Bey, silahı olmadığı için cemiyet mensuplarından Selanikli Mehmet Ali Bey aracılığıyla İTC’nin Manastır şubesinden bir rovelver istediğini belirtmiştir. Manastır şubesinden bir cevap gelmeyince tabur mülazımlarından arkadaşı Prevezeli Talat Bey’den bir silah aldığını söyleyen Atıf Bey, İTC’nin önde gelen isimlerinin bu süreçte çaresizce beklediğini ifade etmiş ve cemiyetin önde gelen isimlerinden Süleyman Askerî Bey ile görüştüğünü dile getirmiştir. Atıf Bey, Şemsi Paşa’ya düzenleyeceği suikast neticesinde sağ kalma ihtimalinin son derece düşük olduğunu bildiğini fakat fikirlerinin etkisiyle kendini buna mecbur hissettiğini söylemiştir. Harbiye Mektebi’ne giderken Namık Kemal’in eserlerini çok okuduğunu belirten Atıf Bey, “Hürriyet âşığı, zulüm ve istibdada karşı kin, vatana ve vatanın istiklal ve tealisine şiddetli sevgi ve bağlılık bir ideal olarak genç dimağıma hâkk olunmuştu.” diyerek fikri yapısı hakkında bilgiler vermiştir. Suikast esnasında cemiyetten ya da herhangi birinden yardım almadığını belirten Atıf Bey, “Vicdanının telkini olmadan, emirle sevk edilecek yardımcıların böyle vaziyetlerde faydadan ziyade zararı dokunur, gösterecekleri ufak bir zaaf eseri teşebbüsü akamete uğratar.” demiş ve kendisine gelen yardım tekliflerini geri çevirmiştir.²⁷⁹

Teşkilat-ı Mahsusa mensubu Kuşçubaşı Eşref Bey, Atıf Bey’in hak ettiği değeri göremediğini düşünmüştür. Eşref Bey, 17 Eylül 1962 tarihinde o yıllarda ikâmet ettiği Söke’den, arkadaşı Binbaşı Asaf Tugay’a göndermiş olduğu mektupta şu ifadelerle yer vermiştir:

“Mantar gibi âtide zuhura gelen millî kahramanlara gelelim:

Bunun mülâzımlığı, yüzbaşılığı, albaylığı vesâire günleri yokmuydu ki, kendisini hizmetiyle aled-derecât göstermiş olsun? Yanıbaşındaki komşusu bilmez, hizmetleri hakkında hiçbir şey tanıtmaz. Bir yerde bakarsın ki bir gece içinde herifcik milli kahramanlar sırasında

²⁷⁸ Muhittin Birgen, **İttihat ve Terakki’de On Sene İttihat ve Terakki Neydi?**, Kitap Yayınevi, Haz. Zeki Arıkanı, İstanbul, 2006, s. 68.

²⁷⁹ Şemsi Paşa suikastine dair Atıf Bey’in ifadeleri için bkz.: Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 75-76.

sabahı yapmıştır. Evet! Atıf rahmetli de bir mülazımcıktı. Evet Atıfçığı kimseler tanımazdı. Böyle olmakla beraber değil Atıfcık, bir gece içinde patlattığı tek kurşunla, bir saniye içinde (Şemsi Paşa gibi bir heyûlayı devirmekle) hem de yüzlerce silahlı muhafızı ortasında, tam yerinde ve tam haklı olarak, erkekçesine millî kahramanlığı kazanmıştır. Sorarsak hayhuyculara, acaba Atıf'ın ismini tanıyan bugün kaç gencimiz çıkabilir. Amma bir de Marlen Dietrich ve emsali sinema haspalarını bu gibilerinden bir gence bugün bir sorunuz. Alacağınız cevap: “Evet dördüncü kocasından boşandı, beşinci ile forlaştı, altıncıyı aldattı, yedinciye dirsek çevirdi... Tekmil haberini kusursuz almış olursunuz.”²⁸⁰

Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinde şüphesiz Atıf Bey'in Şemsi Paşa'ya suikast düzenlemesi önemli bir rol oynamıştır. Dönemin Ohri Kaymakamı Süleyman Kâni Bey, bu konu hakkında: “Şemsi Paşa vurulmuş olmasaydı bu işlerin böyle yürüyemeyeceği muhakkaktı. Meşrutiyet inkilâbını Âtîf'in parmağına medyunuz!” demiştir.²⁸¹

Volkan Gazetesi'nin 12 Aralık 1908 (29 Teşrinisânî 1324) tarihli sayısında “Atıf Bey'e” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Bu yazıda Atıf Bey hakkında şu övgülere yer verilmiştir:

“Âtîf! Ah arslan Âtîf, ah milletin göz bebeği Âtîf, hürriyet, millete senin âtifet-i mahsusa-i merdanendir. Âtîf! Sen millete Napolyon'dan büyük hizmetler ettin. Seni her ne zaman der-hâtır etsem, ağlarım. Ağladığım sırada da seni der-âgûş etmek isterim. Senin o tabiatın hazırladığı bir milletin selâmeti için tertib ettiği kurşununu bulsam Kâbetullah'ın Hacerü'l-esvedîn altına ta'lik ederdim de, bütün âlem-i İslâmiyyet'in takdirât-ı dindarânesine mazhariyertimden dolayı kendimi insanların en bahtiyarı addederdim.

İnsanlar pek büyük şeyler düşünür, pek âlî fikr-i bercestelerle şöyle yapılmalı, böyle edilmeli diyerek feryadlar koparır, fakat teşebbüs-i şahsî ki fi'liyyât demektir, her insana müyeser değildir. Sinn-i saadeti şehid olduğu, mübârek vücûd-i Nebevîleri seng-i a'dâya hedef olduğu bin türlü tehditlere mâruz kaldığı düşman şerrinden gârlarda ihtifâ buyurduğu halde bir an maksad-ı mukaddesinden ayrılmadı.

Bir gün bile, ben şöyle yaptım, ben böyle yaptım demedi. İşte sen de bugün millete en büyük hizmeti bilfiil icrâ ettiğin halde bir mülazimliğe katlanıyorsun.

Şöhretin arkasından koşmuyorsun, ahlâk-ı Resûlullah ile mutehallik olduğun için bütün samimiyetimle seni tebrik ederim. Ey Enver, ey Niyazi, ey Âtîf, acaba siz bir fikrin bir hulkun inkisâmından mı vücud buldunuz!

²⁸⁰ Taha Toros Arşivi, Dosya No: 251, Kuşçubaşı Eşref'in 17 Eylül 1962 tarihinde Söke'den, Binbaşı Asaf Tugay'a gönderdiği mektup.

²⁸¹ Necmettin Alkan, **Selanik'in Yükselişi, Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilâli**, s. 261.

Millet sizi en büyük makamlarda görmek istiyor, millet sizin arkanızda koşmak istiyor. Vatan müdâfaa için kanlarını dökmekten çekinmiyor. Böyle olduğunu lisân-ı umûmî her an bize hitâb ediyor.

Lisânü'l-halk lisânü'l-hak olduğu için bu hakdan, bu ittihâddan, millet hiçbir an ayrılmayacağını halleriyle kâinata bildiriyor. Zîra insan ahlâk-ı âliyenin kurbânıdır. İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin ruhu sizsiniz, siz ekânîm-i selâse-i siyâsiyyesiniz, sizin birinizde silah, birinizde kalemi birinizde siyaset tecellî etmiştir. Cemiyete iyice icrâ-yı nüfuz ediniz: zîra tezelsül emâreleri kuvvet buluyor.”

Volkan Gazetesi'nin aynı sayısında “Hak” isimli bir başlıkta da Atıf, Niyazi ve Enver beyler hakkında şu cümleler yazılmıştır:

“...Bu koca inkılâbı meydana getiren ve ahlâk-ı dindarâneleriyle bütün ümmet-i İslâmiyyenin takdirâtına mazhar olan, gazetemizin diğer sütunlarında ism-i mübârekleri münderiç bulunan Enver gibi, Niyazi gibi, Âtîf gibi ... ahlâk-ı mücesseme ıtlak olunan kahramanların, millet ilâ nihayetü'd-devrân minnettardır.”²⁸²

Dönemin önemli simalarından yazar ve politikacı Ahmet Bedevi Kuran da Şemsi Paşa suikastinin önemini şu sözlerle dile getirmiştir:

“24 Haziran 1324 tarihinde Şemsi Paşa da bir sürü muhafızları arasında kahraman Atıf Bey tarafından Manastır'da katledilmişti. Bu fedakârlıklar vaziyette büyük değişiklikler husule getirmiştir.”²⁸³

Atıf Bey'in, Şemsi Paşa'ya düzenlediği suikast, Sultan II. Abdülhamid'in en güvendiği isimlerden birisi olan ve kendisini destekleyen bir paşaya yapıldığı için ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü Şemsi Paşa'nın ortadan kaldırılması demek aynı zamanda Sultan Abdülhamid'e de büyük bir gözdağı vermek demektir. Bu suikast, aynı zamanda zor durumda kalan İTC'nin yeniden ayağa kalkması ve meşrutiyet ümitlerinin yeşermesi anlamına gelmektedir.²⁸⁴ Üstelik bu girişim, dağa çıkan Resneli Niyazi Bey ve beraberindekilerin Şemsi Paşa tehlikesinden kurtulması anlamını taşımaktadır. Şemsi Paşa, eğer Manastır'da Telgrafhane önünde durdurulmayıp, yola çıksaydı büyük ihtimalle Niyazi Bey ve çetesinin isyanını bastırıp, onları dağıtacak, birçoğu ya ölü ya da diri bir şekilde ele geçirilecektir.²⁸⁵

Rauf Orbay'a göre II. Meşrutiyet, Atıf Bey'in, Şemsi Paşa'yı öldürmesi sayesinde ilan edilmiştir. Çünkü Şemsi Paşa, sarayın İttihat ve Terakki yapılanmasına karşı yaptığı son

²⁸² **Volkan Gazetesi**, 29 Teşrinisânî 1324 (12 Aralık 1908), s. 3-4.

²⁸³ Ahmet Bedevi Kuran, **a.g.e.**, s. 252.

²⁸⁴ Necmettin Alkan, **a.g.e.**, sayfa: 272.

²⁸⁵ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Sander Yayınları, İstanbul, 1971, s. 24.

hamle olmuştur. Cemal Kutay, yaşanan suikast olayı için “Bir macera filminin senaryosu gibi” ifadelerini kullanmıştır.²⁸⁶

Atıf Bey, Şemsi Paşa’yı öldürdükten birkaç ay sonra yakın arkadaşı Kenan Bey’e suikasti nasıl gerçekleştirdiğini ve sonraki süreci bir mektupla anlatmıştır:

“Sevgili kardeşim Kenan!

Ben cemiyete dâhil olmuştum. Tahlif olunmuştum (yani, yemin etmişim). O sıralarda cemiyet, pek zayıf ve çegingendi. Ama işler alevleniyordu. Enver Bey’in dağa çıkması, Niyazi Bey’in Resne’den ve Pirlepe’den birçok zabıt ve yüze yakın gönüllüyle hareketi ve tarafa şiddetli beyannameler yağdırması, Yıldız Sarayı’nın en kuvvetli tedip (sindirme) ve icra vasıtası olan Şemsi Paşa’nın Manastır ve civarı üzerine tayinini, gönderilmesini icap ettirdi. Bir meşum (uğursuz) haber, her tarafta birkaç gün evvelinden yayıldığı halde, ben ve arkadaşlarım işitmemiştik. Haziran’ın yirmi üçüncü günü üç arkadaş, cephaneliğe, karakola çıkıyorduk. O zaman arkadaşlardan Mülâzımievvel (Üsteğmen) Mehmet Ali Efendi, Şemsi Paşa’nın birkaç gün sonra buralara geleceğini işittiğini söyledi. Bilgimiz bundan ibaretti.

Hâlbuki o gece Şemsi Paşa, kendi fırkasından (tümeninden) ve kendi seçtiği zabıtlar kumandasında üç tabur askerle ve hususî trenle gelmişti. Sabahleyin, benim hiçbir şeyden malumatım yok. Gün 24 Haziran Salı. Saat üçte Mehmet Ali Efendi, Paşa’nın geldiğini haber verdi.

Paşanın Cebel topları ile Resne ve civar Müslüman köyleri üzerine yürümek niyetinde olduğunu, cemiyetin ise, paşayı vurmak için fedai bulamadığını söyledi. Para karşılığında ve başıbozuk bir fedai aramak zoruna düştüklerini de anlattı.

Duyduklarımın tesiri altında, aşağı yukarı dolaşmaya başladım. Düşündüklerimden hatırımda kalanlar:

Bu herifin şöhretiyle manyetizma olmuş halk arasında, onu vuracak birinin çıkması imkânsızdı. Fedai zabıtlardan ise (dört ay evvel fedai yazıldığım için hepsini tanırım). O sırada Manastır’da mevcut olan üç, dört arkadaşın, fedakârlıktaki derecelerini öğrenmediğimden bu işin yapılamayacağını ve paşa, Manastır’dan çıktıktan sonra pek çok kan döküleceğini, vatanın kurtulması hususunda son ümitlerimizin toplandığı mukaddes cemiyetimizin, ölüm kadar büyük bir tehlikeye düşebileceğini düşündüm. Nihayet şu vatanın parçalandığını, Osmanlı hükümetinin yıkılışını, asil milletimize yapılacak hakaretleri, ecnebi yumruğunu görmeden bu uğurda ve şanlı bir surette ölüvermek, bu bekâr mevcudiyetimi, dünyada sevdiğim şeylerin en kıymetlisi olan vatan ve millet yolunda feda edebilmek,

²⁸⁶ Cemal Kutay, **Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılıımızda Bir İnsanımız (Hüseyin Rauf Orbay)**, s. 579-581.

muvaffakiyet hasıl olmasa bile, şu donmuş halka bir misal göstermek gayret ve arzusunu duydum. Hele muvaffakiyet hasıl olursa, cemiyetin kazanacağı maddî, manevî kuvveti ve nihayet böyle kuvvetli bir cemiyetin, hürriyetin elde edilmesinde istipdadı devirmekte, pek az müşkülât göreceği gibi düşünceler zihnimden geçti.

Ve katî kararı hemen vererek Mehmet Ali'ye söyledim. Ve hiçbir hazırlıksız ve hiçbir kimseye bir şey yazmayarak, hatta kuşluk yemeğini bile yukarıda yemeksizin Drahor boyuna indim. Bir ahçı dükkânına girdim. Son yemek olması muhtemel olduğu için bol bol yedim. Sonra kahvelere giderek, cemiyet merkez heyeti azasından muhterem bir arkadaşa tesadüfle, hemen kararımı söyledim. Ve iki revolver istedim. Acele bir Negant buldu. Paşa sabahtan beri telgrafhanede Yıldız Sarayı ile muharebe ediyordu. Yüz metre kadar açıkta durarak, Postahaneyi gözetlemeye başladık. Alaturka saat sekize kadar bir saat bekledik. O sırada iki araba postahaneye yanaştı, durdu. Anladık ki paşa, hemen Resne'ye hareket edecektir. İş, kapı önünde bitirmek gerekiyordu.

O gün, Allah'ın bir lütfu olarak kendimde, sonsuz bir korkusuzluk, bir cesaret ve cüret hissediyordum. Hulâsa benim de hiç beklemediğim bir metanetle, askerlerden, silâhşorlardan, ahaliden mürekkep o kalabalık içinde, meseleyi hallediverdim...²⁸⁷

Bolu mebusu Habib Efendi aracılığıyla, Atıf Bey'e, 7 Temmuz 1909 tarihinde gönderilen telgrafta; Atıf Bey'den “şanlı kahraman” şeklinde bahsedilmiş, Manastır halkının Atıf Bey'i bir kurtarıcı olarak gördüğü dile getirilmiştir. Ayrıca Manastır halkının, Atıf Bey'in, Şemsi Paşa'yı vurduğu caddeye “Atıf Bey” adını vermek istedikleri belirtilmiştir. Telgrafın altında İTC Ticaret Kulübü adına Hüseyin, İTC Ziraat Kulübü adına Kenan, İttihad Kulübü adına Vehbi, Bulgar Meşrutiyet Kulübü adına Nikolof, Rum Meşrutiyet Kulübü adına Niko Çekare, Arnavud Başkım Kulübü adına Kazım, Musevi Meşrutiyet Kulübü adına Benokse, Ulah Meşrutiyet Kulübü adına Ruka, Sırp Meşrutiyet Kulübü adına Emonkoviç beylerin imzaları bulunmaktadır.²⁸⁸

Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Belleten Dergisi*'nde yayınlanan “İkinci Meşrutiyet ve Atıf Bey” adlı makalesinde Atıf Bey için övgü dolu sözler söylemiştir:

“...Nice şöhretlerimizi sinesine alan Türk Ansiklopedisi A harfi bittiği halde Türk'ün bu kahraman çocuğuna yer vermemiştir. Bilâhare Kamçıl soyadını alması dolayısıyla K harfinde de zikredilebilirse de Hürriyet yolunun bu ilk fedaisi Çanakkale mebusu Atıf Kamçıl Bey değil Çanakkaleli Mülâzım Âtıftır. Bunun gibi onun el'an bir heykelinin dikilmemiş olması bizce Türk milletinin kadirbilirlik duyguları ile bağdaşmaz. Bütün bunlar ona ve onun

²⁸⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s. 550-552.

²⁸⁸ Bedi N. Şehsuvaroğlu, **a.g.m.**, s. 324.

asîl hareketine karşı milletçe borçlu olduğumuz şeylerdir. Unutmayalım ki dünkü kahramanlara borçlu olduğumuz maddî ve mâneevî şükran ödenmesi yarınki kahramanların da ruhlarını besler ve her tehlike anında anında vatanın imdadına birkaç Âtîf Bey koşar.”²⁸⁹

Atîf Bey’in, Şemsi Paşa’yı vurması, İTC tarafından memnuniyetle karşılanmasının beraberinde, cemiyetin Manastır ve Selanik şubeleri arasındaki rekabeti de kızıştırmıştır. Selanik şubesi, Enver Bey’i, Manastır şubesi de Resneli Niyazi Bey’i ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Atîf Bey’in fedâkarlığıyla beraber Manastır şubesinin bu rekabette bir adım öne çıktığı söylenebilir.²⁹⁰

²⁸⁹ Bedî N. Şehsuvaroğlu, **a.g.m.**, 325.

²⁹⁰ Sacit Kutlu, **Didâr-ı Hürriyet, Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet 1908-1913**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 112.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

4.1. İSTANBUL'DAKİ JANDARMA VE POLİS ZABİTLİĞİ GÖREVİ

Atıf Bey, Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gelmiştir. T.C. Emekli Sandığı Arşivi'ndeki dosyasında yer alan ifadesine göre İstanbul'da bir süre Jandarma ve Polis Zâbitliği yapmıştır.²⁹¹ İstanbul'da ikâmet ederken Şemsi Paşa'nın ölüm yıldönümü nedeniyle Manastır şehrinde bir merasim yapılmıştır. Bolu mebusu Habip Efendi, merasimden Atıf Bey'i bir telgrafla haberdar etmiştir. Mebus, telgrafta Meşrutiyet'in Atıf Bey'in kahramanlığının bir sonucu olduğunu ifade etmiştir.

“Bolu mebusu Habip Efendi vedaatıyla Mülâzım Atıf Bey'e,

Şanlı Kahraman, 24 Haziran sene 1324, Osmanlı milletine terk ve yadigâr bıraktığın bir tarihi mukaddestir. Senin eser-i hamasetin o gün Manastır'da istibdada bir medfen izhar etmişti. O hatıra-i muvaffakiyetinle pür mesar ve mefharet olan bütün Manastır halkı, bu saatte barika-i hamiyetinin şems-i hürriyet gibi parladığı mevkide içtima ederek Haziran'ın yirmi dördüncü istibdadın ve senin pây-ı unvanıyla talkip etmeye karar vermek suretiyle ulvi namını tecbil ediyor. Ve sana ey muhterem vatanperver, tazimat-ı samimiye-i kalbiyesini takdim eyliyor. 24 Haziran sene 1325”²⁹²

Emekli sandığındaki dosyasından anlaşıldığına göre Atıf Bey, 12 Nisan 1910 tarihinde üsteğmenliğe yükseltilmiştir. Görev yeri İstanbul'da Jandarma Alayı'nın Göztepe Bölüğü'dür. Bu görevdeyken 21 Temmuz 1910 tarihinde Harbiye Nezâreti tarafından, Hazine Nezâreti'ne talimatla, Sadâret'in de onayıyla, Meşrutiyet'in yeniden ilanına olan katkıları ve İstanbul'daki görevi süresince kazandığı başarılar sayesinde gümüş imtiyaz madalyası ile ödüllendirilmiştir.²⁹³

²⁹¹ Atıf Bey'in, T.C. Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan dosyasındaki kısa otobiyografisi ve emekliliğine kadarki iş hayatı ve aldığı maaşların cetvelini içeren evrak. Orijinali için bkz.: Ek 30.

²⁹² Mustafa Ragıp, a.g.e., 652-653. Habip Efendi'nin mektubu için bkz.: Ek: 28.

²⁹³ BOA, İ, TAL, 466/20;

“Hazine Nezâreti

Tahrîrât Dâiresi Tahrîrât Kalemî

Müsta'celdir

Mülâzım Atıf Bey'in altın ve gümüş imtiyâz madalyalarıyla taltîfi hakkında

Ma'rûz-ı çâker-i keminelidir ki

Dersa'âdet Jandarma alayının Göztepe bölüğü mülâzımı Atıf Bey'in istihsâl-ı meşrûtiyet emrinde sebki iden hidemât-ı fedâkârâne ve sadâkat-güsterânesi hasebiyle şâyeste-i taltîf-i âli olmasına mebnî mûmâileyhin hidemât-ı vâkı'asını takdîren takârribu'l-hulûl olan on temmuz yevm-i mübecceline hürmeten altın ve gümüş imtiyâz madalyası i'tâsıyla taltîf ve tesrîri ve sâilinin istikmâl ve keyfiyetin taraf-ı âcizâneme teblîğ ve iş'âr

Şemsi Paşa'nın oğlu Müfid Şemsi, Atıf Bey'in madalya ve nişan ile taltifinin hukuksuz olduğunu dile getirmiştir. Müfid Şemsi, Atıf Bey'in bir katil olduğunu, buna rağmen kendisine devlet görevlileri tarafından ödüller takdim edildiğini ifade etmiştir.²⁹⁴ Atıf Bey, Şemsi Paşa'yı öldürerek bir cinayet işlemiş olsa da emekli sandığındaki dosyasında yer alan safahat cetvelinde görüldüğü üzere sabıkası yoktur ve hapse girmemiştir.²⁹⁵ Atıf Bey'in atmış olduğu kurşun, devrimi tetikleyen bir adım olmuştur. Dolayısıyla Şemsi Paşa suikasti, tarihe adi değil, siyasi bir cinayet olarak geçmiştir.

buyurulması merhûn-ı müsâ'ade-i sâmiye-i dâver-i ekremileridir ol-bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 13 Receb sene 328 ve Fî 7 Temmuz sene 326

Harbiye Nâzırı"
İmza (Mehmed ...)

BOA, BEO, 003786/283887;

"Harbiye Nezâret-i Celîlesine

Dersa'âdet Jandarma alayının Göztepe bölüğü mülâzımı Atıf Bey'in istihsâl-ı meşrûtiyet huzûrundaki hidemât-ı fedâkârâne ve sadâkat-güsterânesi hasebiyle şâyeste-i taltîf-i âli olmasına binâen mûmâileyhin altun ve gümüş imtiyâz madalyası i'tâsıyla taltîf husûsuna 7 Temmuz sene 326 târihli tezkire-i devletleri üzerine bi'l-istizân irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-sudûr buyrularak tasdîr olunan iki kıt'a berât-ı âli ile mezkûr madalyalar leffen savb-ı devletlerine irsâl kılınmış olmağla icrâ-yı icâbına himmet."

²⁹⁴ Müfid Şemsi, **a.g.e.**, s. 103.

²⁹⁵ Atıf Bey'in, T.C. Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan dosyasındaki safahat cetveli., no: 16783, dosya no: 320-100; Atıf Bey'in safahat cetveli için bkz.: Ek: 29.

4.2. BİGA VE ANKARA MEBUSLUĞU

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, Sultan II. Abdülhamid'in otuz sene askıya aldığı anayasa yeniden yürürlüğe girmiştir. Meclis-i Mebusan'a girecek olan mebusların seçimi I. Meşrutiyet döneminde hazırlanan ve hayata geçirilemeyen İntihâb-ı Meb'usan Kanunu'na göre yapılacaktır. Mebuslar dört yıl süre için seçileceklerdir. Seçim mevzuatına göre elli bin erkek nüfusa bir mebus düşmektedir. Çift dereceli seçim sisteminin uygulandığı bu dönemde, mebus olmanın bazı şartları vardır. Bu şartlar; 25 yaşını bitirmiş olmak, medeni haklara sahip olmak, yabancı devlet vatandaşı olmamak, geçici bir süreliğine bile olsa yabancı ülkeler için çalışmamak ve vergi vermektir.²⁹⁶

Atıf Bey, 18 Ocak 1911 tarihinde vefat eden Biga mebusu Arif İsmet Bey'in yerine 6 Mart 1911'de, 50 oy ile Biga mebusluğuna seçilmiş, mazbatasını, Umumi Heyet'de kabul edilmiştir. Biga mebusluğuna seçilen bir başka isim Ali Rıza Efendi olmuş, fakat sonradan vefat ettiği için yerine Mustafa Bey seçilmiştir.²⁹⁷

Atıf Bey'in mebus seçildiği dönemde İTC mensupları arasında gruplaşmalar başlamıştır. Bu bölünmede Sadık Bey'in rolü büyüktür. Atıf Bey, 21 Nisan 1911 tarihinde Şeyhülislam Hayri Efendi, Talat, Rahmi, Mithat Şükrü ve Hüseyin Kadri beylerle istişare için bir araya gelmiştir. Bu toplantıda Sadık Bey'in muhalif faaliyetlerinin İTC ve Osmanlı Devleti için kötü sonuçlar doğurabileceği sonucu çıkmıştır. Durumun bu noktaya gelmemesi için de Sadık Bey'in İstanbul'dan başka bir mahalle gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Hayri Efendi ve Talat Bey, bu kararı Sadrazam Hakkı Paşa'ya söylemişlerdir. 22 Nisan 1911 tarihinde Hakkı Paşa, Mahmut Şevket Paşa, Talat Paşa ve Hayri Efendi, Sadrazam Konağı'nda toplanıp konuyu tartışmışlardır. 23 Nisan 1911 tarihinde ise nâzırlar, Bâb-ı Âli'de toplanarak Sadık Bey'in İstanbul dışına gönderilmesi ve İTC'nin yönetim kadrosunu değiştirmek isteyen muhalif hareketin sertlikle bastırılması kararlarını almışlardır.²⁹⁸

Atıf Bey'in, Meclis-i Mebusan'a girmesi bazı mebuslar tarafından sevinçle karşılanmıştır. Encümen Reisi Erzincan mebusu Osman Fevzi, âza Biga mebusu Mustafa, âza

²⁹⁶ Zafer Toprak, "İlân-ı Hürriyet'in 80. Yıl dönümünde 1908 Seçimleri ve Meb'usan Hatıraları", Tarih ve Toplum kitaplığı, İstanbul, 1988, s. 4.

²⁹⁷ Erol Şadi Erdiç, Haluk Oral, **Meclis-i Mebusan Birinci Seçim Dönemi 1908-1911**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Editör: Ali Berktaş, İstanbul, 2008, s. 10; İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, c. II Ankara, 1998, s. 41; Bu eserde "Kal'ayı Sultanıye mebusu Seyid Ali Rıza Efendi'nin fotoğrafı yerine yanlışlıkla Atıf Bey'in fotoğrafı koyulmuştur. Bkz. a.e. s. 649.

²⁹⁸ **Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Haz. Ali Suat Ürgüplü, 2015, İstanbul, s. 30-31.

İzmit mebusu Ahmet Müfid Bey ve âza Diyarbekir mebusu Fevzi'nin onayıyla Biga mebusluğuna intihab olunan Atıf Bey'in mazbatası verilmiştir.

Atıf Bey'in vekil oluşu Müfid Şemsi tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Müfid Şemsi, eserinde Atıf Bey'in adını dahi anmamış ve ondan sürekli "katil" sözcüğüyle bahsetmiştir. Atıf Bey'in yapılan propagandalar ve türlü zorbalıklarla mebus seçildiğini yazmıştır. Müfid Şemsi'ye göre Atıf Bey, tepeden inme emirlerle yani İTC Genel Merkezi'nin isteğiyle mebus olmuştur. Eserde ayrıca, Atıf Bey'in katil olduğu için mebus yapılamayacağını ifade eden şair mebus Ziver Bey'e oy veren kişilerin dahi cezalandırılıp işkenceye uğradıklarından bahsedilmiştir. Bunun yanında o seneki seçimlerin zorbaca yapıldığından ve seçim evraklarının dahi eksik olduğundan bahsedilmiştir.²⁹⁹

Atıf Bey, bir sonraki genel seçimler neticesinde yine Çanakkale'den (Biga) mebus seçilmiştir.³⁰⁰ 1912 genel seçimlerinde, İTC, Kal'a-ı Sultâniye'de; rakibi Hüriyet ve İtilaf Fırkası'na karşı üstünlük sağlamıştır. Özellikle seçimlerin 22 Mart 1912'de tamamlandığı Bayramiç'te ilk aşama seçimlerinde nüfusun tamamı İTC için oy kullanmıştır.³⁰¹ Atıf Bey'in yanı sıra Biga'dan seçilen bir başka mebus da Kazım Bey olmuştur.³⁰²

Atıf Bey, seçimden sonra Meclis-i Mebusan'daki resmi tahlif törenine katılmadığı için 28 Nisan 1912 tarihinde yapılan ikinci tahlif töreninde kürsüye çıkarak yemin etmiştir. Meclis Başkanı seçimlerinde oyları tasnif etmek için kura ile teşkil edilen beş kişilik ekibin içinde Atıf Bey de yer almıştır. Beş şube ve muhtelif encümenlerden oluşan Meclis-i Mebusan'da, Atıf Bey, kura ile ikinci şubeye atanmıştır.³⁰³

Atıf Bey, 28 Mayıs 1912 tarihindeki birleşimde 1,5 aylık izin talebinde bulunmuş, bu talep, meclis tarafından kabul edilmiştir.³⁰⁴ Atıf Bey'in Divan-ı Harb-i Örfi zabıtlarındaki

²⁹⁹ Müfid Şemsi, **Şemsi Paşa Arnavudluk ve İttihad-Terakki El Hakku Ya'lû Velâ Yu'lâ Aleyh**, Nehir Yayınları, İstanbul, 1995, s. 94-96.

³⁰⁰ Meclis-i Mebusan İkinci Devre-i İntihabiye 5 Nisan sene 1328, 23 Temmuz sene 1328, Matba-ı Amire, İstanbul, 1332 (1916), s. 2; Biga'dan mebus seçilen bir başka isim ise Kazım Bey olmuştur. Osman Selim Kocahanoğlu, **Divan-ı Harb-i Örfi Muhakematı Zabıt Ceridesi, Tehcir Yargulamaları (1919)**, Temel Yayınları, İstanbul, 2007, s. 75; Atıf Bey, Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanırken mahkeme reisinin kendisine İttihat ve Terakki ile ilişkisinin ne düzeyde olduğu ile ilgili sorusuna Meclis-i Mebusan'da üç dönem Mebus olarak seçilip, görev yaptığını ifade ederek cevap vermiştir.

Müfid Şemsi, Atıf Bey'in mebus olmasıyla ilgili şu sözleri söylemiştir:

"Popagandaya memur, mektepli fakat gayet cahil, tanıdıklarından bir topçu mülâzımına hitaben: 'Genel Merkez filâncının mebus olmasını istiyor, seçeceksiniz.' Tarzındaki bildirimlerini, Mahmud Şevket'in emriyle kalede saldırıya ve harekete hazır bulunan üç bölüklük bir kuvvetin süngüleri kuvvetlendiriliyordu. Bir katili mebus yapmayacaklarını söyleyen ve muhterem şair Ziver Beyefendi'ye rey veren hamiyetli kişiler, ceza ve işkenceye uğruyorlardı."

³⁰¹ Aykut Kansu, **İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 318.

³⁰² Aykut Kansu, **a.g.e.**, s. 551.

³⁰³ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. I, 2. İnikad, 21.04.1328, s. 7-10.

³⁰⁴ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 1, 12. İnikad, 28 Mayıs 1328 (1912), s. 237-266.

ifâdesinde o dönemde romatizma hastalığına yakalandığını belirttiğinden dolayı iznin sebebinin bu hastalık olabileceği muhtemeldir.³⁰⁵ Bir diğer ihtimal ise sırtında nükseden bir kemik hastalığıdır. Bu rahatsızlık, mütareke yıllarında sürgüne gideceği Malta'da daha da artarak Atıf Bey'in kambur olmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeptendir ki Atıf Bey, bazı neşriyatta “Kambur Atıf” olarak zikredilmektedir.³⁰⁶

Divan-ı Harb-i Örfî yargılamaları esnasında sorulan “İttihat ve Terakki siyasi fırka şekline ne zaman girdi?” sorusuna Atıf Bey, II. Meşrutiyet'in ilanını kastederek, “İnkılabtan sonra...” cevabını vermiştir. Bu söz, II. Meşrutiyet'ten sonra İTC içerisinde siyasallaşma sancısının başladığının kanıtıdır. İhtilal öncesi fedailerıyla ve askeri kanadıyla nüfuzunu arttıran cemiyet, Avrupa'daki siyasi partiler gibi olma yoluna gitmiştir.³⁰⁷

Atıf Bey, Kal'a-ı Sultâniye'den mebus olmadan önce İstanbul, Fatih'te Haraççı Muhyiddin Mahallesi, Gelenbevî Sokağı'nda 6 numaralı evde oturmaktadır. Mebus olduktan sonra memleketi Çanakkale'ye taşınması gereken Atıf Bey, 15 Şubat 1913 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne ikametgâh kaydının Câmî-i Kebîr Mahallesi'nde Şânoğlu Sokağı'ndaki evine taşınmasını arz etmiştir. Daha sonra bu teklif Sicil-i Nüfûs İdâre-i Umûmiyesi Tahrîrât Kalemî tarafından Kal'a-ı Sultâniye Mutasarrıflığı'na bildirilmiş ve kayıt değiştirilmiştir.³⁰⁸

Asker-siyaset ilişkisi üzerine tartışmaların hararetlendiği bir dönemde Mahmut Şevket Paşa, ordunun politika dışında tutulmasını istemiştir. Şevket Paşa, bunu temellendirmek için 31 Mart isyanını bastıran Hareket Ordusu kumandanlığı döneminde İTC ile aynı amaca hizmet ederek, Meşrutiyet'in devamı için mücadele ettiğini fakat hürriyetin ilanından sonra ordunun, cemiyet ile ilişkiyi kestiğini söylemiştir. 13 Haziran 1912'de Mebusan Meclisi'nde Sadrazam Said Paşa imzasıyla “Mensubin-i askeriyyenin siyaset ile men-i iştigali zımında askeri ceza kanunnamesine zeyl olmak üzere tanzim olunan lâyiha-i kanuniye” başlıklı tasarı kabul edilmiştir.³⁰⁹ Atıf Bey, Biga mebusu seçilince, siyasetle iştigal ettiği gerekçesiyle

³⁰⁵ **Takvim-i Vekayi**, Numara: 3554, 14 Mayıs 1335.

³⁰⁶ **Milliyet Gazetesi**, 09.07.1978, s. 18; Atıf Kamçıl'ın damadı Gündüz Bora'nın mektubu, Burhan Felek'in “Geçmiş zaman olur ki” adlı köşesinde yayınlanan “siyasi cinayetler serisinin akisleri” adlı yazı.

³⁰⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, c. III, İstanbul, 1989, s. 212.

³⁰⁸ BOA, DH.SN.THR, 18/77;

“Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine
Devletlü Efendim Hazretleri

Dersa'âdetde Haraççı Muhyiddin mahallesinin Kadıçesmesinin Gelenbevî zokağında mükerrer altı numrolu hâneye kayd ile tezkire-i Osmâniye almış isem de memleketim bulunan Kal'a-ı Sultâniyenin Câmî-i Kebîr Mahallesinde Şânoğlu zokağındaki hâneme naklimi arzû itmekte olduğumdan iktizâsının ifâsı zımında işbu arzihâlimin nüfûs idâre-i umûmiyesine emr ü havâle buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men lehül emrindir

Fî 20 kânûn-ı sâni sene 326

Kızıltoprak Polis Zâbiti

³⁰⁹ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, 249-254; Tasarımın mecliste gündeme gelmesinden sonra yaşanan tartışmalar için bkz: **a.e.**, s. 254-258.

orduyla ilişkisi kesilmiştir. 20 Şubat 1913 tarihinde Atıf Bey'in ordudan ayrıldığına dair Sadâret'den, Harbiye Nezâreti'ne telgraf yollanmıştır.³¹⁰ Atıf Bey'in askerlikle ilişkisi kesilmeden önceki rütbesi Mülâzım-ı Evvel'dir.³¹¹

Atıf Bey, Meclis-i Mebusan'ın üçüncü döneminde Çanakkale'den değil, Ankara'dan mebus seçilmiştir.³¹² Milli Mücadele döneminde yurttaki tüm yararlı cemiyetlerin tek çatı altında toplandığı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas temsil heyeti, Ankara mebusu seçilmesinden dolayı Atıf Bey'e kutlama telgrafı çekmiştir. Atıf Bey de bu telgrafa şu şekilde karşılık vermiştir:

“Meb'ûs intihab olduğumuzdan muvaffakiyâtımızı temennî telgrafınızı aldım min gayr-ı liyakatin (?) bu emânet-i mühimmenin uhdemde bulunduğu müddette idrâkim derecesinde çalışmayı vazife edineceğim muvaffakiyet tevfik-i ilahiyeye mevkûfdur hüsn-i teveccühünüzün devamını temennî ederim.

Ankara Meb'ûsu Atıf³¹³

Bu dönemde Meclis-i Mebusan'da Talat Bey (Edirne Mebusu), Salah Cimcoz Bey (İstanbul Mebusu), Yunus Nadi Bey (Aydın Mebusu), Cavid Bey (Biga Mebusu), Halil Bey (Menteşe Mebusu) gibi tanınmış isimler de mevcuttur.³¹⁴

Atıf Bey, 14 Mayıs 1914 (1 Mayıs 1330) tarihinde kürsüye çıkıp, Kanun-u Esasinin 46 ncı maddesi mucibince "Zat-i Hazret-i Padîşahiye ve Vatana sadakat ve Kanun-u Esasi ahkâmına ve uhdesine tevdi olunan vazifeye riayetle hilafından mücanebet eyleyeceğine" dair yemin metnini okumuştur.³¹⁵ Atıf Bey'in mazbatası 18 Mayıs 1914 (5 Mayıs 1330) tarihinde Meclis-i Mebusan'da okunmuş ve kabul edilmiştir.³¹⁶

Atıf Bey, 28 Mayıs 1914 (15 Mayıs 1330) tarihinde sağlık sorunlarından dolayı yirmi gün izin talebinde bulunmuştur. Talep, mecliste 30 Mayıs 1914'te (17 Mayıs 1330) kabul edilmiştir. Atıf Bey, bu talebin sebebini şöyle açıklamıştır:

³¹⁰ BOA, BEO, 4146/310943;

“Harbiye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlisine

Siyâsiyâtla iştiğâl iden mülâzım-ı evvel Âtıf Bey'in nisbet-i askeriyesinin kat'î hakkında tanzîm ve 2 Şubat sene 328 târihli tezkire-i aliye-i dâverîleriyle tesyîd kılınan irâde-i seniyye lâyihası imzâ-yı hümâyûn-ı cenâb-ı pâdişâhi ile tasdik buyurularak sûret-i musaddakası leffen savb-ı âli-i fehîmânelerine irsâl kılınmağla ittihâzı bâbında buyuruldu.”; BOA, İ.HB., 128/59/0.

³¹¹ Emekli Snadığı Arşivi, Atıf Kamçıl, safahat cetveli, numara: 16783, dosya no: 320-100; Atıf Bey'in safahat cetveli için bkz.: Ek: 29.

³¹² Osman Selim Kocahanoğlu, s. 75.

³¹³ ATASE, ATAZB, 22/87; belgenin görüntüsü için bkz: 67.

³¹⁴ **Nevsal-i Milli**, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, Fırat Âsâr-ı Müfide Kütüphanesi, İstanbul, 1330, s.484.

³¹⁵ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, , Birleşim: 1, 1 Mayıs 1330 (1914), s. 2.

³¹⁶ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, , Birleşim: 2, 5 Mayıs 1330 (1914), s. 11.

“Arkadaşlarımdan ekserisince malum olan müzmin romatizma rahatsızlığım dolayısıyla her sene bu mevsimde banyo yapmak hayati mecburiyetlerimdir. Binaenaleyh, Bursa’da kendimi tedavi ettirmek üzere 20 gün müddetle mezuniyetime müsaade buyurulmasını rica eylerim.”³¹⁷

Atıf Bey, 27 Haziran 1914’te (14 Haziran 1330) emekliliğini talep etmiştir.³¹⁸ Talebin sebebi sağlık sorunlarıdır. Bu talep, emeklilik şartlarının henüz oluşmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Emeklilik isteği yerine getirilemese de askerliği döneminde ve Meşrutiyet’in ilanı sürecinde yaptığı fedakârlıklar sebebiyle kayd-ı hayat şartıyla kendisine iki bin kuruş maaş bağlanmasına karar verilmiştir.³¹⁹

Atıf Bey’e maaş bağlanması 26 Temmuz 1914 tarihinde Sadrazam Mehmet Said Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Maliye Nazırı Cavit Bey’in imzalarının bulunduğu bir kanun layihası ile kabul edilmiştir.³²⁰ Atıf Bey’e maaş bağlanması hakkındaki düzenleme Meclis-i Mebusan Riyâseti’ne bildirildikten sonra Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilen bu düzenleme ardından Bab-ı Ali Hazine Dairesi ve Ayan Meclisi tarafından kabul görmüştür.³²¹

³¹⁷ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, , Birleşim: 7, 17 Mayıs 1330 (1914), s. 68.

³¹⁸ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, , Birleşim: 24, 18 Haziran 1330 (1914), s. 550.

³¹⁹ BOA, MV, 163/50; BOA, MV, 4295/322077; BOA, MV, 4295/322077; “Bâzı esbâb-ı sıhhiyeden nâşi tekâüdünü istid’â iden Biga Meb’ûsu sâbık asker-i şâhâne mülâzım-ı evvelerinden Âtıf Bey’in müddet-i hizmetine nazaran kânûnen hakk-ı tekâüdü ihrâz etmediği anlaşılması ise de kendüsünün hidemât-ı sâbık-ı vatan-perverâne ve fedâkârânesine binâen sûret-i istisnâiyede icrâ-yı tekâüdü ile hidemât-ı vataniye tertibinden mâdâmü’l-hayât verilmek üzere şehri iki bin guruş maaş tahsisi hakkında tanzim olunun madde-i münferide-i kânûniye lâyihasının gönderildiğine dâir Harbiye Nezâretinin tezkiresi ve melfûfu okundu”; Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, , Birleşim: 24, 18 Haziran 1330 (1914), s. 550; Atıf Bey’e, 101 numaralı münferidei kanuniye layihası dâhilinde maaş bağlanması tutanaklar şu şekilde yansımıştır. “İcrayı tekaüdünü talep eden Mülazımı Evvel Atıf Beyin hidematı sabıkai vatanperverane ve fedakaranesine binaen Hizmeti Vataniyye tertibinden müdamelhayat verilmek şartıyla şehri iki bin kuruş maaş tahsisiyle tekaüt edilmiştir.” Mamûretülaziz Mebusu Mehmet Said Efendi de Atıf Bey’in talebi hakkında şu sözleri söylemiştir: “Mesmuatıma nazaran bu zat, cansiperane hizmet etmiş. Mülk ve Milleti ihya etmiş, Meşrutiyeti tesise alet olmuş, binaenaleyh bu maddenin bila işar ve laistişar bila izah vela istizah kabulü teklif eylerim.”

³²⁰ BOA, IMLU, 8/23;

“Lâyiha-ı Kânûniye

Madde- 1 İcrâ-yı tekâüdünü talep iden mülâzım-ı evvel Âtıf Bey’in hidemât-ı sâbık-ı vatan-perverâne ve fedâkârânesine binâne hizmet-i vataniye tertibindne mâdâmü’l-hayât virilmek şartıyla şehri iki bin guruş maaş tahsisiyle tekâüd edilmiştir .

Madde – 2 İşbu madde-i münferide-i kânûniyenin icrâ-yı hükmüne harbiye ve mâliye nâzırları memûrdur.

Meclis-i a’yân ve meb’ûsanca kabûl olunan işbu lâyihanın kânûniyetini ve kavânin-i devlete ilâvesini irâde eyledim. fi 3 Ramazan sene 332 fi 13 Temmuz sene 330

Mühür: Meclis-i Ayân Kâtib-i Umûmîliği”

³²¹ BCA, BEO, 4295/322077;

“Meclis-i Meb’ûsân Riyâseti Cânib-i Âlisine

Bazı esbâb-ı sıhhiyeden nâşi tekâüdünü istid’â iden Ankara meb’ûsu asâkir-i şâhâne mülâzım-ı evvelinden Âtıf Bey müddet-i hizmetine göre kânûnen tekâüdü ihrâz etmediği anlaşılması ise de kendisinin hidemât-ı sâbık-ı vatan-perverâne ve fedâkârânesine binâen sûret-i istisnâiyede icrâ-yı tekâüdü ile hidemât-ı vataniye tertibinden mâdâmü’l-hayât verilmek üzere şehri iki bin guruş maaş tahsisi hakkında tanzim olunub ve Nisan 328 târihli tezkire ile meclis-i meb’ûsâna irsâl kılınmış olan madde-i münferide-i kânûniyenin bir an evvel tedkik ve müzâkeresi mütemennâdır efendim”

Atıf Bey'e maaş bağlanması kimi tepkilere yol açmıştır. Bu tepkilerden belki de en şiddetlisi Şemsi Paşa'nın oğlu Müfid Şemsi'ninki olmuştur. Müfid Şemsi; İTC'nin fedailerini ve II. Meşrutiyet'in ilanında önemli roller oynayan Resneli Niyazi Bey gibi isimlerin devlet kaynaklarından maaş almasının sakıncalarından bahsetmiştir. Şayet devletin geleceği düşünülüyorsa hazineden cemiyet üyelerine aktarılan paraların cömertliğinin de bitmesi gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur. İTC'yi devletin hazinesini soymakla suçlayan Müfid Şemsi'ye göre Atıf Bey'e maaşı yakın arkadaşı Talat Paşa bağlatmıştır.³²²

14 Kasım 1915'te (1 Teşrinisani 1331) kurayla Meclis-i Mebusan'daki şubelerin azaları belirlenmiştir. Atıf Bey, beş şubeden üçüncüsünde yer almıştır.³²³ Atıf Bey, 6 Aralık 1915 (23 Teşrinisani 1331) tarihinde Meclis-i Mebusan'da, Isparta ve Burdur'da meydana gelen depremden dolayı halkın mağdur olduğu, bu yüzden yapacakları inşaatla belediye tarafından vergi alınmamasına dair kanun teklifi sunmuş, teklif kabul edilmiştir.³²⁴

Atıf Bey, 11 Aralık 1916 tarihinde Meclis-i Mebusan'a alınan eşyaların yetersiz olması sebebiyle, Meclis-i Ayan için tahsis edilen 100.000 kuruşluk bütçeden 50.000 kuruşun Meclis-i Mebusan bütçesine nakledilmesi için Heyet-i İdâre'ye kanun teklifi vermiştir. Teklif, oy birliğiyle kabul edilmiştir.³²⁵

1917 yılında Osmanlı Devleti, hicrî rûmî takvimlerin yanı sıra milâdî takvimi de kullanmaya başlamıştır. 29 Ocak 1917 tarihinde mecliste "Takvim-i Garbî" ve "Takvim-i Hicrî" tartışmaları çıkmıştır. Atıf Bey, Basra mebusu Hilmi Bey'in sunduğu kanun teklifinin birinci maddesi olan "Beynel İslam cari olan tarihi Hicrî Kameri kemafissabık istimal edilmek şartıyla Devleti Osmaniyye muamelatında mebdî tarih Hicrî Şemsi olmak üzere Takvimi Garbi kabul edilmiştir." İbaresine "Binaenaleyh sene-i haliyye Şubatının 16. günü Mart'ın biri itibar edilecektir." İbaresinin eklenmesi için kanun teklifi sunmuştur.³²⁶

15 Şubat 1917 tarihinde Talat Paşa, mecliste, Osmanlı Devleti'nin müttefik devletlerle olan ilişkisi ve harbin gidişatıyla ilgili bir konuşma yapmıştır. Atıf Bey, hükümete güven oylaması yapılması için kanun teklifi vermiş, dokuz mebus da bu teklife imzalarıyla destek vermiştir. Bu teklif mecliste kabul edilmiş ve 189 mebusun katıldığı oylamada, oy birliğiyle hükümete itimat beyan edilmiştir.³²⁷

³²² Müfid Şemsi, **a.g.e.**, s. 103.

³²³ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 1, 1 Teşrinisani 1331 (14 Kasım 1915), s. 1-4.

³²⁴ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 6, 23 Teşrinisani 1331 (6 Aralık 1915), s. 106-122.

³²⁵ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 11, 28 Teşrinisani 1332 (11 Aralık 1916), s. 123.

³²⁶ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 2, Birleşim: 11, 16 Kânunusani 1332 (29 Ocak 1917), s. 49-50.

³²⁷ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 2, Birleşim: 38, 2 Şubat 1332 (15 Şubat 1917), s. 182-192.

1 Kasım 1917 tarihindeki birleşimde, dördüncü içtima senesinde; Meclis-i Mebusan beş şubeye bölünmüş, Atıf Bey, Birinci şubede yer almıştır. Aynı birleşimde Atıf Bey, mebuslar tarafından reis vekili seçilmiştir.³²⁸

Atıf Bey, 17 Kasım 1917 tarihinde meclise, Cihan Harbi'nin gidişatını özetleyen, Amerika'nın, Almanya'ya harp ilan ettiğini bildiren, bu durumda Osmanlı'nın, Amerika'ya karşı tavır almasının zaruri olduğunu söyleyen ve müttefik devletlerin başarılarını içeren bir konuşma metni hazırlamıştır. Harpten dolayı mali açıdan kötü durumda olan devletin kalkınması için teklif edilecek her türlü kanun layihasını destekleyeceklerini ifade etmiştir. Atıf Bey'in hazırladığı metin, fıkra fıkra oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.³²⁹

5 Şubat 1918 tarihinde, Meclis-i Mebusan'da kırk beşinci birleşim gerçekleşmiştir. Atıf Bey, bu birleşimde; hazırladığı "Tetkik-i hesabat enümeni mazbatasını" meclise sunmuştur. Mazbata oy birliğiyle kabul edilmiştir.³³⁰

Atıf Bey, 16 Şubat 1918 tarihinde, ziraat ve ticaret encümenlerinin, yolsuzluk ve vurgun gibi usulsüzlüklere karşı bir kanunun çıkarılmasını talep ettiklerini belirterek, ceza kanunuyla mutabık olduğunu söylediği vurgun karşıtı bir kanun teklifini meclise sunmuştur.³³¹

19 Mart 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan'da yetmiş ikinci birleşim gerçekleşmiştir. Atıf Bey, bu birleşimde; Ankara'nın Beypazarı kasabasında çıkan yangından sonra mağdur olan bölge halkının, kullanılamaz hale gelen evlerini yeniden inşa edebilmeleri için Bolu ve Beypazarı ormanlarından ağaç kesmek suretiyle kereste elde etmelerine izin verilmesine dair bir kanun teklifinde bulunmuştur. Teklif, mecliste kabul edilmiştir.³³²

Atıf Bey, Meclis-i Mebusan'ın üçüncü döneminin, beşinci içtima senesinde birinci kura yoluyla şubeye seçilmiştir.³³³

Atıf Bey, mebusluk yılları boyunca, mebusluk yemin metnini okuması dışında mecliste hiçbir zaman söz almamıştır. Atıf Bey'in kanun tekliflerine verdiği red ve kabul oyları çalışmamızda yer almamaktadır.³³⁴

31 Ocak 1917 tarihinde Sadrazam Said Halim Paşa istifa etmiştir. Bu istifanın sebebi kabine üyeleri arasındaki anlaşmazlıklardır. İTC erkânı, Nuruosmaniye'deki cemiyet

³²⁸ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 1, 1 Teşrinisani 1333 (1 Kasım 1917), s. 2-4.

³²⁹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 6, 17 Şubat 1333 (17 Kasım 1917), s. 48-64.

³³⁰ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 2, Birleşim: 45, 5 Şubat 1334 (5 Şubat 1918), s. 204-205; mazbatanın ayrıntıları için bkz.: a.e., s. 204-205.

³³¹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 2, Birleşim: 51, 16 Şubat 1334 (16 Şubat 1918), s. 355-356.

³³² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 3, Birleşim: 72, 19 Şubat 1334 (19 Mart 1918), s. 264.

³³³ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 1, 19 Teşrinievvel 1334 (1 Ekim 1918), s. 2.

³³⁴ Atıf Bey'in Meclis-i Mebusan'a sunulan kanun tekliflerine verdiği kabul ve red oyları için bkz.:

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler_mmb.meclis_donemleri?v_meclisdonem=0

binasında toplanmış ve konuyu gece geç saatlere kadar müzakere etmişlerdir. Atıf Bey o dönemde cemiyetin Meclis-i Umumi âzasıdır. Atıf Bey'in de toplantıya iştirak etmesi istenmiştir. Bu müzakerede Atıf Bey'in yanı sıra, toplantıya başkanlık eden Talat Bey, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Hariciye Nazırı Halil Bey, Ziraat ve Ticaret Nazırı Ahmet Nesimi Bey, Maarif Nazırı Şükrü Bey ve Hayri Efendi hazır bulunmuşlardır. İstişare sonucunda Sadrazam Said Halim Paşa'nın istifasında haklı olduğu, bu kararı kabul etmekten başka çare olmadığı sonucuna varılmıştır. Said Halim Paşa'nın kararından dolayı meclis heyetinin üzüntü duyduğunu iletmesi için Mithat Şükrü Bey görevlendirilmiştir. Toplantıda yeni sadrazamın kim olacağı da müzakere edilmiş, bu makam için Talat Bey uygun görülmüştür.³³⁵

³³⁵ Ali Suat Ürgüplü, **a.g.e.**, s. 391.

4.3. TRABLUSGARP SAVAŞI VE EDİRNE’NİN GERİ ALINMASINDA ATIF BEY’İN ROLÜ

Atif Bey’in Babası İsmail Bey, 1911 senesinde vefat etmiştir.³³⁶ Atif Bey için bu sene başka sıkıntıları da beraberinde getirecektir. İtalyanlar, uzun yıllar boyunca Afrika’nın kuzeyinde sömürgeler elde etmek istemiştir. Trablusgarp, İtalyanlar tarafından işgal edilince bu durum Osmanlı hükümeti ve halkının üzerinde ciddi bir üzüntü ve çaresizlik meydana getirmiştir. Trablusgarp, son derece stratejik bir bölgedir. Osmanlı’nın işini güçleştiren bir diğer faktör de İngiltere’nin Mısır’ı elinde bulundurması olmuştur. Osmanlı hükümeti, Trablusgarp’a yardım götürememiş ve sadece bu işgali kınamakla yetinmiştir.³³⁷ Mahmut Şevket Paşa, İtalyan işgalini sonlandırmak için bazı girişimlerde bulunmuş fakat muvaffak olamamıştır. Yabancı devletlerin İtalya ile kendilerinin arasında arabuluculuk yapmasını isteyen Şevket Paşa, bu girişimden umduğunu bulamayınca İtalya’yı askeri yöntemlerle durdurmayı denemek istemiştir. Bu doğrultuda direnişin devam etmesi için Trablusgarp Kumandanlığı’na bir telgraf çekmiştir. Trablusgarp’ın yerli halkı da öte yandan ülkelerini savunmak için mücadele etmiştir. Halkın örgütlenmesinde İTC subayları etkili olacaktır.³³⁸

Atif Bey, Enver, Mustafa Kemal, Kuşçubaşı Eşref beyler ve gönüllü subaylardan bazıları Enver Bey’in Beşiktaş’taki evinde toplanmış, harekât planı yapmışlardır. Trablusgarp’a gemiyle gitmenin riskli olduğunu düşünen subaylar, bölgeye Mısır ve Tunus üzerinden geçmeyi planlamışlardır.³³⁹

Atatürk’ün akrabalarından olan ve Cumhuriyet döneminde Tayyare Cemiyeti Başkanlığı görevini yürüten Fuat Bulca, anılarında Enver Bey ile olan Trablusgarp Harbi hakkındaki diyaloglarından bahseder. Enver Bey, İtalyanlara karşı Trablusgarp’ı müdafaa etmenin İTC’ye düştüğünü ifade etmiştir. Daha önceden de bu bölgede bulunduğu için Trablusgarp’ı iyi tanıyan Enver Bey, buradaki Senusilerin kendilerine yardım edeceğini belirterek, halkı örgütlemeye kendilerine yardımcı olacak iyi Arapça bilen subayları yanlarına almalarının gerekliliğini dile getirmiştir.

Fuat Bulca, İTC’nin Fedâi Zâbitan kolundaki subaylarla birlikte Trablusgarp’taki harbe iştirak etmeden evvel Enver Bey’in evinde toplandıklarından bahsetmiştir. Enver Bey, o

³³⁶ Atif Bey’in, T.C. M.S.B. Arşivi, Tekâüt, Eytam ve Eramil Şubesi’nde bulunan “Kara, Hava ve Denize mensup olan zevattan vefat edenlerin eytam ve eramili hakkında askerlik şubelerince tanzim kılınacak tahkikat dosyasındaki” dedesi ve babası hakkındaki malumat. (T.C. Kadıköy Askerlik Şube Başkanlığı).

³³⁷ Ahmet Efe, **Kuşçubaşı Eşref**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 58.

³³⁸ İsrail Kurtcephe, “Trablusgarp’ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direniş Katılmaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, c. 2, sy. 6, Ankara, 1990, s. 369-370.

³³⁹ Cemal Kutay, **Trablusgarp’da Bir Avuç Kahraman**, İstanbul 1978, s. 30.

gün Atif Bey'in de içlerinde yer aldığı fedailere, Kuşçubaşı Eşref Bey ile birlikte Harbiye Nâzırı'nı ziyarete gittiklerini fakat durumun içler acısı olduğunu belirterek, Trablusgarp'a gitmelerinin mahiyeti hakkında malumat vermiştir.³⁴⁰

Sonraki süreçte Mahmut Şevket Paşa, İtalyan işgaline karşı mukavemet etmek isteyen İTC mensubu subaylara resmi olmayan bir izin vermiştir. Yalnız bu subaylar yakalandıklarında kendilerini Osmanlı hükümetiyle bağı olmayan ve bireysel hareket eden asiler olarak tanıyacaktı, böylece Osmanlı tarafı sorumluluktan ve yaptırımlardan etkilenmeyecekti. Atif Bey, o sıralarda Berlin Askeri Ataşeliği görevini yürüten Kurmay Binbaşı Enver Bey ve Kurmay Kolağası Mustafa Kemal'in önderlik ettiği subaylardan oluşan grup ile birlikte İtalyanlara karşı mukavemete geçmek için Tobruk, Derne ve Mısırata'ya doğru yola çıkmıştır.³⁴¹

Enver Bey'in öncülük ettiği Trablusgarp yolcusu ilk subay kafilesi sahte pasaportlar kullanmış ve bazıları da kendisini muhabir ya da gazeteci olarak tanıtmıştır.³⁴²

Atif Bey ve arkadaşları, Bingazi'ye vardktan sonra Enver Bey'in karargâhında bir toplantı yapmışlardır. Trablusgarp kumandanı Kurmay Albay Neşet Bey ile Enver Bey arasında harpte izlenecek strateji konusunda anlaşmazlık çıkmıştır. Atif Bey, Enver Bey'i desteklemiştir. Enver Bey'in baskısı sonucunda Ali Fethi Bey, kurmay başkanlığına atanmıştır. Sonrasında ise İtalyanlara karşı yapılan baskınlarla kısmî başarılar elde edilmiştir.³⁴³

Atif Bey, Trablusgarp'ta Senite Beni Adem bölgesindeki akıncı müfrezesinin kumandanlığı görevini yürütmüştür.³⁴⁴

³⁴⁰ Orhan Koloğlu, **Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları 1911-12**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1979, s. 67; Enver Bey, durum hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "Bizler, kendi arzumuzla ve hususi bir teşkilat olarak müdafaayı ele alacağız. Harbiye Nezareti de bizi mezun addedecek. Orada teşkilât yapacağız, biliyorsunuz ki ben daha evvel de Trablus Garb'de bulundum. Haleti Ruhîyeyi bilirim. Eğer ciddi olarak müdafaaya girişirsek, başta Sünusi'ler olarak halk bize yardım eder. Urbanı teşkilatlandırıp, onların dilini bilen arkadaşları yanımıza alacağız."

³⁴¹ Ahmet Efe, **a.g.e.**, s. 59; Buradaki diğer subaylar: Paris Askeri Ataşesi Fethi (Okyar), Cevat Abbas, Fuad Bulca, Süleyman Askeri, Gazze'li Cemal, Manastır'lı Nuri (Conker), Piyade Teğmen Boşnak Fazıl, Doktor (Yüzbaşı) Refik Saydam, Doktor Nihat Sezai, Ali Çetinkaya, İşkodra'lı Ali Rıza, Reşid Bey, İslam Bey, Jandarma'da Yüzbaşı olan Kadri, Süvari Teğmen Fuad, Topçu Yüzbaşısı İsmail Hakkı (Atif Bey'in Eniştesi), Üsteğmen Arif, Yüzbaşı Ali, Süvari Yüzbaşısı Hacı Emin, Piyade Yüzbaşısı Çerkez Reşid, Piyade Üsteğmen Yakup Cemil, Yusuf Şetvan, Doktor Yarbay İbrahim Tali, Kurmay Yüzbaşısı Halil (Kut), Teğmen Nuri (Killigil), Ömer Naci, Süleyman ül Bâruni ve Kurmay Albay Neşet beylerdir.

³⁴² Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa**, Remzi Kitabevi, c. II, İstanbul, 1986, s. 221.

³⁴³ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)**, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Harp Etüt Başkanlığı Yayınları, c. III, Ankara, 1981, s. 181-183.

³⁴⁴ **Şehbal Mecmuası**, 1 Eylül 1328.

Atıf Bey'in Trablusgarp'da görev almasının nedeni İTC içindeki sembol isimlerden biri olmasıdır. Nitekim Enver, Mustafa Kemal gibi cemiyetin parlak subayları Trablusgarp'ta verdikleri hizmetlerle isimlerini duyurmuşlardır.

İtalya, Trablusgarp Savaşı'nda tam anlamıyla muvaffak olamayınca Oniki Ada'yı işgal etmiştir. Balkan Devletleri de İtalya'nın kışkırtmaları sonucu Osmanlı Devleti'ne saldırmış, Balkan Savaşlarının patlak vermesiyle birlikte Osmanlı, Uşi Antlaşması'nı imzalayarak Trablusgarp Savaşı'ndan çekilmiştir.³⁴⁵

Osmanlı Devleti, I. Balkan Savaşı'nda; Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan ile mücadele etmiştir. Nazım Paşa idaresindeki Osmanlı Ordusu Bulgarlara karşı mağlup olmuştur. Edirne'yi savunmakla görevli Şükrü Paşa komutasındaki ordu ise bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Tahsin Paşa komutasındaki 35 bin kişilik ordu da Yunanistan karşısında da muvaffak olamayarak teslim olmuştur. Akabinde Selanik düşmüştür.³⁴⁶ Garp Ordusu da Sırp tarafından mağlup edilmiştir. Yaşanan olumsuz gelişmeler üzerine Gazi Ahmed Muhtar hükümeti istifa etmiştir. Yeni kurulan Kamil Paşa hükümeti arabulucuk yapmaları için büyük devletlerle görüşmüştür. İTC ise yaşanan mağlubiyetlerden ve toprak kayıplarından oldukça rahatsız olmuştur.³⁴⁷ Bulgar orduları Çatalca'ya kadar ilerlemiştir. Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasındaki Londra'daki görüşmeler Edirne ve Adalar meseleleri yüzünden yarıda kalmıştır. 17 Ocak 1913'te ise Düvel-i Muazzama, Bâb-ı Âli'ye verdiği notada, Adalar'ın kendilerine, Edirne'nin ise Bulgaristan'a verilmesini istemiştir. Hükümet ise bu notaya cevabın ne suretle verileceğini görüşmek için Bâb-ı Âli'de toplanmıştır. Edirne'nin Bulgarlara bırakıldığı dedikoduları da iyiden iyiye yayılmış, zaten rahatsız olan İTC, Kamil Paşa hükümetine bir darbe planlamıştır. Enver Bey, yanına Yakup Cemil, İzmitli Mümtaz, Mustafa Necib ve Ömer Naci gibi fedaileri alıp İTC'nin Nuruosmaniye'deki Merkez-i Umûmîsi'nden yola çıkmıştır.³⁴⁸ O sıralarda İstanbul'da ikamet eden Atıf Bey, Bâb-ı Âli baskınına katılmamıştır. Bunun sebebi ise Atıf Bey'in yakalandığı romatizma hastalığıdır. Kendi ifadesiyle “evden dışarı nadir çıktığımı” ifade eden Atıf Bey, konu hakkında da malumatının olmadığını söylemiştir.³⁴⁹

30 Ocak 1913 tarihinde kabine toplantısı basılmış, çıkan çatışma neticesinde İttihatçılardan Mustafa Necip Bey öldürülmüştür. Yakup Cemil Bey ise Harbiye Nazırı Nazım

³⁴⁵ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun Son Nefesi Osmanlı'nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet**, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 102.

³⁴⁶ Teoman Alparslan, **Kapitülasyonların Sebep Olduğu Balkan Bozgunu**, Kamer Yayınları, İstanbul, 2013, s. 210-230.

³⁴⁷ Cevdet Küçük, “Balkan Savaşları”, **DİA**, c. 5, İstanbul, 1992, s. 23-24.

³⁴⁸ Cevdet Küçük, “Bâbîali Baskını”, **DİA**, c. 4, İstanbul, 1991, s. 389-390.

³⁴⁹ **Takvim-i Vekayi**, Numara: 3554, 14 Mayıs 1335.

Paşa'yı öldürmüştür. Kamil Paşa'ya istifa mektubunu imzalatan Enver Bey, mektubu Sultan Mehmed Reşat'a götürmüş ve Sadrazam olarak Mahmut Şevket Paşa'nın atanmasını istemiştir.³⁵⁰ Padişahın bu öneriyi kabul etmesi üzerine Mahmut Şevket Paşa sadrazam olmuş ve hükümetinde üç İttihatçı bakanın bulunmasını onaylamıştır. İTC, bu sayede nüfuzunu genişletmiştir. Mahmut Şevket Paşa hükümeti de kötü gidişata dur diyememiştir. Edirne kaybedilmiştir. Osmanlı Devleti Midye-Enez sınır hattına razı olmak zorunda kalmıştır. Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikastle öldürülmesinin ardından Said Halim Paşa hükümeti kurulmuştur. Böylece İTC, iktidarı tamamen eline geçirmiştir.³⁵¹

Bulgaristan, I. Balkan Savaşı'nın sonunda en kazançlı devlet gibi gözükse de sonraki süreçte Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ, Bulgaristan'a saldırmışlardır. İTC, çıkan II. Balkan Savaşı'nı fırsat bilip, Edirne'yi Bulgarlardan geri almaya karar vermiştir.³⁵² Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri arasında, Osmanlı aleyhine ağır şartlar içeren Londra Antlaşması imzalanca da Enver, Talat ve Cemal beyler, bu antlaşmanın çiğnenerek Edirne'nin derhal geri alınması taraftarıydılar. Ahmet İzzet Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu ve Teşkilat-ı Mahsusa subayları, Bulgarlardan Edirne'yi geri almışlardır.³⁵³ Subaylar, Osmanlı Devleti'nden bağımsız olarak Batı Trakya'yı ve Müslümanların çoğunlukta olduğu yerleri kurtarmak için operasyon yapmışlardır. Bulgarlarla mücadele için teşkil edilen ve başında Süleyman Askerî Bey'in bulunduğu çetelerde Atıf Bey, Çerkes Ethem, Çerkes Reşit, Çerkes Tefvik, Kuşçubaşı Eşref, Kuşçubaşı Sami, Hüsrev Sami, Sapançalı Hakkı, Topçu İhsan (Eryavuz), Çerkes Sadık, Filibeli Halim Cavit, Yüzbaşı Ali Rıza, Mülazım-ı Evvel Lütfi, Beykozlu Reşat, Mülazım-ı Evvel Hasan, Piyade Zabiti Tahsin, Mülazım-ı Evvel Refik, Selanikli İbrahim Bey, gibi isimler vardır.³⁵⁴ Teşkilat-ı Mahsusa hakkında ayrıntılı malumat sonraki bölümlerde verilecektir.

³⁵⁰ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 389-390.

³⁵¹ Nergişhan Tekin, **Gizemli Örgütler, Teşkilât-ı Mahsusa, İttihat ve Terakki**, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 150-151.

³⁵² Celal Bayar, **Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş**, Cilt 4, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s. 139.

³⁵³ Nergişhan Tekin, **a.g.e.**, s. 152-153.

³⁵⁴ Galip Vardar, **İttihad ve Terakki İçinde Dönenler**, Yayına Hazırlayan Samih Nafiz Tansu, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2003, s. 148.

4.4. ATIF BEY'İN ENVER PAŞA'NIN HARBİYE NAZIRI OLMASINDAKİ ROLÜ

İTC'nin siyasi ve askeri kanadı arasında zamanla görüş ayrılıkları meydana gelmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde en önemli gelişmelerden bir tanesi de Mahmut Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913'te bir suikast neticesinde öldürülmesi olmuştur. Mahmut Şevket Paşa'nın yerine sadrazamlık makamına Said Halim Paşa getirilmiş ve 17 Haziran 1913'te yeni hükümet kurulmuştur.³⁵⁵

Yeni kabine için isimler belirlenirken Şûra-ı Devlet için düşünülen ilk isim Hacı Adil Bey, Dâhiliye Nezareti için düşünülen ilk isim ise Talat Bey olmuştur. Bazı İTC mensupları, bu iki isimle aynı kabinde bulunmak istememişlerdir. Kabinde kesin olarak düşünülen isimlerden bir tanesi Şeyhülislam Hayri Efendi'dir. Hayri Efendi, Hacı Adil Bey ile aynı kabinde olmak istemediği için Sadrazam'ın kendisine yaptığı "kabinde ol" teklifini reddetmiş, sonrasında Şûra'ya, Adil Bey'in yerine Arif Hikmet Paşa'nın uygun görülmesiyle birlikte teklifi kabul etmiştir.

Talat Bey'in Dâhiliye Nazırlığı da muallaktır. Atif Bey, 16 Haziran 1913'te arkadaşı Yakup Cemil Bey ile birlikte sadrazama giderek Talat Bey'in mutlaka Dâhiliye Nazırı olması gerektiğini, ondan başka birinin bu görevi layıkıyla yerine getiremeyeceğini ifade etmiştir. Talat Bey de kendisini istemeyen cemiyet mensuplarının varlığını bildiği için böyle bir durumda bu makama getirilmek istemediğini söylemiştir.³⁵⁶

Sonrasında beklenmedik bir durum ortaya çıkmıştır. Atif Bey ve arkadaşları bu sefer de Talat Bey'e karşı cephe alıp, Cemal Bey'i destekleyeceklerdir. İTC'nin fedaileri, kendi isteklerinin gerçekleşmesi için siyasi kanada ciddi baskılar yapmışlardır. Fedailer, kendi aralarında bir toplantı yapmışlar, toplantıya Atif, Süleyman Askerî, İzmitli Mümtaz, Sapançalı Hakkı, Hüsrev Sami, Topçu İhsan, Abdülkadir ve Yakup Cemil beyler katılmıştır. Toplantıda konuşulan ana konulardan biri Talat Bey'in dâhiliye nazırlığı meselesi olmuştur. Yakup Cemil'e göre, Talat Bey, İttihatçıların fedai bölüğünden pek hoşlanmayıp, kendisiyle iyi geçinenleri kabineye almaktadır.³⁵⁷

Düzenlenen toplantı sonucunda Talat Bey'i kabineye sokmama kararı alan kâtib-i mesuller ve fedailer, bu kararı Sadrazam Said Halim Paşa'ya bildirmek istemişlerdir. Atif

³⁵⁵ M. Hanefi Bostan, "Sadrazam Said Halim Paşa", *Türkiye Yazarlar Birliği Akademi Dergisi*, yl.1, sy. 3, Ankara, 2011, s. 12.

³⁵⁶ Ali Suat Ürgüplü, *a.g.e.*, s. 321-326.

³⁵⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, TTK, c. IX, Ankara, 2011, s. 210.

Bey, sadrazamın huzuruna, arkadaşları Yakup Cemil, İzmitli Mümtaz ve Sapançalı Hakkı beyler ile birlikte çıkmıştır. Kararı Said Halim Paşa'ya bildirdikten sonra istedikleri cevabı alamasalar da sadrazam, onları iyi ağırlamış ve nezaketle dinlemiştir. Ayrıca Talat Bey'den hoşlanmama konusunda onlarla aynı çizgide durmuştur. Atıf Bey ve arkadaşları, Dâhiliye Nezareti için Cemal Bey'i aday göstermişlerdir. Talat Bey bu durumdan haberdar olmuş, kabineye kendisinin girmek istemediğini fakat Said Halim Paşa'nın ısrar ettiğini söyleyerek Atıf Bey ve arkadaşlarını şaşırtmıştır. Atıf Bey, Yakup Cemil ve birkaç arkadaşı Dâhiliye Nazırlığı için istedikleri Cemal Bey'in huzuruna gitmiş fakat Cemal Bey, onları işlerinin yoğunluğu sebebiyle nazikçe reddetmiştir. Onlara nazırlık için Fethi ve Talat beyleri işaret etmiş, nihayetinde bu isteğe riayet edilmiş ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey olmuştur. Enver Bey, kendisine sadık durumda bulunan Fedâi Zâbitan'dan bazı kişilerle sık sık toplantı yapmak suretiyle nüfuzunu arttırmaya çalışmıştır. Bu isimlerin başında da Atıf Bey gelmektedir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Enver Bey, harbiye nâzırı olmak için harekete geçmiştir. Fedailer de onu bu makama gelmesi için desteklemişlerdir. Enver Bey, tertip edilen bir toplantıda onlara, fırkanın eylemlerinde Fedâi Zâbitan'ın her zaman ön plana çıktığını, nüfuzlarını Talat Bey'in üzerinde kullanmaları gerektiğini söylemiştir. Eğer harbiye nazırlığı konusunda Talat Bey ikna edilemezse farklı şekillerde mücadele edeceklerini dile getirmiştir. Fedailer, Talat Bey'i bu defa Enver Bey'in Harbiye Nazırı yapılması için ziyaret etmişlerdir. Atıf Bey, beraberindeki Yakup Cemil, Sapançalı Hakkı, İzmitli Mümtaz, Topçu İhsan ve Süleyman Askerî beyler ile Talat Bey'in makamına gitmiştir. Talat Bey, onları kabul etmiş ve taraflar arasında fikir alışverişleri başlamıştır. Atıf Bey, toplantıda Talat Bey'e, Harbiye Nazırı olarak Enver Bey'i görmek istediklerini söylemiştir. Talat Bey ise; Ahmet İzzet Paşa'nın görevini gayet iyi yerine getirdiğini, Enver Bey'in Harbiye Nazırı olması için henüz erken olduğunu ifade etmiştir. İTC'nin meşhur fedaisi Yakup Cemil Bey, Talat Bey'in teklifi geri çevirmesi üzerine üslubunu sertleştirmiş ve Enver Bey'in Harbiye Nâzırı olması gerektiğini söyleyerek, canlarını ve ailelerini düşünmeden kurşun atıp kurşun yediklerini, fedailer olmasa İTC'nin siyasi kanadının önemli makamlara gelemeyeceğini ifade etmiştir.³⁵⁸

TM'nin ilk Başkanı Süleyman Askerî Bey ise ilginç bir adım atmıştır. Hem Cemal Bey'e hem de Enver Bey'e giderek, harbiye nazırlığının onların hakkı olduğunu söylemiştir. Şevket Süreyya Aydemir, "Bellerine tabanca takıp, gece gündüz basacak yer, öldürecek adam

³⁵⁸ İlyas Kara, **Teşkilat'ın Silahşoru Yakup Cemil**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005, s. 117; Enver Bey, toplantıda fedailere şu konuşmayı yapmıştır: "Sizler, fırkanın her eyleminde ortaya çıkmış insanlarsınız. Mümkünse Talat Bey'i görün, görüşlerinizi söyleyin. Onu ikna edebilirsiniz önümüz açıılır. Yok, ikna edemezseniz, Talat Bey kararında direnirse o zaman ciddi şekilde mücadeleye mecbur kalacağız!"

arayan işsizler” olarak tanımladığı fedailerini samimiyetsizlikle suçlamıştır. Aydemir’e göre hem Cemal Bey’in hem de Enver Bey’in nazırlıklar almasının istenmesi fedailerinin de yönetime nüfuz etme arzularından ötürüdür. Aydemir, bu fedailerin ayrıca kendileri maddi yönden de bir kazanç sağlamak istemektedirler. Talat Bey’in kabinede tek isim olarak devam etmesi halinde bu arzuları suya düşecek olan Atıf Bey ve fedai arkadaşları çareyi ancak kendilerini daha yakın buldukları Enver ve Cemal beylerin Nazırlık elde etmesinde görmüş, amaçlarını gerçekleştirebilmek için de her ikisini birden tahrik etmek yolunu seçmişlerdir. Aydemir bu kişileri “Beş on yersiz, vazifesiz, unvansız, istikbalsiz silahşorlar” olarak nitelemiştir.³⁵⁹

Atıf Bey ve arkadaşları; Süleyman Askerî, Mümtaz, Sapançalı Hakkı, Hüsrev Sami, Topçu İhsan, Abdülkadir, Yakup Cemil beyler sık sık toplantılar yapmışlardır. Talat Bey’in Dâhiliye Nâzırı olmasının önüne geçemeyen bu grup, o sırada apandisiti patlayan ve ameliyat geçiren Enver Bey’i Beşiktaş’taki evinde sık sık ziyaret ederek onunla istişarede bulunmuştur. Enver Bey, emrindeki fedailerle yaptığı toplantılar sonucunda onların da desteğiyle Harbiye Nâzırı olmaya karar vermiştir. Yataktan kalktığında bu isteğini Said Halim Paşa’ya ileten Enver Bey, isteğinin büyüklüğüyle bir kargaşaya da imza atmıştır. Neticede Enver Bey üç derece terfi ettirilmiş ve paşalık rütbesine eriştirilerek Harbiye Nazırı olmuştur.³⁶⁰

Enver Bey’in Harbiye Nazırı olması normal şartlarda mümkün değildir. Öyle ki Enver Bey, Ahmet İzzet Paşa’nın istifa etmesiyle bu göreve getirilebilmiştir. Ahmet İzzet Paşa’nın istifasında Enver Bey’in emrindeki fedailerin rolü olmuştur. Miralay olan bir kişinin Harbiye Nazırı olması mümkün değildir. Bu göreve gelecek kişinin en azından Mirliya olması gerekmektedir. Enver Bey, Trablusgarp’ta göstermiş olduğu başarılar gerekçe gösterilerek Mirliya olmuş ve makamına kavuşmuştur.³⁶¹

Enver Bey’in Harbiye Nâzırı olması Atıf Bey ve fedai arkadaşları tarafından yeterli görülmemiştir. Talat Paşa’nın nüfuzunun çok geniş olmasından dolayı rahatsız olan bu ekip, bir önlem alma amacını taşımıştır. Bu doğrultuda Atıf, Yakup Cemil, Sapançalı Hakkı, İzmitli Mümtaz, Ali (Çetinkaya), Binbaşı Süleyman Askerî, Topçu İhsan, Hüsrev Sami, Çerkez Ethem’in kardeşi Reşit ve Eşref (Kuşçubaşı) beyler, Beşiktaş’ta bir toplantı daha yapmışlardır. Bu toplantıda farklı fikirler öne çıkmıştır. Yakup Cemil Bey’e göre Bâb-ı Âli

³⁵⁹ Şevket Süreyya Aydemir, buradaki fedailerini sayarken, Atıf, Yakup Cemil, Topçu İhsan, Abdülkadir, Sapançalı Hakkı, Halil (Kut), İzmitli Mümtaz, Hilmi, Ali, Hüsrev Sami, Salim, Süleyman Askerî, Ömer Naci, Kuşçubaşı Eşref beyler ve Eşref Bey’in kardeşinin isimlerini anarak bunları “çıkarıcı” olarak nitelemiştir. Ayrıca Süleyman Askerî Bey’in, Enver ve Cemal beylerle yaptığı görüşmelerde geçen diyaloglar için bkz.: Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s. 412-416.

³⁶⁰ Ahmed Bedevî Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 604-608.

³⁶¹ İlyas Kara, **a.g.e.**, s. 120.

baskınına benzer bir hareketle Genel Merkez düşürülebilecektir. Fakat İzmitli Mümtaz bir uyarıda bulunmuştur. Genel Merkez’de yakın arkadaşları Ohrili Eyüp Sabri Bey’in de (Akgöl) de bulunduğunu ifade eden Mümtaz Bey, bu baskından onu hariç tutmanın gerekliliğini belirtmiştir. İhsan Bey de böyle bir baskın yapılarak çatışmaya girilmesinden yana olmadığını ifade etmiş, Genel Merkez’in ancak istişare yoluyla istifaya zorlanabileceği ihtimaline parmak basmıştır. Fedailer, harekete geçmeden planları Talat Bey tarafından öğrenilmiş ve plan başarısız olmuştur.³⁶²

Atıf Bey’in de içerisinde bulunduğu Fedâi Zâbitan mensupları Meşrutiyet’e giden yolda büyük zorluklar çekmiş, cemiyetten gelen emirleri sorgulamadan, canlarını hiçe sayarak sadık birer cemiyet mensubu olarak göreve koşmuşlardır. İTC’nin geldiği noktayı fedailere borçlu olduğu aşikârdır. Fakat zamanla cemiyet içerisinde de kırılmalar yaşanmıştır. Fedailer artık cemiyet büyükleriyle ters düşmeye başlamıştır. Bu durum cemiyet tarafından endişeyle karşılanmıştır. Talat Paşa’nın maiyeti de Enver Paşa’ya muhalefet etmeye başlamıştır.³⁶³

Enver Paşa’ya zamanla bazı fedailer sırt çevirse de fedailerden Atıf, Sapançalı Hakkı, İzmitli Mümtaz ve Hüsrev Sami beyler Enver Paşa ile birlikte hareket etmeye devam etmişlerdir. İTC’nin meşhur fedaisi Yakup Cemil I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin kötü gidişatını bahane ederek Enver Paşa’ya bir darbe planlamıştır. Enver Paşa, Yakup Cemil Bey’i ağırlayıp devletin ona ihtiyacı bulunduğunu söylese de Yakup Cemil’in kararı değişmemiştir. Yakup Cemil, 1916 yılının Eylül ayında Talat Bey’in emriyle kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Bu infazda Enver Paşa’nın rolü olmamıştır, hatta Enver Paşa, Yakup Cemil’in öldürülmesinden üzüntü duymuştur.³⁶⁴ Yakup Cemil Bey’in öldürülmesinden dört sene sonra *Alemdar* ‘da çıkan haberde Yakup Cemil’in kardeşleri Kemalettin ve Seyit Mehmed beylerin, ağabeylerinin öldürülmesini gündeme getirdikleri görülmektedir. Onlara göre o sıralarda Kızıltoprak’da ikamet eden Atıf Bey, eski Sadrazam Talat, eski Harbiye Nâzırı Enver paşalar, eski Maarif Nâzırı Dr. Nazım, Cerrahpaşa’da ikamet eden Filibeli Hilmi, Dr. Bahattin Şakir Bey, İTC Merkez-i Umumisi azalarından eski İaşe Nazırı Kara Kemal, Kanlıca’da ikamet eden Dr. Rüşuhi, veznedarlar Nihat ve Trabzonlu Rıza, murahhas Küçük Talat ve Ziya Gökalp beyler, Yakup Cemil’i kandırarak tutuklamışlardır. Sonrasında ise Yakup Cemil’in gayri kanuni olarak yargılanıp idam edildiğini iddia etmişlerdir.

³⁶² İlyas Kara, a.g.e, sayfa: 120-122.

³⁶³ Mustafa Ragıp Esatlı, **İttihat ve Terakki’nin Son Günleri Suikastlar ve Entrikalar**, Bengi Yayınları, Haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul, 2007, s. 49-50.

³⁶⁴ Mustafa Ragıp Esatlı, a.g.e., s. 612-614.

Kemalettin ve Seyit Mehmed kardeşler, Atıf Bey ve sözü edilen diğer kişilerin mahkemece yargılanmalarını talep etmişlerdir.³⁶⁵

Yakup Cemil olayından sonra diğer fedailer, her ihtimale karşı İstanbul'dan uzaklaştırılmış, Divan-ı Harb-i Örfi yargılamalarından önce hakkında tutuklama kararı çıkartılan cemiyetin önde gelenleri Enver, Talat ve Cemal paşalar yurt dışına çıkmadan evvel saklanmak için güvenli yerler ararken, Enver Paşa o sıralar İzmit'te ikamet eden eski yaverlerinden Mümtaz ve Konya'ya sürgün edilen Sapançalı Hakkı beylere durumu anlatan bir telgraf çekerek onları İstanbul'a çağırmıştır. İstanbul'a gelen Hakkı Bey, Enver Paşa'ya Üsküdar'dan bir ev kiralamış ve arasının bozuk olduğu Talat Paşa'nın bile bu evde kalabileceğini söylemiştir.³⁶⁶

³⁶⁵ **Alemdar**, 23 Şubat 1335 (23 Şubat 1919), s. 1.

³⁶⁶ Mustafa Ragıp Esatlı, **a.g.e.**, s. 612-614.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TEŞKİLAT-I MAHSUSA, DİVAN-I HARB-İ ÖRFİ YARGILAMASI VE MALTA SÜRGÜNÜ

5.1. TEŞKİLAT-I MAHSUSA

1903-1907 yılları arasında teşkil edilen ve gayri resmi bir şekilde “Teşkilat-ı Mahsusa” olarak adlandırılan kuruluş, Enver Paşa tarafından teşkil edilmiştir. Atıf Bey, Enver Paşa’nın emriyle teşkilatın başına getirilen Süleyman Askerî Bey’in yardımcılığını yapmaya başlamıştır. Atıf Bey’in başkan yardımcısı olmasını Süleyman Askerî Bey istemiştir. Tarık Zafer Tunaya, TM’nin ilk beş üyesini sayarken, Atıf Bey’in, Süleyman Askerî Bey’den sonra gelen ikinci üye olduğunu ifade etmiştir. Atıf Bey’den sonra sırasıyla Azmi, Nazım ve Bahattin Şakir beyler gelmektedir.³⁶⁷ Yakup Cemil Bey’in ifadelerinden de Süleyman Askerî Bey’in teşkilatın başına getirildiği, yardımcısının ise Atıf Bey olduğu anlaşılmaktadır.³⁶⁸

Bu teşkilat resmi olarak ise 1913 senesinde kurulmuştur. Sadrazam Talat Paşa da TM’yi devlet dairesi olarak zikretmiştir. Teşkilatın diğer adı ise “Şube-i Mahsusa”dır.³⁶⁹ Teşkilat-ı Mahsusa’nın isim babası Rasim Bey’dir. Sultan V. Mehmed Reşad da bu teşkilatın kurulduğundan haberdar olmuştur. TM’nin kuruluşuna dair irade-i seniyye olmasa da sultan, teşkilatın kuruluşunu onaylamıştır.³⁷⁰

TM’nin tarihte bilinen başkanları şunlardır:

- 1- Süleyman Askerî Bey (Teşkilatın kurulduğu günden 14 Nisan 1915’e kadar)
- 2- Ali Başhampa (24 Mayıs 1915 – 31 Ekim 1918)
- 3- Hüsamettin Ertürk (31 Ekim 1918 – 5 Aralık 1918)³⁷¹

Bazı kaynaklara göre ise Süleyman Askerî Bey’den görevi devralan kişi Halil Paşa’dır (Kut). Halil Paşa’dan sonra başkanlık görevine Cevad Paşa getirilmiştir.³⁷²

³⁶⁷ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 277; Nergishan Tekin, **a.g.e.**, s. 203-205; Bu konuda farklı bir görüş ise Atıf Bey’in (Kamçıl), Teşkilât-ı Mahsusa’nın kurucuları arasında olduğudur. Ayrıca Atıf Bey’in yanı sıra Dr. Nazım, Dr. Bahattin Şakir, Süleyman Askerî ve Aziz Bey de kurucular arasında yer alır. Aynı sayfada verilen dipnotta Celal Bayar’a atıfla Kuşçubaşı Eşref ve Çerkez Reşit’in de bu örgütün kurucularından olduğu bilgisi verilmiştir. Emel Akal, **Millî Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm**, TÜSTAV Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 39.

³⁶⁸ İlyas Yalçın, **a.g.e.**, s. 182.

³⁶⁹ Hikmet Çiçek, **a.g.e.**, s. 119.

³⁷⁰ Ergun Hiçyılmaz, **Belgelerle Teşkilât-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri**, Ünsal Yayınları, İstanbul, 1979. s. 28.

³⁷¹ Polat Safi, **The Ottoman Special Organization – Teşkilat-ı Mahsusa: A Historical Assesment With Particular Reference To Its Operations Against British Occupied Egypt (1913-1916)**, Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ankara, 2006, s. 127-128.

Teşkilatın çekirdek yapısını Atıf Bey, Dr. Bahattin Şakir Bey, Dr. Nâzım Bey, Emniyet Müdür Muavini Azmi Bey ve Süleyman Askerî Bey oluşturmuştur.³⁷³

1- Teşkilat-ı Mahsusa'nın birimleri şu şekildedir:

Umur-1 Şarkiye Dairesi Tercüme ve Telif Şubesi: Müdür, Urduca, Afgan, Beluc, Hind Lisanları Masası, Arapça Lisanı Masası, Türkçe, Arapça Masası.

İngilizce, Fransızca Lisanları Masası: Türkçe, Fransızca Lisanları Masası, Almanca Lisanı Masası, Türkçe, Fransızca, İngilizce Lisanları Masası, Rusça, Farsça, İtalyanca Lisanları Masası. Bu büronun takip ettiği işler şunlardır: Cezayir, Mağrib-i Aksa, Tunus, Trablusgarp, Mısır, İran, Belücistan, Hindistan, Afganistan, Buhara, Hive, Cenub-i Kafkasya, Şimali Kafkasya, Kırım, Siyonizm dosyaları.

Hindistan, Mısır, Afgan, Arabistan Şubesi: Müdür, Afgan, Hindistan Masası, Mısır Masası.

Şark Şubesi: Müdür, Fahri Müdür, Irak, Kafkas, Kırım, Türkistan, Şimal Türkleri, Neşriyat ve Matbuat, Afrikay-ı Şarkıyye, Afrikay-ı Garbiye, Sevkiyat, Kurye, Umur u Tazimiyye, Muamelat-ı Zatiye masaları. Evrak ve Dosya, Rumeli, Muhasebe şubeleri. Daire Muhasebedarı. Odacı, Kapıcı, Posta Erleri, Emir Erleri, Sevkiyat Erleri.³⁷⁴

TM, teşkili ve faaliyetleri bakımından anlaşılması zor ya da yanlış anlaşılan kuruluşlardan biridir. Tabi ki doğru anlaşılması için köklerine inilmesi elzendir. TM'nin kökeni İttihat ve Terakki'ye ait bir şube olan Fedâi Zâbitan'a kadar uzanmaktadır. Aralarında resmi bir bağ bulunmamasına rağmen, İTC'yi model olarak gördüğü ve teşkilatlanmasının da aynı şekilde yapıldığı söylenebilir.

Teşkilatın ilk başkanı Süleyman Askerî Bey, TM kurulmadan evvel Batı Trakya ve Balkanlarda mücadele etmesi için öncü bir teşkilat kurmuştur. O ve beraberindeki silah arkadaşları, görevleri nihayete erince TM'nin üst kademelerine getirilmişlerdir. Atıf Bey de bu konu hakkında: "Seferberlik ilan olunca Teşkilât-ı Mahsûsa'nın esâsını tesis ettiler." ifadesini kullanarak bu bilgiyi doğrulamıştır.³⁷⁵

TM, kurulduğu sırada Enver Paşa, Harbiye Nâzırı değildir. Bu yönden bakılırsa bu teşkilatın özel bir teşebbüs olduğu da söylenebilir. Çoğu zaman çete savaşları, propaganda,

³⁷² Osman Selim Kocahanoğlu, **İttihat ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması**, Temel Yayınları, İstanbul 1998, s. 576-583.

³⁷³ Ahmet Eyicil, **a.g.e.**, s. 159.

³⁷⁴ Mustafa Balcıoğlu, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s. 4-8; Teşkilatın birimlerinde çalışan kişilerin isimleri için bkz: a.e., s. 4-8.

³⁷⁵ Mehmet Bilgin, **Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s. 111.

casusluk gibi faaliyetler yürüten bu teşkilat, Harbiye Nezâreti'ne bağlıdır.³⁷⁶ İstanbul Muhafızı olduğu dönemde bir süre Teşkilat-ı Mahsusa başkanlığı da yapan Cevat Bey, Divan-ı Harb-i Örfî'de yargılanması esnasındaki ifadesinde kendisi İstanbul Muhafızı olunca Harbiye Nezâreti'ne bağlı bir Teşkilat-ı Mahsusa olduğunu öğrendiğini, vekâleten bu kuruluşa da başkanlık yaptığını, kendisinin görevi Halil (Kut) Bey'den devraldığını ve teşkilat yönetiminde Doktor Nazım Bey, Atıf Bey ve Aziz Bey'in bulunduğunu belirtmiştir. Kendi döneminde teşkilatın Kafkasya'da çeteler oluşturmakla uğraştığını ve kendisinin sadece bu uygulamalara nezaret ettiğini iddia etmiştir. Cevat Bey ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa çetelerinin ordu kumandanlıklarına bağlı olduklarını, bunların işlerinin ordu tarafından karşılandığını ve çetelerin başında bulunan subayların kadrolarının orduda bulunduğunu söylemiştir.³⁷⁷

TM'nin başkanlarından Hüsâmettin Ertürk, Enver Paşa'nın Panislamizm ve Pantürkizm'den fikrî olarak etkilendiğini söylemiştir. TM'nin köklerinin Fedâi Zâbitan'a uzandığını ifade eden Ertürk, bu teşkilatı İspanya iç savaşındaki 5. Kola ve II. Cihan Harbi'ndeki gerillalara benzetmiştir. Ona göre diğer devletlerin askerî erkânı, TM'den ilham almışlardır.³⁷⁸ Bu görüşü destekleyen bir başka ifade de Atıf Bey'e aittir. Atıf Bey, Divan-ı Harb-i Örfî'deki sorgulanmasında mahkeme reisi tarafından kendisine Müslüman ülkelerdeki TM gönüllülerini kastederek sorulan "...müfrezeler ilan-ı harpten evvel orada bulunan akvam-ı İslamiye ile birleşmek üzere bazı tertibat ahzetmişler..." beyanına "İçeriye bazı adamlar saldırarak şayet harp olursa istifade edilmek üzere böyle kanallar filanlar tesis ediyorlardı." Şeklinde mukabele etmiştir.³⁷⁹

Ahmet Bedevi Kuran'a göre ise TM'nin amacı bütün islam dünyasını tek bir çatı altında toplamak ve Türkleri siyasi olarak birleştirmektir. Kuran da Enver Paşa'nın amacının Pantürkizm ve Panislamizmi vücuda getirmek olduğunun altını çizmiştir. Enver Paşa'nın Harbiye Nâzırı olduğu göz önünde bulundurulduğunda akıllara gelen ilk soru neden hedeflerini gerçekleştirmek için ayrıca bir teşkilat kurduğudur. Burada Enver Paşa'nın kabinedeki diğer isimlerle ters düşmesi ve sık sık sürtüşmeler yaşaması akıllara getirilmelidir. Diğer bir ihtimal ise; TM'nin, İTC'nin yetenekli fedailerinden kurulmuş olmasıdır. Bu fedailer yıllarca Balkanlarda çetelere karşı çarpışmış ve Meşrutiyet'in yeniden ilanında önemli işler başarmışlardır. Ayrıca Trablusgarp Harbi'nde de yine bu subaylar etkili rol

³⁷⁶ Philip Hendrick Stoddart, **a.g.e.**, s. 66.

³⁷⁷ Osman Selim Kocahanoğlu, **a.g.e.**, s. 576-583.

³⁷⁸ Hüsâmettin Ertürk'ün Enver Paşa ve Teşkilat-ı Mahsusa hakkındaki görüşleri için bkz.: Nergişhan Tekin, **a.g.e.**, s. 173-174.

³⁷⁹ Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 280.

oynamışlardır. Bunun farkında olan Enver Paşa, muhtemelen TM'yi kendisine sadık olan bu fedailerden kurmak istemiştir.³⁸⁰

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş amacı ve mahiyeti teşkilat ile alakalı bir belgede açıklanmıştır. Belgeye göre Osmanlı İmparatorluğu'nun, Viyana'ya kadar dayanmasından sonra Avrupa devletlerinin İstanbul kapılarına kadar gelip, Hint Denizi'ne ve Kafkas Dağları'na kadar Afganî ve İranîlerin yurtlarını ele geçirmişlerdir. I. Cihan Harbi'nde hiçbir Avrupa devletinin Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak kurmadığı belirtilerek bunların Osmanlı topraklarının taksimini istedikleri belirtilmiştir. Avrupalı Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun idari, siyasi, iktisadi işlerinde anlaştıkları ifade edilerek bu emelleri akamete uğratacak bir teşekkülün şart olduğu ifade edilmiştir. Belgede, teşkilatın amacının Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Bingazi, Afrika merkezi, Mısır, Habeşistan, Sudan, Zengibar, Somali, Malay Adaları, Açe Adaları, Belucistan, Afganistan, Çin ve Türkistan-ı Rus, Hive, Rusya ve şimali, Şimal Kafkas ve Azerbaycan, Cenub-i Kafkas, Moğolistan, Kırım, Arnavutluk, Trakya ve Makedonya gibi bölgelerde İslam'ın parçalanmış ruhunu yeniden canlandırmak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki ehemmiyetini yeniden artırmak, Avrupa devletlerinin I. Cihan Harbi'nden önceki planlarını akamete uğratmak olduğu yazılıdır.³⁸¹

Tarihler 2 Ağustos 1914'ü gösterdiğinde Osmanlı İmparatorluğu yeni bir savaşın eşiğine gelmiştir. Bir süre İttifak ve İtilaf devletleri arasında tarafsızlığını koruyan Osmanlı Devleti, artık yalnızlıktan kurtulmak istemiş ve savaşın kendisine de sıçrayacağını farkına varmıştır. 1911'deki Trablusgarp ve 1912-13'teki Balkan harplerinde kazanılan acı tecrübeleri yeniden yaşamak istemeyen Osmanlı'da, devlet erkânının da bilgisi dâhilinde gayrinizami bir birlik kurulmuştur. Bu birliğe katılan askerler gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Tabii ki bu birliklerin sevk ve idaresi için ayrıca görevlendirme yapılması gerekmiştir. Bu konuda da Teşkilat-ı Mahsusa'nın Merkez-i Umûmîsi devreye girmiş, Atıf, Süleyman Askerî, Doktor Nazım ve Aziz beyler, Merkez-i Umûmî'de sevk ve idareyi yürütmüşlerdir.³⁸²

³⁸⁰ Ahmed Bedevî Kuran, **a.g.e.**, s. 608; "Harbiye Nazırı Enver Paşa 'Teşkilât-ı Mahsusa' namıyla bir grup vücuda getirmişti. Bunda, takip edilen gaye, bütün İslâmları bir bayrak altında toplamak, aynı zamanda Türkleri; yeni bir siyasi birliğe ulaştırmak ve bu suretle, Ziya Gökalp'ın öteden beri İttihad ve Terakki rüesasına aşılacağı ideal ile Panislâmizm'i ve Pantürkizm'i kuvveden fiile çıkarmaktı."

³⁸¹ Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1-4.

³⁸² Ahmet Tetik, **Teşkilât-ı Mahsûsa Umûr-ı Şarkıyye Dairesi, 1914-1916**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, c. I İstanbul, 2018, s. 15-16; Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından kurulan Teşkilât-ı Mahsûsa, Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın da bilgisi dâhilinde kurulmuştur. Her ne kadar teşkilatın Merkez-i Umumisi'nde dört kişi bulunsa da Başkanlığını Süleyman Askerî Bey yaptığı için onun omuzlarındaki yük diğerlerinden daha fazladır. Ahmet Tetik'e göre tüm yazışmalar Süleyman Askerî Bey'in elinden geçmiştir.

Atıf Bey, TM'nin önde gelen isimlerinden olduğu için teşkilatın içindeki aksaklıklardan doğan şikâyetler kendisine iletilmektedir. Bahattin Şakir Bey, Talat Bey'in çağrılarına cevap vermediği için Atıf Bey'e şikâyette bulunmuştur. I. Cihan Harbi esnasında önemli görevlerde bulunan Bahattin Şakir Bey, TM'nin Merkez-i Umûmî'sine ve Talat Bey'e telgraflar çekerek para istediğini ve cevap alamadığını belirtmiştir. Bahattin Bey'in, Atıf Bey'e çektiği telgraftaki son cümle "Üfürükle Teşkilât yürüyemez." olmuştur.³⁸³ Bahattin Şakir Bey, gönderdiği telgrafın devamında "İsteklerimizi yerine getiremeyecekseniz bu işten vazgeçin" diyerek cephanesiz, silahsız ve parasız bir şekilde düşmana karşı mukavemet etmenin imkânsız olduğunu da vurgulamıştır. Bahattin Şakir, mektubunun devamında bir arkadaşını ödünç para almak için bir yerlere göndermeye mecbur kaldığını ifade etmiş ve "Mevkiimizi tenzil eden bu müracaatlardan bizi kurtarmayı düşünmek bilmem size vazife değil midir?" diye sorarak Atıf Bey özelinde teşkilatın Merkez-i Umumisi'nin görevlerini yerine getiremediğini vurgulamıştır. Niçin Süleyman Askerî Bey ya da diğer merkez heyeti üyelerine değil de Atıf Bey'e böyle sitem dolu bir telgraf çektiğinin anlaşılabilir sebepleri olmalıdır. Birinci ihtimal; Atıf Bey ile aralarında özel bir husumetin veya çekişmenin olması, ikinci ihtimal ise; Süleyman Askerî Bey'in genelde sahada olduğu ve teşkilata başkanlık ettiği için hayli yoğun olmasıdır.³⁸⁴

Atıf Bey, İTC içinde çok mütevâzi bir kişilik olarak görülmektedir. Öyle ki Cemiyet'in yaptığı önemli bir kongrede gelişen olayları nakleden İTC'nin yayın organı Tanin Gazetesi Genel Yayın Müdürü Muhittin Birgen, Atıf Bey ve arkadaşları Filibeli Hilmi ve Yusuf Rıza beyler için: "Herkesle beraber yürüyüp gidenler" tabirini kullanmıştır. Birgen, Atıf Bey ve arkadaşlarını karakterleri son derece düzgün kişiler olarak nitelendirmiş, vatanlarını çok seven bu insanların en iyi bildikleri şeyin askerlik olduğunu, gerektiğinde vatan için canlarını vermeye hazır olduklarını söylemiştir. Birgen, ayrıca bu fedailerin ekonomik yönden varlıklı olmadıklarını ve geleceklerinin meçhul olduğunu da dile getirmiştir. Bu ifadelerin de gösterdiği gibi Atıf Bey'in cemiyet içinde yapmış olduğu faaliyetlere rağmen, kendisini çok fazla ön plana çıkarmadığı, alınan kararlara saygılı bir karaktere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Atıf Bey'in, bir görev adamı olduğu söylenebilir.³⁸⁵

³⁸³ Mehmet Bilgin, **a.g.e.**, s. 127.

³⁸⁴ Ahmet Tetik, **a.g.e.**, s. 294-295; Bahattin Şakir Bey'in türlü sıkıntılardan bahsettikten sonra ödünç para alması için yolladığı isim; Hilmi Bey'dir. Hilmi Bey'i Beyazıd Bölgesi'ne yollayan Bahattin Şakir Bey, aynı zamanda askeri manevra ve taktikler için de mezkûr şahsı görevlendirmiştir.

³⁸⁵ Mehmet Bilgin, **a.g.e.**, s. 26-27; Metinde bahsedilen kongre, İttihat ve Terakki liderlerinin yurt dışına çıkışlarından önceki son kongredir. Bu kongrede bulunan Tanin Gazetesi Genel Yayın Müdürü Muhittin Birgen, hatıratında kongrede olan biteni gözlemlerken dikkatini Yusuf Rıza, Filibeli Hilmi ve Atıf Bey çekmiştir. Bu üç kişi için "Karakteri kuvvetli fakat yumuşak başlı oldukları için getirildiklerini" ifade etmiştir.

Philip Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa* adlı eserinde Fedâi Zâbitan ve TM'de görev alan subayların isimlerini verirken Atıf Bey'i de zikretmiş fakat isminin yanına "Sonradan İsmet İnönü'nün Kurmay Başkanı olmuştur." ibaresini eklemiştir. Ayrıca birçok araştırma eserde de Atıf Bey'in İsmet Bey'in yaveri olduğuna dair de malumat vardır. Örneğin; Atilla Çeliktepe'nin *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu* adlı eserinde ve Emin Demirel'in *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler* adlı eserinde de Atıf Bey, bu şekilde zikredilmiştir. Fakat Atıf Bey, İsmet İnönü'nün kurmay başkanlığını ya da yaverliğini yapmamıştır. Atıf Bey'in bu kaynaklarda teşkilatın bir üyesi olarak yazılması doğru olsa da yaverlik yaptığı doğru bir bilgi değildir. İsmet İnönü'nün yaverliğini yapan kişi aslında Atıf Esenbel'dir.³⁸⁶

Cihan Harbi'nde Osmanlı ve Alman ordularının itilaf devletlerine karşı muvaffakiyet kazandığı bir safhada Atıf Bey, İstanbul'da bulunmaktadır. Rıza Nur, anılarında dünya savaşında cereyan eden olumlu gelişmeleri Atıf Bey'in sevinçle karşıladığından bahsetmiştir:

"Harbi takip ediyoruz. Almanlar, bizimkiler galip bir halde. Buna seviniyoruz. Sevinenler Şerafettin Mağmumi, Nurettin, Mustafa Sabri ve Atıf. Bunlarla konuşuyorum. Memnunuz. Bizim ordular Bükreş'e gidiyor. Avusturya'yı istila eden Ruslara karşı Türk orduları Rusya'ya gönderiliyorlar. Ordumuz Rusları durduruyor. Göğsümüz kabarıyor..." Rıza Nur ve Atıf beyler, İngilizler, Gazze ve Irak'ta Osmanlı ordularını mağlup edince hayal kırıklığına uğramışlardır. Şerif Hüseyin, Faysal gibi Arapların İngilizlerle işbirliği içinde olduğunu öğrenince de üzüntüleri artmıştır.³⁸⁷

Atıf Bey, Cihan Harbi esnasında TM çatısı altında faaliyetler yürütmüştür. Rauf Bey (Orbay), Çanakkale'ye geldiğinde, onu burada Mustafa Kemal karşılamış ve savaşın gidişatı hakkında istişarelerde bulunmuşlardır. Mustafa Kemal, o günlerde Çanakkale'de olan Atıf Bey ile görüşerek İTC'nin hangi hamleleri yapacağı konusunda malumat almış, fikir alışverişinde bulunmuştur.³⁸⁸

Atıf Bey'in de içinde olduğu komisyon, Cihan Harbi esnasında, Rusya'da hizmet etmek üzere bölgeyi bilen kişileri sevk etmiştir. Bu kişilerden, bölgedeki Müslüman halkı

³⁸⁶ Atıf Kamçıl ile karıştırılan ve İsmet İnönü'nün yaveri olan kişi aslında Atıf Esenbel'dir. Kendisinin İsmet İnönü'nün günlüğünün "**Defterler**" adında toplandığı eserinin de çeşitli yerlerinde ismi geçmekte olup, Atıf Bey'in Paris'e ve Lozan'a gönderildiğine dair malumatlar da vardır; İsmet İnönü, **Defterler**, Yapı Kredi Yayınları, haz: Ahmet Demirel, İstanbul, 2001; Ayrıca; Mustafa Bıyık, **Kaynakçalı Türk Dış Politikası Kronolojisi 1918-1938**, Hiperlink Yayınları, Ankara, 2011, s. 75; eserinde de Atıf Esenbel'in Lozan'a giden heyette olduğu yazılıdır; Atıf Kamçıl ve Atıf Esenbel şu eserde de birbirleriyle karıştırılmıştır; Emin Demirel, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 137.

³⁸⁷ Dr. Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, Altındağ Yayınevi, c. II, İstanbul, 1967, s. 481-482.

³⁸⁸ **Türkiye Barolar Birliği, Uluslararası Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı -2**, Çanakkale 1915, Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2010, s. 30.

örgütlemeleri istenmiştir. Ayrıca Osmanlı toprağının çeşitli bölgelerinde gönüllü askerlerden birlikler teşkil edilmiş, bu müfrezeler Cihan Harbi'nde mücadele etmek için muhtelif cephelere yollanmıştır.

Atıf Bey, TM çatısı altında ayrıca Harbiye Nezareti'nin farklı şubeleriyle ve İTC ile askerî teçhizat, kıyafet vb. ihtiyaçlarının giderilmesi için muhabere etmiştir.³⁸⁹

İTC mensubu Sami Cevad Bey, Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanırken, Teşkilat-ı Mahsusa'nın, İTC Merkez-i Umumisi tarafından yönetildiğini söylemiştir. Sami Cevad Bey'e göre teşkilat üç şubeden oluşmaktadır. Bu şubeler Trablus, Kafkasya ve Makedonya'dır. Atıf Bey, Makedonya'ya bakmaktadır.³⁹⁰

Osmanlı Devleti, Cihan Harbi'nde mağlup olduktan sonra Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa İstanbul'daki evinde Talat Paşa, Cemal Paşa, Kara Kemal Bey ve Hüsamettin Bey'in de katıldığı bir toplantı tertib etmiştir. teşkilâtın son başkanı Hüsamettin Bey'e ülkeden ayrılacaklarını söyleyip, bundan sonra teşkilatı asaleten yönetmesini istemiştir. Bu görüşmeden sonra Teşkilat-ı Mahsusa görünüş olarak kaldırılmıştır. Fakat gerçekte ise örgütün faaliyetlerinin yürütülmesine devam edilmiştir.³⁹¹

Atıf Bey, 1916 senesinde Teşkilat-ı Mahsusa'nın yanı sıra İTC'nin Meclis-i Umûmîsi'nde çalışmıştır. Atıf Bey'in yanı sıra İTC'nin Meclis-i Umumisi'nde görev yapan diğer isimler ise; Hüseyin Cahit, Cavit, Hacı Adil ve Hayri beylerdir. Atıf Bey, 1917 senesinde de İTC'nin Meclis-i Umûmîsi'nde üyedir. Bu dönemde Meclis-i Umumi'de üye sayısı on ikidir. Diğer üyeler ise; Said Halim Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Halil Bey, Şükrü Bey, Hüseyin Cahit Bey, Hacı Adil Bey, Mustafa Şeref Bey, Hayri Efendi, Musa Kazım Efendi ve Ahmet Nesimi Efendi'dir.³⁹²

Atıf Bey, 1918 yılında, başka bir azânın yerine İTC'nin Merkez-i Umumisi'nde faaliyet yürütmeye başlamıştır.³⁹³ Arsen Avagyan ve Gaidz Minassian adlı yazarlar bu konu ile ilgili şunları söylemişlerdir;

“... Yöneticiler arasındaki Mithat Şükrü, Talat ve Dr. Nâzım, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yeni döneminden gelen dokuz kişiyle – Atıf, Bahattin Şakir, Said Halim, Dr.

³⁸⁹ **Takvîm-i Vekayi**, Nr: 3543, 4 Mayıs 1335.

³⁹⁰ Selçuk Kızılkaya, **İttihat Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi**, Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013, s. 124

³⁹¹ Ergun Hiçyılmaz, **Teşkilât-ı Mahsusa'dan Mit'e**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1990, s. 29-30.

³⁹² Selçuk Kızılkaya, **a.g.t.**, s. 72-73.

³⁹³ Selçuk Kızılkaya, **a.g.t.**, s. 110.

Rüsuhi, Küçük Talat, Kara Kemal, Emrullah, Eyüp Sabri, Ziya Gökalp'le- anlaşmak zorunda olan ilk İttihatçı kuşağı, devrim kuşağını temsil eder.”³⁹⁴

³⁹⁴ Avagyan, Minassian, **Ermeniler ve İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya**, Aras Yayınevi, çev. Mutlucan Şahan, Lutmila Danisenko, İstanbul, 2005, s. 183.

5.2. DİVAN-I HARB-İ ÖRFİ'DE YARGILANMASI

Osmanlı İmparatorluğu, I. Cihan Harbi'nde mağlup olmuştur. Suriye-Filistin Cephesi'nde İngiltere'ye karşı müdafaada muvaffak olamayan Osmanlı ordusu geri çekilmiştir. Bunun neticesinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanacaktır.³⁹⁵ Sultan Vahdettin, 14 Ekim 1918 tarihinde Sadrazamlık makamına ve Harbiye Nazırlığına Ahmet İzzet Paşa'yı getirmiş, Enver, Talat ve Cemal Paşalar ise görevden alınmıştır.³⁹⁶ İTC'nin Mondros'un imzalanmasından önce yapılan son toplantısında Atıf Bey de bulunmuştur.³⁹⁷ Bu toplantıda cemiyetin yönetici erkânının yurt dışına çıkması gerektiği kararı alınmıştır. Enver, Talat ve Cemal paşaların yurt dışına çıkmamaları halinde yargılanma ihtimallerinin bulunduğu ve onur kırıcı davranışlara uğrayabilecekleri belirtilmiştir.³⁹⁸ Bunun üzerine Enver Paşa, orduya veda ederek yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır.³⁹⁹ Ardından Talat Paşa ve Cemal Paşa da baskıya dayanamayıp yurt dışına çıkmışlardır. İTC içinde, mücadeleye yurt içinde devam edilmesini savunan bazı cemiyet mensupları da İTC'nin feshedilmesi üzerine Teceddüt Fırkası'nı kurmuşlardır.⁴⁰⁰

Mondros Ateşkes Antlaşması, 30 Ekim 1918 tarihinde Limni'deki Mondros Limanı'nda bulunan Agamemnon zırhlısında imzalanmıştır.⁴⁰¹ Mondros Mütarekesi imzalandıktan bir süre sonra İTC, 1 Kasım 1918'de kendisini feshetmiştir. Daha sonra İstanbul, İtilaf devletlerine ait birliklerce işgal edilmiştir. Özellikle karakollar ve resmi binalar İngilizler tarafından tutulmuştur. Bununla yetinmeyen İngilizler, daha sonra İstanbul'daki İttihatçıları ve Meclis-i Mebusan üyelerini tutuklamaya başlamıştır.⁴⁰²

Enver, Talat ve Cemal paşalar, Dr. Nâzım, Bedri, Cemal Azmi ve Dr. Bahattin Şakir beyler hakkında tutuklama kararı çıkartılmıştır. Bu isimler, Almanya'da olduğu için Alman hükümetinden iadeleri istenmiş fakat Alman hükümeti bu talebi geri çevirmiştir.⁴⁰³

³⁹⁵ Metin Ayıışı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)**, Ankara 1997, s. 161; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, c. II, yay. haz.. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, İstanbul 1993, s. 27-28.

³⁹⁶ Cemal Kemal, "Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi** sy. 46, 2010, s. 369.

³⁹⁷ Mehmet Bilgin, **Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Sol Kanat Muharebeleri (1914-1915)**, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bölümü, İstanbul, 2015, s. 6.

³⁹⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Ağustos, 1926.

³⁹⁹ **Zaman Gazetesi**, no: 210, 5 Teşrin-i sani 1334; **Milliyet Gazetesi**, 3.8.1996. Orhan Koloğlu "Her yönüyle Enver Paşa" yazı dizisi.

⁴⁰⁰ Eric Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Bağlam Yayınevi İstanbul, 1995, s. 135.

⁴⁰¹ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, c. I, TTK, 1953, Ankara, s. 524.

⁴⁰² Mehmet Yaşar Ertaş, Hâcer Kılıçaslan, **Kütü'l Amâre Olaylar, Hatıralar, Raporlar, 1916**, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 133-134.

⁴⁰³ Hikmet Çiçek, **a.g.e.**, s. 144-146.

İngilizler, Atıf Bey'i de tutuklamak istemişlerdir. Atıf Bey'in arkadaşı Halil (Kut) Paşa, anılarında, İngilizler tarafından tutuklandıktan sonra getirildikleri Bekirağa Hapishanesi'nde geçirdiği günleri, Atıf Bey ile nasıl baskına uğrayıp, Bekirağa'ya götürüldüklerini anlatmıştır. Halil Paşa, Atıf Bey ile aynı evde kalmadan önce dört tane ev değiştirmiş ve saklanmaya çalışmıştır. Fakat onun son durağı olan bir evde Atıf Bey ile baskına uğramış ve tevkif edilmişlerdir. Halil Bey, gizlenmek için Bostancı'da bir ev kiralamış, Atıf Bey de haber yollayarak onun yanına gelmek istemiştir. Atıf Bey, eve Halil Bey'in tabiriyle "seyyar cephanelik gibi" gelmiştir. Atıf ve Halil beylerin saklandığı bina, İngiliz askerleri tarafından kuşatılmıştır. Tutuklanan Atıf ve Halil beyler, önce Kadıköy İnzibat Amirliği'nde bir koğuşa hapsedilmiş, burada bir gece kaldıktan sonra çıkarılmışlardır.⁴⁰⁴ Atıf Bey ve Halil Paşa'nın yakalanması *Tasvir-i Efkâr*'da haberleştirilmiştir. Haberde, 3 Nisan 1919 tarihinde akşam saat beş buçukta Halil Paşa, Atıf ve Cemil Oğuz beylerin, Erenköy'de saklanmış oldukları hanede iskambil oynamaktayken tevkif olundukları belirtilmiştir. Halil Paşa'nın yaveri Münir Bey'in polis memurlarına silah çekmek suretiyle muhalefet etse de tutuklanmadığı ifade edilmiştir. Haberde, mevkıfların akşam geç saate kadar Kadıköy polis merkezinde muhafaza edildiği yazılıdır. Ayrıca Halil Paşa hakkında Enver Paşa'nın amcası ve sabık VI. Ordu'nun Kumandanı olduğu malumatına yer verilmiştir. Atıf Bey için ise Kastamonu, Ankara ve Halep valiliklerinde bulunduğu yazılmıştır. Bu bilgi yanlıştır. Atıf Bey, vali Atıf Bey ile karıştırılmıştır. Haber, mevkıfların önce polis müdüriyetine ardından da muhafızlığa götürülüp, Divab-ı Harb tahkikiyesine teslim edilecekleri malumatıyla sona ermiştir.⁴⁰⁵ Sonraki durakları ise Bekirağa Bölüğü olmuştur. Buraya gitmeden önce onlara yardım etmek isteyen Türk muhafız subayı Ali Rıza Bey, Halil Kut'a; "Paşam emrindeyim. İsterseniz sizi istediğiniz yere kaçırmaya hazırım." demiş, fakat bu yardım teklifi Halil Kut Bey tarafından reddedilmiştir.⁴⁰⁶ Mustafa Kemal Paşa, Halil Bey'in Bekirağa Bölüğü'nden kaçırılmasını ve daha sonra Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'de rol oynamasını istemiştir. Bunun için Yahya Kaptan'ı görevlendirmiştir. Yahya Kaptan, Milli Mücadele grubu ile işbirliği yaparak ve hapishanedeki gardiyanlarla anlaşarak Halil Bey'i Bekirağa'dan kaçırmıştır.⁴⁰⁷ 8/9 Ağustos 1919 gecesi Bekirağa'dan

⁴⁰⁴ Mehmet Akif Bal, **Milli Mücadele Döneminde Bekirağa ve Malta Anıları 1919-1921**, ARK Kitapları, Özgü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 151-156; Atıf ve Halil beyler arasında geçen diyalog için bkz: **a.e.**, s. 151-156; onlarla birlikte bulunan bir başka kişi de Halil Bey'in eski yaveri Fuat Bey'dir. Bkz: Erhan Çifçi, **Kütü'l Amare Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, Sayfa 191.

⁴⁰⁵ **Tasvir-i Efkâr**, 4 Nisan 1335 (20 Nisan 1919), s. 1.

⁴⁰⁶ Necdet Özgelen, **Bitmeyen Savaşta Kut'ül Amare Halil Paşa'nın Hatıratı**, Akıl Fikir Yayınları, ed. Eyüp Bostancı, İstanbul, 2016, s. 214-215.

⁴⁰⁷ Mutlu Kerem Kolcuoğlu, **Karye-i Darıca'dan Darıca İlçesine**, Cinius yayınları, İstanbul, 2013, s. 219-221.

kaçırılan Halil Paşa, önce Sivas'a geçip Mustafa Kemal ile görüşmüş, ardından da Mustafa Kemal'in emriyle silah tedariki için Rusya'ya yollanmıştır.⁴⁰⁸

Mustafa Kemal Paşa, Atıf Bey'in Bekirağa'dan çıkarılması için de talimat vermiştir. Harbiye Nazırı Cemal Paşa, 4 Ocak 1919 tarihinde Mustafa Kemal'e gönderdiği raporda Atıf Bey'i tahliye ettiremediğini fakat gerekli teşebbüslerde bulunduğunu yazmıştır.⁴⁰⁹ Gönderilen başka bir telgrafta da Atıf Bey'in Bekirağa Bölüğü'nde olduğu, yakın bir zamanda kurtarılacağı ifade edilmiştir.⁴¹⁰

8 Mart 1919'da TM üyelerinin Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmasına karar verilmiştir. Bu mahkeme İngilizlerin baskısıyla açılrsa da açılmasında Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın büyük katkısı olmuştur.⁴¹¹ 27 Nisan 1919'da TM ve İTC yöneticileri ve üyeleri yargılanmaya başlanmıştır. Mahkemede yargılanacak kişiler arasında o yıllarda cemiyetin Merkez-i Umûmî'sinde görev yapan Atıf Bey de vardır. Atıf Bey'in yargılanması vicâhen yapılmıştır. Mahkemede vicâhen yargılanacak diğer İTC mensupları ise; Said Halim Paşa, Halil Bey, Ahmet Nesimi Bey, İbrahim Bey, Küçük Talat Bey, Rıza Bey, Müdhat Şükrü Bey, Ziya Gökalp Bey, Kemal Bey, Şükrü Bey, Cevad Bey idi. Yurt dışına kaçtıkları için yargılanmaları gıyâben yapılacaklar arasında ise; İTC yöneticileri Talat, Cemal, Enver

⁴⁰⁸ Bilâl N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 157-158.

⁴⁰⁹ ATASE, ATAZB 9/97; bkz.: Ek: 66.

“Müsta'cel

Sivas'ta 3. K. K. [Kolordu Kumandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

C. 2-11-35 târihli 20/3 târihli üç 4/5 târihli bir ve beş târihli iki kıt'a şifreler.

1: Aydın vâlisinin tebdili mukarrerdir. Fakat Adana vilâyeti için vâkı' olduğu gibi yerine gönderilecek zâtın orada kuvâ-yı işgâliye hey'etince kabul edilip edilmeyeceği şüphelidir. Ma'a-hezâ teşebbüsât-ı lâzımede bulunuluyor.

2:Zât-ı devletleriyle Rauf Beyefendi'nin ve haksızlığa ma'rûz kalmış diğer zevâtın tashîh-i mu'âmeleleri yakındır. Harbiye Nezâreti tarafından neşr edilecek bir program ile der-dest-i icrâdır.

3:Trabzon vilâyetine Urfa mutasarrıf-ı sâbıkı Haydar Bey ta'yîn edildi. Müteheyi-i harekettir. Diyarbekir vâlisiyle diğerleri de der-dest-i tebeddüldür.

4:Atıf Bey henüz tahliye ettirilmemiştir. Tahliyesi için teşebbüsât-ı lâzımede bulunuyorum.

5: Maraş Urfa Ayıntâb işgâlleri hakkında hükümetçe pek mühim teşebbüsâtta bulunulmuştur. Alınacak netice üzerine zât-ı devletleriyle müdavele-i efkâr eyleyeceğim.

6:Teşkilât rüesasından (?) meb'ûsân miyânında bulunmaları emin görülemeyenler kanâ'at-i husûsiyyeme göre zât-ı devletleriyle Rauf Beyefendidir. Bu iki şahsiyete karşı bi'l-hâssa İngilizlerce bir teşebbüs vukû'ı dâire-i ihtimâlde görülüyor. Aynı zamanda Sivas'taki kudret-i milliye merkezlerinin de bu sûretle za'îf kalacağı endişesi vardır. Ma'a-hezâ zât-ı devletleriyle Rauf Beyefendi'nin meb'ûs intihâb olunmakla beraber İstanbul'a teşrîf buyurmalarını meclis-i meb'ûsânın karârıyla te'mîn etmek ve o zamana kadar me'zûn kalmak şekli de düşünülmektedir.

Harbiye nâzırı Cemal”

⁴¹⁰ ATASE, ATAZB 5/73; “9:Başka siz bir ma'lûmât ister misiniz vereyim. Atıf Bey Bekir Ağa bölümündedir. Karîben kurtaracağımızı zannediyorum. Şevket Bey hapisten tahliye olundu.”; bkz: Ek: 68.

⁴¹¹ Mehmet Akif Bal, **a.g.e.**, s. 36.

paşalar, Doktor Nazım, Dr. Bahattin Şakir, Dr. Rusuhî ve Aziz efendilerdir. Mahkemenin zabıtları 2540 sayılı *Takvîm-i Vekâyi* 'nin eki olarak yayınlanmıştır.⁴¹²

12 Nisan 1919 tarihli kararnamede, Atıf Bey'in, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucu kadrosunun içinde bulunduğu, kadrodaki diğer isimlerin ise Dr. Nazım, Rıza, Aziz ve Bahattin Şakir Bey olduğu ifade edilmiştir. Atıf Bey'in görev yerinin Aziz ve Nazım beyler ile birlikte İstanbul olduğu yazılan kararnamede, İTC'nin ve TM'nin masum insanları katlettiği ifade edilmiştir.⁴¹³ Aynı tarihli kararnamede, Atıf Bey'in suç ortağı olduğu ifade edilerek, Ceza Kanunu'nun 45. Maddesinin 1. fıkrası ile 170. maddesine göre cinayet suçundan yargılanmasına karar verilmiştir.

Birinci duruşma, 27 Nisan 1919 tarihinde görülmüştür. Mahkeme reisliğini Ferik Nazım Paşa, azalığı ise Mirlivalar Zeki, Mustafa, Ali Nazım Paşalar ve Miralay Recep Bey yapmaktadır. Savcı ise Mustafa Bey'dir. Birinci mahkemede vicahen sırasıyla; Said Halim Paşa, Halil Bey, Ahmed Nesimi Bey, Atıf Bey, İbrahim Bey, Küçük Talat Bey, Mithat Şükrü Bey, Cevad Bey, Ziya Gökalp Bey ve Şükrü Bey kendilerini tanıtmışlardır. Mahkeme 1 saat 50 dakika sürmüştür.

Atıf Bey, mahkemede yargılandığı esnada otuz yedi yaşındadır. Mahkeme kayıtlarına göre ikamet ettiği yer İstanbul'un Kadıköy ilçesidir. Atıf Bey, daha evvelden İTC'nin fedai koluna üye olsa da cemiyetin Merkez-i Umumisi'ne Çanakkale ve Ankara mebusluklarından sonra, 1917 yılında başka bir üyenin yerine vekâleten katılmıştır.⁴¹⁴

İkinci duruşma 4 Mayıs 1919 Pazar günü gerçekleştirilmiştir. Burada da yargılanan isimler, mahkeme reisi ve azalar aynıdır. Mahkemenin savcısı Reşad Bey'dir. 1 saat 20 dakika süren birinci celsede öncelikle avukatlar, bazı dilekçeler verip itirazlarda bulunmuşlardır. Bu şekilde geçen birinci celse bittikten sonra başlayan ikinci celse 2 saat 5 dakika sürmüştür. Bu celsede; öncelikle Mithat Şükrü Bey'e, mahkeme reisi tarafından sorular yöneltilmiş sonra ise sırasıyla; Ziya Gökalp, Küçük Talat ve Cevâd beyler sanık olarak sorgulanmıştır. Cevâd Bey'den sonra sıra Atıf Bey'e gelmiştir.

Atıf Bey'e cemiyete ne zaman dâhil olduğu ve II. Meşrutiyet'in ardından cemiyetin hangi şekli aldığı soruları yöneltilmiştir. Atıf Bey ise cemiyete 1907 senesi civarında girdiğini ve İTC'nin devrimden sonra siyasi bir parti haline geldiğini belirtmiştir. Atıf Bey'e İTC içerisindeki görevinin ne olduğu sorulduğunda, Atıf Bey, faal olmadığını, yalnızca iki dönem Çanakkale, bir dönem de Ankara mebusluğu yaptığını söylemiştir. Reisin İTC Genel Merkezi

⁴¹² **İttihat ve Terakkinin Son Yılları (1916 Kongre Zabıtları)**, Nehir Yayınları, sad. Eşref Yağcıoğlu, İstanbul, 1992, s. 105-106.

⁴¹³ **Vakit**, Sayı no: 539, (28 Nisan 1335/1919), s. 2.

⁴¹⁴ **Takvîm-i Vekayi**, Numara: 3540, 27 Nisan 1335.

ile ilgili sorusuna da iki sene evvel eksik bir üyenin yerine vekâleten bulunduğunu ifade etmiştir. Mahkeme reisinin amacı cemiyetin işleyişini öğrenmektir. Diğer üyelere de Atıf Bey'e yönelttiği sorulara benzer sorular sorarak aralarında söylem olarak farklılık olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Reis, cemiyet toplantılarının kaç kişiyle gerçekleştiğini sorduğunda Atıf Bey, on azanın toplantıda hazır bulunması halinde istişarenin gerçekleştiğini söylemiş, toplantıların sonunda zabıt tutulmadığını ancak önemli bir karar alınırca kayıt altına alınacağını belirtmiştir. Mahkeme reisi, toplantıların sonlarında tutanak tutulup tutulmadığını sormuştur. Muhtemeldir ki İTC Genel Merkezi'ndeki belgeler mahkemeden önce delil sayılmasını diye yok edilmiştir. İstediklerini bulamayan mahkeme de Atıf Bey'e tutanakları ısrarcı bir şekilde sormuştur.

Mahkeme reisi, Atıf Bey'e İTC'nin şubeleri hakkında da sorular yöneltmiştir. Atıf Bey ise fırkanın bir genel merkezinin, genel meclisinin, vilayetlerde ve küçük yerleşim yerlerinde şubelerinin ve kulüplerinin olduğunu belirtmiştir. Şubelerin bağımsız yapılar olmadıklarını belirten Atıf Bey, bunların İTC'nin Merkez-i Umûmîsi'ne bağlı olduklarını söylemiştir.

Atıf Bey'e İTC'nin gizli örgütleri olup olmadığı da sorulmuştur. Atıf Bey, bu soruya net bir şekilde "yoktur" cevabını vermiştir. Reis, I. Cihan Harbi esnasında İTC'nin hangi faaliyetleri yaptığını sorduğunda ise Atıf Bey, bu dönemde cemiyetin herhangi bir karar almadığını fakat üyelerin bağımsız olarak farklı cephelerde mücadele ettiklerini söylemiştir. Atıf Bey, bazı üyelerin bizzat savaşa gittiğini, Rıza Bey, Bahattin Şakir Bey ve Doktor Nazım Bey'in TM komisyonunda çalıştığını belirtmiş, Meşrutiyet'in ilanında önemli bir vazife üstlenen Ohri Milli Taburu Kumandanı Ohrili Eyüp Sabri Bey'in Arnavutluk'ta mücadele ettiğini ve burada esir düştüğünü dile getirmiştir. Atıf Bey, kendisinin aslında İTC Merkez-i Umûmîsi'nde olmadığını ancak son iki sene zarfında Ankara mebusu iken Harbiye Nezâreti tarafından TM'de bulunmasının istendiğini söylemiştir.

Mahkeme reisinin "Teşkilât-ı Mahsûsa ne suretle vücuda getirildi?" sorusuna Atıf Bey, Süleyman Askerî Bey'in Garbî Trakya'da görev yapmasının ardından I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiğini ve bu sebeple seferberlik ilan edildiğini söylemiş, seferberlikten sonra Süleyman Askerî'nin TM'yi kurduğunu ardından ise Süleyman Askerî Bey, Doktor Nazım Bey, Aziz Bey ve kendisinin bir komisyon teşkil ettiklerini ifade etmiştir.

Atıf Bey, yargılama esnasında TM'nin faaliyetleri hakkında bilgiler vererek, Rusya'ya bölgeyi bilen kişilerin sevk edildiğini ve bu kişilerin burada bulunan Müslüman halkı örgütlediğini anlatmıştır. Ayrıca Osmanlı toprağının çeşitli bölgelerinde gönüllü askerlerden birlikler teşkil edildiğini ve bu müfrezelerin mücadele etmek için çeşitli noktalara yollandığını söylemiştir.

Atıf Bey, mahkemede, TM'nin yapısına dair malumat da vermiştir. Teşkilatın Rumeli, Kafkasya, Afrika ve Trablusgarp masalarının olduğunu belirtmiştir. Teşkilatın ne zaman son bulduğu sorusunu ise Mondros Mütarekesi zamanında feshedildiğini söyleyerek cevaplamıştır.

Mahkeme reisi, Atıf Bey'e, Harbiye Nezareti ile TM arasındaki bağı anlamak için de sorular yönelmiştir. Atıf Bey, Harbiye Nezareti'nin TM'ye yetki verdiğini, nezaretin farklı şubeleriyle ve İTC ile muhabere ettiklerini söylemiş, askeri teçhizat, kıyafet vb. ihtiyaçların nezaret tarafından karşılandığını belirtmiştir.⁴¹⁵

Üçüncü duruşma, 6 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleşmiştir. Mahkeme reisliğini Ferik Mustafa Nazım Paşa'nın yaptığı bu mahkemede, aza olarak mirlivalar Zeki, Mustafa, Ali Nazım ve Recep Ferdi paşalar bulunmaktadır. Savcı ise Mustafa Nazmi Bey'dir. Atıf Bey, geçen duruşmada olduğu gibi vicâhen yargılanmıştır. Vicâhen yargılanan diğer isimler ise; Mithat Şükrü Bey, Ziya Gökalp Bey, Talat Bey, Rıza Bey ve Cevad Bey'dir. 1 saat 20 dakika süren birinci celsede sırasıyla Mithat Şükrü Bey, Ziya Gökalp Bey ve Talat Bey mahkeme reisinin sorularına cevap vermişlerdir.

Talat Bey'den sonra sıra Atıf Bey'e gelmiştir. Mahkeme reisinin üzerinde en çok durduğu konulardan biri Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile İTC arasında bir bağ olup olmadığıdır. Atıf Bey, bunların bağımsız cemiyetler olduğunu söylemiş, MMC ile İTC arasındaki tek bağı, MMC'nin bazı bölgelerde şubesi olmadığından dolayı İTC'nin kulüplerinde toplanması olduğunu belirtmiştir.

Yargılama esnasında gündeme gelen konulardan biri de İTC'nin bazı esnaflarla (bakkal, fırın, tekstil vb) organik bağı bulunup bulunmadığıdır. İddialardan bir tanesi, burada kanunsuz derecede karlar elde edildiği ve bu paraların hissedarlara dağıtıldığıdır. Bu iddialar aynı zamanda dönemin gazetelerinde de yayınlanmıştır. Mahkeme reisi, Atıf Bey'e bu iddiaları sormuş, Atıf Bey: "haberim yok" şeklinde cevap vermiştir.

Mahkemede Atıf Bey'e tekrar tekrar TM ve Süleyman Askerî Bey ile ilgili sorular sorulmuştur. Atıf Bey, Süleyman Askerî Bey'in, Enver Paşa tarafından görevlendirildiğini, kendisinin işleri yoğun olduğu için yanına bir yardımcı istediğini söylemiştir. Enver Paşa'nın Süleyman Askerî Bey'e yardımcı olarak kendisini atadığını bildiren Atıf Bey, mahkeme reisi tarafından Enver Bey'in artık paşa olmadığı yönünde uyarılmıştır. Atıf Bey ise Enver Bey'e "Paşa" demesinin ağız alışkanlığından kaynaklandığını belirtmiştir.

⁴¹⁵ **Takvîm-i Vekayi**, Numara: 3543, s. 4 Mayıs 1335.

Ferik Mustafa Nazım Paşa, Atıf Bey'e, Bahattin Şakir'in faaliyetlerini sormuştur. Atıf Bey ise onun Erzurum ve çevresiyle ilgilenen TM şubesinde görev yaptığını fakat daha sonra kendisinin asker olmamasından dolayı III. Ordu Komutanı tarafından TM'dan çıkarıldığını belirtmiş ve Bahattin Şakir Bey'e bundan sonra görev verilmediğini eklemiştir.⁴¹⁶

Dördüncü duruşma 8 Mayıs 335 Perşembe günü yapılmıştır. Mahkeme reisliğini Ferik Mustafa Nazım Paşa'nın yaptığı bu mahkemenin azaları, Mirlivalar; Zeki Paşa, Mustafa Paşa, Ali Nazım Paşa ve Recep Ferdi Bey, savcı ise Mustafa Nazmi Bey'dir. Mahkemede, Atıf Bey'in de aralarında bulunduğu vicâhen yargılanan kişiler; Mithat Şükrü, Ziya Gökalp, Talat, Rıza, Cevad beylerdir. Gıyaben yargılanan kişiler ise; Doktor Nazım, Doktor Bahattin Şakir, Doktor Rüşühi ve Aziz beylerdir. İlk celsede salonda sadece Ziya Bey kalmış, diğer sanıklar dışarı çıkmıştır. Verilmiş olan bir dilekçe ile ilgili karar açıklandıktan sonra 1 saat 30 dakika ara verilmiştir. İkinci celse, 2 saat 5 dakika sürmüştür. Bu celsede sırasıyla; Ziya Gökalp, Ziya, Mithat Şükrü, Atıf, Rıza, Talat ve Cevad beyler yargılanmışlardır.

İTC ve TM arasındaki bağın ispatlanması mahkeme için önem taşımaktadır. Atıf Bey, bu şüpheyi defalarca gidermeye çalışsa da başarılı olamamıştır. İTC ile TM arasında bir bağ bulunmadığını söyleyen Atıf Bey, iki teşkilat arasında yalnızca taşradan gönüllüler toplanırken işbirliği yapıldığını ifade etmiştir.

Atıf Bey, mahkeme reisi tarafından I. Cihan Harbi'nde Ermenilerin tehcir edilmesinde İTC ile işbirliği yapmakla suçlanmıştır. Mahkemeye göre Atıf Bey, bunun için Ankara'ya vali olarak gönderilmiştir. Atıf Bey ise, hayatının belli bir döneminde Ankara mebusu olduğunu fakat valilik makamında hiçbir zaman bulunmadığını ifade ederek, tehcir işiyle uğraştığı suçlamasını reddetmiştir. Burada bir isim karışıklığı vardır. Tehcir işleriyle uğraşan kişinin adı da Atıf'tır. Atıf Bey, bu kişinin Burdur mebusu olduğunu ve Ankara'ya vali olarak onun görevlendirildiğini söylemiştir.

Mahkeme reisi, İTC katib-i mesullerinin ve murahhaslarının Sivas, Trabzon, Yozgat, Erzincan ve Kastamonu gibi yerlerde valilere tehcirle alakalı gizli emirler verdiğini belirtip, bu emirlerden Atıf Bey'in haberinin olup olmadığını sormuştur. Atıf Bey de o dönem Merkez-i Umûmî'de görev yapmadığını ve bu konuda bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Atıf Bey'in, TM üyesi olmasına rağmen yapılan Ermeni tehcirinden bilgisinin olmaması mahkeme reisi tarafından inandırıcı bulunmamıştır. Atıf Bey ise TM'nin faaliyetlerinin yurt içinde olmadığını ve yalnızca savaş cephelerinde düşmana karşı yürütüldüğünü söylemiştir.⁴¹⁷

⁴¹⁶ **Takvîm-i Vekayi**, Numara: 3547, s. 1-14, 6 Mayıs 1335.

⁴¹⁷ **Takvîm-i Vekayi**, Numara: 3549, 8 Mayıs 1335.

Mahkeme reisi, Ziya Gökalp'in sorgusu sırasında Atıf Bey'in, Ankara valisi Mazhar Bey'e tehcir işleriyle ilgili baskı yapıp yapmadığını sormuştur. Ziya Gökalp ise bu durumdan haberinin olmadığını belirtmiştir. Aynı soru Talat Bey'e sorulmuştur. Talat Bey, Ermenilerin tehciri esnasında Atıf Bey'in İTC Merkez-i Umumisi'nde olmadığını söylemiş, Atıf Bey'in tehcirle alakasının bulunmadığını ifade etmiştir.⁴¹⁸

Mahkeme reisi, TM'nin bir ayağının İTC'ye, bir ayağının ise Harbiye Nezâreti'ne bağlı olduğunu iddia etmiştir. Atıf Bey ise bunun doğru olmadığını, TM'nin resmi bir kuruluş olduğunu, Harbiye Nezâreti'ne bağlı olduğunu ve gizli birimlerinin olmadığını ifade etmiştir.

Mahkeme reisi ile Atıf Bey arasında geçen diyaloglar genellikle İTC tarafından, gelir sağlamak adına kurulduğu iddia edilen esnaf cemiyetleri üzerine olmuştur. Atıf Bey'e defalarca esnaf cemiyetleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Atıf Bey'in bazı arkadaşlarının esnaf cemiyetleriyle ilişkisi olduğu söylendiğinde, Atıf Bey, bu cemiyetlerle İTC arasında bir bağ olmadığını fakat Kara Kemal Bey'in şahsi olarak bu cemiyetlerin kurulmasına yardım ettiğini dile getirmiştir.

Atıf Bey'e sorulan sorulardan biri de İTC Merkez-i Umûmîsi'nin sermayesinin nasıl oluştuğudur. Atıf Bey ise ilk yıllarında cemiyete üye olmadığı için bu konuda geniş ölçüde bir bilgisinin olmadığını fakat bildiği şeyin bu sermayenin cemiyete yapılan bağışlar sayesinde oluştuğunu söylemiştir. Cemiyet mensuplarının da belli bir miktar aidat ödediklerini belirten Atıf Bey, bunların yanında Talat Paşa'nın da para yardımı yaptığını fakat bu paranın miktarını bilmediğini ifade etmiştir. Mahkeme reisi, İTC üyelerinin verdikleri aidatın miktarının ne suretle belirlendiğini sormuştur. Atıf Bey de her üyeden servetlerine göre aidat alındığını bilgisini vermiştir. İTC tüzüğünde her üyenin gelirinin %1'ini vermesi gerektiği maddesinin yer aldığını söyleyen Atıf Bey, üye mebusların ise maaşlarının %3'ünü verdiklerini söylemiştir. Mahkeme reisi, aidat almanın Kanûn-ı Esâsi'ye göre suç olduğunu ifade etmiştir. Atıf Bey ise bu aidatın vergi niteliği taşımadığını, ilgili maddenin İTC'nin tüzüğünde tasdik edildiğini ve hükümet tarafından da onaylandığını söylemiştir. Bunun üzerine mahkeme reisi, Atıf Bey'e: "Demek aidat alınmasını muvafık görüyorsunuz" demiş, Atıf Bey de bu uygulamanın bir mahzurunun olmadığını düşündüğünü belirtmiştir. Mahkeme reisi, aidatını vermeyen üyeler hakkında cezai yaptırımlar uygulanıp uygulanmadığını sorduğunda ise Atıf Bey, bunun bir noksan sayılmadığını dolayısıyla ceza uygulanmadığını dile getirmiştir.

Atıf Bey'den sonra mahkeme reisinin karşısına Rıza Bey ve Talat Bey getirilmiştir. Talat Bey'e sorgusu sırasında Atıf Bey'in, tehcir işleriyle ilgilenmek için Ankara'ya gidişini

⁴¹⁸ **Vakit**, Sayı no: 550, (9 Mayıs 1335/1919), s. 2

ve cemiyetle işbirliği yaptığını açıklaması istenmiştir. Talat Bey ise Atıf Bey'in önceki ifadelerini doğrularak, Atıf Bey'in tehcir esnasında Merkez-i Umûmî'de olmadığını, dolayısıyla olanlarla ilgisinin bulunmadığının altını çizmiştir.⁴¹⁹

Beşinci duruşma, 14 Mayıs 1919 Çarşamba günü toplanmıştır. Mahkeme reisliğini Ferik Mustafa Nazım Paşa'nın yaptığı bu mahkemenin azaları; Mirivalar Zeki, Mustafa, Ali Nazım paşalar ve Miralay Recep Ferdi beyler oluşturmuştur. Mahkemede, Atıf Bey'in yanı sıra vicahen yargılanan diğer isimler; Mithat Şükrü, Ziya Gökalp, Talat, Rıza ve Cevad beylerdir. Diğer duruşmalarda olduğu gibi bu duruşmada da Doktor Nazım, Doktor Bahattin Şakir, Doktor Rüsuhi ve Aziz beyler, yurt dışında oldukları için gıyaben yargılanmışlardır.

1 saat 15 dakika süren birinci celsede, sırasıyla; Cevad, Mithat Şükrü, Ziya, Atıf, Rıza ve Talat beyler yargılanmıştır.

Atıf Bey'e beşinci duruşmada sorulan sorular, önceki mahkemede sorularla benzerlik taşımaktadır. Mahkeme reisi, TM'nin kuruluşunda padişahın irâde-i seniyyesinin olup olmadığını sormuş, Atıf Bey ise olmadığını söylemiştir. Resmi bir dairenin kuruluşunda padişahın onayının olmaması mahkemece garip karşılanmıştır. Atıf Bey ise cemiyetin teşkil edilmesinde bakanlar kurulu kararının etkisinin olduğunu söylemiştir. Çünkü TM'nin kuruluşunda Atıf Bey'in önceden de ifade ettiği gibi Harbiye ve Dâhiliye Nezâretlerinin bilgisi vardır. Atıf Bey, TM kurulurken orada olduğunu, teşkilinin şifâhen kendisine bildirildiğini söylemiştir. Süleyman Askerî Bey, Enver Paşa ile görüşmüş, Enver Paşa da Atıf Bey'i çağırarak yardımcı tayin etmiş, Aziz Bey'e de Talat Paşa tarafından emir verilmiştir. Süleyman Askerî Bey'in cemiyet için önemli bir isim olduğuna değinen Atıf Bey, TM'nin reisliği görevini yürüttüğünü ve alınan kararları Harbiye Nezareti'ne onu ilettiğini belirtmiştir. Mahkeme reisinin TM'nin nereden yönetildiğini sorması üzerine ise Atıf Bey; Nuruosmaniye'de, *Tasvîr-i Efkâr*'ın basıldığı binanın karşısındaki 23 numaralı bir binanın tutulduğunu ve faaliyetlerin buradan yürütüldüğünü ifade etmiştir. Mahkeme reisinin TM'nin ekonomik yapısını sorması üzerine ise Atıf Bey, teşkilatın bir kasasının ve veznesinin olduğunu söylemiştir. Paraların ise Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Harbiye Nezâreti'nden alındığını belirtmiştir. Alınan paranın miktarı hakkında ise bir bilgisi yoktur.

Mahkeme reisi, TM ile İTC arasındaki bağın ispat edilebilmesi için konuyla ilgili Atıf Bey'e tekrar tekrar sorular sormuştur. Atıf Bey, bu bağı her defasında reddetmiştir. Mahkeme, bağı kanıtlamak için bazı telgrafları delil olarak sanıkların önüne koymuştur. Bunlardan birincisi Mithat Şükrü Bey'e yazılan ve Atıf Bey'in imzasını taşıyan 26 Kasım 1914 tarihli

⁴¹⁹ **Takvîm-i Vekayi**, Numara: 3549, 8 Mayıs 1335.

telgraftır. Telgrafta; İzmit, Bursa, Bandırma, Balıkesir ve uygun olan bölgelerdeki İTC kâtib-i mesullerinden, çeteler teşkil etmeleri istenmiştir. Bu çetelerin her birinin başına üç kişi tayin edilecek, çete liderlerine kişi başı beş lira verilecektir. Dağıtılacak para ise Atıf, Aziz, Nazım ve Halil beyler tarafından postaya verilmiştir. Bu çetelerin mevcudu ise yüz kişi olacaktır. Çeteler gönüllülük esasına göre teşkil edilecektir.

İkinci telgraf ise Bahattin Şakir Bey'e yazılmıştır. Atıf, Nazım ve Aziz beylerin imzasını taşıyan telgrafta, çete teşkili için toplanan parayı zimmetine geçirdiği için Galatalı Halil nâmında bir kişinin cezalandırılması istenmiştir.

Mahkemede okunan telgraflardan üçüncüsü ise 6 Aralık 1914 tarihinde İzmir Vilayet Merkezi tarafından, İTC Merkez-i Umûmîsi'ne müstacel notuyla yollanan telgraftır. Telgrafta, İzmir'de ikâmet eden Çeçen Hamid Ağa nâmında birinin, Kafkasya'da ikâmet eden tanıdıklarıyla birlikte orduya hizmet etmek istediğinden bahsedilmiştir. Eğer münasip bulunursa sınır bölgelerine ilerleyip, mücadeleye katılacakları söylenmiştir. Fakat bu gönüllü ahalinin sevki için Merkez-i Umûmî'nin yardımının gerektiği belirtilmiştir.

Telgraflar, mahkemede tek tek okunduktan sonra mahkeme reisi, bir kez daha, Atıf Bey'den İTC ile TM arasındaki bağı itiraf etmesini istemiştir. Atıf Bey ise bunu yine reddetmiştir. Mahkeme reisi ise Bahattin Şakir Bey'in TM üyesi olmasına rağmen, İTC Merkez-i Umûmîsi'nde görevli Mithat Şükrü Bey'e telgraflar gönderdiğini, bunun iki teşkilatın arasındaki bağı ispatladığını iddia etmiştir. Atıf Bey ise; "Bahattin Şakir Bey, usule riayet eden bir adam değildi, Bazen kendi başına iş yapardı" diyerek iddiayı reddetmiştir.

Gönüllü birliklerinin teşkili için TM komisyonu tarafından Mithat Şükrü Bey'e yazılan ve Atıf Bey'in imzasını taşıyan yukarıda da arzedilen telgraf, mahkeme reisince TM ile İTC ilişkilerini ispat eder niteliktedir. Çünkü iddiaya göre telgrafta, TM komisyonu, İTC Merkez-i Umûmîsi'ne emir vermiştir. Atıf Bey de bu iddialara cevap olarak TM'nın taşrada etkin olmadığı için gönüllü birliklerin teşkilinde İTC kâtib-i mesullerinden yardım alma ihtiyacının doğduğunu söylemiş ve bu talebi kâtib-i mesullere iletmesi için Mithat Şükrü Bey'in aracı tayin edildiğini ifade etmiştir.

Atıf Bey'e mahkemede sorulan sorulardan biri de Bâb-ı Âli baskını esnasında nerede olduğu ve bu baskına katılıp katılmadığıdır. Atıf Bey de baskın sırasında İstanbul'da ikâmet ettiğini o dönemde romatizma hastalığına yakalandığı için evden dışarı nadir çıktığını ifade etmiştir. İTC Merkez-i Umûmîsi'nin bu olayı nasıl karşıladığı ve olaydan ne kadar süre sonra

toplandığı sorularına ise Atıf Bey, o yıllarda Merkez-i Umûmî'de aza olmadığı ve dolayısıyla konu hakkında malumatının bulunmadığı şeklinde cevap vermiştir.⁴²⁰

Altıncı duruşma, 14 Mayıs 1919 Çarşamba günü toplanmıştır. Mahkeme başkanlığını Ferik Mustafa Nazım Paşa'nın yaparken, azaları ise mirlivalar Ali Nazım Paşa, Miralay Recep Ferdi beyler, Savcı baş muavini ise Cemîl Bey'dir. Gıyâben yargılanan isimler ise; Doktor Nazım, Doktor Bahattin Şakir, Doktor Rûsuhi ve Aziz beylerdir. Birinci celsede, sırasıyla Mithat Şükrü ve Atıf beyler konuşmuşlardır. İkinci celsede ise ilk söz verilen kişi Atıf Bey olmuştur.

Mahkeme, yargılanan İTC ve TM mensuplarını salondan çıkartarak tek tek sorgulama yoluna başvurmuştur. Bütün teşilat mensuplarına aynı sorular sorularak ifadelerinden açıklar bulunmaya çalışılmıştır.

Mahkeme reisi, sorgulaması tek başına yapılan Mithat Şükrü Bey'e, İTC Merkez-i Umûmîsi tarafından valilere, Ermeni tehcirine dair emirler verildiğini ve bu emirlere uymayanların yerine yenilerinin tayin edildiğini söyleyerek, Ankara Valisi Mazhar Bey'in yerine de Atıf Bey'in tayin edilip edilmediğini sormuştur. Mithat Şükrü Bey ise bu suçlamalara karşılık, Atıf Bey'in o dönemde Merkez-i Umûmî'de olmadığını söylemiştir.

Altıncı duruşmada, Atıf Bey'e ağırlıklı olarak Ermenilerin tehcirinde yaşanan katliama dair sorular sorulmuştur. İTC Merkez-i Umûmîsi'nin tehcir işlerine müdahale ettiğini ve bazı valilere emirler tebliğ ettiğini söyleyen mahkeme reisi, bazı valilerin bu emirlere uymadığı için görevden alındığını belirtmiştir. Atıf Bey ise bir kez daha bu konuyla ilgili malumatının olmadığını ifade etmiştir. Mahkeme reisi, bir kez daha Atıf Bey'i, adı Ermeni katliamında geçen vali Atıf Bey olmakla suçlamıştır. Atıf Bey ise yine Ankara'da bulunmadığını söyleyerek suçlamaları reddetmiştir.

Mahkemeye göre İTC, Cihan Harbi esnasında hükümetlere ve yabancı mekteplere ait binaları işgal etmiştir. Atıf Bey'e bu konuda bilgisi olup olmadığı sorulmuştur. Atıf Bey de bunun doğru olduğunu, düşman devletlere ait binaların işgal edildiğini, mekteplerin de Maarif Nezâreti tarafından ele geçirildiğini dile getirmiştir.

İTC Meclis-i Umûmîsi'nin toplantılarının kim tarafından düzenlendiğini soran mahkeme reisi, Atıf Bey'den, umûmî reisin ve azaların teklifleriyle gerçekleştiği cevabını almıştır. Atıf Bey, sorgulama esnasında cemiyetin yapısı hakkında da malumat vermiştir. İTC'nin reisinin önceden Said Halim Paşa olduğunu söyleyen Atıf Bey, sonrasında ise Talat Bey'in reis olduğunu söylemiştir.

⁴²⁰ **Takvim-i Vekayi**, Numara: 3554, 14 Mayıs 1335.

Mahkeme, İTC toplantılarında alınan kararların, Meclis-i Mebusan'a geldiğinde bazı İTC mensubu mebusların muhalif mebuslarla birlikte hareket ederek bu kararları reddetmesi halinde cemiyetin muamelesinin ne olacağını sormuştur. Atıf Bey ise bu durumda mebusların İTC üyeliklerinin düşürüldüğünü, bu uygulamanın kendince de doğru olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme reisi, toplantıda alınan kararların Meclis-i Mebusan'da da kabul edilerek kanun haline gelmesinden sonra hayata geçirilip geçirilmediğini ve bir cemiyet görevlisi tarafından takip edilip edilmediğini sormuş, Atıf Bey de böyle bir görevli olmadığını, kararların kanun haline gelmesinden sonra zaten uygulanacağı cevabını vermiştir. Atıf Bey, mahkeme reisi tarafından TM emirleri ile Dâhiliye Nezareti'nin emirlerinin örtüşmediği hatta birbirine muhalif olduğu sebebiyle de eleştirilmiştir.

Mahkeme reisi son olarak Cihan Harbi'nde, TM'nin Rusya'ya karşı mücadele için sevk ettiği müfrezelerin ne suretle sevk edildiğini öğrenmek istemiştir. Atıf Bey ise bu müfrezelerin önemli şahıslarının bir kısmının İsveç, bir kısmının ise Romanya üzerinden gönderildiğini, toplu sevklerin ise deniz yoluyla Gürcistan'a yapıldığını ifade etmiştir.⁴²¹

Yedinci duruşmada, Atıf Bey hazır bulunsa da sorguya çağırılmamıştır. Mahkeme reisi, yargılanan diğer İTC ve TM mensuplarına Atıf Bey ile ilgili sualler yöneltmeye devam etmiştir. Mahkeme, Rıza Bey'e İTC Merkez-i Umûmîsi'nin, TM'ye karıştığını, bunun ne suretle olduğunu sormuştur. Rıza Bey ise; Atıf Bey gibi önemli şahısların vatani hizmete girmek isteyen gönüllü birlikleri sevk ettiğini belirterek yalnızca gönüllü teşkilinde TM'den yardım alındığını vurgulamıştır.

Mahkeme reisi, TM ile İTC arasındaki bağı ispat edilmesi için gayret göstermiştir. Önce Rıza Bey'e, sonra da Talat Bey'e; Atıf, Bahattin Şakir, Doktor Nazım beyler gibi önemli şahısların hem İTC Merkez-i Umumisi'nde hem de TM'da görev yapmalarının bunun bir kanıtı olduğunu söylemiştir. Rıza ve Talat beyler bu iddiayı reddetmiş, Talat Bey de: "Teşkilat-ı Mahsusa, devletin menfaatleri için teşkil edilmiş bir örgüttür. Harbiye Nezareti'ne bağlı bir dairedir. İttihat ve Terakki ile tek bağı Umumi Harb esnasında gönüllü birliklerin teşkilinde TM'dan yardım alınmasıdır." demiştir.⁴²²

Atıf Bey, Divan-ı Harb-i Örfi yargulamaları neticesinde Ermeni tehciri esnasında yaşanan katliamlardan sorumlu tutularak idama mahkûm edilmiştir. Bu konuda da yanlış anlaşılma mevcuttur. Zira Ermeni tehciri ile ilgilenen kişi Ankara Vali Vekili olan Atıf

⁴²¹ **Takvim-i Vekayi**, Numara: 3557, 14 Mayıs 1335, s. 91-113.

⁴²² **Takvim-i Vekayi**, Numara: 3561, 17 Mayıs 1335, s. 115-126.

Bey'dir.⁴²³ Atf Bey ile birlikte idam cezasına çarptırılan diğler isimler ise Enver, Talat ve Cemal paşalar, Bahattin Şakir, Dr. Nazım ve Aziz beylerdir.⁴²⁴

⁴²³ T.C. Emekli Sandığı Arşivi, Atf Kamçıl'ın dosyası, T.C. Milli Müdafaa Vekâleti Zat işleri Dairesi, Atf Kamçıl tarafından yazılan İstida Sureti.

⁴²⁴ Alaattin Uca, **İttihad ve Terakki Liderlerinden Doktor Bahaeddin Şakir Bey**, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bölümü, Ankara, 2006, s. 127-128.

5.2. MALTA SÜRGÜNÜ

Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa hükümetleri döneminde İTC mensupları tasfiye edilmeye başlamıştır. Bekirağa Bölüğü'nde hapsedilen İttihatçılar için son durak burası olmamıştır. 15 Mayıs 1919'da Yunanistan'ın, İzmir'i işgal etmesi bomba etkisi yaratmış, gerek halk, gerekse İttihatçılar nezdinde tepkilere sebep olmuştur. Durumu kontrol altına alman isteyen İngilizler, hapisanede bulunan İttihatçıların bir kısmının Cihan Harbi'ni yöneten kadroda yer almadıkları ve büyük kitleleri etkileme potansiyeline sahip oldukları için tehdit olarak görmeye devam etmiştir. Amiral Webb, İtilaf Orduları Başkumandanı General Milne'e, tutuklu Türklerin, Türk hapisanelerinde kalmalarının sakıncalarından bahsedip, onların Malta Adası'na gönderilmesini önermiş, teklif kabul görmüştür. Böylece vatanlarından uzaklaştırılacak İttihatçıların devleti ilgilendiren meseleler üzerinde bilgi sahibi olamamaları ve siyasetten soyutlanmaları amaçlanmıştır.⁴²⁵ Damat Ferit Paşa da Bekirağa Hapishanesi'nin basılarak, hapisanedeki tutukluların kaçırılmasından çekinmiştir.⁴²⁶

İngilizler, 7 Nisan 1919 itibariyle Malta'ya gönderilecek kişiler için listeler hazırlamışlardır. Öncelikle 61 kişilik suçlu listesi hazırlanmıştır. Bu kişilerden çoğu Ermeni tehciri sırasında yaşanan katliamlardan sorumlu tutulmuşlardır. İsim isim bir rapor hazırlanıp, suçları belirtilmiştir. Atıf Bey'in suçu Ermeni tehcirini yürütmesidir. Bu yanlış bir bilgidir. Atıf Bey, kendisiyle aynı adı taşıyan Ankara Vali Vekili ile karıştırılmıştır.⁴²⁷

İngilizlerin isteği üzerine 16 Nisan 1919 tarihinde Amerikan listeleri hazırlanmıştır. Listede Atıf Bey için "1915-16 yıllarında Ankara Valisi iken İttihatçıların en acımasız ajanlarından biri olarak Ermeni kırımına adı karışmıştır." ifadeleri kullanılmıştır.⁴²⁸ Atıf Bey'in sürgün numarası 2702 olacaktır.⁴²⁹

28 Mayıs'ta "Princess Ema" adlı İngiliz gemisi, 78 tutukluyu Malta'ya götürmek üzere İstanbul limanına yanaşmıştır. Gemiyle Malta'ya sürgüne götürülecek olan 67 kişi Bekirağa'daki tutuklulardan, 11 kişi ise Kars Şûrası üyelerinden seçilmiştir. Bu geminin İstanbul'dan sonraki ilk durağı Limni Adası olmuştur. Limni'ye 12 kişi bırakılmıştır. Bu 12 kişi, İngiliz yetkililer tarafından çok sakıncalı görülen ve özel muamele görecektir olan kişilerdir. Bu isimlerin arasında Atıf Bey bulunmamaktadır. Listedeki kişiler; Prens Abbas Halim, Prens Said Halim ve Mahmut Kamil paşalar, Mithat Şükrü (Bleda) Hacı Adil, Ziya

⁴²⁵ Bünyamin Kocaoğlu, **Mütarekede İttihatçılık, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Dağılması**, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 233, 234.

⁴²⁶ Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, c. V, İstanbul, 1967, s. 1530.

⁴²⁷ Bilâl N. Şimşir, **a.g.e.**, s. 95; İngilizlerin haklarında rapor tuttuğu kişiler ve suçları için bkz: **a.e.**, s. 95-97.

⁴²⁸ Bilâl N. Şimşir, **a.g.e.**, s. 99; İngilizlerin haklarında rapor tuttuğu kişiler ve suçları için bkz: **a.e.**, s. 99-100.

⁴²⁹ Bilâl N. Şimşir, **a.g.e.**, s. 99; İngilizlerin haklarında rapor tuttuğu kişiler ve suçları için bkz: **a.e.**, s. 137.

Gökalp, Halil (Menteşe), Kara Kemal, Ali Münif (Yeğena), Ahmet Şükrü, Ahmet Agayef (Ağaoğlu) ve Hüseyin Tosun beylerdir. Gemi, 12 kişiyi Limni Adası'na bıraktıktan sonra yoluna devam etmiştir.

Atıf Bey ise Malta'ya sürülmüştür. Atıf Bey ile birlikte Malta'ya götürülen isimler ise şunlardır: Gazeteci Hüseyin Cahid (Yalçın), Siyasi Polis Müdürü Tevfik Hadi, emekli binbaşı Yusuf Ziya, Bolu mebusu Habib, Sivas valisi Mehmet Sabit, Dâhiliye Nezâreti Müsteşarı Veli Necdet, Sinop mebusu Hakan Fehmi, Dâhiliye Nazırı Ali Fethi (Okyar), Ankara valisi Tahir Cevdet, İzmir Valisi Rahmi, Dâhiliye Nâzırı İsmail Canbulat, İTC kâtib-i Umûmîsi Mithat Şükrü, Yüzbaşı Nevzad, Emekli Yarbay Mümtaz, Çankırı mebusu Fazıl Berki, İstanbul Mevki Kumandanı Ahmed Cevad, Diyarbakır valisi İbrahim Bedrettin, İTC kâtibi Ferid, Divan-ı Muhasebat memuru Maci, Karesi (Balıkesir) mebusu Hüseyin Kadri, İTC temsilcisi hoca Rıfat, Of mutasarrıfı Mustafa Asım, Kırklareli mutasarrıfı Hilmi, Edirne valisi Zekeriya Zihni, Konya valisi Ahmed Muammer, İttihatçı Gani, Sivas valisi Ahmet, İstanbul mebusu Salah Cimcoz, Saruhan mebusu Mehmet Sabri, Lazistan mebusu Süleyman Sudi, İzmir mebusu Ubeydullah, Ordu sağlık müfettişi Süleyman Numan, Musul Valisi Memduh, Şeyhülislam Hayri, Şûrayı Devlet reisi Saip İbrahim Pirzade, Hâriciye Nâzırı Ahmed Nesimi, Merzifon Kaymakamı Faik, Mülkiye Müfettişi Şükrü, Enver Paşa'nın Babası Hacı Ahmed ve Bursa mebusu Rıza Hamid beyler. Sonrasında Cenubi Garbî Kafkas Hükümeti'nden de dokuz kişi bu listeye eklenmiştir.

Malta'ya yapılan sürgünler bu isimlerle sınırlı kalmamış, yeni sürgün listeleri hazırlanmıştır. İkinci sürgün, 18 Mart 1920'de gerçekleşmiştir. Çürüksulu Mahmud, Mehmed Esad paşalar, İzmir Milletvekili Hasan Tahsin, Hüseyin Rauf, Albay Galatalı Şevket, Kara Vasıf, Mehmet Şeref, Ahmet Faik (Kaltakkıran) ve Numan beyler, listede adı olan isimlerdir.

İkinci listenin Malta'ya sürülmesinden tam dokuz gün sonra ise Ali Said, Abdusselami ve Rafet paşalar, EbuZZiya Velid, Süleyman Nazif, Celal Nuri (İleri), İslam Ali, Ahmed Emin (Yalman), Mehmed Muammer, Hilmi Abdülkadir, Eczacı Mehmed, Enis Avni (Aka Gündüz), Ali Seyyid, Ubeydullah, gazeteci Mehmet Kamil ve Acenta Mustafa (Mustafa Kırzade) beyler sürgün edilmişlerdir.

Dördüncü listede; Yakup Şevki (Subaşı) ve Süleyman Faik paşalar, Siyasi Polis Müdürü Mustafa Reşad, İTC Sivas Delegeşi Hacı Ahmed, Bitlis Valisi Abdulhalık (Renda), Yarbay Basri, Agâh, Murad, Antep mebusu Ali Cenani, Andavallı Mehmet ve Ali Nazmi beyler yer almıştır. Sürgünler Kasım ayında nihayet bulmuştur.

Malta'nın stratejik konumu, İngilizleri cezbediği için sürgünlerin buraya yapılması kararlaştırılmıştır. Buraya sürülen esirlere Türk yetkililer tarafından ulaşılması daha zor

olacağından dolayı burası tercih edilmiştir. Oysa Malta'nın yanı sıra daha başka alternatif sürgün yerleri de mevcuttur. Bunların arasından Malta seçilmiştir. İngilizler, burayı “kuş uçmaz kervan geçmez” bir yer olarak nitelendirmiş, Malta'ya sürülen kişilerin buradan kaçmasının imkânsız olduğu görüşünde birleşmişlerdir.⁴³⁰

Mevkuflar, kendilerini Malta'ya götürecek olan gemiye bindirildiklerinde, gemi hareket etmeden birkaç saat güvertede bekletilmişlerdir. Oturacak yer olmadığından dolayı yanlarına aldıkları eşyaların üzerine oturmuşlardır. Açlık ve susuzlukla mücadele eden sürgünlerden bazıları durumu İngiliz görevlilere anlattıklarında “herkesin yiyeceği ve içeceği kendine” cevabını almışlardır. Bazılarının elinden paraları alınmış ve geri verilmemiştir. Gemide, İstanbul halkının kendilerinin tutuklanmasına tepki göstermek için ayaklandıklarını düşünen ve bu tepkinin sonucunda İstanbul'a geri dönecekleri ümit eden tutuklular vardır. Çok geçmeden bunun bir hayal olduğunu anlamışlardır.⁴³¹ Gemide sert kurallar geçerlidir. Atıf Bey ve arkadaşları yolculukları esnasında hep kapalı yerlerde bulunmak zorunda kalmışlardır. Bazı tutukluların günde bir saat güverteye çıkma hakları mevcuttur.⁴³² Suçu ağır olanlar alt kata indirilip, kamaralarda tutulmuşlardır. Suçu hafif olanlar ise güvertedeki demir parmaklıklarla çevrili bir alanda kalmışlardır. Geminin nereye gittiği konusunda kimsenin bir fikri yoktur. Sürgünler kendi aralarında; geminin rotasının Şeynel, Ümit Burnu, Seylan Adası veya Singapur olduğu yönünde tahminlerde bulunmuşlardır.⁴³³

Malta sürgünleri, Malta Limanı'na getirildikten sonra burada bilinçli olarak birkaç saat bekletilmiştir. İngiliz askerleri, onlara doğru nişan alarak ateş eder gibi yapmak suretiyle işkence çektirmeye başlamışlardır. Limana çıkarken, Malta sürgünlerinin beraberlerinde getirdikleri eşyaları görevliler tarafından üstlerine atılmıştır.⁴³⁴ Ubeydullah Efendi, hatıratında, kendilerinin bu muameleyle alay konusu yapıldığını, atılan yatakların, bohçaların ve erzakların başlarına, sırtlarına ve enselerine isabet ettiğini dile getirmiştir.⁴³⁵ Sürgünler arasında bulunan Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi'nin de üzerine bir sandık atılmıştır. Hayri Efendi'yi kolundan tutup çeken bir kişi, onun sandık altında kalmasını engellemiştir.⁴³⁶

Esirler, yaya olarak hapis tutulacakları kaleye yürümüşlerdir. Hasta ve yaşlı olanlar ise otomobillere bindirilmiştir. Sürgünler, yarım saat yürüdükten sonra kışlaya ulaşmıştır.

⁴³⁰ Samih Nafiz Tansu, **a.g.e.**, s. 452.

⁴³¹ Ömer Hakan Özalp, **Mehmed Ubeydullah Efendi'nin Malta Afganistan ve İran Hatıraları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002, s. 82-86.

⁴³² Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım**, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 39.

⁴³³ Ömer Hakan Özalp, **a.g.e.**, 84-86.

⁴³⁴ Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970, c. II, s. 104.

⁴³⁵ Ömer Hakan Özalp, **a.g.e.**, s. 87-88.

⁴³⁶ Taha Toros Arşivi, Dosya no: 173/Malta Sürgünleri, Yunus Nadi Abaloğlu, 24/08/1924.

Hüseyin Cahit Yalçın, buranın insanların kalacağı bir yerden ziyade bir mezara benzediğini söylemiştir.⁴³⁷ İngiliz subay ve doktorlar, esirleri beşerli ve altışarlı gruplara ayırarak odalara almıştır. Koşullar ise daha kalabalıktır. Toplam yedi koğuşun bulunduğu kışlada Atıf Bey, altıncı koğuşta yer almaktadır. Bu koğuşta Atıf Bey'e eşlik eden diğer isimler ise; İTC Merkez-i Umûmî üyelerinden Rıza, İTC mahalli temsilcilerinden Ferit, mebus Hüseyin Kadri, polis umum müdürü Hüseyin Hadi, İzmir belediye başkanı Şükrü Kaya, eski Merzifon kaymakamı Faik, Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerinden Macit, İzmitli Hoca Rifat, İskân Umum Müdürlüğü daire şefi Veli Necdet, Karşılı İbrahim ve Mehmet beyler olmuştur.

Malta'daki şartlar vahimdir. Atıf Bey ve arkadaşlarına ilk günler yemek verilmemiş, kendi paralarıyla dahi yiyecek almalarına izin verilmemiştir. Muhafızlar, sürgünlere sürekli baskı yapmış ve hakaret etmişlerdir. İlk zamanlarda doktor ve ilaç yokluğu da çeken sürgünlerin ellerinden paraları da alınarak kendilerine sadece cüzi miktarda para verilmiştir. Sonraki süreçte konsolosluklara, Malta Valiliği'ne ve Hâriciye nâzirliklerine mektuplar yazmaya başlayan Türklerin içinde buldukları kötü şartlar, kısmen iyileştirilmeye başlanmıştır. Kışlada bir bakkal açılmış, sürgünlere gerekli para teslimi yapılmış ve doktor ve ilaç konusunda da olumlu adımlar atılmıştır. Şikâyet dilekçelerinin sonunun gelmeyeceğini düşünen Malta Valisi, artık mektup kabul etmeyeceğini açıklamıştır.⁴³⁸ Bu mektuplardan dikkat çekenlerden biri Galatalı Şevket Bey'e aittir. 12 Eylül 1921 tarihinde Malta Başkomutanı ve Malta Valisi'ne İngilizce bir dilekçe yazan Şevket Bey, bir buçuk sene evvel Malta'ya sürüldüğünü fakat sonra İngiliz görevliler tarafından, tutuklanması hakkında bir gerekçe olmadığından dolayı kendisinin altmış üç kişiyle beraaber serbest bırakılacağını söylendiğini, pasaportunun dahi hazırlanmasına rağmen hala Malta'da tutulduğunu dile getirmiştir. Kendisini maddi ve manevi olarak zarara uğratan kişilere karşı dava açma hakkını saklı tuttuğunu belirten Şevket Bey, Binbaşı Gatt'ın kendisine karşı küçük düşürücü davranışlarından bahsetmiştir. Kendisinin Verdala'da iken, Binbaşı Gatt tarafından zorla Polverista'ya götürüldüğünü ifade eden Şevket Bey, buranın sağlıksız, rutubetli ve yaşanmaz bir yer olduğunu dile getirmiştir. Gördüğü kötü muameleye İngiliz ve Maltalı görevlilerin de şahit olduğunu söyleyen Şevket Bey, mektubunu bu konuda bir soruşturma açılmasını arz ederek tamamlamıştır.⁴³⁹ Bir kısım Türkler, zor şartlar içerisinde mahkûmiyetine devam

⁴³⁷ Ahmed Emin Yalman, **a.g.e.**, s. 104.

⁴³⁸ Ahmed Emin Yalman, **a.g.e.**, s. 104-108.

⁴³⁹ Taha Toros Arşivi, Dosya No: 3, Galatalı Şevket tarafından Malta Valisi'ne gönderilen mektup, 12 Eylül 1921.

ederken, bazıları daha iyi şartlarda yaşantılarına devam etmişlerdir. Bu çifte standart da şikâyet konularından birisi olmuştur.⁴⁴⁰

Atif Bey, Malta’da kaldığı süre dâhilinde ağır şartlara maruz bırakılmış, alçak az ve dar bir odada kalmıştır. Buradaki şartlar onun zaten var olan kemik hastalığını daha da arttırmıştır. Atif Bey’in beli bükülmüş ve kambur olmuştur. Atif Bey, birçok kaynakta da “Kambur Atif” olarak geçmekte ve arkadaşları tarafından da bu lakapla tanınmaktadır.⁴⁴¹ Cemal Kutay, Atif Bey ve diğer Teşkilat-ı Mahsusacı sürgünlerden bahsederken: “Malta’nın en ağır şartlar içinde yaşayan sürgünler grubu” ifadelerini kullanmıştır.⁴⁴² Atif Bey ve arkadaşlarının kaldıkları odalarda yılan, fare, pire, tahtakurusu, kertenkele, akrep gibi böcekler vardır. Salah Cimcoz Bey, bunları “Haşerat-ı Aşere” olarak adlandırmıştır.⁴⁴³ Kale çok rutubetli ve soğuk olduğundan dolayı hastalıklar artmıştır. Sürgünlerden biri olan Dr. Süleyman Numan Paşa, hasta arkadaşlarını tedavi etmeye çalışmış, kilosu fazla olanların ise egzersiz yapmalarını tavsiye etmiştir. Atif Bey, hastalığından dolayı çok fazla dışarı çıkamasa da arkadaşları, teşebbüsleri neticesinde yaptıkları kortta tenis oynayarak sürgün hayatının monotonluğundan kurtulmaya çalışmışlardır. Sürgünlerin yaptığı bir diğer faaliyet de güneşlenmek olmuştur. Vakit geçirmek için kart oyunları ve fal bakmak da moda olmuştur. Sürgün Türkler, şartların biraz daha iyileştirilmesi için yaşadıkları sıkıntıları Hâriciye nâzırlığına ulaştırmak istemişlerdir. Almanya’daki arkadaşlarına haber gönderen Türkler, amaçlarına ulaşmışlardır. Öyle ki onlara yapılan zulüm bazı İngiliz gazetelerinin haberlerine bile taşınmıştır. Bunun üzerine Salvador’daki şartları iyileştirmek isteyen görevliler, Türklerin üç haftada bir muhafızlar eşliğinde kale dışına çıkmalarına ve dışarıda birkaç saat geçirmelerine izin vermişlerdir. İngilizler, Şeyhülislam Hayri Efendi gibi yaşlı ve hasta kişilerin dışarı çıkmasını otomobillerle temin etmişlerdir.

Mevkuflar, dış dünyadan ve vatanlarından haber almak istemişlerdir. Bunun için dilekçelerle yetkililere başvurmuşlar, Malta’da yayınlanan ajans bülteniyle birlikte içerisinde Osmanlı ile alakalı kısımlarının kesilmesi şartıyla, Times ve Matin gazetelerine izin verilmiştir. Osmanlı’dan haberdar olmak isteyen sürgünler, kendilerine, tanıdıkları tarafından gönderilen yiyecek malzemelerini gazeteyle sardırma yolunu kullansalar da bu hile daha sonra anlaşılmıştır.

Malta’nın geri kalanından haber almak isteyen Atif Bey, tedavisi için hastaneye sevk edildiğinde burada bir Türkle karşılaşmış ve ondan adada bine yakın Türk esir bulunduğu

⁴⁴⁰ Cemal Kutay, **Siyasî Mahkûmlar Adası: Malta**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1963, s. 64.

⁴⁴¹ Atif Bey’in torunu Atif Kamçıl ile yapılan görüşmeden alınmıştır. (Sakarya, 04.07.2017).

⁴⁴² Cemal Kutay, **a.g.e.**, s. 145.

⁴⁴³ Ahmed Emin Yalman, **a.g.e.**, s. 108-118.

haberini almıştır. Atıf Bey, bu bilgiyi arkadaşlarıyla paylaştıktan sonra mevkuların bir kısmı hasta numarası yaparak, diğer esirlerle iletişim kurma amacıyla hastaneye götürülmek istemişlerdir. Başarıya ulaşan Türklerden bazıları, Kuşçubaşı Eşref Bey ile muhabere etmişlerdir. Bu süreçte Cevad Paşa'nın mektubu İngiliz subaylar tarafından yakalanmış ve kendisine ceza olarak üç ay süreyle ailesinden gelen mektupların verilmeyeceği söylenmiştir.⁴⁴⁴

Atıf Bey, arkadaşlarıyla birlikte Salvador'dan, Verdala'ya oradan da Polverista'ya nakledilmiştir.⁴⁴⁵ Verdala'dan ayrılmadan önce Salah Cimcoz Bey'in düzenlediği veda çayına katılmıştır.⁴⁴⁶ Burada hastalığının artması üzerine 5 Aralık 1919'da başka bir binaya nakledilmiştir. Bu nakil, Malta esirleri arasında yer alan Ziya Gökalp'in eşi Vecihe Hanım'a Polverista'dan yazmış olduğu 4 Aralık 1919 tarihli mektupta şu şekilde anlatılır:

“... Mâneviyyâtım bozulduğunu hissedersen, o vakit sıhhatimin de bozulacağından endişe et; fakat emin ol ki Allah'ın izniyle, benim mâneviyyâtım daimâ daha kuvvetli olacaktır. Buranın iyi havası olduğunu, iyi menba suyu içtiğimi, kuvvetli gıdâlar aldığımı hep yazdım. Bizim yerimiz, Malta'nın en sıhhî mevkı'ı olduğu içindir ki, dün Şeyhü'l-İslâm Hayrî Efendi San-Salvador'dan benim binaya nakledildi. Bulduğumuz yeri çok beğendi. Yarın Âtıf Bey de bizim binaya getirilecek. Demek ki sıhhatinden dolayı daha iyi bir mevkı'de bulunması lâzım gelenler, hep bizim ârâm-gâh'a geliyorlar. Bu da gösteriyor ki içinde yaşadığım binâ ve mevkı', sıhhat için en muvafık bir tebdil-i hava mahallidir ...”⁴⁴⁷

Ziya Gökalp Bey, kızlarına yazdığı bir diğer mektubunda da Atıf Bey'in ismini geçirmiştir:

“Yarın Âtıf Bey de buraya gelecek. Harb esirleri gidince, ihtimâl ki San Salvador'dakilerin hepsi bizim binâ ile yanımızdaki binaya gelirler...”⁴⁴⁸

İTC'ye yakınlığıyla bilinen Ürgüplü Hayri Efendi, hatıratında 4 Kasım 1919, Salı günü hastanede bulunan arkadaşı Atıf Bey'i ziyaret etmek istediğini kumandanlıktaki telefonla yetkililere bildirirse de bir geri dönüş olmadığını belirtmiştir.⁴⁴⁹

Atıf Bey, Malta'da diş doktoruna gitmiş, doktor, ağrıyan dişi yerine sağlam dişini çekmiştir. Aynı durum, Atıf Bey'in birçok arkadaşının da başına gelmiştir. Bu uygulamanın

⁴⁴⁴ Ahmed Emin Yalman, **a.g.e.**, s. 108-118.

⁴⁴⁵ **Ziya Gökalp Külliyyâtı II, Limni ve Malta Mektupları**, TTK, haz. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara, 1989, s. 9.

⁴⁴⁶ **Haftalık Mecmua**, nr. 165, 10 Eylül 1928, s. 3.

⁴⁴⁷ **Ziya Gökalp Külliyyâtı II, Limni ve Malta Mektupları**, TTK, haz. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara, 1989, s. 9; Ziya Gökalp Bey, aynı bilgileri içeren bir mektup da kızları Seniha, Hürriyet ve Türkân Hanımlar'a yazmış, bu mektubunda da Atıf Bey'in kendi bulunduğu binaya nakledileceğinden bahsetmiştir. **a.e.**, s. 99.

⁴⁴⁸ Haz.Fevziye Abdullah Tansel, **a.g.e.**, s. 99.

⁴⁴⁹ Ali Suat Ürgüplü, **a.g.e.**, s. 469.

İngilizler tarafından bir işkence yöntemi olarak kullanıldığı söylenebilir.⁴⁵⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, anılarında; adadaki Türklerin, “Aman bir Türk dışı İngilizleri kızdırsa da buraya gönderilse” şeklinde dua ettiklerinden bahseder. Bir süre sonra mesleği dış doktorluğu olan Makriköylü (Bakırköylü) Atıf Bey, İngilizler tarafından Malta’ya gönderilmiştir.⁴⁵¹

2 Aralık 1919, Salı günü, Atıf Bey, Hayri Efendi’nin kaldığı hastanenin önüne gelerek, Hayri Bey’e, yakında hastaneden çıkacağıının müjdesini vermiştir. Hayri Bey, bir an önce hastaneden çıkarak Salvador’dan, Polverista’ya geçmek istemiş, dinlenmesi ve sıhhatinin korunması için İngilizler tarafından kendisine burada oda ayarlanacağını ifade etmiştir. Hayri Efendi, hastane doktorunun kendisine bir ilaç yazdığını fakat reçeteye adını yazmadığını söylemiş, bu ilacın bulunması için Atıf Bey’den yardım istemiş, Atıf Bey, ilacın temininde Hayri Efendi’ye yardımcı olmuştur. Atıf Bey, Hayri Efendi’yi hastane çıkışında uğurlamıştır.⁴⁵²

Malta’daki İngiliz görevliler tarafından, dışarıya çıkabilecek esirlerin yer aldığı bir liste hazırlanmış, Türk esirlerden çoğuna haftada iki gün dışarı çıkma hakkı verilmiştir. Atıf Bey’e başta dışarı çıkma izni verilmese de sonrasında şartlar iyileştirilerek dışarı çıkma hakkı tanınmıştır. Ailesinin Malta’ya gelebilmesi için müsaade isteyen Atıf Bey’in talebi önce kabul edilse de sonrasında buna imkân tanınmamıştır.⁴⁵³

Atıf Bey’in de kaldığı Polverista, bir kışla olarak inşa edilmiştir. İçerisine ikişer ve üçer odalı daireler yapılmıştır. Odalar arasında birbirine geçiş imkânı bulunmaktadır. Ayrıca mutfak ve duş kısımları da mevcuttur. Sürgün edilen Türkler, buraya getirildiklerinde bu dairelerde üçer, dörder ya da beşer kişi kalmışlardır. Bölgedeki sürgünlerin sayısı artınca kalacak yer sıkıntısı ortaya çıkmış ve bazıları zemin kata yerleştirilmiştir. Odalara yerleşen kişilerin çantalarında kolonya ve ilaç gibi maddeleri bulundurmaları yasaklanmıştır. Kışlada yemek vakti gelince sürgünler, İngilizler tarafından yemek odaları adı verilen alana gruplar hâlinde toplanmışlardır. İngiliz muhafızlar, geceleri belirli aralıklarla ellerindeki demir çubukları duvarlara ve parmaklıklara vurarak ses çıkarmak suretiyle varlıklarını hatırlatmışlardır.⁴⁵⁴ Bu ağır şartlar, I. İnönü zaferinin ardından biraz daha hafiflemiştir. Günde on beş kişilik grup halinde gündüz şehre gidip gezmeye, akşamında dönülmesi şartıyla izin çıkmıştır. II. İnönü zaferinden sonra arzu edenlerin geceleri operaya gitmelerine izin

⁴⁵⁰ Ali Suat Ürgüplü, **a.g.e.**, s. 70.

⁴⁵¹ Ahmed Emin Yalman, **a.g.e.**, s. 175.

⁴⁵² Ali Suat Ürgüplü, **a.g.e.**, s. 472; Hayri Efendi kendisine reçete yazmayan doktora tepkisini: “Kafir doktor, bir reçete yazsa verse ne olur” diyerek dile getirmiştir. Atıf Bey, doktorun verdiği ilacın adı olan “N 9 Pill”i bir latin harfleriyle bir kâğıda yazarak Hayri Efendi’ye vermiştir.

⁴⁵³ Ali Suat Ürgüplü, **a.g.e.**, s. 543.

⁴⁵⁴ Ahmed Emin Yalman, **a.g.e.**, s. 91-92.

çıkmıştır. Sakarya zaferinden sonra Malta Valisi, odalara gelip hal hatır sormaya başlamıştır. Atif Bey'in, Polverista'daki uğraşlarından biri de Ubeydullah Efendi'nin verdiği İngilizce derslerine katılmak olmuştur. Atif Bey ve bazı arkadaşlarının talebi üzerine koğuşların ortasındaki avluya bir çadır kurulmuş ve İngilizce dersi açılmıştır. Bu derse on beş kişi civarında bir katılım sağlanmıştır. Atif Bey'in derste başarısını farkedenden Ubeydullah Efendi, anılarında: "Bizim derste en has şakirt eski mebuslardan Çanakkale mebusu Âtîf Bey idi." İfadelerini kullanmıştır.⁴⁵⁵

Atif Bey, sürgünden önce İstanbul Muhafızlığı ve Muâmelât-ı Zâtiyye Dairesi'nin emriyle Fransızca bildiğinden dolayı Fransız İrtibat Zabıtlığı görevine getirilmiş, görevini yürütürken tutuklanıp Malta'ya sürüldüğü için kendisine verilmek üzere ayrılan para Mütâreke Riyâseti tarafından, Muâmelât-ı Zâtiyye Dairesi'ne yollanmıştır.⁴⁵⁶

Ankara hükümeti, Malta'daki sürgünlerin serbest bırakılması için plan yapmıştır. Bu doğrultuda Anadolu'daki İngiliz tutsaklarıyla, Malta'daki Türk sürgünleri değiş tokuş etme yolunda girişimlerde bulunulmuştur. İngiliz yetkililer, Malta'daki Türkleri serbest bırakırlarsa Türk hükümeti karşısında aciz duruma düşeceklerini düşünmüşlerdir. İngiltere Savunma Bakanı Winston Churchill ise Türk hükümetinin teklifini cazip bulmuş, İngiliz tutsakların özgür kalması için Malta'da tutulan bazı Türk esirlerin serbest bırakılabileceğini dile getirmiştir. İngilizler, Türk esirlerin serbest kalmaları karşılığında bazı kazanımlar elde etmek istemişlerdir. Bu doğrultuda da kurnazca davranarak, Türk hükümetinin, Malta'daki Türklerin serbest kalması için çok ağır şartlar içeren Sevr Antlaşması'nı imzalaması gerektiğini söylemişlerdir. İngilizler, 121 esir Türk'ü, A, B, C, D, E, F şeklinde listelere ayırmışlardır. A listesinde 58 kişi yer almış, Listedeki kişilerin hiçbir koşulda serbest bırakılmayacaklarına ve Malta'da yargılanmalarına karar verilmiştir. Atif Bey, 13 kişiyle birlikte B listesinde yer almıştır.⁴⁵⁷

7 Mart 1921'de Türk ve İngiliz delegeleri, Londra'da toplanarak esirlerin durumunu değerlendirmeye karar vermişlerdir. Ankara hükümeti Hariciye vekili Bekir Sami Bey ile

⁴⁵⁵ Ömer Hakan Özalp, **Mehmed Ubeydullah Efendi'nin Malta Afganistan ve İran Hatıraları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002, s. 99.

⁴⁵⁶ ATASE, 118/4;

"Şube 2/322

2. Şube 2. Kısım Mütâreke Riyâsetinden

Fî 18 Şubat sene 1336

Mu'âmelât-ı Zâtiyye Dâiresi Riyâset-i Aliyyesine

İ'lâm

Mülâzım Atif Efendi'nin dâire-i aliyyenin tensibi ve İstanbul muhâfızlığının talebi üzerine Fransız irtibat zâbitliğine ta'yin edilmiş olduğu anlaşıldığından mûmâ ileyhe verilmesi lâzım gelecek müteferrika mikdârının doğrudan doğruya dâire-i aliyyelerince ta'yini ricâsıyla takdîm."

⁴⁵⁷ Bilâl N. Şimşir, **a.g.e.**, s. 423-440; A, B, C, D, E ve F listelerindeki kişilerin isimleri için bkz: s. 436-439.

İstanbul hükümetinin Londra temsilcisi Mustafa Reşit Paşa, Londra'ya giderek, İngilizlerle bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Türk delegeleri, 21 İngiliz esirinin salıverilmesi karşılığında, tüm Malta sürgünü Türklerin serbest bırakılmasını istese de İngilizler, buna karşı çıkarak bu sayının masum buldukları 27 kişi ile sınırlanacağını söylemişlerdir. Bekir Sami Bey, bu sayıyı artırmak için uğraşmış ve 17 kişinin daha serbest bırakılması kararlaştırılmıştır. İngilizlerle, 16 Mart 1921 günü Londra Antlaşması imzalanmıştır. İngiliz hükümeti, I. İnönü Savaşı'nda Yunan ordusunun mağlup olması üzerine Londra Antlaşması'nı imzalasa da Yunan ordusunun bir kez daha saldırıya geçmesiyle yeniden umutlanmıştır. İngiliz yetkililer, esirleri serbest bırakılmaktan vazgeçmişlerdir. Fakat sonrasında elde edilen II. İnönü zaferi durumu değiştirmiştir. Türk hükümetinin de girişimleri sonucu süreç kısmen başarıya ulaşmıştır. İngilizler, yol masraflarını karşılamak istemediğinden dolayı Türkleri, ülkelerine kadar bırakma taraftarı olmamışlardır. Atif Bey'in de içinde bulunduğu 33 esir, 30 Mayıs 1921 tarihinde Malta'dan Hibiscus ve Chrysanthemum adlı gemilere bindirilip, İtalya'nın Taranto limanına nakledilmiştir.⁴⁵⁸

Atif Bey ile birlikte İtalya'nın Taranto limanına indirilen 33 Türk esirden dokuzu eski Kars Şûrası üyelerindedir. Bu kişiler İstanbul üzerinden Batum'a geçmek istemişlerdir. Ali Fethi Bey, Ankara'ya geçerek milli mücadelede görev alacaktır. Atif Bey ve arkadaşları ise İtalya'da parasız bir şekilde bir başlarına kalmışlardır. Otel ya da yol paralarını da ödeyecek durumda değillerdir. Taranto'daki İngiliz Viskonsolosu durumu Roma'daki İngiliz Büyükelçisi'ne anlatarak, sürgünlerin kime teslim edileceğini sormuştur. Büyükelçi ise durumu yalnızca Ankara hükümeti temsilcisi Cami Bey'e iletmekle yetinmiştir. Ankara, bu sürgünlerin yol masraflarını karşılamaya karar vermiştir. Bir başka sorun da güvenlik problemi olmuştur. Yunanların, denizlerde yakaladıkları Türkleri tutsak etme tehlikesi mevcuttur. Bir başka tehdit de Ermeni komitecilerdir.

Cami Bey, İtalya'daki Türklerin sağ salim yurda dönmeleri için 6 Mayıs 1921 tarihinde Roma'daki İngiliz Büyükelçisi Sir G. Buchanan'a nota vermiştir. Bu notada, İtalya'da bekleyen Türklerin yolculukları esnasında gerekli güvenlik önlemlerinin alınması da istenmiştir. Büyükelçi ise bu talebi reddetmiştir. Sürgünlerden bazıları Almanya ve Rusya üzerinden Türkiye'ye dönmüş, bazıları ise Avrupa'da kalmıştır. Atif Bey'in İstanbul'a hangi surette döndüğü bilinmemektedir. İngilizler, Atif Bey'i bir kez daha tutuklamak istemiş ama fayda sağlamayacağı için vazgeçmişlerdir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Bilâl N. Şimşir, **a.g.e.**, s. 448-475.

⁴⁵⁹ Bilâl N. Şimşir, **a.g.e.**, s 472-475.

İngiliz ve Türk hükümetleri arasında geriye kalan esirler konusunda yaşanan diplomasi mücadelesinde Türk hükümeti, Sakarya Savaşı'nda elde edilen zaferle birlikte süreci lehine çevirmiştir. Bu süreçte Malta'daki bazı tutsakların kaçmayı başarması da İngilizleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Neticede iki taraf arasında İstanbul Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma sayesinde Türk esirler toptan serbest bırakılacaktır. Türk ve İngiliz esirlerin değiş tokuşu 30 Ekim 1921 günü, İnebolu limanında yapılmıştır. İngilizler, bu işlem sırasında Türk esirleri A ve B şeklinde sınıflandırmışlardır. Çoğunu paşaların oluşturduğu 17 kişilik A sınıfı, Chrysanthemum adlı gemiyle İnebolu'ya nakledilmiştir. Onları taşıyan geminin adı ise Montenol'dur. Sürgünler, mübadeleden önce İngiliz askerlerinden dışarı çıkarak eksik eşyalarını tamamlamak için izin istemiş fakat bu istekleri sert bir şekilde reddedilmiştir. Türkler, ihtiyaçlarını bir esnafın zindana gelip satış yapmasıyla giderebilmişlerdir. B sınıfında bulunan gazeteci Ahmet Emin Yalman, Malta'dan ayrılışlarının İngilizler tarafından sürekli ertelendiği için içlerinde öldürülme şüphesinin yerleştiğini dile getirmiştir. Türkler, Montenol gemisine bindirilmeden önce sahilde yoklama için toplanmışlardır. Bu gemi bir petrol gemisidir. İngilizler, yolculuk esnasında Türklerin istirahatini düşündüklerini belirtmeler de gemideki hücreler buna imkân vermemiştir. Yolcular, demir karyolalarda yolculuk yapmışlardır. Gemideki oda sayısı da onlara yetmemiştir. Yolculuk esnasında esirlerin geminin kıc bölümünün dışına çıkmaları silahlı nöbetçiler tarafından yasaklanmıştır. Montenol gemisi, yolda fırtınaya yakalanmış, Türk esirlerden bazılarını deniz tutmuştur. Geminin iki yanını saran dalgalar nedeniyle baştan aşağı ıslananlar olmuştur.⁴⁶⁰ Sürgün Türklerden bazıları, İngiliz subaylara kamara kiralamayı teklif etmiş, subaylar ise seksen İngiliz lirası karşılığında bunu yapabileceklerini belirtmişlerdir. Fakat Türkler, ceplerinde para olmadığından dolayı konforlu şartlarda yolculuk yapamamışlardır.⁴⁶¹

Üç gün süren fırtınadan sonra önce Çanakkale Boğazı'na, 30 Ekim'de ise İstanbul'a varmışlardır. Esirlerin akrabaları burada motorlarla İngiliz gemisinin etrafını sarsa da İngilizler, gemiye kimseyi yaklaştırmamışlardır. Sonrasında İnebolu'ya doğru yola çıkan gemi, Karadeniz'de bir kez daha fırtınaya yakalanmıştır. Gemi İnebolu'ya vardığında burada otuz saat kadar beklenmiştir. Türk esirler arasında Malta'ya geri götürülecekleri konusunda dedikodular başlamıştır. Nihayet 1 Kasım 1921 Salı günü Türk ve İngiliz esirlerin değiş tokuş

⁴⁶⁰ Bilâl N. Şimşir, **a.g.e.**, s. 487-513.

⁴⁶¹ Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970, c. II, s. 216-217.

işlemi tamamlanmıştır. Mustafa Kemal, Malta sürgünlerinin yurda dönmesini telgraflarla tebrik ederek, hoşnutluğunu dile getirmiştir.⁴⁶²

⁴⁶² Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s. 487-513.

ALTINCI BÖLÜM

6. CUMHURİYET'İN İLANINDAN SONRAKİ FAALİYETLERİ

6.1. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ATIF BEY

Atıf Bey, Malta sürgününün ardından Ankara'ya dönmüştür. Kuşçubaşı Eşref ve Mustafa Kemal arasında geçen bir olayda iki tarafın ters düşmemesi ve birlik içinde milli mücadeleye devâm etmesi için çaba harcamıştır.⁴⁶³ Sonrasında Çankırı'da Reji Müdürlüğü'nde ardından da Eskişehir ve İnebolu Reji Müdürlükleri'nde çalışmıştır.⁴⁶⁴ Atıf Bey'in kızı Türkan Hanım Çankırı'da dünyaya gelmiştir.⁴⁶⁵

Atıf Bey, mütareke döneminde Enver, Talat ve Cemal paşalar ya da Bahattin Şakir Bey gibi yurt dışına çıkmamış, Yakup Cemil ya da Kuşçubaşı Eşref Bey gibi de farklı arayışlara girmemiştir. Buna rağmen Cumhuriyet'in ilk yıllarında vekillik yapamamış ve siyasi görevlerde bulunamamıştır. Ancak Mustafa Kemal Atatürk, vefatından sonra İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde Çanakkale milletvekili olarak meclise girebilmiştir. Atıf Bey'in Cumhuriyet'in ilanından sonra arka plana itilmesinin sebebi sorgulandığında ise akıllara Mustafa Kemal'in İttihatçılar ile ters düşmesi ve onları tasfiye etmek istemesi getirilebilir. Çünkü Atıf Bey de evvelden diğer TM üyeleri gibi Enver Bey'i destekleyen ve onun emri altında olan grubun içerisinde yer almıştır.

1922'de saltanatın kaldırılmasının ardından Mustafa Kemal, 1923'ün Ocak ayında Cumhuriyet'i ilan etmek istediğini söylemiş, Eylül ayında da çeşitli Avrupa gazetelerine verdiği mülakatta niyetini bir kez daha tekrarlamıştır. Meclis, kendisine danıştığında ise Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilan edilmesini teklif etmiştir. Meclisin çoğunluğu bu teklifi kabul edince 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet resmen ilan edilmiştir. Bu olay, İttihatçılar ile

⁴⁶³ Benjamin C. Fortna, **Kuşçubaşı Eşref Efsane Teşkilat-ı Mahsusa Subayının Hayatı**, çev. Selçuk Uygur, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 378-381; Yazar, Mustafa Kemal ve Eşref beyler arasındaki problemin ana kaynağı olarak iki sürtüşmeye dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi; Kuşçubaşı Eşref Bey'in kaçak bir afyona el koyması olayıdır. Bu olayda Eşref Bey, el koyduğu afyonu yetkili kişilere gönderse de Ankara bundan emin olmayıp afyonun bizzat kendilerine gönderilmesini istemişlerdir. Eşref Bey bu duruma kırlmıştır. Yazar, aynı zamanda Ankara'nın Eşref Bey'e güvenmediğini bir örnekle daha açıklamıştır; Eşref Bey elindeki afyonu satıp kendi birlikleri için kullanmakla suçlanmıştır. Bu da Eşref Bey'i iyiden iyiye üzmüştür. İkinci sürtüşme de Mustafa Kemal'in meclise yakın çevresini hem test etmek hem de güç birliği yapmak için davet ettiği süreçte çıkmıştır. Burada da Eşref Bey'e Manisa Milletvekiliği teklif edilmiş fakat Eşref Bey bunu askerlik alanında daha başarılı olduğu ve kendisini siyasette eksik bulduğu gerekçeleriyle reddetmiş olmasıydı. Atıf Bey ikisinin ayrı düşmemesi için çok uğramış fakat başarılı olamamıştır.

⁴⁶⁴ T.C. Emekli Sandığı Arşivi, İnhisarlar Tekaüt Sandığı / Hizmet Cetveli. Atıf Bey'in 1942 yılında emekliliğini talep etmesi üzerine düzenlenen dosya. Emekli Sandığı. Bkz: EK 39: Atıf Bey'in, T.C. Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan dosyasındaki kısa otobiyografisi ve emekliliğine kadarki iş hayatı ve aldığı maaşların cetvelini içeren evrak.

⁴⁶⁵ T.C. Emekli Sandığı Arşivi, Atıf Bey'in Nüfus Kayıt Örneği.

Mustafa Kemal'in arasının açılmasına sebep olacaktır. Çünkü bu karar Milli Mücadele döneminde önemli rol oynayan Hüseyin Rauf (Orbay), Adnan (Adıvar), Refet (Bele) ve Kazım (Karabekir) gibi isimler başkentte değilken alınmıştır. İttihatçılar, içeriğinin hürriyet ve demokrasiye dayanmadıktan sonra rejimin adının bir önemi olmadığı noktasında birleşmişlerdir. Rauf Bey'in yerli basına verdiği bir mülakatta devletin müstebit olduğu ifadesi Halk Fırkası'nı bölünme noktasına getirmiştir. Yunanistan'dan gelen Müslümanların, Rumların terk ettiği bölgelere yerleştirilmesi hususunda iddia edilen yolsuzluklar kopuşu kesinleştirmiştir. Rauf Bey ve beraberindeki 32 milletvekili, Halk Fırkası'ndan ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır. Bu partinin beyannamesi, programı ve ilkeleri bazı yönleriyle Halk Fırkası'na göre farklılık göstermiştir. Partinin Adem-i merkeziyetçi, otoriter eğilimlere karşı duran, laik, milliyetçi ve liberal nitelikte bir parti olduğu söylenebilir.

1925 Şubat'ında Diyarbakır/Ergani'de silahlı bir ayaklanma patlak vermiştir. Bu isyan, tarihe Şeyh Sait isyanı olarak geçmiştir. Şeyh Sait, 1923'te kurulan Azadi (Özgürlük) Cemiyeti üyelerinden olup, Zaza aşiretleri arasında önemli bir kişidir. İsyana kısa zamanda büyümüş, isyancılar Diyarbakır'ı kuşatıp, Elazığ'ı ele geçirmişlerdir. Doğu vilayetlerinde ilan edilen sıkıyönetimden sonra hıyanet-i vataniye kanunu çıkarılarak suçluların ve destekçilerin cezalandırılmasına karar verilmiştir. Tam bu sırada Başbakan Ali Fethi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan partiyi dağıtmalarını söylemiştir. CHF, tavrını daha da sertleştirerek yaşanan olaylara ve muhaliflere karşı pasif kaldığı düşünülen Ali Fethi görevden alınmış yerine İsmet Bey (İnönü) getirilmiştir. Sonrasında çıkarılan takrir-i sükûn kanunu ile birlikte hükümete, iki sene içinde kamu düzenini bozduğu düşünülen tüm cemiyet, parti, örgüt ya da yayın organlarını kapatma yetkisi verilmiştir. Sonrasında ise istiklal mahkemeleri kurulmuş, isyancılar cezalandırılmıştır. TCF ise takrir-i sükûna karşı çıkmıştır. İttihatçılar ile Mustafa Kemal arasındaki kopuş biraz daha derinleşmiştir. Takrir-i sükûn kapsamında muhalif gazete ve dergiler kapatılmış, gazeteciler tutuklanarak istiklal mahkemelerinde yargılanmışlardır. TCF ise 3 Haziran'da dini siyasete alet etmek suçundan kapatılmıştır.

II. Abdülhamid gibi otoriter bir padişahın döneminde bile örgütlenmeyi çok iyi başaran İttihatçılar, Mustafa Kemal'i düşündürmüştür. Mustafa Kemal, 1926 Mayıs'ında bir yurt gezisine çıktığı sırada İzmir'e gelirken suikaste uğramıştır. Müdafaa-i Hukuk Grubu kâtabi Ziya Hurşit tarafından tertib edildiği anlaşılan bu suikastin neticesinde o sıralarda yurt dışında bulunan Hüseyin Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) dışında, TCF'nin tüm üyeleri tutuklanarak suikast ve darbe yapmak suçundan yargılanmışlardır. Suikast davasının neticesinde on altı kişi idama mahkûm edilmiş, Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet

(Bele), Cafer Tayyar (Eğilmez) gibi askeri kahramanlar kamuoyunun baskısı sonucunda serbest bırakılmışlardır. Sonrasında açılan ikinci davada Doktor Nazım ve Cavid Bey gibi önemli İttihatçıların aralarında bulunduğu dört kişi idam edilmiştir. Kara Kemal ise idama mahkûm edilmiş, saklandığı yer öğrenilince bir tavuk kümesinde intihar etmiştir. İzmir suikasti davaları İttihatçılara indirilen son darbe olmayacaktır. 1927 yılının Ekim ayında Mustafa Kemal tarafından mecliste 36 saatlik bir nutuk okunmuştur. Nutuk'ta Mustafa Kemal, İttihatçıların vatan haini ve yeteneksiz olduklarını söylemiş, TCF'yi ağır bir şekilde eleştirmiştir.⁴⁶⁶

Tüm bunlar yaşanırken, Atıf Bey ise olayları uzaktan izlemeyi tercih etmiştir. Malta sürgünü dömnüşü köşesine çekilen ve sıradan bir hayat yaşamaya başlayan Atıf Bey, CHF ya da muhalif TCF'de herhangi bir görev almamış, politikaya karışmamış, Mustafa Kemal ve İttihatçılar arasındaki kavgada taraf tutmamıştır. Atıf Bey, muhalif kanatta yer alsaydı sonunun Kara Kemal, Cavid ya da Doktor Nazım gibi önemli İttihatçılarla aynı olma ihtimali yüksektir. Fakat şu da unutulmamalıdır ki Atıf Bey de dâhil hiçbir İttihatçı II. Meşrutiyet, I. Cihan Harbi ve Milli Mücadele dönemlerinde olduğu kadar itibar sahibi kalamamışlardır. Cumhuriyet döneminden sonra yaşanan olaylar üstlerinden silindir gibi geçmiştir. Bu tahribattan yalnızca siyasetten soyutlanmaları anlaşılmalıdır, yapılan neşriyatta, kamuoyunda da itibarları hasar görmüştür. Atıf Bey gibi önemli bir İttihatçı T.B.M.M.'ye milletvekili olarak ancak İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde girebilmiştir. İnönü dönemindeki neşriyatta sıkça İttihatçılarla alakalı eserler mevcuttur. Kazım Karabekir gibi bir sima bile ancak bu dönemde meclise girerek kendisine iade-i itibar yapılmıştır.

Atıf Bey'e Meşrutiyet'in ilanından sonra hidemât-ı vataniye tertibinden bağlanan iki bin kuruş maaş, mütareke döneminde kesilmiştir. 14 Ekim 1922'de ise T.B.M.M.'de Çorum mebusu Ferid Bey tarafından bu maaşın yeniden bağlanması için kanun teklifi verilmiştir. Bu kanun teklifi aynı zamanda merhum Resneli Niyazi Bey'in ailesine maaş bağlanmasını da kapsamaktadır. Bu kanun teklifinin mecliste görüşülmesine dair metin şu şekildedir:

“Riyaseti Celileye

1324 inkılâbı kahramanlarından Atıf Bey hakkında ruznamede mevcut ve bir maddeden ibaret lâyhâi kanuniyenin mevaddı saireye takdimen müstaceliyetle müzakeresini teklif eyleriz.

14 Teşrinievvel 1338”

⁴⁶⁶ Eric Jan Zürcher, **a.g.e.**, s. 247-260.

Kanun teklifi mecliste görüşülmüş Atıf Bey'in Meşrutiyet'in yeniden ilanı sürecinde göstermiş olduğu fedakârlıklar ve Meşrutiyet'ten sonraki başarılarıyla kendisine hidemat-ı vataniye tertibinden iki bin kuruş maaş bağlandığını, ancak bu maaşın İngilizler tarafından Malta'ya götürüldüğünde kesildiği ifade edilmiştir. Atıf Bey'e yeniden bağlanması gündeme gelen maaşın en fazla bin kuruş olabileceği kararlaştırılmıştır.

Atıf Bey'e yeniden bin kuruş maaş bağlanması teklifi mebusların kararına sunulmuştur. 169 mebus oylamaya katılmış, 8 mebus çekimser kalmış, 4 mebus teklifi reddetmiş, 157 mebus ise kabul oyu vermiştir. Oylamanın ardından Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, "Yaşasın İttihatçılar" diye bağirmiştir. Atıf Bey'e yeniden maaş bağlanması kabul edildikten sonra Bolu Mebusu Tunalı Hilmi, "Dört arkadaş red oyu kullanmıştır, o arkadaşlar bilsinler ki, Şemsi Paşa Atıf'ın kurşunu ile devrilmiştir." diyerek tepkisini dile getirmiştir.⁴⁶⁷

Atıf Bey, milletvekili seçileceği 1939 yılına kadar mütevâzi bir hayat yaşamıştır. 1 Mart 1925 tarihinde İstanbul Tütün İnhisarı Bayiler Müfettişi olarak 20.000 lira maaşla görev yapmaya başlamıştır. Burada 11 ay 20 gün görev yaptıktan sonra 20 Şubat 1926 tarihinde işinden ayrılmıştır. Bir gün sonra; 21 Şubat 1926 tarihinde yeni işine başlayan Atıf Bey, İnhisarlar Müdürlüğü'nün Kadıköy'deki deposunda depo müdürü olmuştur. Atıf Bey'in maaşına zam yapılarak 30.000 liraya çıkarılmıştır. Müdür olarak 1 sene 6 ay 10 gün çalışan Atıf Bey, sonrasında mukavele yenilemiş, 32.500 lira maaşla 1 Eylül 1927 tarihinden 3 Ağustos 1929'a kadar çalışmıştır. Atıf Bey, 1 Eylül 1929'dan itibaren yeni sözleşme imzalayarak 7 Nisan 1929'a kadar 35.000 maaşla çalışmış, 30 Mayıs 1929'a kadar ise muhtemelen sağlık sorunları sebebiyle dinlenmek maksadıyla herhangi bir vazifede bulunmamıştır. 1 aydan biraz fazla bir zaman istirahat eden Atıf Bey tekrardan Kadıköy depo müdürü olarak 31 Mayıs 1931'den 17 Ağustos 1931'e kadar çalışmış ve sonrasında yeni sözleşmesinde neredeyse üç katı zam alarak 100.00 liraya anlaşarak 18 Ağustos 1931'den, 12 Ağustos 1932'ye kadar çalışmıştır.

Atıf Bey, sonrasında bir terfi daha almış, 13 Ağustos 1932 tarihinde İnhisarlar Müdürlüğü'ne bağlı Kadıköy satış deposunun müdürlüğünde çalışmaya başlamıştır. Atıf Bey, burada 31 Mayıs 1936'ya kadar 100.000 lira maaşla çalışmış, ardından yeni sözleşme

⁴⁶⁷ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: I, c. 23, içtima senesi: 3, 119. İçtima, 14.10.1338 Cumartesi; Bu teklifin altında, Sinop mebusu Hakkı Hami, Lazistan mebusu Abidin, Amasya mebusu Ömer Lutfi, Erzurum mebusu Süleyman Necati, Malatya mebusu Sıdkı, Gaziantep mebusu Yasin, Malatya mebusu Hacı Garip, Erzurum mebusu Hüseyin Avni, Erzurum mebusu İsmail, Kozan mebusu Dr. Fikret, Burdur mebusu Veli, Kars mebusu Cavid, Maraş mebusu Hasip, Kangırı mebusu Said, Gaziantep mebusu Ragıp, Erzurum Mebusu Asım, Hakkâri mebusu Mazhar Müfid, Elaziz mebusu Hüseyin, Diyarbakır mebusu Hamdi, Hakkâri mebusu Tufan, Maraş mebusu Rüşdü, Gene mebusu Haydar ve Burdur mebusu Mehmet Akif beylerin imzası bulunmaktadır.

imzalayarak 1 Haziran 1936 tarihinden 31 Mart 1939'a kadar 125.000 lira maaşla vazife almıştır.

Atıf Bey, İnhisarlar Müdürlüğü'nde 13 sene 11 ay 7 gün çalışmıştır. Sonrasında Çanakkale'den milletvekili seçildiği için 01.04.1939 tarihinde buradaki işinden istifa etmiştir.⁴⁶⁸

Atıf Bey, çocukluk döneminde hareketli bir kişiliğe sahiptir. Babası İsmail Bey, ata binmeyi çok sevdiği için oğlu Atıf Bey'e de ata binmeyi öğretmiştir. Atıf Bey de kısa zamanda bu işin ustası olmuştur. 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan soyadı kanunundan sonra Nüfus Müdürlüğü'ne başvurarak 18 Haziran 1936 tarihinde "Kamçıl" soyadını alan Atıf Bey'in, bu soyadını da çok iyi kamçı kullanmasından dolayı aldığı rivayet edilmektedir. Atıf Bey'in almak istediği soyadı aslında "Kamçılı"dır. Fakat T.C. İstanbul/Kadıköy Nüfus Memurluğu'nun yaptığı ufak bir hata sonucu kayıtlara "Kamçıl" olarak geçmiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ Atıf Bey'in, T.C. Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan dosyasındaki kısa otobiyografisi ve emekliliğine kadarki iş hayatı ve aldığı maaşların cetvelini içeren evrak; evrakın görüntüsü için bkz.: Ek 30.

⁴⁶⁹ Atıf Bey'in torunu Atıf Kamçıl ile yapılan görüşmeden alınmıştır. 04.07.2017; Atıf Kamçıl'ın T.C. Nüfus Hüviyet Cüzdanı. No: 838066B; Hüviyet cüzdanı için bkz.: Ek:33.

6.2. ÇANAKKALE MİLLETVEKİLLİĞİ YILLARI (1939-1943 / 1943-1946)

Atf Kamçıl, 1939 senesinde yapılan seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nden, Hilmi Ergeneli, Ziya Gevher Etili, Reşad Nuri Gültekin, Avni Yukarıuç ve Rusuhi Bolayırılı ile birlikte Çanakkale milletvekili seçilmiştir.⁴⁷⁰ 3 Mart 1939'da meclise giren Atf Bey, 10 Mart 1939 tarihinde mazbatasını almıştır.⁴⁷¹

Atf Bey'in T.B.M.M. Arşivi'ndeki dosyasında bulunan tercüme-i hâlinde şunlar yazılıdır:

“320 senesinde Harbiye Mektebi'nden piyade mülazımı çıkıp Rumeli'de bulunan 3 üncü Osmanlı ordusuna ayrıldım. 1323 (1907)'de (İttihâd ve Terakki) hafi teşkilatına girdim. 908 ihtilalinde vatani vazifemi muvaffakiyetle başarıp sultanlar istibdadının yıkılması amillerinden biri oldum. Meşrutiyet idaresinde üç defa mebus seçildim. Mütarekede Malta'ya esir götürüldüm. 921 hükümetince kurtarılarak Ankara'ya geldim ve B. M. M. Hükümetince Çankırı reji müdürlüğüne tayin edildim. O vakitten beri inhisarlarda muhtelif vazifeler yaptım.”

Atf Bey'in milletvekili seçilirken Çanakkale'den aldığı oy sayısı 573'tür. Çanakkale'nin kazalarına göre oy dağılımına bakıldığında; Merkez'den 58 oy, Biga'dan 146 oy, Ayvacık'tan 44 oy, Lapseki'den 44 oy, Gelibolu'dan; 56 oy, Bozcaada'dan 4 oy, Eceabat'dan 22 oy, Bayramiç'ten 80 oy, Yenice'den 58 oy, Ezine'den 16 oy ve Gökçeada'dan 45 oy almıştır. 1946'ya kadar yapılan seçimlerin tümünde iki dereceli seçim sistemi mevcuttur. Yani halk, doğrudan milletvekillerini değil, müntehib-i sânileri seçmektedir. Bu dönemde Çanakkale'deki müntehib-i sânilerin sayısı 608'dir. Bunların 573'ü seçime iştirak etmiş, hepsi de CHP'ye oy vermiştir.⁴⁷²

3 Nisan 1939 tarihinde T.B.M.M.'nin 6. dönem, 1. yasama yılı, 1. birleşiminde meclis içi görevlendirme için seçimler yapılmıştır. Atf Bey, idare amirliklerinin seçiminde verilen oyların tasnif edilmesi için teşkil edilen komisyonun üyeleri arasında yer almıştır.⁴⁷³

10 Nisan 1939'da, T.B.M.M.'nin 2. birleşiminde encümen seçimleri yapılmıştır. Atf Bey, 370 oyla Gümrük ve İnhisarlar Encümeni'ne seçilmiştir.⁴⁷⁴ Aynı birleşimde Refik

⁴⁷⁰ Cumhuriyet Gazetesi,, 24.03.1939, s. 8.

⁴⁷¹ T.B.M.M. Mebusları İçin Tercümeihal, Seçim Dairesi: Çanakkale 14, Adı: Atf Kamçıl, Devre: 6, İçtima Senesi: Fevkalade 1038, s. 2.

⁴⁷² T.B.M.M. Mebusları İçin Tercümeihal, Seçim Dairesi: Çanakkale 14, Adı: Atf Kamçıl, Devre: 6, İçtima Senesi: Fevkalade 1038, s. 2.

⁴⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: F, c. 1, Birinci İnikad, 3.4.1939, Pazartesi, s.3.

⁴⁷⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: F, c. 1, İkinci İnikad, 10.4. 1939, Pazartesi, s. 18.

Saydam hükümetine güvenoyu verilmiştir. Oy kullanan 389 milletvekilinden biri de Atıf Kamçıl'dır.⁴⁷⁵

Atıf Bey'e hidemât-ı vataniye tertibinden bağlanan ve mütareke döneminde kesilen iki bin kuruş maaşı, 14 Ekim 1922'de tekrar bağlanmıştır. T.B.M.M'nin 6. dönem, 1. yasama yılının, 22 Mayıs 1939 tarihindeki 14. birleşiminde Atıf Bey'in maaşının 10 lira olduğu tutanaklara geçmiştir.⁴⁷⁶ Atıf Bey bu dönemde mecliste Gümrük ve İnhisarlar Encümeni olarak görev yapmıştır. Kendisine gümrük ve inhisarları ilgilendiren kanun layihaları geldiğinde değerlendirip yüksek reisliğe havale etmiştir.⁴⁷⁷

T.B.M.M'nin 6. dönem, 2. yasama yılının, 27 Mayıs 1940 tarihindeki 56. Birleşiminde Atıf Bey'in yukarıda belirtilen maaşı almaya devam ettiği ve bu maaşın 10 lira olduğu tutanaklara geçmiştir.⁴⁷⁸

8 Kasım 1940 tarihinde mecliste yapılan encümen seçiminde 276 oyla bir kez daha Gümrük ve İnhisar encümenine seçilmiştir.⁴⁷⁹

Atıf Bey'in birleşimlerde tutanaklara geçen kanun tekliflerine verdiği kabul ve red oyları, açık bir siyasi tartışma ortamı bulunmadığından onu anlamamıza katkıda bulunmayacağı için çalışmamızda yer almamıştır.⁴⁸⁰

Atıf Bey, 1942 yılında hem on beş seneyi aşkın askerlik ve mebusluk görevlerini hem de on üç seneyi aşkın Tütün İnhisarları İdaresi'nde çeşitli görevlerde bulunduğundan dolayı 30 Haziran 1942'de Çanakkale Milletvekilliği görevini yürüttüğü sırada 9 Mart 1942 tarihinde vermiş olduğu dilekçe doğrultusunda emekli olmuştur.⁴⁸¹ Atıf Bey, emekliliğini talep ettiğinde kendisine Emekli Sandığı tarafından mebusluk dönemlerinin fiili hizmet sayılmadığı gerekçesiyle ikramiye alamayacağı belirtilmiş, bunun üzerine Atıf Bey, bir dilekçe yazarak itiraz etmiş, mebusluğunun fiili hizmete girdiğini ve bunun da birçok örneğinin olduğuna dikkat çekmiştir:

“Millî Müdafaa Vekâleti Yüksek Katına

1/7/1942 tarihinden itibaren tekaütlüğüm yapıldı. Ancak, mebuslukla geçen hizmetlerim fiilî hizmet addedilmiyerek ikramiyemin verilemeyeceği şifahen bildirildi. Hâlbuki mebuslukla geçen hizmetlerim fiilî sayıldığı, birçok emsallerle müspet olduğundan bu hususta

⁴⁷⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: F, c. 1, İkinci İnikad, 10.4.1939, Pazartesi, s. 26.

⁴⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: F, c. 2, On dördüncü İnikad, 22.5.1939, Pazartesi, s. 42.

⁴⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: 1, c. 3, Yirmi ikinci İnikad, 5.6.1939, Pazartesi, s. 70-71.

⁴⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: 1, c. 11, Elli altıncı İnikad, 27.5.1940, Pazartesi, Ç Cetveli, s. 2.

⁴⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: 2, c. 14, İkinci İnikad, 8.11.1940, Cuma, s. 14.

⁴⁸⁰ Atıf Bey'in tutanaklara geçen kanun tekliflerine verdiği kabul ve red oyları için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.meclis_donemleri?v_meclisdonem=0

⁴⁸¹ BCA, 155/21/1, 30.06.1942; belgenin görüntüsü için bkz.: Ek: 35.

icabedenlere emir buyurulmasını ve ikramiyemin verilmesine yüksek delaletinizi rica eder, derin saygılarımı arzeylerim.

Çanakkale Mebusu

Atıf Kamçıl⁴⁸²

Atıf Bey, emekliliğini talep ettiği sıralarda bulunduğu askerî vazifeler için ikramiyesine zam yapılmasını talep etmiştir. Milli Müdafaa Vekâleti'ne yazdığı dilekçeye kısa otobiyografisini de eklemiştir. Atıf Bey, bu yazısında 1317 senesinde harbiye mektebine girdiğini, 1320'de buradan mülâzım-ı sani rütbesiyle mezun olup III. Ordu'ya atandığını, sonrasında da siyasetle işigal etmesinden dolayı askerlikten atıldığını ifade etmiştir. Daha sonra mebusluk ve ardından İnhisarlar Müdürlüğü'nde farklı görevlerde bulunduğunu söyleyen Atıf Bey, bu hizmetlerinin de emekli maaşına eklenmesini istemiştir. Atıf Bey, 1330 senesinde Ankara mebusu iken TM'de I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar çalıştığını ve bu hizmetlerinin karşılığında harp madalyasıyla ödüllendirildiğini sonradan da adının Ermeni katliamına karıştığı iddiasıyla Divan-ı Harb-i Örfi'ye sevk edildiğini ve burada yapılan yargulamaların sonucunda idam cezasına çarptırıldığını fakat sonrasında İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilip burada iki sene kaldıktan sonra serbest bırakıldığını eklemiştir. Bu vazifelerde bulunduğu şahit olarak da Enver Paşa'nın amcası ve İngilizler tarafından beraberken tutuklanıp, Bekirağa Bölüğü'nde hapse gönderilirken yanında olan Halil (Kut) Paşa'yı tanık olarak göstermiştir. Atıf Bey'in zikrettiği görevlerde bulunduğu şahit olarak gösterdiği isimlerin arasında Edirne Mebusu Fuat Balkan, Erzurum Mebusu Aziz Akyürek, Ankara belediye dairesinde çalışan emekli subay Hüsamettin Ertürk ve CHP Genel sekreterliğinde çalışan emekli subay Halim Cavit Arca da vardır. Atıf Bey, dilekçenin sonunda yapmış olduğu bu vatanî vazifelerinin karşılığı olarak ikramiyesine ilave yapılmasını istemiştir.⁴⁸³

28 Şubat 1943 tarihinde yapılan seçimlerde, Atıf Bey bir kez daha Çanakkale'den milletvekili seçilmiştir.⁴⁸⁴ Atıf Bey 8 Mart 1943 tarihinde vekilliğe başlamıştır. Vekillik süresince mecliste milletvekilliği haricinde herhangi bir mevkide bulunmayı tercih etmemiştir.⁴⁸⁵ Çanakkale'den Atıf Bey'in dışında seçilenler ise Reşat Nuri Güntekin, Hilmi

⁴⁸² Milli Müdafaa Vekâleti, Tekaüt Şubesi, Numara: 10/73, Tarih: 02.12.1942, sicil: 320/100. Atıf Kamçıl; bkz: EK 46.

⁴⁸³ Emekli Sandığı Arşivi, Türkiye Cumhuriyeti, Milli Müdafaa Vekâleti Zat İşleri Dairesi, istida sureti; Belgenin görüntüsü için bkz.: Ek 34.

⁴⁸⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 01/03/1947, s.3.

⁴⁸⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İctima: F, c. 1, Birinci İnikat, 8 Mart 1943, Pazartesi, s. 5.

Ergeneli, Sadık Tahsin Arsal, Salahattin Batu ve Rüşühi Bolayırılı olmuştur. Diğer adaylar Kemalettin Bayülken ve Mesut Koman ise vekillik hakkı kazanamamışlardır.⁴⁸⁶

Atıf Bey, Çanakkale milletvekilliği yaptığı sıralarda, 1944 senesinde düzenlenen Mekteb-i Harbiye'nin 1320 (1904) mezunları için tertib ettiği 40. yıldönümü kutlamalarına davet edilmiştir. Kendisinin bu organizasyona katılıp katılmadığı hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁴⁸⁷

1944 yılında meclise posta, telgraf ve telefon işletme servislerinde çalışan memur, teknisyen ve posta, telgraf fabrika işçileri için mevcut şartların iyileştirilmesi adına bir teklif gelmiştir. Teklife destek verenlerden birisi de Atıf Bey olmuştur.⁴⁸⁸

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi incelendiğinde, Atıf Bey'in, milletvekilliği boyunca sadece önerge ve tekliflere imza atarak, bazı yoklamalara katıldığı tespit edilmiş ve hiçbir zaman söz alıp kürsüye kalkmadığı anlaşılmıştır.

⁴⁸⁶ **Tan Gazetesi**, 01.03.1943, s. 2.

⁴⁸⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.04.1944 tarihli sayısı, Sayfa: 1.

⁴⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 10. c. 57. Birleşim, s. 96. Bu teklifte, 1942 yılında deniz vasıtalarında ve tren işletmelerinde çalışan işçilere günlük bir defaya mahsus ücretsiz yemek verilmesi kararı hatırlatılıp, hayat pahalılığı ve geçim sıkıntısı gerekçe gösterilerek aynı uygulamanın metinde adı geçen işçiler için de getirilmesi gündeme gelmiştir.

6.3. ATIF BEY'İN HAYATININ SON DÖNEMİ VE ÖLÜMÜ (1946-1947)

Atif Bey, hayatının son dönemini İstanbul'un Kadıköy ilçesinde geçirmiştir. Onun iş hayatının son durağı İstanbul Sular İdaresi olmuştur. 16.10.1946 tarihinde meclis idare azası olarak burada işe başlamıştır.⁴⁸⁹ Yıllarca çalıştığı Tütün İhisarı İdaresi'nden emekli olduktan sonra sağlık sorunları yaşamasına rağmen tekrar çalışma hayatına atılması Atif Bey'in maddi olarak sıkıntı çekmiş olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir.⁴⁹⁰

Atif Kamçıl'ın hayatının son dönemi hakkında malumat sahibi olmak için yaşıntısının büyük bölümünün geçtiği Kadıköy'de doğan ve halen burada ikâmet eden, Moda Eczanesi'nin sahibi, 1931 doğumlu Melih Ziya Sezer'e, Atif Bey hakkında sorular sorulmuştur. Sezer, Atif Bey'in evini hatırlamakla birlikte hakkında başka malumata sahip olmadığını belirtmiştir.⁴⁹¹

Atif Bey, 21 Ocak 1947'de tarihinde Çarşamba günü geceleyin Kadıköy'ün Moda Semti'ndeki Ağabey Sokak'ta bulunan 23 numaralı evde hayata gözlerini yummuş, cenazesi kılınan öğle namazı ile birlikte Üsküdar'da bulunan Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁴⁹² Atif Bey'in ölüm sebebi yakalandığı zatürre hastalığıdır.⁴⁹³

Atif Kamçıl, son dönemlerinde, Şemsi Paşa'yı vurduğu tabancasını, kılıcını ve askerî üniformasını Ankara'daki Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne bağışlamıştır.⁴⁹⁴ T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Yavuz Abadan tarafından, 03.04.1947 tarihinde Atif Kamçıl'ın Kadıköy'de yaşayan ailesine gönderilen mektupta, enstitünün yönetim kurulu başkanı, milli eğitim bakanı Reşat Şemsettin Sirer'in başkanlığında toplanan yönetim kurulu toplantısında, Atif Kamçıl'ın ailesine; merhumun adına, enstitüye bağışlanmış olduğu eşyaların karşılığında şeref diploması çıkarılmasının kararlaştırıldığı belirtilmiştir.⁴⁹⁵

T.B.M.M.'de, Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüreğir tarafından, Atif Bey'in eşi Atıf Hanım'a ve çocuklarına Atıf Hanım'ın kayd-ı hayatı şartıyla vatana hizmet

⁴⁸⁹ Emekli Sandığı Arşivi, Atif Kamçıl Dosyası, sicil no: 1000/320 s. 9.

⁴⁹⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, 22.01.1947 s. 4.

⁴⁹¹ Melih Ziya Sezer ile yapılan görüşmeden alınmıştır. (İstanbul, 15.09.2018).

⁴⁹² **Cumhuriyet Gazetesi**, 22.01.1947 tarihli sayısı, Sayfa: 4.

⁴⁹³ Emekli Sandığı Arşivi, T.C. Milli Savunma Bakanlığı Tekaüt, Eytam ve Eramil Ş. Kara, Hava ve Denize Mensup Zevattan Vefat Edenlerin Eytam ve Eramili Hakkında Askerlik Şubelerince Tanzim Kılınacak Tahkikat Dosyası, T.C. Kadıköy Askerlik Şube Başkanlığı, Atif Kamçıl, s. 9.

⁴⁹⁴ Atif Kamçıl ile yapılan görüşme, Sakarya, 04.07.2017.

⁴⁹⁵ T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Enstitü Müdürü Yavuz Abadan tarafından Atif Kamçıl'ın ailesine gönderilen mektup, no: 292, 03.04.1947.

tertibinden aylık 250 lira maaş bağlanması için bir teklif verilmiştir. Ahmet Remzi Yüreğir, bu teklifini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Merhum, biricik hayat arkadaşı Bayan Atıf Kamçıl’ı tek başına Türk milletine bir vedia olarak bırakıp gitmiştir. Bu hürriyet kahramanının şerefli yuvasını muhafaza eylemek bir vazife halini almıştır.”⁴⁹⁶

Atıf Kamçıl’ın mezarı vefatından beş sene sonra kemiklerin nakledilmesi suretiyle Bakanlar Kurulu’nun 13.10.1952 tarihindeki toplantısında alınan kararla Abide-i Hürriyet şehitliğine taşınmıştır.⁴⁹⁷

Abide-i Hürriyet’in ya da diğer adıyla Hürriyet Tepesi, İTC mensupları için ayrı bir önem teşkil etmiştir. Bu şehitlik, 1908’de II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonraki süreçte gelişen 31 Mart Vakası’nın bastırılma sürecinde vefat eden Hareket Ordusu subaylarının anılması adına yapılmıştır. Buradaki anıtı yapan kişi, anıtın inşası için 1909 yılının Nisan ayında düzenlenen proje yarışmasını kazanan Mimar Muzaffer Bey’dir.⁴⁹⁸

Burada kabri olan diğer isimler ise Bağdat’ta vefat edip oraya gömülen ve sonrasında naaşı Abide-i Hürriyet’e nakledilen Mithat Paşa, uğradığı silahlı saldırı neticesinde öldürülen, 1909’da Selanik’ten İstanbul’a gelip 31 Mart isyanını bastıran Hareket Ordusu’nun komutanı Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra Divan-ı Harb-i Örfi’de yargılanmamak için Almanya’ya gitmek zorunda kalan ve burada bir Ermeni çeteci tarafından suikaste uğrayan, ilk defin yeri Berlin olmasına rağmen, kemikleri buraya nakledilen Talat Paşa, Bolşeviklere karşı savaşırken Çegan Tepesi’nde bir Rus mitralyözünden çıkan kurşunlarla öldürülen Enver Paşa, II. Meşrutiyet’in ilanında önemli bir rol ifa eden Ohri Milli Taburları Kumandanı Ohrili Eyüp Sabri (Akgöl) Bey ve İTC’nin kurucularından Mithat Şükrü (Bleda)’dır.⁴⁹⁹

Hürriyet-i Ebediye şehitliği 1990’ların başında bakımsızlıktan ve korunaksızlıktan adeta bir meyhane, hela ve çöplük haline gelmiştir. Gazeteci Murat Bardakçı, Hürriyet Gazetesi’nde şehitliğin bu içler acısı durumunu haberleştirmiş ve şunları yazmıştır:

“Dış kapı diye birşey, zaten yoktu artık... Bir zamanlar kapı olan demirler eğilmiş, bükülmüş, yerlerde sürünmedeydi; bahçe ise bir yangın yeri, bir şarap şişesi mahşeri... Cam

⁴⁹⁶ **Cumhuriyet Gazetesi**, 11.12.1947 s. 4; gazete haberi için bkz.: Ek: 75. 21.06.1948 Pazartesi., s. 285.

⁴⁹⁷ **Milliyet Gazetesi**, 16.01.1954, s. 8; gazete haberi için bkz.: Ek: 74; ayrıca BCA, 130/80/12, 13.10.1952; Atıf Bey’in naaşının Karacaahmet Mezarlığı’ndan, Abide-i Hürriyet Şehitliği’nde nakledilmesine izin veren, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve bakanlar kurulunun imzasını taşıyan belgenin görüntüsü için bkz.: Ek: 60.

⁴⁹⁸ Semavi Eyice, “Âbide-i Hürriyet”, **DİA**, c. I, Ankara, 1998, s. 309; Abide-i Hürriyet’in fotoğrafı için bkz.: Ek: 25.

⁴⁹⁹ Abide-i Hürriyet tepesine yapılan ziyaret, 30.03.2018.

kırıkları mozaiğe dönmüş, her tarafım kaplamıştı bahçenin... Şaraplı alem gecelerinden kalma şişeler ya yakılmış ağaçların küllerim çevrelemedeydi, yahut sadrazam kabirlerine mezartaşlığı etmede... Mezarların mermerleri parçalanmıştı, lâhidlerin başındaki fesler uçurulmuş, yok olmuştu... Şarap şişelerinin üzerinden atlayıp, abidenin içine girdik... Eskiden binbir yerden güç belâ izin alınıp girilirdi oraya ama artık ne izne lüzum vardı, ne kimselere haber vermeye... Zira kapısı da kalmamıştı, çatısı da...”⁵⁰⁰

Günümüzde ise şehitlik, giriş ve çıkışların kontrol edildiği korunaklı bir yer haline gelmiş, 90’lardaki manzaralardan eser kalmamıştır.

⁵⁰⁰ Şehir Üniversitesi Taha Toros Arivi, Nr: TT500659, Murat Bardakçı, “Öteki Dünya” adlı köşede yazdığı “Hürriyet Abidesi hela ve meyhane oldu” başlıklı haber.

SONUÇ

Atıf Kamçıl'ın biyografisini çalışmak tahmin edilenden daha zor ve heyecanlı bir serüven olmuştur. 1880/82-1947 yılları arasında yaşadığı hayatında Türk tarihinin dönüm noktası sayılabilecek önemli olaylara tanıklık etmiş ve bu olayların bazılarına yön veren kişilerden olmuştur. Atıf Bey, Çanakkale'de dünyaya gelmiştir. İsmail Bey ve Fatma Hanım'ın oğludur. Hadika adında bir de kız kardeşi vardır. Henüz aile ocağında Sultan II. Abdülhamid karşıtı fikirlerle donanmıştır. Askerlik mesleğine olan merakı eniştesi Bahriye Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey tarafından daha da kamçılanmıştır. Atıf Bey'in Harbiye Mektebi yıllarından önceki hayatına dair malzeme ve belge yetersizliğinden dolayı çalışmamızda bu evre yeterince aydınlatılamamıştır.

Atıf Bey, 1901 (1317) senesinde hayallerini süsleyen Harbiye Mektebi'ne girdikten sonra inkılapçı subaylarla arkadaşlıklar kurmaya başlamıştır. Mektep, Atıf Bey'in fikir hayatının şekillenmesinde etkili olmuştur. Atıf Bey, bu yıllarda, eniştesi İsmail Hakkı Bey'in yurt dışından getirdiği neşriyatı takip etmiş, yabancı devletlerde meydana gelen devrimlere ilgi duymuş ve Namık Kemal'in eserlerini okumuştur. 1904 (1317) senesinde piyade mülazımı rütbesiyle mezun olduktan sonra III. Ordu'ya atanan Atıf Bey, Bulgar çeteleriyle mücadele ederek komitacılık faaliyetleri yürütmüş ve sahada tecrübe kazanmıştır. Sonrasında Ohri'de bulunan XXI. Alay'ın, IV. Taburu'nun, III. Bölüğü'ne geçici olarak atanan Atıf Bey, burada İttihat ve Terakki ile tanışmıştır.

Kazım Karabekir'in aracılığıyla cemiyete giren Atıf Bey, fedakârlık göstererek cemiyetin, Fedâi Zâbitan şubesine katılmıştır. Atıf Bey, burada hayati tehlikeye rağmen önemli bir vazifeyi üstlenmiştir. Sultan II. Abdülhamid'e karşı isyan eden ve hürriyetin ilanını isteyen Resneli Niyazi ve Enver beylerin hareketini bastırmak için Yıldız tarafından Resne'ye yollanan Şemsi Paşa'yı vurmaya gönüllü olan Atıf Bey, paşayı öldürerek hürriyetin ilan edilmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Atıf Bey, Şemsi Paşa'yı öldürmeseydi belki de Niyazi ve Enver beylerin isyanı dağıtılacak, İttihat ve Terakki çok zor durumda kalacak, hürriyetin ilanı gecikecektir.

Şemsi Paşa suikastinden sonra İstanbul'a dönen Atıf Bey, kendi ifadesiyle “Jandarma ve Polis Zâbitliği” yapmaya başlamıştır. 12 Nisan 1910'da üsteğmen olan Atıf Bey, İstanbul Jandarma Alayı'nın, Göztepe Bölüğü'nde görev yaparken Meşrutiyet'in ilanına yaptığı katkıları nedeniyle 21 Temmuz 1910 tarihinde Harbiye Nezâreti tarafından gümüş imtiyaz madalyası ile ödüllendirilmiştir.

6 Mart 1911 tarihinde Kal'a-ı Sultâniye'den (Çanakkale/Biga) Mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'a girmiştir.

1911 senesinde patlak veren Trablusgarp Harbi'nde İtalyanlara karşı mukavemet etmek için İttihatçı subaylarla birlikte bölgeye giden Atıf Bey, Enver Bey'in emrinde savaşmıştır.

22 Mart 1912'de tamamlanan genel seçimler neticesinde ikinci kez Kal'a-ı Sultâniye mebusu seçilen Atıf Bey'in, askerî erkânın siyasetle iştigal etmesinin yasaklandığı kanun lâyihasından sonra 20 Şubat 1913 tarihinde Sadâret'den, Harbiye Nâzırlığı'na gönderilen telgrafla orduyla ilişkisi kesilmiştir.

Enver Bey tarafından teşkil edilen ve başkanlığına Süleyman Askerî Bey'in getirildiği Teşkilat-ı Mahsusa'nın başkan yardımcılığını yapan Atıf Bey, Balkan Harbi'nde Teşkilat-ı Mahsusa subaylarıyla birlikte Edirne'nin Bulgarlardan geri alınmasında diğer Teşkilat-ı Mahsusa subaylarıyla birlikte rol oynamıştır.

Meclis-i Mebusan'ın üçüncü döneminde Ankara mebusu seçilen Atıf Bey, 18 Mayıs 1914 tarihinde kürsüde yemin ederek vekilliğe başlamıştır.

Üç dönem mebusluk yapan Atıf Bey, bu süre zarfında Meclis-i Mebusan'da hiçbir zaman kürsüye kalkıp yemin metni dışında konuşma yapmamış, çok nadir sayıda kanun teklifi dışında bir faaliyet göstermemiştir. Yalnızca kanun lâyhalarının oylanmasında kabul ya da red oyu vererek bazı oylamalara katılan Atıf Bey, belirli aralıklarla romatizma hastalığını gerekçe göstererek uzun süreli izinler almıştır.

1916 ve 1917 senelerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meclis-i Umûmîsi'nde çalışan Atıf Bey, 1918'de ise cemiyetin Merkez-i umûmîsi'nde çalışmaya başlamıştır. Cihan Harbi sırasında Teşkilat-ı Mahsusa'nın yönetim kadrosunda bulunmuş ve teçhizat, ilaç, kıyafet, asker sevki ve bütçe gibi konularda yetkili bir isim olmuştur.

Ermeni tehcirinden dolayı suçlu bulunan Ankara Valisi Atıf Bey ile karıştırılarak tutuklama emri çıkarılan Atıf Kamçıl, 3 Nisan 1919 tarihinde Halil Paşa (Kut) ile Erenköy'de gizlendiği hanede tevkif edilmiştir. Bekirağa Bölüğü'nde bir süre kalan Atıf Bey ardından İngilizler tarafından Malta Adası'na sürülmüştür. Malta'da zor günler geçiren ve kemik ve romatizma hastalıkları nükseden Atıf Bey, buradaki sürgün hayatının bir kısmını hastanede geçirmiştir.

Malta dönüşünden sonra İstanbul'da Polis Zâbitliği yapmaya başlayan Atıf Bey, hastalığı ve görevi esnasında yaptığı bazı hataları nedeniyle mesleğine son verilmiştir. Ardından Eskişehir ve Çankırı reji müdürlüklerinde çalışan Atıf Bey, Cumhuriyet'in ilanından

sonra 1939 senesine kadar Tütün İhisarı'nın İstanbul'daki çeşitli şube ve depolarında çalışmıştır.

1939 yılında İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde T.B.M.M.'ye Çanakkale millevkili olarak giren Atıf Bey, 1946 yılına kadar vekillik yapmıştır. Bu süreçte de mebusluk dönemindeki gibi faal olmayan Atıf Bey, hayatının son döneminde İstanbul'da Sular İdaresi'nde çalışmıştır. Atıf Bey, 21 Ocak 1947 tarihinde zatürreye yakalanarak İstanbul, Kadıköy'deki evinde vefat etmiştir. Naaşı öncelikle Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilse de 1952 senesinde çıkarılan Bakanlar Kurulu kararıyla Abide-i Hürriyet Şehitliği'ne nakledilmiştir.

Bu tez ile Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Harp Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Hüseyin Hilmi Paşa (H.H.P.) evrakı, Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.) Arşivi, T.C. Emekli Sandığı Arşivi, Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Atatürk Kitaplığı Arşivi'ndeki belge ve malzemelerden, ilgili döneme ait Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi gazeteleri, çeşitli salnâmeler, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu kişilerin hatıratları, birincil kitabi kaynaklar, araştırma eserler, ansiklopediler, dergiler, makaleler ve şifâhi kaynaklardan yararlanılarak bir Atıf Kamçıl biyografisi çalışılmıştır.

Çalışmada, Atıf Bey gibi önemli bir şahsiyetin tanıtılmasına katkı sağlamak istenmiştir. Atıf Bey'in faaliyetlerine ve hayatının farklı dönemlerine ışık tutulmuştur.

Bu çalışmayla birlikte Atıf Kamçıl ilk defa müstakil olarak çalışılmış ve Atıf Bey'in T.C. Emekli Sandığı'nda bulunan evrakı ilk defa kullanılmıştır. Ayrıca Divan-ı Harb-i Örfi'deki yargılama zabıtlarında Atıf Bey'in ifadelerinden Teşkilat-ı Mahsusa'nın yapısı hakkında da bilgiler verilmiştir. Atıf Bey'in Malta sürgünü dönüşünde ve erken Cumhuriyet döneminde çalıştığı işler de yine ilk defa bu tezde yayınlanmıştır. Genelkurmay ATASE Arşivi'nde Atıf Bey'e ait belgeler de ilk defa yayınlanmıştır. Atıf Bey'in Meşrutiyet dönemindeki mebusluk ve Cumhuriyet dönemindeki milletvekilliğine ait faaliyetleri ilk defa bu çalışmada kendine yer bulmuştur. Bunun yanında T.C. Başbakanlık Cumhuriyet ve T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Atıf Bey'e ait belgeler ilk defa kullanılmıştır. Atıf Bey hakkında Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait gazetelerde çıkan haberler ilk kez yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra İ.B.B. Atatürk Kitaplığı'nın dijital arşivi kullanılarak Atıf Bey hakkındaki fotoğraflar ilk kez bir çalışmada yer almıştır. İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi'nde bulunan Kuşçubaşı Eşref tarafından İzmir/Söke'den Asaf Tugay'a gönderilen Osmanlı Türkçesi ile yazılan ve içinde Atıf Bey hakkında övgü dolu sözler ve Atıf

Bey'in kıymetinin bilinmediğini ifade eden mektup latin harflerine çevrilerek ilk defa yayınlanmıştır.

Tezde, Atıf Bey'in diğer Atıf beyler ile karıştırıldığını ispatlanarak bu karışıklık düzeltilmiştir. İçinde Atıf Bey'in bulunduğu II. Meşrutiyet dönemine ait kartpostallar ekler kısmında kullanılarak ilk kez okuyucu ve araştırmacılara sunulmuştur.

Araştırma esnasında en büyük eksiklerden biri Milli Savunma Bakanlığı'nın Lodumlu'daki arşivine girememek olmuştur. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nin resmi antentli başvurusu ve Atıf Bey'in torunu olan Atıf Kamçıl'dan alınan ıslak imzalı izin belgesiyle yapılan kişisel başvuru Milli Savunma Bakanlığı tarafından reddedilmiştir. Eğer bu arşivde araştırma imkânı tanınırsa Atıf Bey hakkında daha geniş bilgiler bulunabilir. Ayrıca ATASE'deki araştırma koşulları belgelerin tasnifi yetersiz olduğu için oldukça zor olduğundan, bu çalışma bazı yönlerden eksik kalmış olabilmektedir.

Bu çalışmanın, bundan sonra aynı ya da benzer konularda araştırma yapacaklara katkıda bulunmasını dilerim.

BİBLİYOGRAFYA

1. ARŞİV BELGELERİ

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi (MSB)

M.S.B Arşivi, **Atf Kamçıl'ın Safahat Cetveli**, Dosya No:320-100, Numara:16783.

M.S.B. Arşivi, **Atf Kamçıl'ın Tekaüt, Eytam ve Eramil Şubesi'nde bulunan "Kara, Hava ve Denize mensup olan zevattan vefat edenlerin eytam ve eramili hakkında askerlik şubelerince tanzim kılınacak tahkikat" dosyası** (T.C. Kadıköy Askerlik Şube Başkanlığı).

Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)

H.H.P., İSAM. 4/213, 8/444, 25/1686, 8/444, 26/1708, 19/1253, 25/1655, 25/1654, 4/223, 28/419, 25/1646, 9/543, 8/433, 25/1666, 8/477, 5/252, 26/1693, 25/1656, 25/1655, 25/1647, 9/511, 20/1319, 26/1708.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO 4146/310943.

BEO 3352/251384.

BEO 3352/251386.

BEO 3352/251385.

BEO 3352/251387.

BEO 3786/283887.

BEO 4146/310943.

BEO 4295/322077.

BEO 4674/350527.

BEO 4687/351470.

BEO, 4295/322077.
Y.A.HUS 523/41.
Y.A.HUS . 523/68.
Y.MTV 68/32.
İ..HB.., 128/59/0.
YEE, 71/55
YEE, 71/75
Y.EE, 71/83-2
Y.EE, 71/68.
I.TAL, 466/20.
DH.SN.THR, 18/77.
I.MLU 8/23.
TFR.I..AS, 1/72.
TFR.I.,AS., 7/625
MV, 163/50.
MV, 4295/322077.
MV, 231/247.
I.MLU, 8/23.
MV, 163/50.
MV, 4295/322077.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA 155/21/1.

BCA 030/11/1.

BCA 130/80/12.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Harp Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

ATASE, 118/4.

ATASE, ATAZB, 22/87.

ATASE, ATAZB 9/97.

ATASE, ATAZB 5/73.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (T.B.M.M.)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: F (fevkalâde), c. I, Birinci İnikat, 8 Mart 1943, Pazartesi, s. 5.

“T.B.M.M. Mebusları İçin Tecrümeihal”, Seçim Dairesi: Çanakkale /14, Devre: 6, İçtima Senesi: F, no: 1038, Atıf Kamçıl’ın, Özlük Dosyası.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: F, c. I, Birinci İnikad, 3.4.1939, Pazartesi, s. 3.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: F, c. 1, İkinci İnikad, 10.4.1939, Pazartesi, s. 18.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: F, c. 1, İkinci İnikad, 10.4.1939, Pazartesi, s. 26.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, c. 23, içtima senesi: 3, 119. İçtima, 14.10.1338 Cumartesi.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 10. c. 57. Birleşim, s. 96.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: F, c. 2, On dördüncü İnikad, 22.5.1939, Pazartesi, s. 42.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 2, c. 1, İçtima Senesi: 1, On ikinci İnikad, 28 Mayıs 1328 (1912) Pazartesi, Sayfa: 239.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 3, İçtima Senesi: 3, 24 Şubat 1326 (1910) Perşembe.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, c. 1, 12. Birleşim, 28 Mayıs 1328 (1912), s. 239.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 1, 6. Birleşim, s. 68.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 3, 72. Birleşim, s. 264.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 3, 73. Birleşim, s. 289.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 3, 76. Birleşim, s. 399.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. I, 2. İnikad, 21.04.1328, s. 7-10.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 1, 12. İnikad, 28 Mayıs 1328 (1912), s. 237-266.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, , Birleşim: 1, 1 Mayıs 1330 (1914), s. 2.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, , Birleşim: 2, 5 Mayıs 1330 (1914), s. 11.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, , Birleşim: 7, 17 Mayıs 1330 (1914), s. 68.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, , Birleşim: 24, 18 Haziran 1330 (1914), s. 550.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 1, 1 Teşrinisani 1331 (14 Kasım 1915), s. 1-4.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 6, 23 Teşrinisani 1331 (6 Aralık 1915), s. 106-122.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 11, 28 Teşrinisani 1332 (11 Aralık 1916), s. 123.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 2, Birleşim: 11, 16 Kânunusani 1332 (29 Ocak 1917), s. 49-50.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 2, Birleşim: 38, 2 Şubat 1332 (15 Şubat 1917), s. 182-192.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 1, 1 Teşrinisani 1333 (1 Kasım 1917), s. 2-4.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 6, 17 Şubat 1333 (17 Kasım 1917), s. 48-64.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 2, Birleşim: 45, 5 Şubat 1334 (5 Şubat 1918), s. 204-205; mazbatanın ayrıntıları için bkz.: a.e., s. 204-205.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 2, Birleşim: 51, 16 Şubat 1334 (16 Şubat 1918), s. 355-356.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 3, Birleşim: 72, 19 Şubat 1334 (19 Mart 1918), s. 264.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, c. 1, Birleşim: 1, 19 Teşrinievvel 1334 (1 Ekim 1918), s. 2.

T.C. Emekli Sandığı Arşivi

T.C. Emekli Sandığı Arşivi, Atıf Bey'in Nüfus Kayıt Örneği.

Atıf Kamçıl'ın, dosyasındaki kısa otobiyografisi ve emekliliğine kadarki iş hayatı ve aldığı maaşların cetvelini içeren evrak.

Atıf Kamçıl'ın, dosyasındaki safahat cetveli, no: 16783, dosya no: 320-100.

İnhisarlar Tekaüt Sandığı / Hizmet Cetveli. Kamçıl'ın, 1942 yılında emekliliğini talep etmesi üzerine düzenlenen dosya.

Milli Müdafaa Vekaleti, Tekaüt Şubesi, Numara: 10/73, Tarih: 02.12.1942, sicil: 320/100, Atıf Kamçıl.

T.C. Milli Müdafaa Vekâleti Zat İşleri Dairesi, istida sureti, Atıf Kamçıl.

T.C. Milli Savunma Bakanlığı Tekaüt, Eytam ve Eramil Ş. Kara, Hava ve Denize Mensup Zevattan Vefat Edenlerin Eytam ve Eramili Hakkında Askerlik Şubelerince Tanzim Kılınacak Tahkikat Dosyası, T.C. Kadıköy Askerlik Şube Başkanlığı, Atıf Kamçıl.

Atıf Kamçıl'ın Dosyası, sicil no: 1000/320.

Atıf Kamçıl'ın kızı Aydın Hanım'ın T.C. Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan KPS Uygulaması, Nüfus Aile Kayıt Örneği.

Atıf Kamçıl'ın eşi Atıf Kamçıl'a ait, T.C. Beyoğlu Kaymakamlığı Nüfus Müdürlüğü'nde de bulunan nüfus kayıt örneği.

Atıf Kamçıl'ın, T.C. M.S.B. Arşivi, Tekaüt, Eytam ve Eramil Şubesi'nde de bulunan "Kara, Hava ve Denize mensup olan zevattan vefat edenlerin eytam ve eramili hakkında askerlik şubelerince tanzim kılınacak tahkikat dosyası"ndaki, eşi ve oğulları hakkındaki malumat. (T.C. Kadıköy Askerlik Şube Başkanlığı) s.10, sicil no: 1000/320.

Atıf Kamçıl'ın, T.C. M.S.B. Arşivi, Tekaüt, Eytam ve Eramil Şubesi'nde de bulunan "Kara, Hava ve Denize mensup olan zevattan vefat edenlerin eytam ve eramili hakkında askerlik şubelerince tanzim kılınacak tahkikat dosyasındaki" dedesi ve babası hakkındaki malumat.

Atıf Kamçıl'ın T.C. Nüfus Hüviyet Cüzdanı, no:838066B.

T.C. Emekli Sandığı Arşivi, Atıf Kamçıl'ın dosyası, T.C. Milli Müdafaa Vekâleti Zat İşleri Dairesi, Atıf Kamçıl tarafından yazılan İstida Sureti.

Şehir Üniversitesi, Taha Toros Arşivi

Dosya Nr: TT500659, Murat Bardakçı, “Öteki Dünya” adlı köşede yazdığı “Hürriyet Abidesi hela ve meyhane oldu” başlıklı haber.

Dosya Nr: 251, Kuşçubaşı Eşref’in 17 Eylül 1962 tarihinde Söke’den, Binbaşı Asaf Tugay’a gönderdiği mektup.

Dosya Nr: 106, Haluk Y. Şehsuvaroğlu, Tarihi Odalar, Mithat Nefyedilme Kararının Bildirildiği Oda.

Taha Toros Arşivi, Dosya no: 173/Malta Srügünleri, Yunus Nadi Abalıoğlu, 24/08/1924.

Taha Toros Arşivi, Dosya No: 3, Galatalı Şevket tarafından Malta Valisi’ne gönderilen mektup, 12 Eylül 1921.

T.C. Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Arşivi

T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Enstitü Müdürü Yavuz Abadan tarafından Atıf Kamçıl’ın ailesine gönderilen mektup, no: 292, 03.04.1947.

2. KAYNAK ESERLER, ARAŞTIRMALAR VE İNCELEMELER

Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, c. I, yay. haz. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Timaş Yayınları İstanbul 1993.

Ahmed Niyazi, **Hatırât-ı Niyazi**.

Ahmed Refik, **İnkılab-ı Azim**, Salkımsöğüt Yayınları, çev: Hatem Türk, Adem Özbek, Erzurum, 2008.

Ahmed Rıza, İbrahim Temo, **Biz İttihatçılar**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2011.

Ahmed Saib, **Tarih-i Meşrûtiyet, Şark Mesele-i Haziresi**, Dersaadet, 1328.

- AKAL, Emel, **Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm**, TÜSTAV Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- AKSUN, Ziya Nur, **II. Abdülhamid**, Ötüken Yayınları, Haz: Erol Kılınc, İstanbul, 2010.
- AKŞİN, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Yayınevi, Ankara, 2014.
- ALKAN, Necmettin, **Selanik'in Yükselişi, Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilâli**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Alparslan Teoman, **Kapitülasyonların Sebep Olduğu Balkan Bozgunu**, Kamer Yayınları, İstanbul, 2013.
- ANDONYAN, Aram, **Balkan Savaşları**, Aras Yayıncılık, çev. Zaven Biberyan, İstanbul, 2002.
- ARMAOĞLU, Fahir, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1879-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- ARTUŞ, Nevzat, **Cemal Paşa**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.
- AVAGYAN, Minassian, **Ermeniler ve İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya**, Aras Yayınevi, çev. Mutlucan Şahan, Lutmila Danisenko, İstanbul, 2005.
- AYDIN, Mahir, "Doksanüç Harbi", **DİA**, c. 9, 1994, s. 498.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa**, c. I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.
- AYIŞIĞI, Metin, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)**, Ankara 1997.
- BAL, Mehmet Akif, **Milli Mücadele Döneminde Bekirağa ve Malta Anıları 1919-1921**, ARK Kitapları, Özgü Yayınları, İstanbul, 2003.
- BALCIOĞLU, Mustafa, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.
- BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım Milli Mücadele'ye Gidiş**, Baha Matbaası, İstanbul, 1965.

_____, Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, c. V, İstanbul, 1967.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c. II., ks. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1952.

_____, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. I, ks. I, Ankara, 1963.

BARDAKÇI, Murat, **Enver**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

BIYIK, Mustafa, **Kaynakçalı Türk Dış Politikası Kronolojisi 1918-1938**, Hiperlink Yayınları, Ankara, 2011.

BİLGİN, Mehmet, **Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s. 111.

BİRGEN, Muhittin, **İttihat ve Terakki'de On Sene İttihat ve Terakki Neydi?**, Kitap Yayınevi, Haz. Zeki Arıkanı, İstanbul, 2006.

BLEDA, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

CENGİZ, Halil Erdoğan, **Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

COŞAR, Ömer Sami, **Atatürk Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul, 1973.

ÇAM, Yusuf, **Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüştüye-İdadi-Harbiye (1892-1902)**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1991.

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi, Çanakkale, 2014, sy. 16.

ÇİFÇİ, Erhan, **Kütü'l Amare Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

ÇİÇEK, Hikmet, **Dr. Bahattin Şakir, İttihat ve Terakki'den Teşkilatı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.

DEMİREL, Emin, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2002.

- DURU, Kazım Nami, “**İttihat ve Terakki**” **Hatıralarım**, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957.
- E. E., Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilâli**, Sander Yayınları, İstanbul, 1972.
- EFE, Ahmet, **Kuşçubaşı Eşref**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2007.
- ELTUT, Nükhet, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları”, **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)** - (International Congress of Asian and North African Studies) Doğubilim Çalışmaları, Bildiriler, Ankara, 2009, s. 126-127.
- ENGİN, Vahdettin, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Tarihi Temelleri”, **İmparatorluk’tan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi**, Pegem Akademi Yayınları, Ed. Cemil ÖZTÜRK, Ankara, 2014.
- ERDİNÇ, Erol Şadi, Oral, Haluk, **Meclis-i Mebusan Birinci Seçim Dönemi 1908-1911**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ed. Ali Berktaş, İstanbul, 2008.
- ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, c. I, TTK, Ankara, 1953.
- ERKAN, Hamza Osman, **Bir Avuç Kahraman**, İstanbul, 1946, s. 21-22.
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar, Kılıçaslan, Hâcer, **Kütü’l Amâre Olaylar, Hatıralar, Raporlar 1916**, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.
- EYİCE, Semavi, “Âbide-i Hürriyet”, **DİA**, c. I, Ankara, 1998, s. 309.
- EYİCİL, Ahmet, **İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nâzım Bey**, Gün Yayıncılık, Ankara, 2004.
- FEROZ, Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Sander Yayınları, İstanbul, 1971.
- FORTNA, Benjamin C., **Kuşçubaşı Eşref Efsane Teşkilat-ı Mahsusa Subayının Hayatı**, çev. Selçuk Uygur, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- GEORGEON, François, **Sultan Abdülhamid**, Homer Kitabevi, çev. Ali Berktaş, İstanbul, 2006.
- GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet**, Türkiye Büyük Millet Meclisi

- Vakfı Yayınları, c. II Ankara, 1998.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, “Enver Paşa”, **DİA**, c. XI, İstanbul, 1995.
- _____, “İttihat ve Terakkî Cemiyeti”, **DİA**, c. 23, 2001.
- HİÇYILMAZ, Ergun, **Belgelerle Teşkilât-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri**, Ünsal Yayınları, İstanbul, 1979.
- _____, **Teşkilât-ı Mahsusa’dan Mit’e**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1990.
- KANSU, Aykut, **İttihadcılarının Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- KARA, İlyas, **Teşkilat’ın Silahşoru Yakup Cemil**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005.
- KARABEKİR, Kazım, **Hayatım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.
- _____, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.
- _____, **İttihat ve Terakki Cemiyeti, Neden Kuruldu, Nasıl Kuruldu, Nasıl İdare Olundu?**, TÜRDAV Ofset Tesisleri, yay: Faruk Özerengin, Emel Özerengin, İstanbul, 1982, yaz. tar. 1945.
- _____, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)**, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi-İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, c. IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- _____, **Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, TTK, c. IX, Ankara, 2011.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim, **Divan-ı Harb-i Örfî Muhakematı Zabıt Ceridesi**, Tehcir Yargılamaları (1919), Temel Yayınları, İstanbul, 2007.
- _____, **İttihat ve Terakki’nin Sorgulanması ve Yargılanması**, Temel Yayınları, İstanbul 1998.
- KOCAOĞLU, Bünyamin, **Mütarekede İttihatçılık, İttihat ve Terakki Fırkası’nın Dağılması**, Temel Yayınları, İstanbul, 2006.

KOLCUOĞLU, Mutlu Kerem, **Karye-i Darıca'dan Darıca İlçesine**, Cinius yayınları, İstanbul, 2013.

KOLOĞLU, Orhan, **Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları 1911-12**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1979.

KURAN, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.

_____, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

KUTAY, Cemal, **Bir Devir Aydınlanıyor, Şehit Sadriazâm Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları**, İstanbul.

_____, **Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız (Hüseyin Rauf Orbay)**, Kazancı Kitap c. 2, İstanbul, 1992.

_____, **Trablusgarb'da Bir Avuç Kahraman**, İstanbul 1978.

_____, **Siyasî Mahkûmlar Adası: Malta**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1963.

KUTLU, Sacit, **Didâr-ı Hürriyet, Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet 1908-1913**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

KÜÇÜK, Cevdet, "Çırağan Vakası", **DİA**, c. 8, 1993.

_____, "Balkan Savaşları", **DİA**, c. 5, İstanbul, 1992.

_____, "Bâbîâli Baskını", **DİA**, c. 4, İstanbul, 1991.

KÜÇÜKKILINÇ, İsmail, **Jön Türklük ve Kemalizm Kısacasında İttihadçılık**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.

_____, İsmail Küçükkılınç, II. Meşrutiyet'in İlânında Halk Unsuru, Cedit Neşriyat, Ankara, 2011.

KÜLÇE, Süleyman, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet**, Kitabevi, İstanbul, 2013.

_____, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet**, İzmir, 1944.

_____, **Mareşal Fevzi Paşa**, izmir 1953.

_____, **Mareşal Fevzi Çakmak Askerî Hususî Hayatı**, İzmir, 1953.

Meclis-i Mebusan İkinci Devre-i İntihabiye 5 Nisan sene 328, 23 Temmuz sene 328,

Matba-ı Amire, İstanbul, 1332 (1916).

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. II, Yay. Haz. Hakkı Tarık Us, İstanbul, 1954.

Mekatib-i Askeriye Şakirdanının Umumi İmtihanlarının Neticelerini Bildiren Cetveller,

İstanbul, 137, İstanbul, Üniversitesi Kütüphanesi, Osmanlıca Eserler Bölümü, Tasnif

No: 89925-89926.

Mustafa Balcıoğlu, İsrail Kurtcephe, **Kara Harp Okulu Tarihi**, Kara Harp Okulu Matbaası,

Ankara, 1992.

Mustafa Ragıp, **Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca**, Bengi Yayınları, haz.

Rahşan Aktaş, İstanbul, 2007.

_____, **İttihat ve Terakki'nin Son Günleri Suikastlar ve Entrikalar**, Bengi

Yayınları, Haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul, 2007.

Müfid Şemsi, **Şemsi Paşa, Arnavudluk ve İttihad-Terakki, El Hakku Ya'lû Velâ Aleyh,**

Nehir Yayınları, Haz: Ahmed Nezh Galitekin, İstanbul, 1995.

_____, **El-Hakku Ya'lû Velâ Yu'lâ Aleyh**, Şehir Yayınları, haz: Ahmet Galitekin,

İstanbul, 2007.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, **Yakın Tarihimize Siyasi Cinayetler**, Yağmur Yayınları,

İstanbul, 1975.

Nevsal-i Milli, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, Fırat Âsâr-ı Müfide Kütüphanesi,

İstanbul, 1330.

ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım**, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun Son Nefesi Osmanlı'nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet,**

Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

Osmanlı mebusan meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları, Hürriyet Vakfı Yayınları,

İstanbul, 1986.

ÖZALP, Ömer Hakan, **Mehmed Ubeydullah Efendi'nin Malta Afganistan ve İran**

Hatıraları, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002

ÖZDEMİR, Hakan Abdülhamid'i Deviren Kurşun, İsyan, Suikast, İhtilal, İstanbul, Timaş

Yayınları, 2014.

ÖZGELEN, Necdet, **Bitmeyen Savaşta Kut'ül Amare Halil Paşa'nın Hatıratı**, Akıl Fikir

Yayınları, ed. Eyüp Bostancı, İstanbul, 2016..

RIZA NUR, **Hayat ve Hatıratım**, Altındağ Yayınevi, c. II, İstanbul, 1967.

SARAÇOĞLU, Ahmet Cemaleddin, **Resneli Niyazi**, Şema Yayınları, İstanbul 2006

SAYGILI, Hasip, **Osmanlı'nın Son 40 Yılında Rumeli Türkleri ve Müslümanları 1878**

1918, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.

STODDART, Philip Hendrick, **Teşkilat-ı Mahsusa**, Yarın Yayınevi, çev: Hediye Lale

Birsaygılı, İstanbul, 2014.

ŞİMŞEK, Nurettin, **Teşkilât-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askerî Bey, Hayatı, Siyasi ve**

Askeri Faaliyetleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

ŞİMŞİR, Bilâl N., **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

ÜNAL, Tahsin, **Harp Okulu Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2001.

TAHİR, Kemal, **Yorgun Savaşçı**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2016.

TANSEL, Fevziye Abdullah, **Ziya Gökalp Külliyyâtı II, Limni ve Malta Mektupları**, TTK,

Ankara, 1989

TANSU, Samih Nafiz, **Hüsameddin Ertürk Anlatıyor, İki Devrin Perde Arkası**, Pınar

Yayınevi, İstanbul, 1964.

_____, **İttihad ve Terakki İçinde Dönerler**, İnkılap Kitabevi, Anl: Galip Vardar,

İstanbul, 1960..

TBMM Albümü, 1920-2010, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları, ed: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, Ankara, 2010.

TEKEŞİN, Hüsnü, “Süleyman Askeri Bey’in İntihar Olayı, Kütü’l-Amâre Zaferi, I. Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, **Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler**, Yay. Haz. Orhan Neçare, Ankara, 2016.

TEKİN, Nergishan, **Gizemli Örgütler, Teşkilât-ı Mahsusa, İttihat ve Terakki**, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2017.

TETİK, Ahmet, **Teşkilât-ı Mahsûsa Umûr-ı Şarkıyye Dairesi 1914-1916**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, c. I İstanbul, 2018.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasî Hayatına Bakışlar**, Baha Matbaası, İstanbul, 1959.

_____, **Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, c. I, İstanbul, 1988.

Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, c. III, İstanbul, 1989.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912), T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Harp Etüt Başkanlığı Yayınları, c. III, Ankara, 1981.

Türkiye Barolar Birliği, Uluslararası Atatürk’ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı -2, Çanakkale 1915, Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2010.

ULUBELEN, Erol, **İngiliz Belgelerinde Türkiye 1896-1908**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1967.

UZER, Tahsin, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK, Ankara,

1979.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**, Hâtırat-ı Niyazi, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.

Üsküdar Sokak İsimleri Tarihçesi, Üsküdar Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2013.

YAĞCIOĞLU, Eşref, **İttihat ve Terakkinin Son Yılları (1916 Kongre Zabıtları)**, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992.

YALMAN, Ahmed Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Yenilik Basımevi, c. II, İstanbul, 1970.

YALÇIN, Soner, **Teşkilatın İki silahşoru, Biri Meşrutiyet'in Silahşoru Dede Yakup Cemil Diğeri Cumhuriyet'in Silahşoru Torun Yakup Cemil**, Doğan Kitap, İstanbul, 2001.

Ziya Gökalp Külliyyâtı II, Limni ve Malta Mektupları, TTK, haz. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara, 1989, s. 9.

Ziya Şakir, **İttihat ve Terakki-1 Nasıl Doğdu?**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014.

ZÜRCHER, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

_____, **Milli Mücadele'de İttihatçılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

_____, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Bağlam Yayınevi İstanbul, 1995.

3. MECMUA, DERGİ VE GAZETELER

Ankara Araştırmaları Dergisi, 4 (2), Ankara, 2016.

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, c. 2, sy. 6, Ankara, 1990.

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sy. 46,
2010.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. XXIX, Ankara, 2013, sy. 85.

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sy: 11, Ankara
1999.

Alemdar Gazetesi, 23 Şubat 1335 (23 Şubat 1919).

Alemdar Gazetesi, 8 Mayıs 1335/8 Mayıs 1919.

Alemdar Gazetesi, 10 Mayıs 1335/10 Mayıs 1919.

Alemdar Gazetesi, 14 Mayıs 1335/14 Mayıs 1919.

Cumhuriyet Gazetesi, 01/03/1947, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, 03.09.1968, s.8.

Cumhuriyet Gazetesi, 13.04.1944, s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi, 13.04.1944, s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi, 4.08.1926. S.?.

Cumhuriyet Gazetesi, 24.03.1939, s. 8.

Cumhuriyet Gazetesi, 13.04.1944, s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi, 22.01.1947 s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi, 11.12.1947 s. 4.

Haftalık Mecmua, nr. 165, 10 Eylül 1928, s. 3.

Humanitas Dergisi, Sy: 5, Tekirdağ, 2015.

Milliyet Gazetesi, 09.07.1978.

Milliyet Gazetesi, 31.07.1977.

Milliyet Gazetesi, 16.01.1954, s. 8.

Milliyet Gazetesi, 09.07.1978, s. 18.

Milliyet Gazetesi, 3.08.1996.

Resimli Tarih Mecmuası, sy: 65, 1955, s. 3831.

Şehbal Mecmuası, 1 Eylül 1328.

Takvîm-i Vekayi, Numara: 3540, 27 Nisan 1335.

Takvîm-i Vekayi, Numara: 3543, s. 4 Mayıs 1335.

Takvîm-i Vekayi, Numara: 3547, s. 1-14, 6 Mayıs 1335.

Takvîm-i Vekayi, Numara: 3549, 8 Mayıs 1335.

Takvîm-i Vekayi, Numara: 3554, 14 Mayıs 1335.

Takvîm-i Vekayi, Numara: 3557, 14 Mayıs 1335.

Takvim-i Vekayi, Numara: 3561, 17 Mayıs 1335.

Takvîm-i Vekayi, Numara: 3540, 27 Nisan 1335.

Tan Gazetesi, 01.03.1943.

Tasvir-i Efkâr, 4 Nisan 1335 (20 Nisan 1919).

T.B.M.M Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c. 12, Toplantı: 2, Birleşim: 74,
21.06.1948.

Toplumsal Tarih Dergisi, 2008, sy. 177.

Tarih ve Toplum kitaplığı, İstanbul, 1988.

Türk Kültürü Dergisi, sy. 25, Ankara, 1964.

Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi, C. XXIII, sy. 90, 1959.

Türkiye Yazarlar Birliği Akademi Dergisi, yl.1, sy. 3, Ankara, 2011.

Vakit, Sayı no: 539, (28 Nisan 1335/1919).

Vakit, Sayı no: 550, (9 Mayıs 1335/1919).

Volkan Gazetesi, 29 Teşrînisânî 1324 (12 Aralık 1908).

Zaman Gazetesi, 5 Teşrin-i sani 1334.

4. TEZLER

BİLGİN, Mehmet, **Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Sol Kanat Muharebeleri**

(1914-1915), Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bölümü, İstanbul, 2015.

GİRİT, Kadir, **Dönemin Olayları Işığında Resneli Niyazi Bey**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

KIZILKAYA, Selçuk, **İttihat Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi**, Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.

SAFİ, Polat, **The Ottoman Special Organization – Teşkilat-ı Mahsusa: A Historical Assesment With Particular Reference To Its Operations Against British Occupied Egypt (1913-1916)**, Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ankara, 2006.

TEKE, Ali Vehbi, **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde I-V. Dönem Adana Milletvekilleri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

UCA, Alaattin, **İttihad ve Terakki Liderlerinden Doktor Bahaeddin Şakir Bey**, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bölümü, Ankara, 2006.

5. ŞİFAHİ KAYNAKLAR

Atıf Bey'in torunu Atıf Kamçıl. (Sakarya/Sapanca, 04.07.2017).

Atıf Bey'in torunu Mehmet Görkay. (Bodrum, 2018).

Eczacı Melih Bey ile yapılan görüşme, (İstanbul/Kadıköy, 15.09.2018).

6. GEZİLER

Atıf Bey'in kabrinin bulunduğu Abide-i Hürriyet şehitliği (2017, Şişli/İstanbul). (

Atıf Bey'in yaşadığı sokak ve eski evinin bulunduğu Kadıköy, Ağabey sokak (2018/İstanbul).

Atıf Bey'in eşi Atıf Hanım ve kızı Türkan Hanım'ın kabirlerinin bulunduğu Karacaahmet Mezarlığı (2017, 2018, İstanbul).

7. İNTERNET KAYNAKLARI

(Çevrimiçi)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic03c003/mmbd01ic03003ink055.pdf>.

(Çevrimiçi)

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.meclis_donemleri?v_meclisdonem=0

(Çevrimiçi)

<https://www.turkiye.gov.tr>.

(Çevrimiçi)

<https://maps.google.com> “Atıf Kamçıl Sokak” sorgusu.

EKLER

1. FOTOĞRAFLAR

EK 1: Atıf Bey'in Harbiye Mektebi günlerine dair bir fotoğraf. (Mustafa Ragıp, **Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca**, Bengi Yayınları, haz: Rahşan Aktaş, İstanbul, 2007, s. 475.)

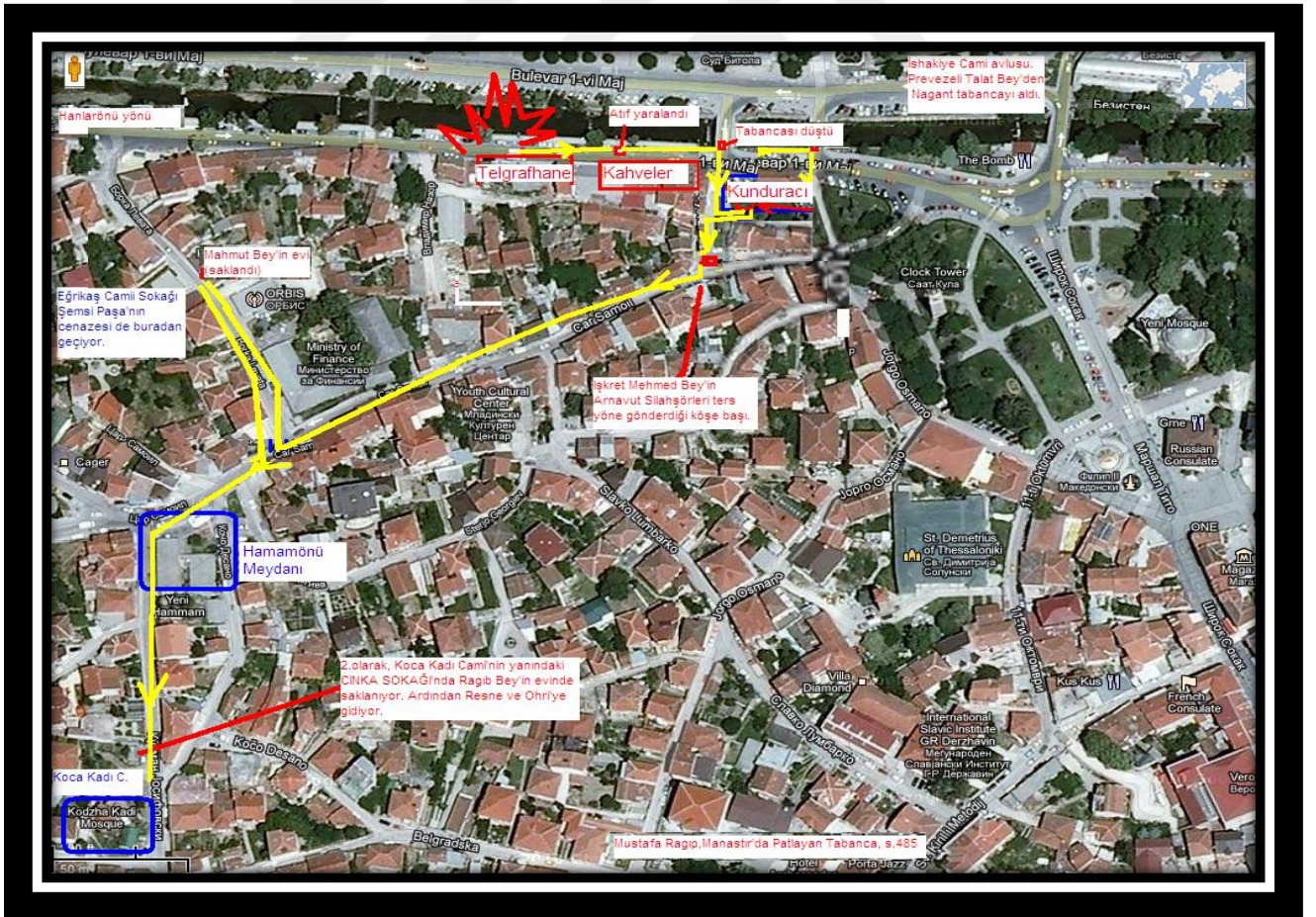
EK 2: III. Ordu'da görev yapan Mülazım Atıf Bey ve silah arkadaşı Topçu Mülazımını Salim Efendi. Fotoğrafta: “Hürriyet kahramânı Mülâzım Âtıf Efendi, Topçu Mülâzım Sâlim Efendi” yazılıdır. (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Koleksiyon: Kartpostallar, Demirbaş no: Krt_001303.)

EK 3: Atıf Bey, Fedâi Zâbitan'ın ilk üyelerinden Mülazım Yahya Bey ile birlikte.
(01.07.2019 tarihinde Atıf Kamçıl'ın aile albümünden alınmıştır).

EK 4: Atıf Bey (oturanlardan sağ başta), Fedâi Zâbitan mensubu arkadaşlarıyla birlikte. (Bedi N. Şehsuvaroğlu, “İkinci Meşrutiyet ve Atıf Bey”, **Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi**, c. XXIII, sy. 90, 1959, s. 327.)

EK 5: Atf Bey'in, Şemsi Paşa'ya düzenlediği suikastın krokisi. (Hakan Özdemir, Abdülhamid'i Deviren Kurşun, İsyan, Suikast, İhtilal, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014, s. 184-185.)

EK 6: Atıf Bey, Şemsi Paşa'yı vurduktan sonra yakalanmamak için çeşitli muhitlerde saklanmıştır. Yolculuğu esnasında da kendisine çarşaf giydirilerek tanınması engellenmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hadiseler bu şekilde canlandırılmıştır. (Ali Hamdi, "Fedai Atıf Bey ve Şemsi Paşa'nın Katli", **Resimli Tarih Mecmuası**, sy: 65, 1955, s. 3831.)

EK 7: Atıf Bey'in Manastır'da çekilen bir fotoğrafı. Fotoğraf, Hilal-i Ahmer (Kızılay)'e ve Osmanlı Donanması'na hayır için kartpostal haline getirilip, İbrahim Temo Bey tarafından bastırılmıştır. Üzerinde şu dörtlük yer alır;

“Manastır'da vurub bir devv-i ekber
Eden temin-i hakka bu kahremandır
Şeyâtin korkar elbet savletinden
Bilirler berk-i Âtîf bî amandır.”

(01.07.2019 tarihinde Atıf Kamçıl'ın aile albümünden alınmıştır.)

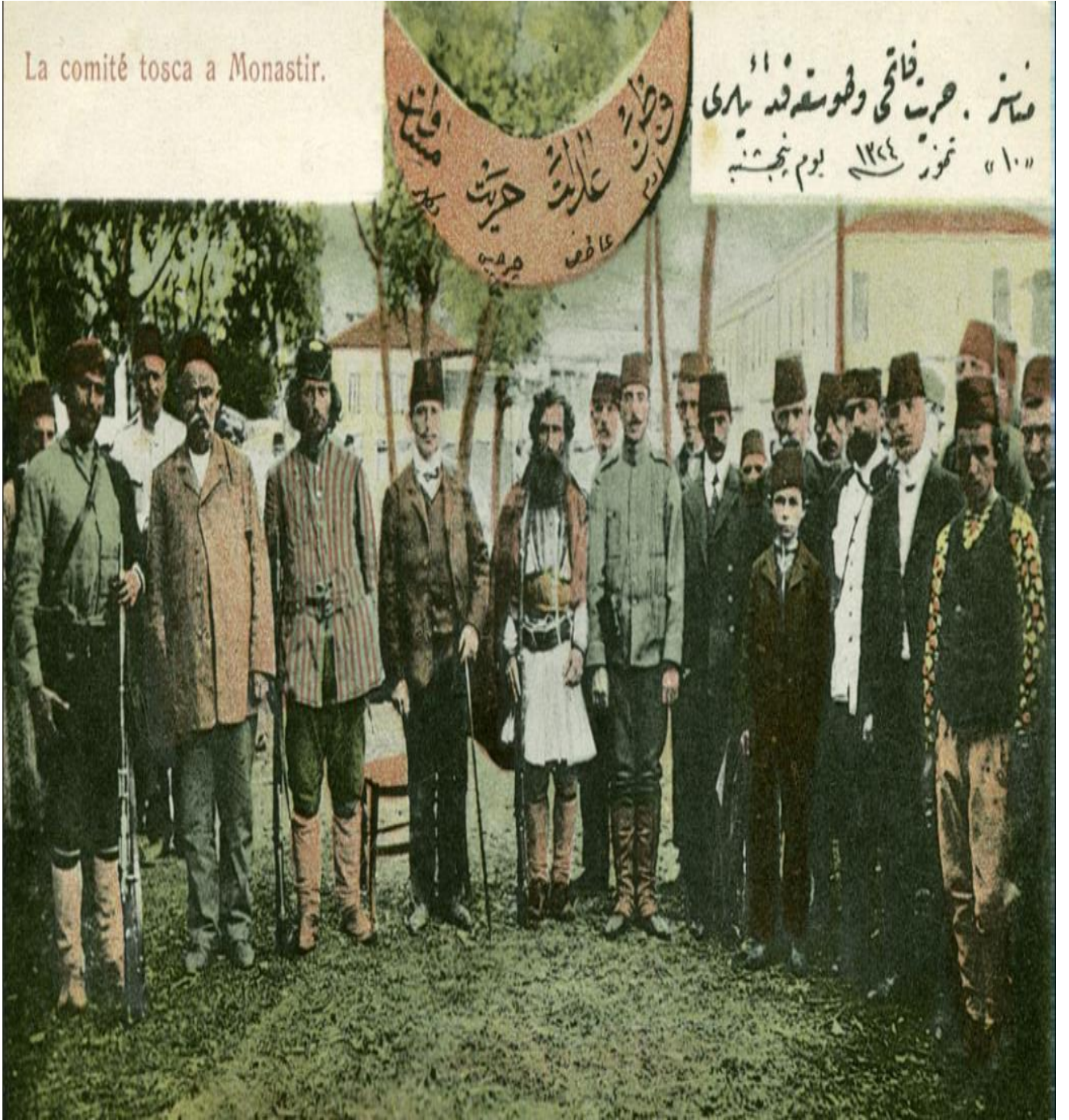
EK 8: II. Meşrutiyet dönemine ait hürriyet kahramanlarını içeren bir kartpostal. Oturanlardan soldan birinci kişinin altında "Enver" yazmasına karşın muhtemelen aceleden kaynaklı bir hata olmuştur. Bu kişi Ohrili Eyüp Sabri Bey'dir. Oturanlardan ortada olan kişi Resneli Niyazi Bey, oturanlardan sağ baştaki kişi ise Atıf Bey'dir. (Sacit Kutlu, *Didâr-ı Hürriyet, Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 116.)

EK 9: Atıf Bey'in Şemsi Paşa'yı vurmasıyla birlikte II. Meşrutiyet'in ilanının önü açılmış, Atıf Bey ise hürriyet kahramanı ilan edilmiştir. Bu fotoğraf da onu halka tanıtmak amacıyla hazırlanmış bir kartpostaldır. Atıf Bey'in fotoğrafının altında "Fâtih-i hürriyet Âtîf Bey" yazılıdır. (Bedi N. Şehsuvaroğlu, "İkinci Meşrutiyet ve Atıf Bey", **Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi**, c. XXIII, sy. 90, 1959, s. 332.)

EK 10: Atf Bey (solda), Resneli Niyazi Bey ile birlikte. (01.07.2019 tarihinde Atf Bey'in aile albümünden alınmıştır.)

EK 11: Atıf Bey (soldan dördüncü), Arnavut Toska Komitesi üyeleri Adem ve Çerçis ile birlikte. Fotoğrafta, Fransızca: “Manastir Tosca Komitesi”, Osmanlı Türkçesi: Vatan, adâlet, hürriyet, Musavât, Adem, Atif, Çerçis, Manastir hürriyet fâtihi ve Toska Komitesi, 10 Temmuz 1324” yazılıdır. (01.07.2019 tarihinde Atıf Kamçıl’ın aile albümünden alınmıştır.)

EK 12: Atıf Bey'in, Manastır Telgrafhanesi'nin çıkışında vurduğu Şemsi Paşa. (Ahmed Niyazi, Hatırât-ı Niyâzi, s. 114.)

EK 13: Atıf Bey'in Çanakkale/Biga mebusluğu yıllarına ait fotoğraf. (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar bölümü)

مجلس مبعوثان عثمانیك ايكنجی دوره اجتماعیك ختامی مناسبتیه جقاریلان رسملردن [وکلادن اولان بعض مبعوثلرده داخلدر]

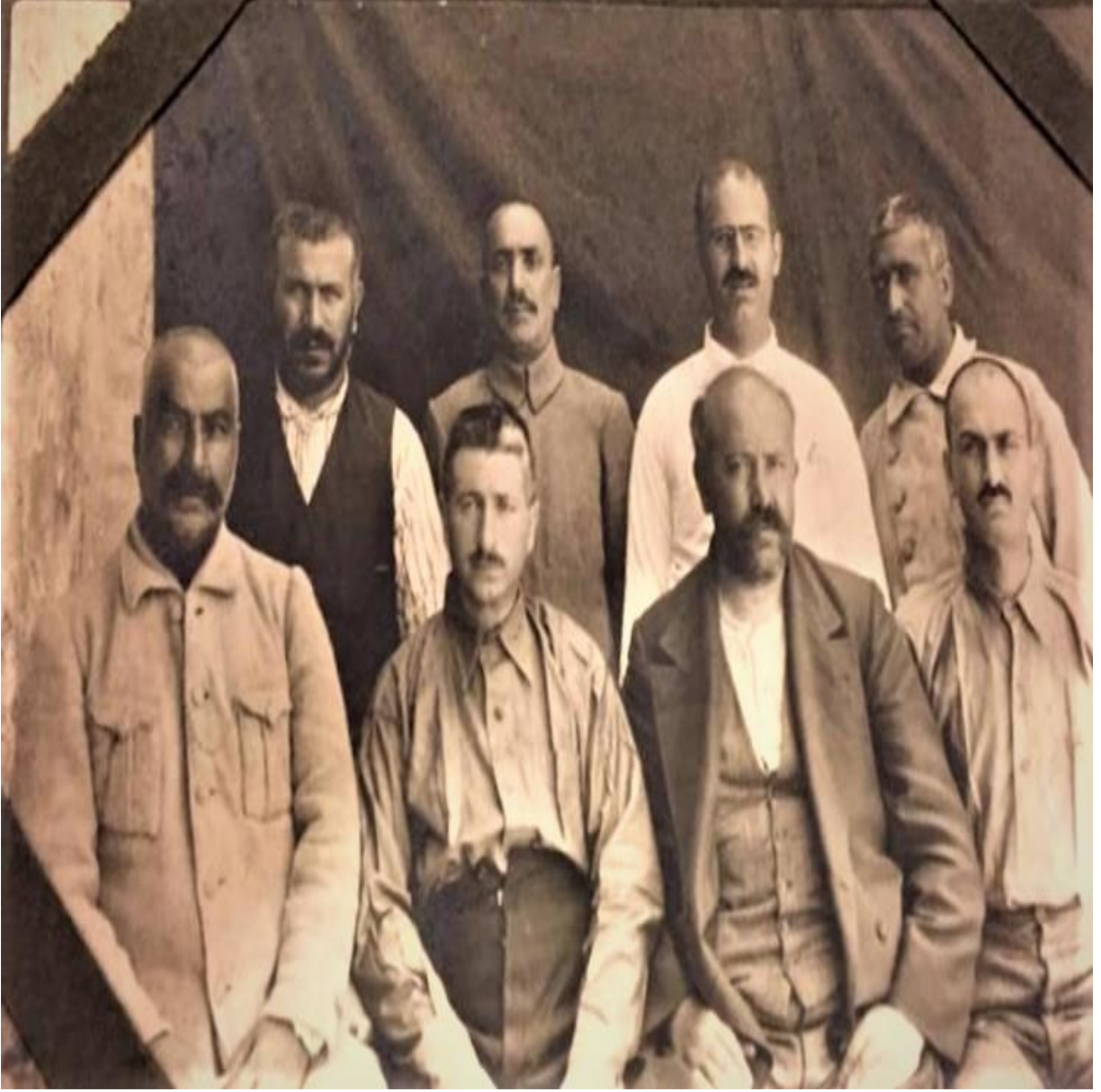
EK 14: Üstteki fotoğraf: Meclis-i Mebusan'ın ikinci devresinin açılışı münasebetiyle çekilen hatıra fotoğrafı. Aşağıdan dördüncü, sağdan yedinci kişi Çanakkale mebusu Atıf Bey'dir. (T. Cengiz Göncü, **Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusân 1877-1920**, İstanbul, 2010, s. 242.) / Alttaki fotoğraf: Atıf Bey'in Ankara mebusluğu yıllarına ait fotoğrafı. (01.07.2019 tarihinde Atıf Kamçıl'ın aile albümünden alınmıştır.)

EK 15: Atıf Bey'in Malta sürgünü günlerinden bir fotoğraf (Oturarlardan sol en başta).
Malta'ya sürgün edilen İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu arkadaşlarıyla birlikte.
(01.07.2019 tarihinde Atıf Kamçıl'ın aile albümünden alınmıştır.)

EK 16: Atf Bey'in (Ayaktakilerden soldan yedinci), Malta Sürgünü günlerine ait arkadaşlarıyla çektiği bir hatıra fotoğrafı. (01.07.2019 tarihinde Atf Kamçıl'ın aile albümünden alınmıştır.)

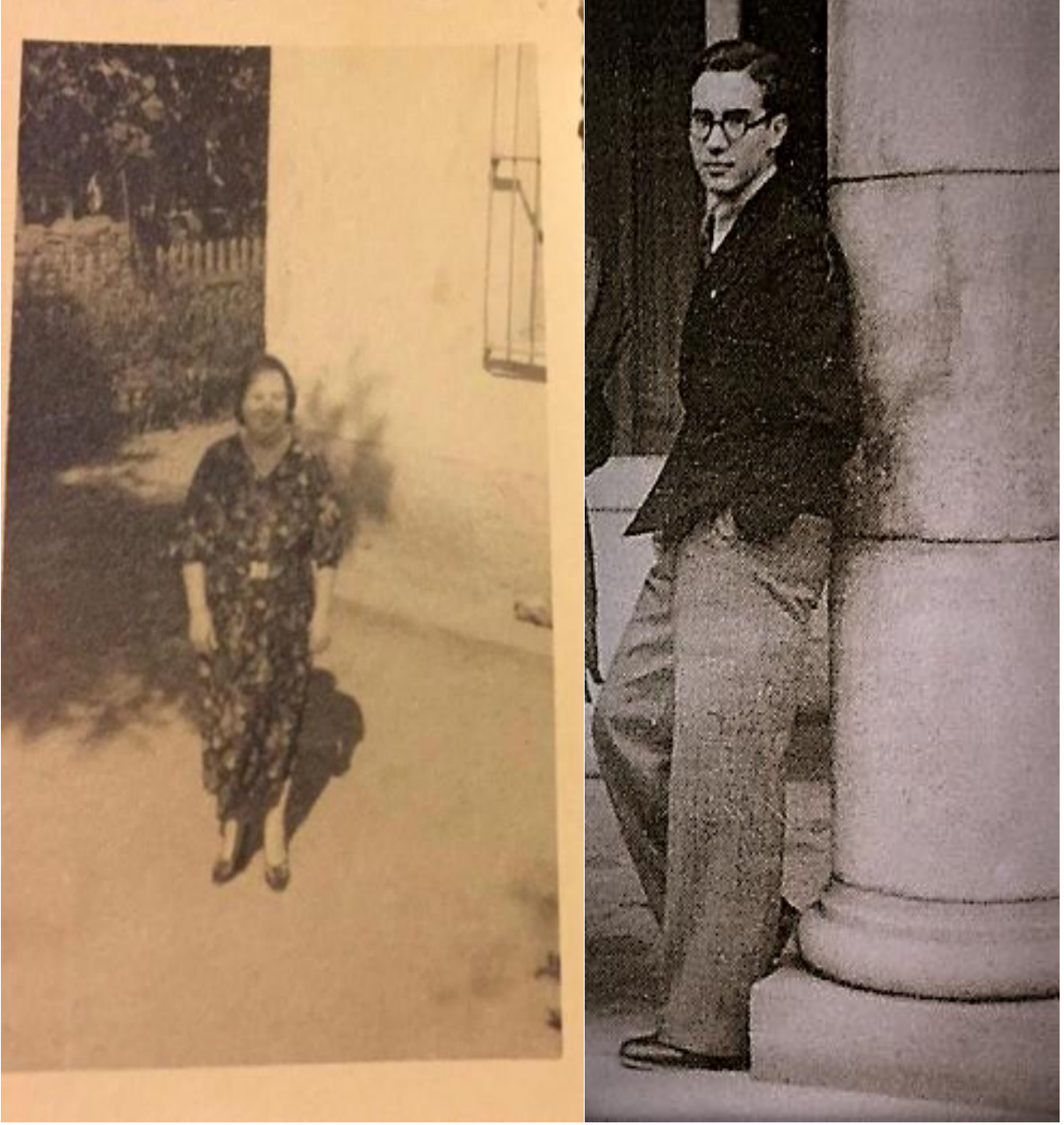
EK 17: Atif Bey (Oturarlardan soldan ikinci), İngilizler tarafından sürüldüğü Malta'da arkadaşlarıyla birlikte. (01.07.2019 tarihinde Atif Kamçıl'ın aile albümünden alınmıştır.)

EK 18: Atıf Bey'in T.B.M.M.'deki Çanakkale milletvekilliği yıllarına ait fotoğrafı.
(01.07.2019 tarihinde Atıf Bey'in aile albümünden alınmıştır.)

EK 19: Atıf Bey'in vefat etmeden önceki son fotoğrafı. (01.07.2019 tarihinde Atıf Kamçıl'ın aile albümünden alınmıştır.)

EK 20: Atıf Bey'in eşi Emine Atıf Hanım ve oğlu Demirtaş Bey. (01.07.2019 tarihinde Atıf Kamçıl'ın aile albümünden alınmıştır.

EK 21: Atıf Bey'in eşi Emine Atıfjet Hanım ve çocukları (üstte), Atıf Bey ve kızı Aydın Hanım'a (altta) ait fotoğraflar. (01.07.2019 tarihinde Atıf Kamçıl'ın aile albümünden alınmıştır.)

EK 22: Atıf Bey ve kız kardeşi Hadika Hanım. (01.07.2019 tarihinde Atıf Kamçıl'ın aile albümünden alınmıştır.)

EK 23: Atıf Bey'in 1918 senesinde çalıştığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, İstanbul / Cağaloğlu'nda (Nur u Osmaniye) bulunan Merkez-i Umûmîsi'nin eski (üstte) ve günümüzdeki hali (altta). (Fotoğraf: Talha Burak ÜNLÜ, 02.07.2018.) / (Eski halinin fotoğrafı <https://www.haberturk.com/ekonomi/turizm/haber/726671-ittihat-ve-terakki> adresinden alınmıştır. Çevrimiçi, 2019.)

EK 24: Atif Bey'in İstanbul - Şişli'deki Abide-i Hürriyet / Hürriyet-i Ebediyye şehitliğinde bulunan kabri. (Fotoğraf: Talha Burak ÜNLÜ, 24.06.2019.)

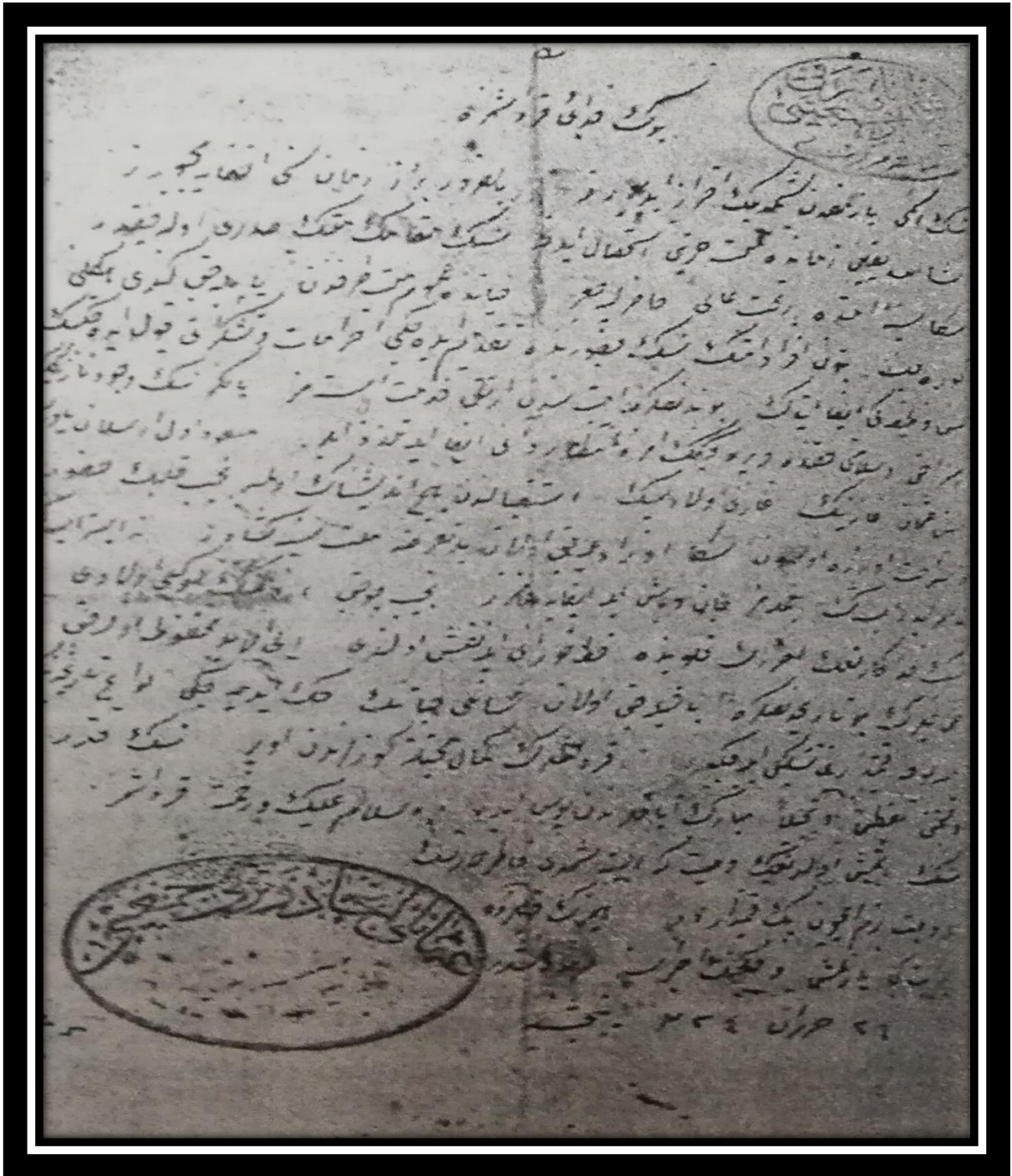

EK 25: İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklerin önemli isimlerinin kabrinin bulunduğu Hürriyet-i Ebediye şehitliğindeki anıt. (Fotoğraf: Talha Burak ÜNLÜ, 29.12.2017.)

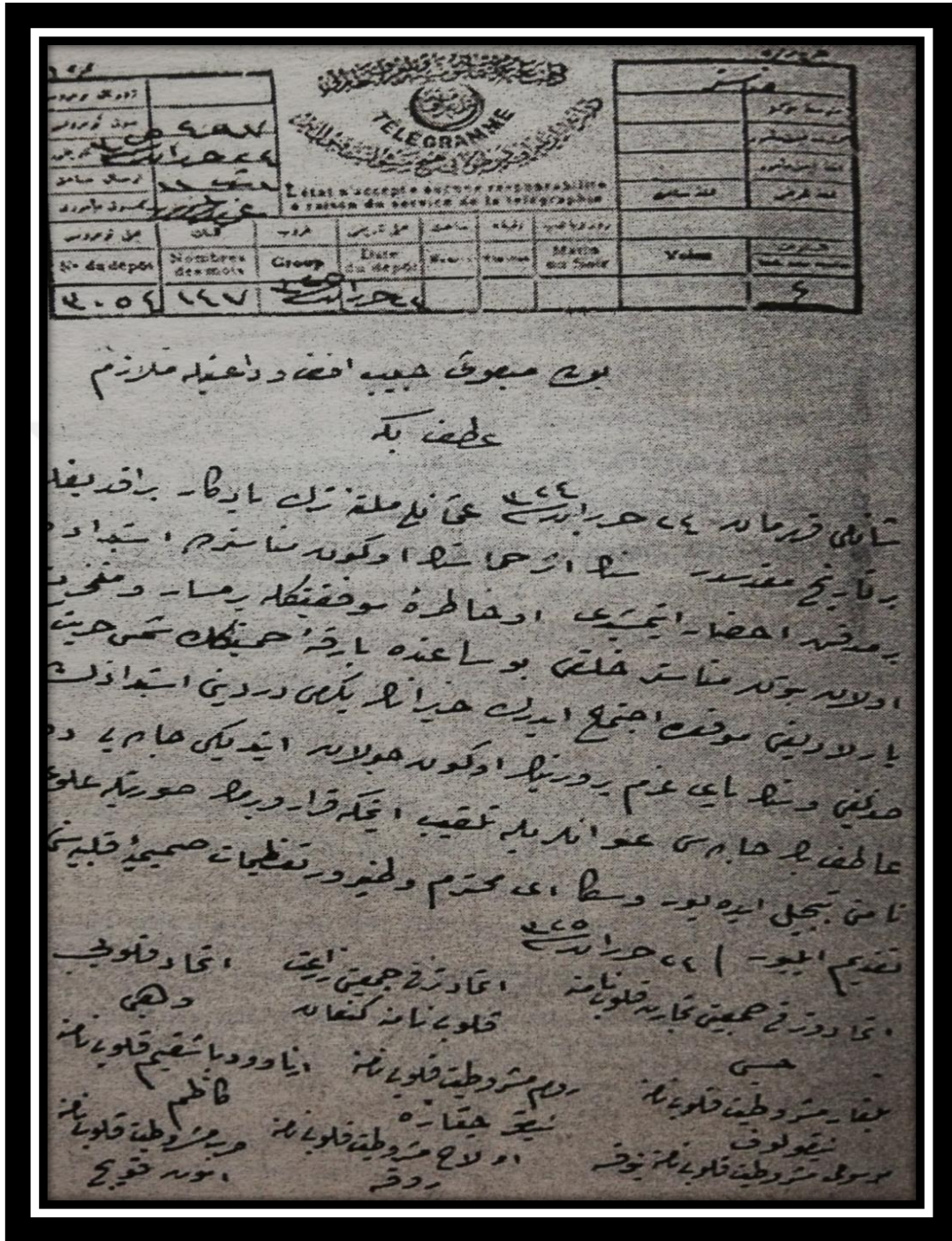
4. BELGELER

سوره / آیه	کتاب	عنوان	صفحه	موضوع	تاریخ	محل	ملاحظات
۳۰	رشا	افندی فیروز آغا	۴۵	۴۴	۴۰	۲۹	۴۵
۳۱	حق	صولاتی - ستان	۴۵	۴۳	۴۰	۲۹	۴۵
۳۲	عید	آلنه	۴۹	۴۵	۴۰	۲۹	۴۵
۳۳	سجده	توجه مصطفی پاشا	۲۷	۴۵	۴۰	۲۹	۴۵
۳۴	طاهر	پایه	۴	۴۹	۴۵	۴۰	۲۹
۳۵	محمد	اقراری	۴۵	۴۸	۴۰	۲۹	۴۵
۳۶	محمد چیل	صارماتشیق	۳۹	۴۴	۴۵	۴۰	۲۹
۳۷	عثمان	قاکیجه	۴۴	۴۱	۴۰	۲۹	۴۵
۳۸	عثمن	آماسیه	۴۵	۴۰	۲۹	۴۵	۴۵
۳۹	اشرف	استنبه	۴۵	۴۰	۲۹	۴۵	۴۵
۴۰	یعقوب	قران	۴۵	۴۰	۲۹	۴۵	۴۵
۴۱	حسن	فتح	۳۳	۴۵	۴۰	۲۹	۴۵
۴۲	دمایت	قریم	۴۵	۳۹	۴۵	۴۰	۲۹
۴۳	ابرهیم	کرید	۴۵	۴۲	۴۵	۴۰	۲۹
۴۴	امین	چینرلی طاش	۴۴	۴۵	۴۰	۲۹	۴۵
۴۵	کنمان	طوبخانه	۴۵	۳۳	۴۵	۴۰	۲۹
۴۶	نظمی	آتپاکیه	۳۹	۴۰	۳۸	۴۰	۳۴
۴۷	شمس الدین	فتح	۴۳	۴۰	۲۹	۴۵	۴۵
۴۸	کرامی	داود پاشا	۴۳	۴۵	۴۰	۲۹	۴۵
۴۹	نیازی	قلعه سلطانیه	۴۵	۴۲	۴۵	۴۰	۲۹
۵۰	حق	طوبخانه	۴۵	۳۸	۴۵	۴۰	۲۹
۵۱	عاطف	قلعه سلطانیه	۳۷	۴۵	۳۴	۴۵	۳۷
۵۲	صفوت	خصکی ترلای	۴۵	۳۸	۴۵	۴۰	۲۹
۵۳	احسان	طوبخانه	۴۴	۳۱	۴۵	۴۰	۲۹
۵۴	رشاد	نشانطاشی	۳۵	۴۰	۳۳	۴۰	۳۵
۵۵	کاظم	زله	۴۵	۴۴	۴۵	۴۰	۲۹
۵۶	موری	بشکطاش	۴۳	۴۱	۴۰	۲۹	۴۵
۵۷	یوسف	قدس	۴۵	۳۷	۴۵	۴۰	۲۹
۵۸	جیل	دیباغر	۴۰	۴۴	۴۵	۴۰	۲۹
۵۹	فائق	سلطان سیم	۴۵	۳۸	۴۵	۴۰	۲۹
۶۰	مصطفی رشید	قاضیکوی	۴۵	۳۹	۴۵	۴۰	۲۹
۶۱	عمر	شمعی	۳۹	۴۵	۴۲	۴۵	۳۹
۶۲	علی	چهارشنبه	۳۷	۴۲	۴۵	۴۰	۲۹
۶۳	عرفان	صامسون	۴۰	۴۶	۴۵	۴۰	۲۹
۶۴	فؤاد	چشمه	۴۲	۴۱	۴۵	۴۰	۲۹
۶۵	عزیز	آیا صوفیه	۴۰	۳۹	۴۵	۴۰	۲۹
۶۶	محمد ناظم	قریس	۴۳	۳۸	۴۵	۴۰	۲۹

EK 26: Atıf Bey'in Mekteb-i Harbiye Birinci sınıftaki ders notlarını içeren cetvel. Üstten on ikinci sıradaki kişi Kale-i Sultâniyeli Atıf Bey'dir. (**Mekatib-i Askeriye Şakirdanının Umumi İmtihanlarının Neticelerini Bildiren Cetveller**, İstanbul, 137, İstanbul, Üniversitesi Kütüphanesi, Osmanlıca Eserler Bölümü, Tasnif No: 89925-89926.)

EK 27: Şemsi Paşa'nın vurulmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti Manastır Merkezi idare heyeti tarafından Atıf Bey'e gönderilen teşekkür mektubu. (01.07.2019 tarihinde Atıf Kamçıl'ın özel evrakından alınmıştır.)

EK 28: Şemsi Paşa'nın ölüm yıl dönümünde Bolu Mebusu Habib Bey tarafından, Atıf Bey'e çekilen telgraf. (Bedi N. Şehsuvaroğlu, "İkinci Meşrutiyet ve Atıf Bey", **Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi**, C. XXIII, sy. 90, 1959, s. 328.)

Dosya No. 320 - 100

Sınıfı : Piyade : No: 16783 **Safahat cetveli**

Rütbesi : Ustğm.

Sıra No.	Sual	Cevap
1	İsmi	Atif Kamçıl
2	Pederinin ismi	İsmail
3	Tarihi tevellüdü	İstanbul 1896
4	Tarihi dıhulu	2./2.Kânun/317 Harbiye okuluna
5	Askerî memur ise maaşa geçtiği tarih	_____
6	Son rütbeye tarihi nasbı	Tğm. Nasbı: 6/Misan/320 Ustğm. Nasbı : 30/Mart/326
7	Mektep müddeti	Üç sene
8	Tekaüt tarihi	30/Haziran/942
9	Tekaüt olduğu zaman kıtası	ÇanakKale meb,usu
10	Vazifesine nihayet verildiği tarih	Askerlikte vazifesine nihayet verildiği tarih:24/Şubat/326
11	Esbabi tekaüdü	1683 sayılı kanunun altıncı maddesine tevfi kan :
12	Ciheti mülkiyedeki hizmeti	_____
13	Bilâdi harre zammı	_____
14	Yunan harp zammı	_____
15	İtalyan harp zammı	_____
16	Balkan harp zammı	_____
17	Büyük harp zammı	_____
18	İstiklâl harp zammı	_____
19	Şark kıdem zammı	_____
20	Kısmi seferberlik zammı	_____
21	60. cı madde mucibince zam hakkı	_____
22	Muhakeme olmak üzere açığa geçirdiği müddet	Muhakeme olmak üzere açığa çıkmamıştır .
23	Mahpusiyet müddeti	Mahpus olmamıştır .
24	Hangi emvalden maaş alacağı	Ankara emvalinden
25	İkametgâh adresi	ÇanakKale meb,usu
26	Malûlen mütakaüt ise derecesi	_____
27	Mâlûliyetini müeyyet rapor ve vesâik	_____

Vefat edenler hakkında

8 ve 10. cu haneler müstesna olmak üzere (24) de kadar haneler imlâ edilecek ve ayrıca şu maddeler ilâve kılınacaktır.

1	Hini vefatındaki kıtası	_____
2	Tarihi vefatı	_____

3 - Ailesine 45, 46, 52 inci maddelerden hangisine tevfi kan maaş verileceğine dair sıhhat işleri daircesinin kararı ve vefat raporu.

İşbu safahat cetveli imlâ edilerek tekaüt şubesi nezdine kılınmıştır. 6 / 7 / 1942

S. P. S. Md.
İlb.

M. Ç. Akar

Arkasında mesruhat vardır.

EK 29: Atif Bey'in, T.C. Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan dosyasındaki safahat cetveli.

Memuriyetler	Aldığı L. K.	Vazifesine başla- dığı tarih :	Vazifeden ayrıl- dığı tarih	Vazifede bulundu- ğu müddet :			maaşlı ve ya maaşsız açıkta kaldığı müddet			vazifeden ayrılmanın sebebi
				Sene	ay	Gün	sene	ay	Gün	
İstanbul bütün inhisarı bayiler müfettişi :	20 00	1/Mart/ 925	20/Şubat/926	-	II	20				
" = Kadıköy depo .Md.	30 00	21/Şubat/926	31/Ağustos/ 927	I	6	10				
" = " = " = "	32 50	1/Eylül/927	3/Ağustos/929	2	-	-				
" = " = " = "	35 00	1/Eylül/929	7/Nisan/931	I	7	7				
" = " = " = "		8/Nisan/931	30/Mayıs/931	-	-	-		I	23	İşten el çektilmiştir. İade memuriyet etmiştir
Kadıköy deposu müdürü	35 00	31/Mayıs/931	17/Ağustos/931	-	2	17				
" = " = " = "	100 00	18/Ağustos/931	12/Ağustos/932	-	II	25				
İstanbul inhisarı Baş mü- dürlüğü Kadıköy satış depo- su müdürü .	100 00	13/Ağustos/932	31/Mayıs/936	3	9	18				
" = " = " = "	125 00	1/Haziran/936	31/Mart/939	2	10	-				
				13	11	7		I	23	

Çanakkale meb.usluğuna intihab dolayısıyla 1/4/939 tarihinden itibaren istifası kabul edilmiştir .
İnhisarlar tekaüt sandığındaki mevduatını almıştır .

Düşünceler : 1320 senesi harbiye mektebinden piyade mülazımlığı ile çıkarak 3. orduya tayin olunduğu,4 sene Manastır tarafında bul-
narak mevrutiyet devrinde İstanbulda Jandarma ve polis zabıtlığı yaptıktan sonra Çanakkale meb.usluğuna intihab
rek mütarekede Malatya ya gönderildiği iki sene esaretten sonra Ankaraya avdetinde Çankırı Reji müdürlüğüne ve
eskişehir ve İneboluya nakledilerek 340 senesi İstanbul Bayiler müfettişliğine nakledildiğini 1/6/929 tarihli har-
cumesinde yazmıştı .

Bu hizmet cedveli Sicil kaydına uygun olarak 18/5/942 tarihinde tanzim edildiği ve mükerre
Tazminat(verilmesine /Maaş bağlanmasına) mani olmak için bu cedvelin tanzimi keyfiyetinin
(siciline/ Ev .müsbitesine) işaret olunduğu tasdik olunur .

Müdüriyet, resmî
mühür ve imza

Tehakkuk kısmı
şefi
İmza

Tehakkuk memuru
İmza

Zat.İş.D.P.Ş.Ks.
15673
9/6/942

T.C
İnhisarlar tekaüt
Sandığı

2921 sayılı İnhisarlar tekaüt sandığı kanune göre muamele yapılmak için
Tanzim olunacak hizmet cedveli :

Sicil No:	Adı	Babasının adı	Soy adı	doğum tarihi	Doğum yeri
Eski 996	Yeni 2572	Atıf	İsmail	Kamçıl	1296 Hicri İstanbul

Düşünceler : Doğum tarihi sicil dosyasında mevcut 18/9/934 tarihli nüfus tezkeresi suretinde yazılı doğum tarihine uygundur

Aslı gibidir .

EK 30: Atıf Bey'in, T.C. Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan dosyasındaki kısa otobiyografisi ve emekliliğine kadarki iş hayatı ve aldığı maaşların cetvelini içeren evrak.

ATIF KAMÇIL
KAYDINA BAŞLANILMAMIŞ
14 NİSAN 2003
İL

JS KAYIT ÖRNEĞİ

YAKINLIK		T.C.NO	ADI	BOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED. HALİ VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLER
K	Kız	30799870980	ATIF	KAMÇIL	İBRAHİM	FATMA	İSTANBUL 1296	EVLİ İSLAM	---	Ölüm: 21/01/1947 Evlendirme: --- Boşanma: ---
K	Kız	30796871034	TÖRKAN	KAMÇIL	ATIF	EMİNE ATIFET	ÇANKIRI 21/11/1338	BEKAR İSLAM	---	Ölüm: 04/03/1947 Evlendirme: --- Boşanma: ---
K	Kız	11774476120	AYDIN ATIF	KAMÇIL	ATIF	EMİNE ATIFET	İSTANBUL 04/05/1330	EVLİ İSLAM	11/10/1940	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlendirme: 15/12/1944 Boşanma: ---
E	Oğul	30793871198	DEMİRAT ATIF	KAMÇIL	ATIF	EMİNE ATIFET	İSTANBUL 14/03/1332	EVLİ İSLAM	11/10/1940	Ölüm: 13/06/1980 Evlendirme: --- Boşanma: ---
K	Kız	39025596830	SELÇAN	KAMÇIL	ATIF	EMİNE ATIFET	İSTANBUL 16/11/1333	EVLİ İSLAM	23/05/1938	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlendirme: 23/05/1938 Boşanma: ---
E	Oğul	30778871618	DOĞAN	KAMÇIL	ATIF	EMİNE ATIFET	KADIKÖY 18/02/1930	BEKAR İSLAM	16/03/1930	Ölüm: 24/08/1941 Evlendirme: --- Boşanma: ---

KİŞİLERİN OLAYLARI

ADI	DÜŞÜNCELER
ATIF	00/00/1936-NAKİL: NAKLEN GELDİĞİ YER : BİLİNMEYEN İLÇESİ
ATIF	SOSYAL GÜVENLİK: DİĞER KURUMDAN MAAS ALMAMAKTADIR.
TÖRKAN	00/00/1936-NAKİL: NAKLEN GELDİĞİ YER : BİLİNMEYEN İLÇESİ
AYDIN ATIF	15/12/1944-EVLENME: EVLENEREK GİTTİĞİ YER: BEYOĞLU İLÇESİ FİROZGA Ç:013 H:632 BİN:18
SELÇAN	23/05/1938-EVLENME: EVLENEREK GİTTİĞİ YER : FATİH İLÇESİ HURATPAŞA MAH CİLT:55 HANE:114 BİN:2

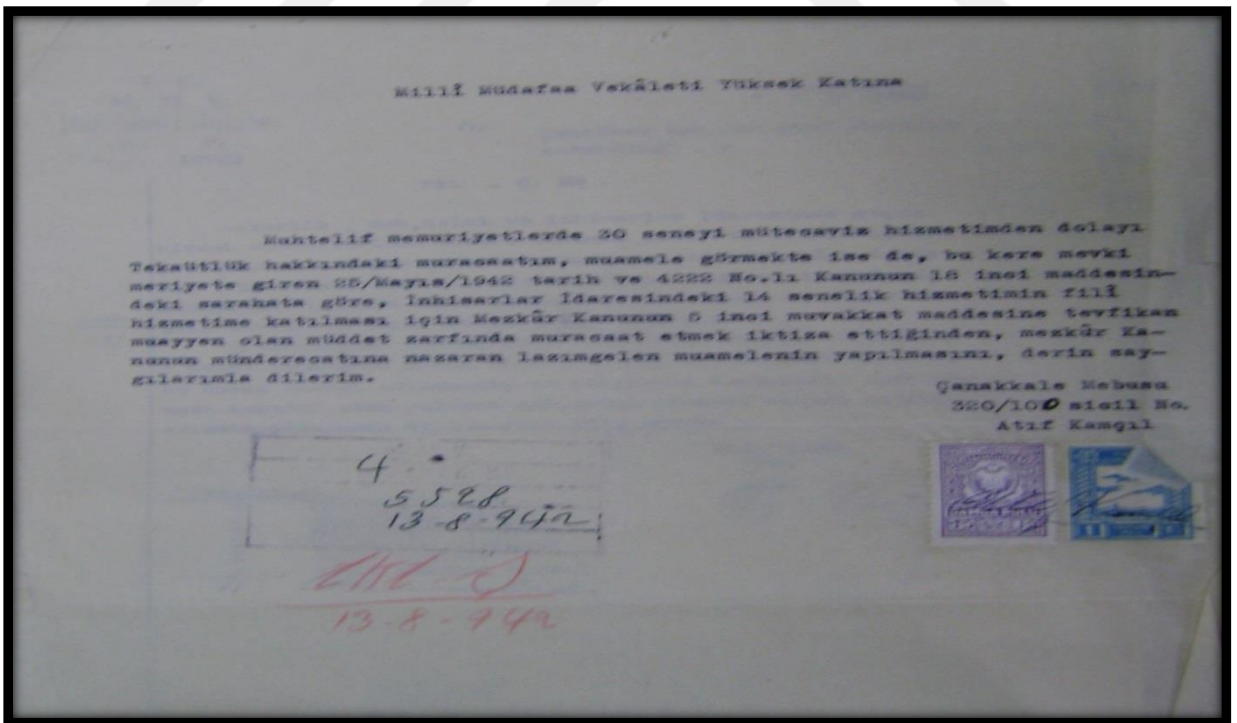
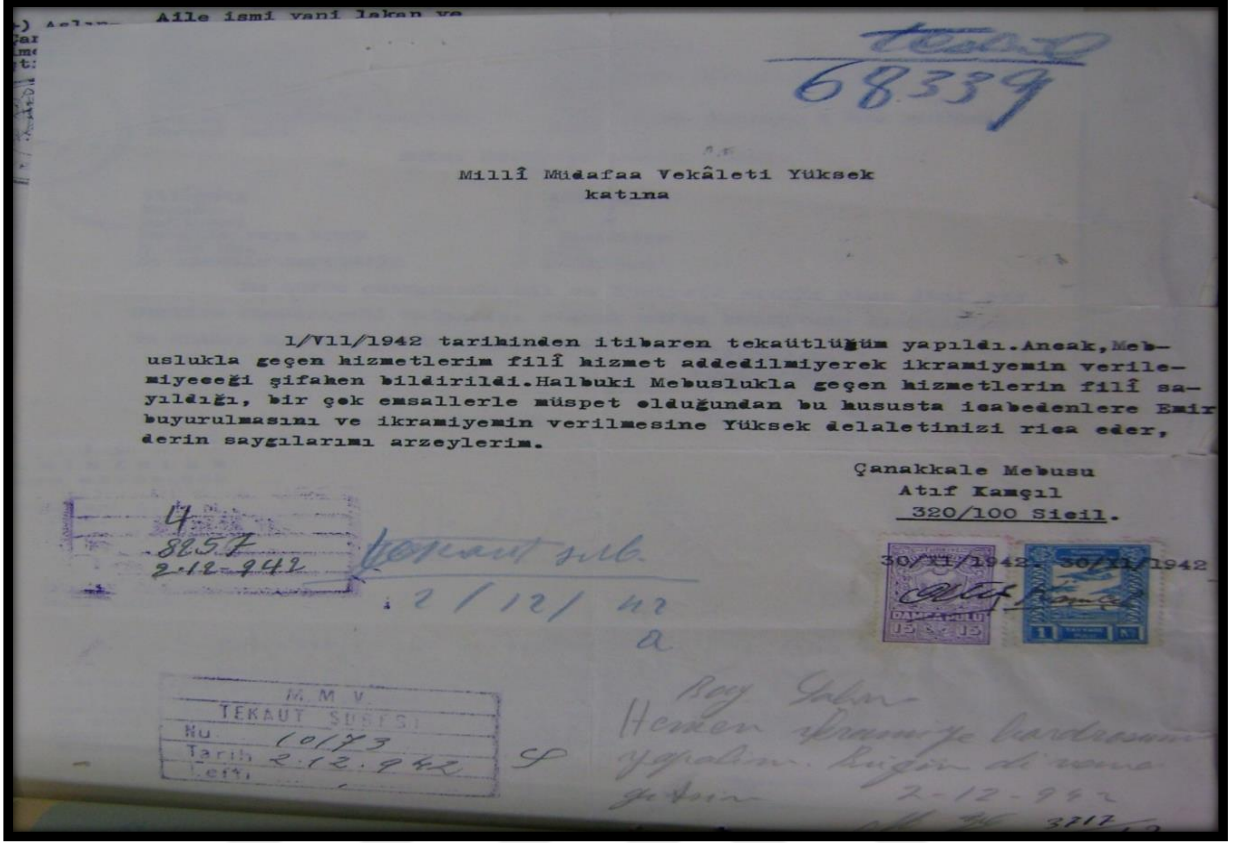
KLAMALAR:
BU VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYUNDUR
BU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ İLGİLİ MAKAMA İBRAZ EDİLMEK ÜZERE DÜZENLENMİŞ OLUP BAŞKA AMAÇLA
KULLANILMAZ

ONAYLAYAN YETKİLİNİN ADI SOYADI - UNVANI
NERMİN ŞAHİN
MARMARIS (1817) NÜFUS MÜDÜRÜ
0004/2003 11.35

PARAF İMZA MÜHÜR

Sayfa: 1/1

EK 31: Atif Kamçıl'ın, T.C. Beyoğlu Kaymakamlığı Nüfus Müdürlüğü'nde bulunan nüfus kayıt örneği.

EK 32: Atıf Bey, T.C. Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan bu evraktaki dilekçesinde emekli olmasına rağmen ikramiyesini eksik aldığını ifade ederek, mebusluk ve İnhisarlar Müdürlüğü'ndeki hizmetlerinin fiili hizmet sayılmamasına itiraz etmiştir.

No.838066 B

T . C
Nüfus Hükümeti cüzdanı

(++) Aslın-
da Çanakkale-
kelimesi çizil-
miştir.....

Aile ismi yani lakap ve : Kamçıl
Şöhreti : Atif bey.
Adı : İsmail bey.
Babasının adı : Fatma H.
Anasının adı : Çanakkale İstanbul
Doğum yeri : 1296
Doğum tarihi : İslam
Dini, Mezhebi : İnhisarlar Kadıköy d epo Müdürlüğü
Meslek ve işitme vaziyeti : Evli
Medeni hali

Nüfus kütüğüne yazılı olduğu
yeri

Vilayeti : Ankara
Kazası : " "
Nahiyesi : " "
Mahalle veya köyü : Hamidiye
Hane No. : 129
Ne suretle verildiği : Tebdilen

Bu nüfus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan Atif bey
Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır.
Bu cüzdan Kadıköy nüfus idaresinden verilmiştir.

18/9/934

resmi mühür

T.C

İstanbul V. Kadıköy nüfus
memurluğu

imza: okunamadı

Medeni ve şahsı ahvalindeki
Tebdülât

Kamçıl Soy adını almıştır.

tarihi: 18/6/936

Hangi nüfus idaresi tarafından yazıldığı: Kadıköy

resmi mühür

T.C

İstanbul V. Kadıköy nüfus
memurluğu

Yer değiştirme vak'alarının
yazılacak yeri

Vilayeti : İstanbul

Kazası : Kadıköy

Nahiyesi : Caferaga

Mahalle veya köyü : İnönü S.

Hane No.: 15

Cilt ve Sahife No. 12/108

Sureti Nakli : Yerli suretile

Vukuat No. : 936-353

Tarihi: 17/6/936

imza: okunamadı: Mühür yeri resmi mühür

T.C

İstanbul V. Kadıköy
nüfus memurluğu

İnönü Mal Müdürlüğü

Ma No.45

Mağ .10 lira 00 K.

evli Maaş: H.Vataniye

Memur Muhasıp

za: okunamadı 10/1. Teşrin/1941

resmi mühür

okunamadı

H.Vataniye

Eminönü Kazası

Mal Müdürlüğü

Maaşın mik: 15 lira

Maaş defterinin kayıt No.1933/21-

28

45

EK 33: Atif Kamçıl'ın T.C. Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan dosyasındaki nüfus hükümeti cüzdanı bilgilerini içeren evrak.

T. C.
M. M. V.
Zat İşleri Dairesi
Şube — Kısım
Şube: —

ANKARA
/ / 194

(İstida sureti)

Sayı: —
Evrak: —

Milli müdafaa vekâleti yüksek makamına

İlişigi

1317 senesinde harbiye mektebine girmiş ve 1320 de mülazımı sanilikle Çıkararak 3 . cü orduya verilmişim . sicil numaram 1320 - 100 dir . 1326 senesinde müstafi ad edilerek Çanakkale meb,usluğuna seçildim . 5/Şubat 1328 de intihab fasılasında giyabımda siyasetle iştiğalden nisbeti askeriyem kesilmiş isede itirazım üzerine II/Şubat/1328 de İstanbul muhafız kumandanlığında refakat zabıtlığına tayinimle bu yanlışlık düzeltilmiş ve 1329 da ihtiyatta kullanılmak üzere terhis olunmuşum . Meb,usluk ve bu meyanda inhisarlar idaresinde geçen hizmetlerimin (ilişik cedvellerde bu hizmetlerim tasrih edilmiştir .) ilavesile tekaütlüğümü istirham ediyorum .

Aynı zamanda 1330 senesinde Ankara meb,usu iken münzam vazife olarak harbiye nezaretine bağlı teşkilati mahsuse merkez hey,eti azalığında ve umumi Harbin devamı müddetince çalıştım . buradaki hizmetimden harb madalyasile taltif edildiğim gibi mütarekede teşkilati mahsusenin tehcir işile de meşğul olduğum behanesile divani harbe sevk edildim ve idamım mukarrer iken ingilizler tarafından tevkif olunarak Malta'ya sürüldüm . ve iki sene Malta da esarete kaldım . bu vazifede çalıştığım halen ber hayat bulunan ve o zaman İstanbul merkez kumutani bulunan Halil bey (paşa) , Edirne meb,usu Fuat Balkan , Erzurum Meb,usu Aziz Akyürek , Ankara belediye dairesinde müstahdem emekli subay Hüsameddin , ve cümhuriyet halk partisi genel sekreterliğinde müstahdem emekli subay Halim Cavit Arcak bilirler . bu vatani hizmetimde emsalım misillü harb ve askerlik vazifesi sayılarak ve harb zammi olarak hizmet müddetime ilavesini diler , derin saygılarımı sunarım .

Adresim :
Çanakkale meb,usu Atıf Kamçıl

Pul
9/ 6 / 942
Çanakkale meb,usu
Atıf Kamçıl

aslının aynıdır .

EK 34: Atıf Bey'in T.C. Emekli Sandığı Arşivi'ndeki dosyasında bulunan Milli Müdafaa Vekâleti'nde yazdığı kısa otobiyografisini içeren dilekçesi.

T. C.
M. M. V.
Zat işleri dairesi
Ş.
Sayı

Ankara
/ 193

Öz:

17480

Eki

1 - Halen Çanakkale mebusu bulunan Atıf Kamçıl (320 - 100) 9/4/1942 tarihli dilekçe ile orduda , İnhisarlar idaresinde ve mebuslukta geçen hizmetleriyle kanuni müddetini tamamlamış olduğundan bahsile tekkatlığının yapılmasını istemiştir .

2 - Kaydi üzerinde yapılan incelemede : 2/2.Kânun/317 tarihinde harbiye okuluna dahil ederek 6/Misan/320 tarihinde teğmenlikle neş,et ettiği ve Usteğmen iken 24/Şubat/326 tarihinde Çanakkale mebusluğuna intihab olunduğu ve siyasetle iştiğalinden dolayı 5/Şubat/328 tarihinde askeri nisbeti kesildiği ve tekrar ihtiyat subaylıkla 11/Şubat/328 tarihinde hizmete alınarak 5/Ağustos/329 tarihinde terhis edildiği anlaşılmıştır .

3 - Askerlikte geçen hizmet müddetile 1, 2 , 3 .cü devrelerdeki mebusluk hizmetleri on beş seneyi müteceviz ve inhisarlar müdürlüğünün 18/5/1942 tarihli vesikasına nazaran bu idarede on üç kısır sene hizmeti sevk etmiş olduğundan (3028) sayılı kanundan istifade ettiği ve büyük millet meclisi kâtibi umumiliğinin vermiş olduğu 12/5/1942 gün ve 4251 sayılı vesikasına göre bütün mebusluk hizmeti de hesaba katılmak üzere kanunen muayyen olan yirmi beş seneyi filen tamamlamış olduğundan (1683) sayılı kanunun altıncı maddesine tevfikeyan tekkatlığının icrası tensib edilmiştir .

4 - İşbu kararname hükümlerinin icrasına milli müdafaa vekili memurdur .

30 Haziran 1942

Reisicumhur

İsmet İnönü

Başvekil

M. M. Vekili

S. F. Bayraktar

A. S. Akın

030 11 1 955 27 1

EK 35: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan Atıf Kamçıl'ın emeklilik dosyasındaki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Atıf Bey'in emekliliğine dair yazdığı yazı.

T. C.
M. M. V.
Zat işleri dairesi

Ankara
193

Ş. :
Sayı :

Öz:

(Suret)

tarih
12/V/942

Büyük millet meclisi

Riyaseti Kâtibi umumiliği
Kanunlar kalemi müdürlüğü
Sayı : 4251

Lefti

Arif Kamçıl , mülğa meclisi meb,usanın birinci devre-
sinde kal,aisultaniye meb,usu olarak 24/nisan/1326 tari-
hinden 5/Kânunsani/1327 ve ikinci devresinde aynı intihab
dairesinden seçilerek 1/Nisan/1328 tarihinden 23/ağustos/
1328 tarihine kadar ve Uçüncü devresinde de Ankara meb,usu
olarak 1/Mayıs/1330 tarihinden 21/Kânunevel / 1334 tarihine
kadar bulunmuş ve bilahare büyük millet meclisinin altıncı
intihab devresinde Çanakkale meb,usu olarak 3/Nisan /1939
tarihinde meclise iltihak etmiştir . ve meb,usluğu halen
devam etmiş bulunmaktadır .

R . G .

50 Kurusluk Pul

12/5/942

İmza

V . Genya

Aslinin aynıdır .

M. C. Arif

EK 36: Atıf Kamçıl'ın, T.B.M.M. Arşivi'nde bulunan Milli Müdafaa Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğü'ndeki dosyasında bulunan mebusluk geçmişi.

12/109

Nüfus memurluğu tarafından doldurulacak cetvel

III	IV	Mahalle veya köyü	İsmi ve lakabı ile babasının ismi	Doğum tarihi	Düşünceler vukuatı
		Çiftlik köyü	Atif Kamçıl	1936	21.1.1942
		Çiftlik köyü	Karasi	1309	
		Çiftlik köyü	Atif Kamçıl	21/1/1938	Bekir
		Çiftlik köyü	Atif Kamçıl	4/5/1930	evli
		Çiftlik köyü	Atif Kamçıl	14/3/1932	evli
		Çiftlik köyü	Atif Kamçıl	16/10/1932	evli
					27.5.1978

DİKKAT :
Bu sahife Nüfus memurluğu tarafından doldurulacak, altı mezkûr memurluğu ile tasdik edilecektir.

922
25
947

— 9 —

I. Vefat eden şahın hüviyeti

1 — İsmi ? Atif

2 — Pederinin ismi ? İsmail

3 — Şöhreti ? Kamçıl

4 — Rütbesi ? Hat taymen sahib Şavaklı meşhür

5 — İnces, Köyü, Bucuğu, hane No. Kadıköy Asman ağa mr. Çilek sokak No 26

6 — Sureti vefatı ? Hastalık

7 — Vefat eden şahsın muvazaf veya Mütakaif olduğu ? Evli 2-10-1946 tarihinde İstanbul sular idaresi meclisi idare başkanlığı ile vefat etmiştir.

A - Şehidenmi ?

B - Hastalıktan ise hangi hastalıktan ? Zatiirre

C - Vefat tarihi ve mahalli ? 21 Ocak Kadıköy

D - Vefatına dair rapor ve icap ederse veska bağlanacaktır.

S. D. Döğler

2-10-1946 tarihinde sular idaresi meclisi idare başkanlığı ile vefat etmiştir.

14-10-1946 tarihinde ise başlanmıştır.

Dikkat : Mütakaifden vefat edenlerin beyannameleri Askerlik Şubeleri tarafından bu cetvelde kaydedilmelidir.

EK 37: Atif Kamçıl'ın, T.C. M.S.B. Arşivi, Tekait, Eytam ve Eramil Şubesi'nde bulunan "Kara, Hava ve Denize mensup olan zevattan vefat edenlerin eytam ve eramili hakkında askerlik şubelerince tanzim kılınacak tahkikat dosyasındaki nüfus bilgileri ve hüviyeti. (T.C. Kadıköy Askerlik Şube Başkanlığı)

FOTOGRAF

Seçim dairesi	Çanakkale	Eserleri	
Adı	Atıf	İlmî rütbeleri	
Soy adı	Kamçıl	Meslek ve meşguliyeti	Askerlik, İnkısarçılık
Babasının ve anasının adı	İsmail Fatma	Evlî olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evlî - 5 çocuk
Doğduğu yer	Çanakkale	Seçimden evvelki son memuriyeti	İnkısarlar Kadıköy depo müdürü
Oturduğu yer	İstanbul - Kadıköy	Memur değışse seçimden evvel son vaziyeti	
Doğum tarihi	1298 (1882)	Seçim mazbatasının tarihi	Tarihsiz
Tahsili	Harbiye	Kaç reyile mebusluğa seçildiği	573
Bildiği diller	Bir az Fransızca	Mazbatasının Meclis Genel Heyetince tasdiki tarihi [*]	10.4.1939
Nede ihtisarı olduğu		Meclise iltihak tarihi	3.4.1939

[*] Bu yer Meclis Kanunlar kalemince doldurulacaktır.

Kısa tercümeihal

320 senesi Harbiye muhtebinden piyade mülayime çekip
Rumelide bulunan 3 inoii Osmanlı ordusuna ayıldım ..
1898 de (İttihad ve terakki) kafi teşkilatına girdim ..
908 ihtilâlinde valani vazifemi muvaffakiyetle
bazarap sultanlar istibdadının yıkılması emeller-
inden biri oldum .. Meşrutiyet idaresinde 3 defa mebus
seçildim .. mütarahede Maallığa esir götürüldüm .. 921
de kurtularak Sankara ya geldim .. ve B. 16. 16.
Hükümetince Çankırı rejî müdürliğine tayin edildim
o vakitten beri inkısarlar da muhtelif vazifeler
yapdım ..

EK 38: Atıf Kamçıl'ın, T.B.M.M. Arşivi'nde bulunan kısa tercüme-i hali s. 1-2.

Çanakkale Vilâyeti
 Dairel İstihabesi
 Heyeti Teftişçisi

Namzet isimleri	Kazanan reylerin miktarı														Reylerin yekunu		
	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Kazanan	Yazın	Yazın
Hilmi Ergene	58	146	16	44	22	45	80	4	56	44	58					573	beşyüz yetmiş üç
Ziya Gevher Etilli	58	146	16	44	22	45	80	4	56	44	58					573	beşyüz yetmiş üç
Atif Kemâl	58	146	16	44	22	45	80	4	56	44	58					573	beşyüz yetmiş üç
Beşat Huri Öntekin	58	146	16	44	22	45	80	4	56	44	58					573	beşyüz yetmiş üç
Avni Yukarı uş	58	146	16	44	22	45	80	4	56	44	58					573	beşyüz yetmiş üç
Busuhi Bulayırılı	58	146	16	44	22	45	80	4	56	44	58					573	beşyüz yetmiş üç

Namzetlerin doğdukları yer ve tarih	Namzetlerin enstitü mezun oldukları yer	Memur olup olmadığı	Teşkilatı esasla kanunların 11 ve 12 nci maddelerine ve istihab kanununa müvafık olarak seçilip seçilmediği	İstihab hakkında bir görüş bildirilip bildirilmediği	Mülâhazat
uzunköprü 1304	uzunköprü	eski mebus	olmuştur	Yoktur	
İzmir 1308	İzmir	eski mebus	olmuştur	Yoktur	
Çanakkale 1302	kadıköy	kadıköyün depo.Md	olmuştur	Yoktur	İstanbul Meclisinden
Ankara 1309	Ankara	orta .Fed. M.İdirdi	olmamıştır	Yoktur	
İzmir 1305	Ankara	İzmir.İsh Kurakibi	olmamıştır	Yoktur	

İstihab Mevzuu hakkında onay buru mevzuatını muvafık bulunan teftiş üyesi ve gerairi dairesinde Çanakkale Vilâyeti Mevzuu hakkında guburhaki cetvelde yazılan zevce her birinin isimleri kıtasında gösterilen miktarlarda rey aldıkları anlaşıldığından

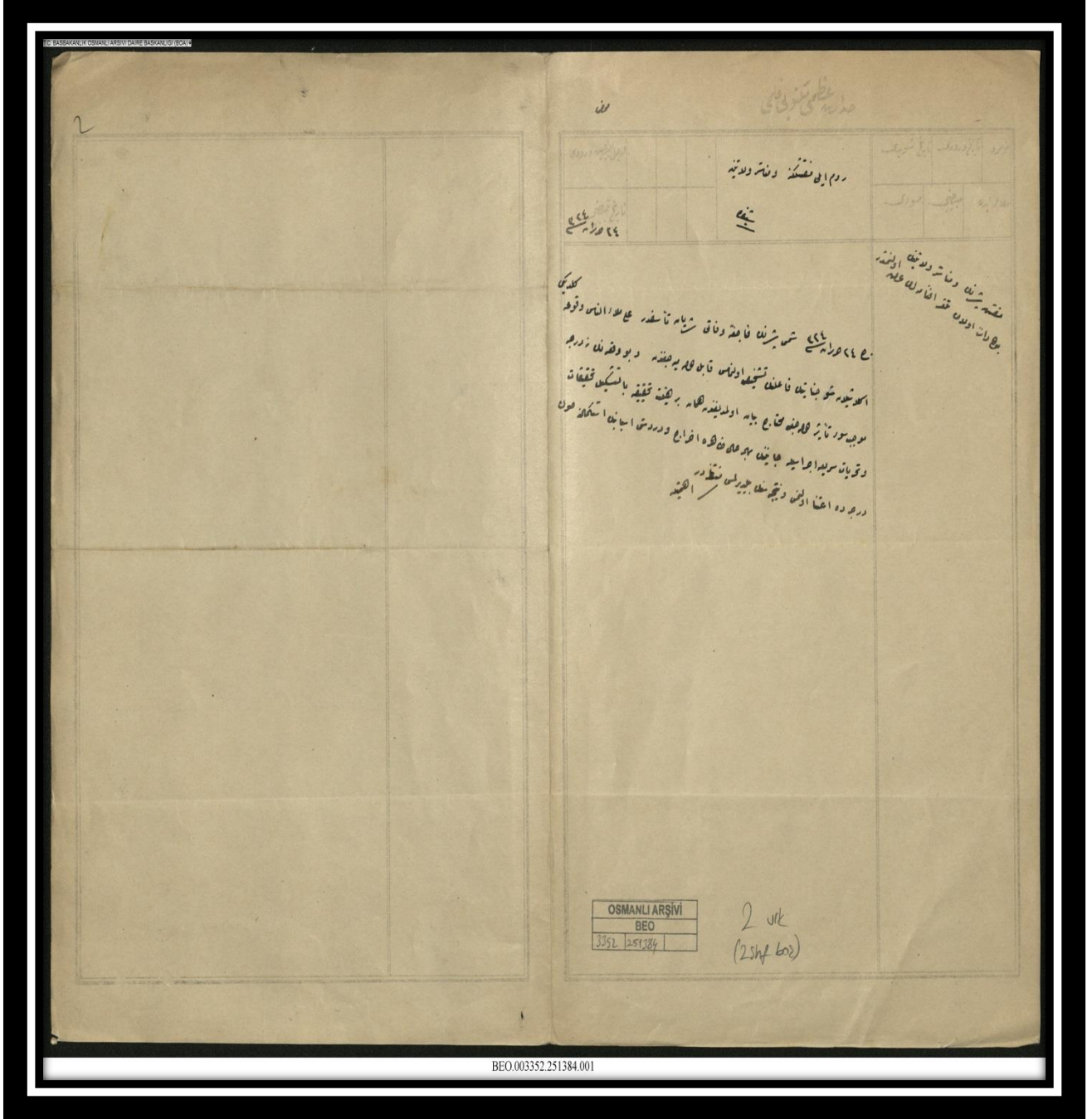
Çanakkale Vilâyeti namına Mevzuu istihab ettiklerini ve bu istihab bittin safahatı ve dercattı kanun ahkâmına ve usulüne tamamiyle muvafık olarak cereyan ettirildiği bu mazbata 12 nchâ olarak tasnim edildi. / / 19

Çanakkale Heyeti Teftişçisi Reisi
 Osman Çinel A. Uygur
 Çanakkale Dairel İstihabesi Reisi
 Mustafa Karadeniz H. İ. İsmailoğlu M. Ali Aras Naci Dura Halit İrgeniz Hamdi Gür Hasan Bakla Musa Çarlıoğlu

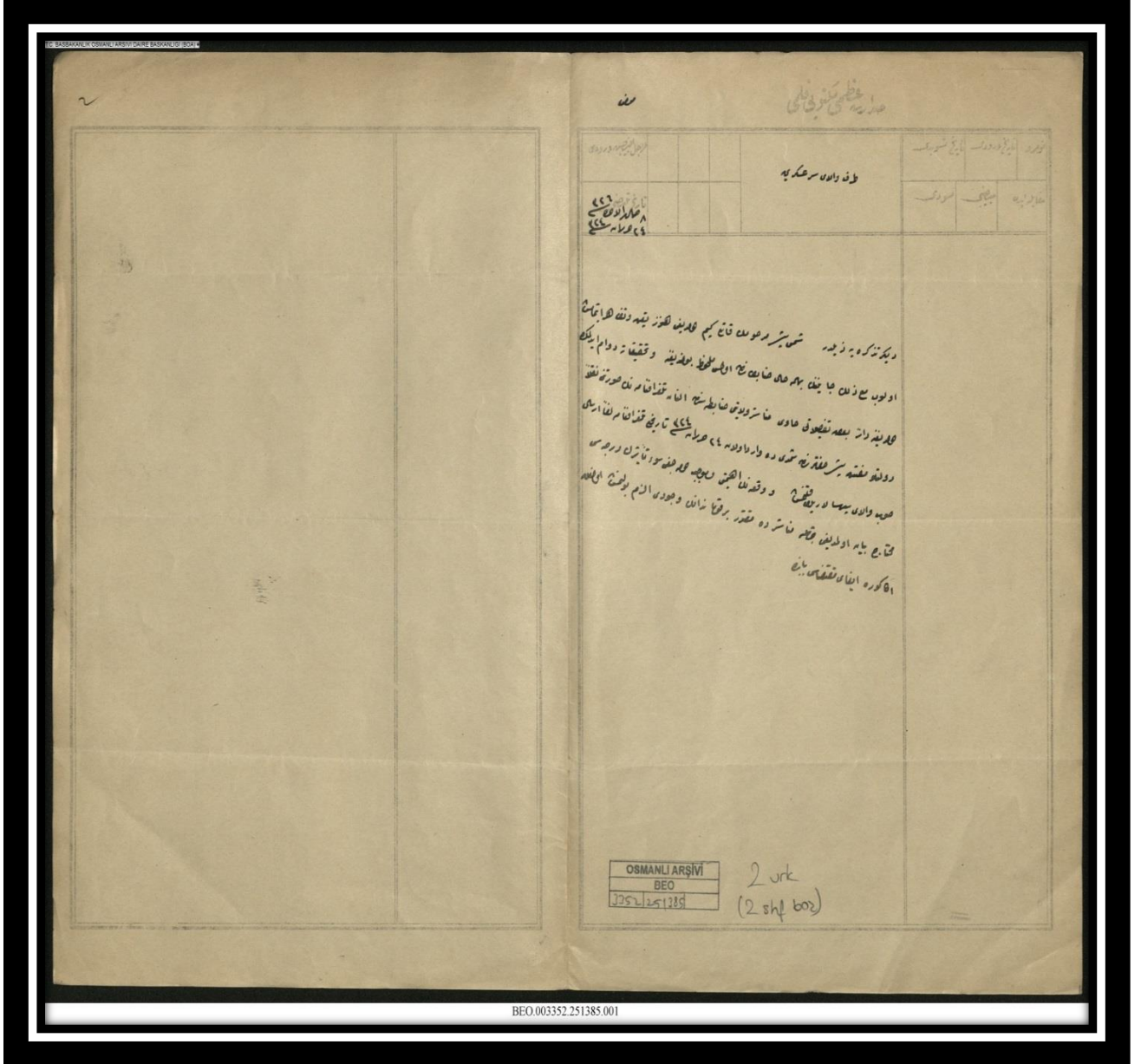
Bu mazbata muhteviyatının usul ve kanuna uygun olduğu tasdik kılındı. / / 19

Çanakkale Vilâyeti İdare Heyeti Reisi
 Mustafa Karadeniz H. İ. İsmailoğlu M. Ali Aras Naci Dura Halit İrgeniz Hamdi Gür Hasan Bakla Musa Çarlıoğlu

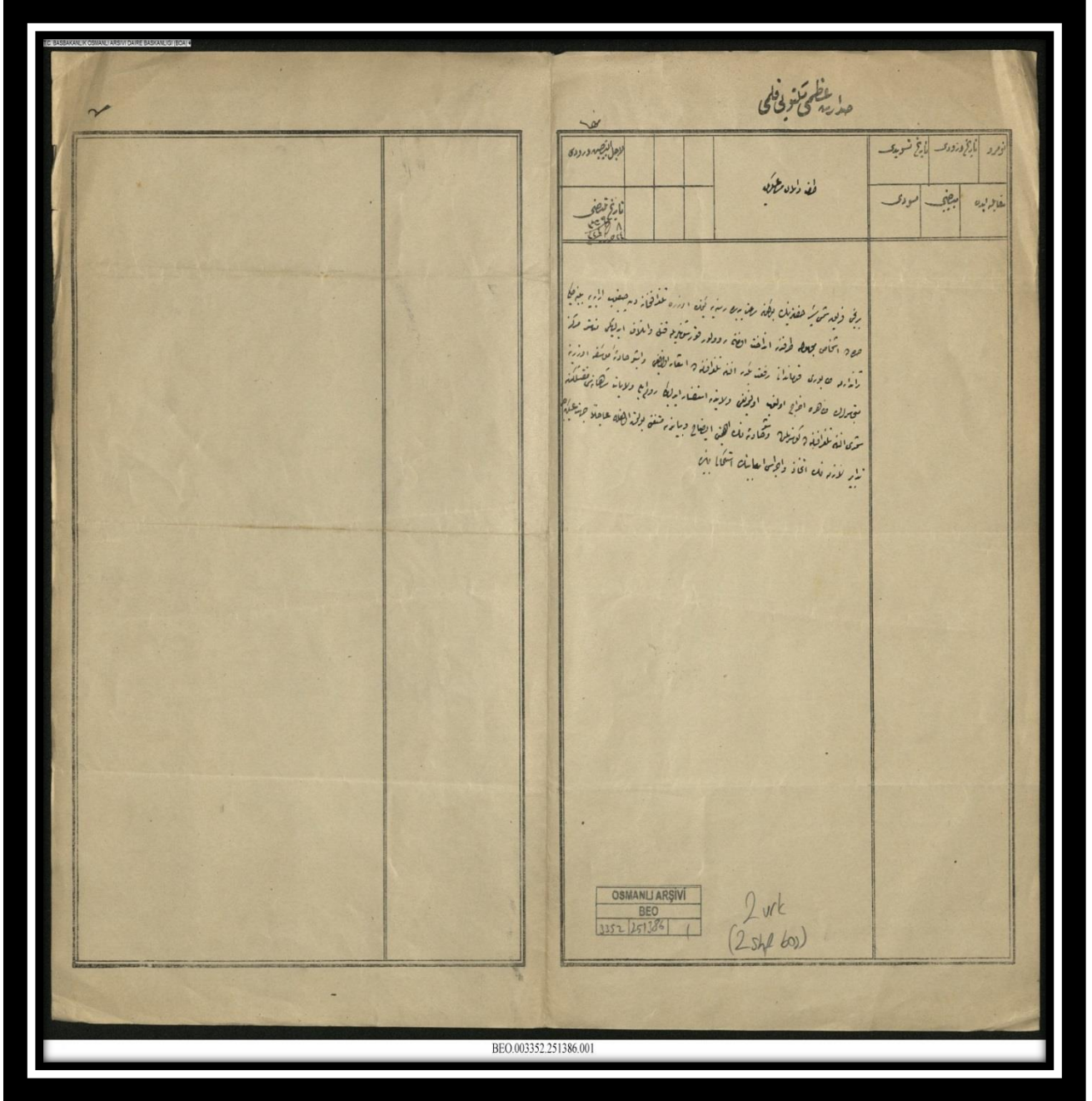
EK 39: Atıf Bey'in, T.B.M.M. Arşivi'nde bulunan milletvekilliği mazbatasını. (1. Sayfa)

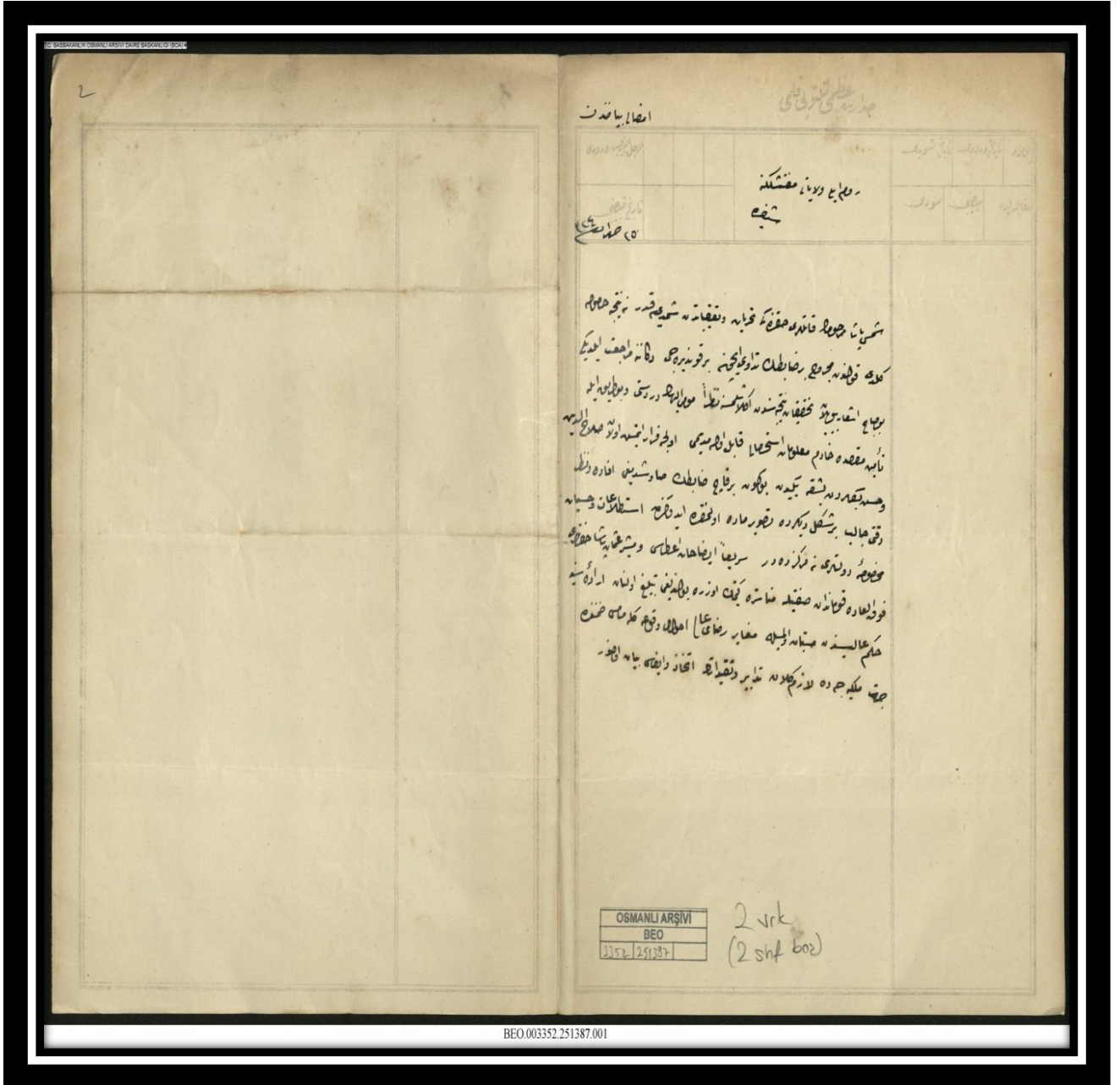
EK 40: Şemsî Şemsî Paşa'nın öldürülmesinden sonra sarsılan Yıldız Sarayı'nın, bu cinayetin kısa vadede nelere mal olacağı hususunda kaygılı olduğundan dolayı yaşanabilecek otorite tahribatının ve Şemsî Paşa'nın kaybının tesirlerini saptamak niyetiyle bir tahkik heyetinin oluşturulması için Rumeli Müfettişliği'ne ve Manastır Vilayeti'ne 7 Temmuz 1908 tarihinde çektiği telfgraf.

EK 41: Atıf Bey'in, Şemsi Paşa'yı vurmasından sonra failin kimliğinin tespiti aşamasında toplanan malumattan çıkarılan sonuçlardan biri katilin bir zabıt olabileceği ihtimalidir. Sadaret'e ve Seraskerlik makamına 7 Temmuz 1908 tarihinde gönderilen telgrafta bu bilgi belirtilerek, soruşturmanın devam ettiği ifade edilmiştir.

EK 42: Şemsi Paşa'nın katledilmesinden sonra Hüseyin Hilmi Paşa tarafından "müsta'cel" notuyla Sadârete ve Seraskerliğe gönderilen 7 Temmuz 1908 tarihli bu telgrafta Şemsi Paşa'nın sabah saat 7'de Resne'ye gitmek üzere telgrafhaneden çıkıp arabasına bineceği sırada meçhul bir şahıs tarafından ateşlenen revolver kurşunuyla öldürüldüğünü Manastır Valisi Rıf'at Bey'den haber aldıklarını ve bundan dolayı gerekli tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.

EK 43: Bu telgrafta Atıf Bey'in, kolundan yaralı bir şekilde bir kunduracıya girdiğinden bahsedilir. Mülazım Atıf'ın, kolundan vurulduğuna dair malumatın ilk defa zikredildiği belge budur. Fakat muhtemeldir ki ortada görgü tanıklarının yanlış ifadelerinden kaynaklanan bir hata vardır. Öyle ki Atıf Bey, birçok kaynağa göre ayağından vurulmuştur. Telgrafta ayrıca Müşir Osman Paşa'nın da Manastır'a geleceği bilgisi verilmiştir. Şemsî Paşa'nın ölümünden sonra bölgedeki asayişî sağlamak onun görevi olacaktır.

رأى بقدره محمد بن

دوستانه اندام حضرت . قضاوت سند کتب و زوایا مدارات لوزنت خانیه ضیایه تذکرة عثمانیه السیه
 و سارته حاج محمد بن محمد بن قضاوت سند کتب و زوایا مدارات لوزنت خانیه نقالی ارزو بیکه اولیایه اصقانه
 عملت بطنی قضاوت سند کتب و زوایا مدارات لوزنت خانیه نقالی ارزو بیکه اولیایه اصقانه
 ایضا حسن بن عیسیٰ طایف قضاوت سند کتب و زوایا مدارات لوزنت خانیه نقالی ارزو بیکه اولیایه اصقانه

OSMANLI ARŞİVİ		
DH.SN.THR		
18	77	1

DH.SN.THR.00018.00077.001

EK 44: Atıf Bey, Kal'a-ı Sultâniye'den mebus olmadan önce İstanbul, Fatih'te Haraççı Muhyiddin Mahallesi, Gelenbevî Sokağı'nda 6 numaralı evde yaşamıştır. Fakat mebusluktan sonra memleketi olan Çanakkale'ye taşınması gerekmiştir. Bu nedenle Atıf Bey, 2 Şubat 328 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne ikametgâh kaydının Câmi-i Kebîr Mahallesi'nde Şânoglu Sokağı'ndaki evine taşınmasını arz etmiştir. Daha sonra bu teklif Sicil-i Nüfûs İdâre-i Umûmiyesi Tahrîrât Kalemi tarafından Kal'a-ı Sultâniye Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir. Sonrasında bu durum Mutasarrıf Vekili Nâib Reşid Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne durum bildirilmiştir.

۱۱۸۹
۱۱۸۹

فرمودتس پادشاه صورت قفدرائ نفضیون حادی فاسترولایتیدہ فی سدرانا رتفوقانہ لفاغصہ و نقیم
قتیر و منترہ نزد عالیجناب بریجیور مقدر برتوانانک و جوری اجاب حادی و منترہ بولندرتفم
اصولاً و اصولاً اجاب
صدر اعظم

Y.A.HUS 523/41

Y.A.HUS.00523.00041.001

EK 45: Sadrazam Tahsin Paşa tarafından, 7 Temmuz 1908'de Yıldız Sarayı'na gönderilen bu telgrafta Sultan Abdülhamid için çok önemli bir kişi olan, muktedir bir paşanın öldürüldüğü belirtilmiştir.

دائرة
الصحافة
القاهرة
١٩٠٧

فرموده شمس پاشا وقت واندوز کیفیت خواننده سیم اسماء دهمه صفت اولی ایجاب حال اولی نظر
تبعات دفع اولی سیم هماد اجازت بید تاخ دفع سیم عصر صرفه صرفه انصافه لکریه صاحبین و قصاص
عالمیند بولنده. هادیه ندومند ادویا مطبوعات بر طبعیم تقبیله دستگیره بیوهانیه من فالنامه اوزره
سفری صفت سیم صفت حال سیم بر تعارف جلدت زردت بر نظری حالتند مطبوعات ادولت اولی
اولی فارجه نفی صفت سیم در سیم. هادیه لکریه تاریخ سیم تاخ دفع سیم تاخ دفع سیم
اولی سیم صاحبین سیم صرفه سیم. ایجاب لایحه بولنده سیم تاخ دفع سیم تاخ دفع سیم
سیم و سیم هماد نفی سیم سال اولی بیخانه اجازت بید تاخ دفع سیم تاخ دفع سیم
حد اعظم
حد اعظم
حد اعظم

Y.A.HUS 523/68

Y.A.HUS.00523.00068.001

EK 46: Şemsi Paşa'nın vefatından sonra Avrupa yazılı basınında da Paşa'nın öldürüldüğüne dair haberler çıkmaya başlamıştır. Avrupalı devletlerin bunu bilinçli bir şekilde yaptığını ve bu adımın iyi niyetli olmadığını düşünen Sultan Abdülhamid, Avrupa devletlerinde bulunan sefirlerin konuyla bizzat ilgilenmelerini ve bu yayınlara müdahale edilmesi gerektiğini emretmiş, Sadrazam Tahsin Paşa da 11 Temmuz 1908 tarihinde Yıldız'a çektiği bu telgrafla bu emrin yerine getirilmesi için elinden geleni yaptığını belirtmiştir.

الحمد لله
مشيرتي
علاء

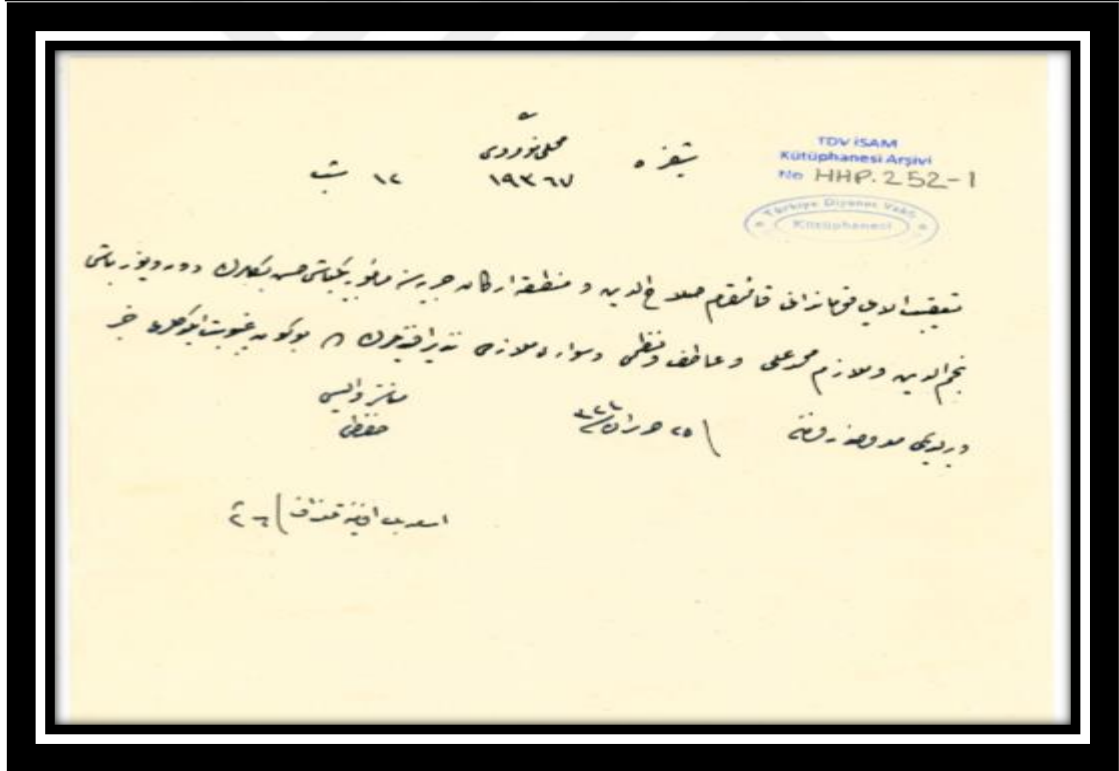
روز جمعه در بیان قتل روضه فرستاد جانساز

درود اتم خدمت
رسیده است فخر از راه - ۱۶ جمادی الثانی
عازم روضه شریف بلخ عذر از ایضا
رنگه برین میوه لطف فقیه و بد رسته
دانش - و جز با برادر مندر سلفی نماند
باز در روز جمعه در اردو
باز در روز جمعه در اردو
باز در روز جمعه در اردو

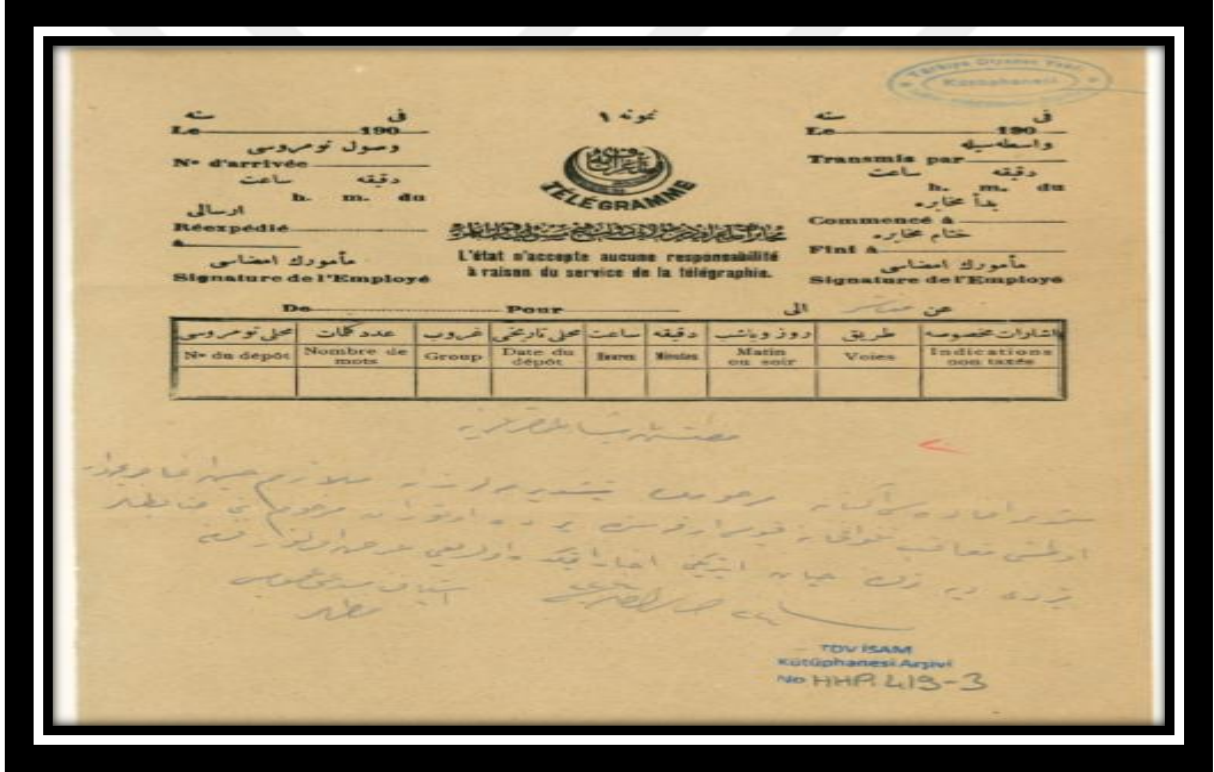
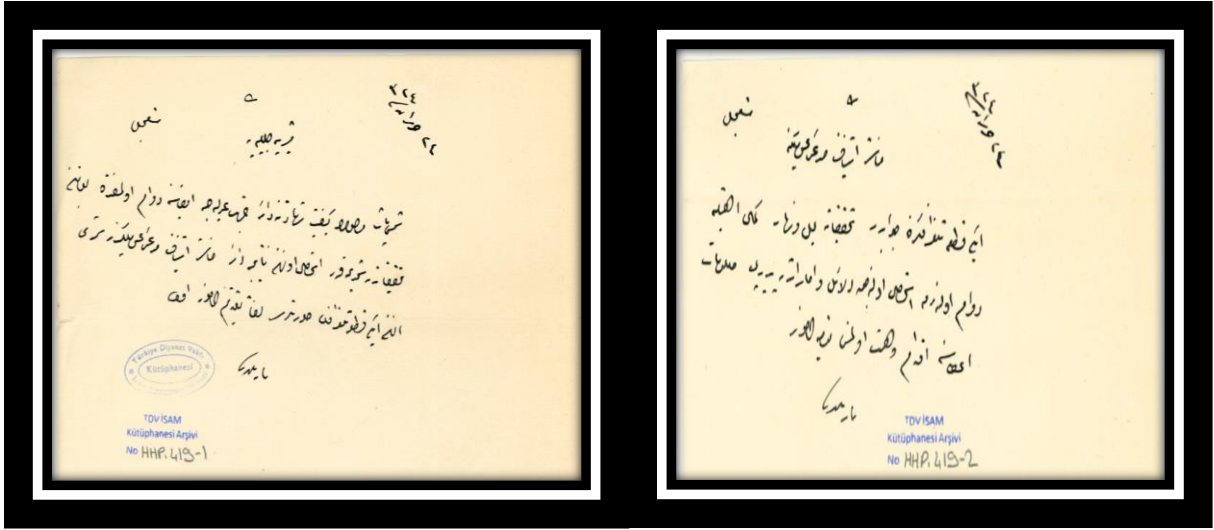

TDV ISAM
Kütüphanesi Arşivi
No HHP.223^a

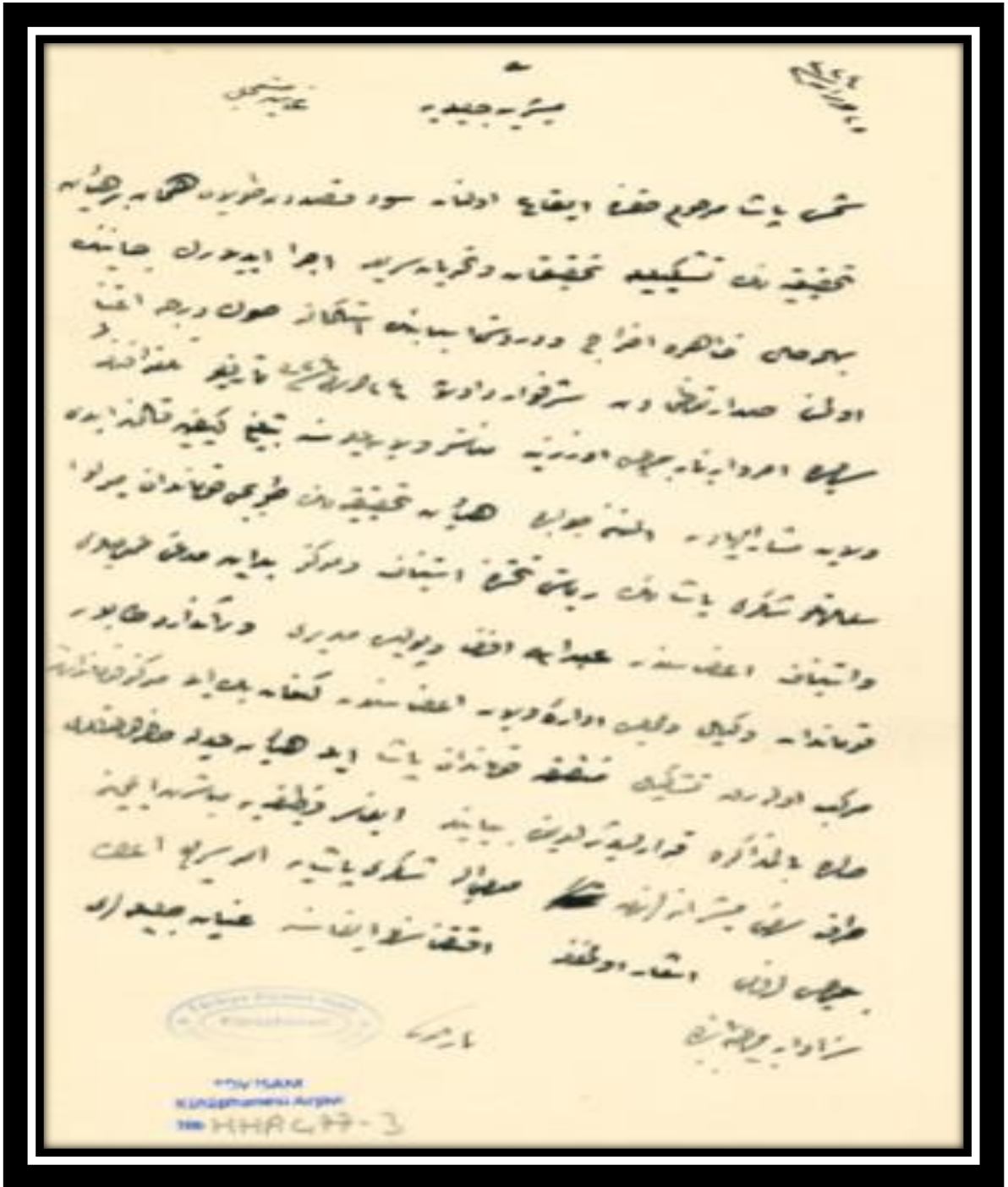
EK 47: III. Ordu Müşiriyeti'nden İbrahim Bey'in, 11 Temmuz 1908 tarihinde Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfettiş-i Umûmiliği'ne gönderdiği bu telgrafta Şemsi Paşa'nın etrâfındaki Arnavut korumalarının çokluğuna rağmen suikasti önleyemedikleri ve katili derdest edemedikleri eleştirilmiştir.

EK 48: Şemsi Paşa'yı vuran kişinin kimliğini tespit etmek için teşkil edilen komisyon, bu kişinin bir zabıt olduğunun anlaşılmasından sonra gözlerini Manastır'daki zabitan mensuplarına çevirmiştir. Komisyon, son günlerde askeri birliklerinde bulunmayan kişilerin tespit edilmesi yönünde çalışmalar yapmış ve Takip Alayı kumandanı Kaymakam Salahaddin Bey, Mıntıka Erkân-ı Harbiyesi'nde görev yapan Binbaşı Hasan Bey, Yüzbaşı Necmeddin Bey, Mülâzım Mehmed Ali Bey, Nazmi Bey, Süvâri Mülâzımı Nezîr Efendi ve Mülâzım Atıf Bey'in görev yerlerinde olmadıklarını belirlenmiştir.

EK 49: 7 Temmuz 1908 tarihinde yine müsta'cel notuyla üst mahkeme üyesi Mazhar Bey tarafından olayı soruşturan komisyonun başındaki müfettişe yollanan bu telgrafta, paşanın yanında bulunan ve postaneden çıkmadan evvel eldivenlerini getirmesini istediği yardımcısı Mülazım Hüseyin Ağa'nın, ifadesinde Şemsi Paşa'nın "Beni zabitler bitirdi" diyerek son nefesini verdiğini söylediği bildirilmiştir.

EK 50: Şemsi Paşa'nın öldürülmesinden sonra Yıldız Sarayı'nın emriyle, olayı aydınlatacak çalışmaların yapılabilmesi için hemen bir komisyon kurulmuştur. Manastır Valisi Hıfzı Paşa tarafından Sadaret'e gönderilen 8 Temmuz 1908 tarihli bu telgrafta bu komisyonun Topçu Mirlivası Şükrü Bey'in başkanlığında kurulacağı yazılmıştır. Komisyonun diğer çalışanlarının ise istinâf ve merkez Müdde-i Umûmîleri, üst mahkeme üyelerinden Abdullah Bey, polis müdürü, Jandarma Taburu Kumandan Vekili ve Meclis İdare-i Vilayet azasından Kenan Bey, son olarak da Merkez Kumandanı olacağı bildirilmiştir.

تذکره ملازمین
مجموعه کورده ۱۷۶۸
۲، ۶۵ ش

ع. ۶۵، ورقه ۱۱۱
تذکره ملازمین کورده عقیده ایوان تحقیقات: بتلازمین اختصاص
اورده بجز در هر یک باریه قائم در معلوم است ۱۷۶۸، ورقه ۱۱۱

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No HHP.511-1

مسترد ویدئو ضبط شده ۲۰۰۵

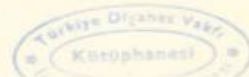
تذکره ملازمین
ع. ۶۵، ورقه ۱۱۱

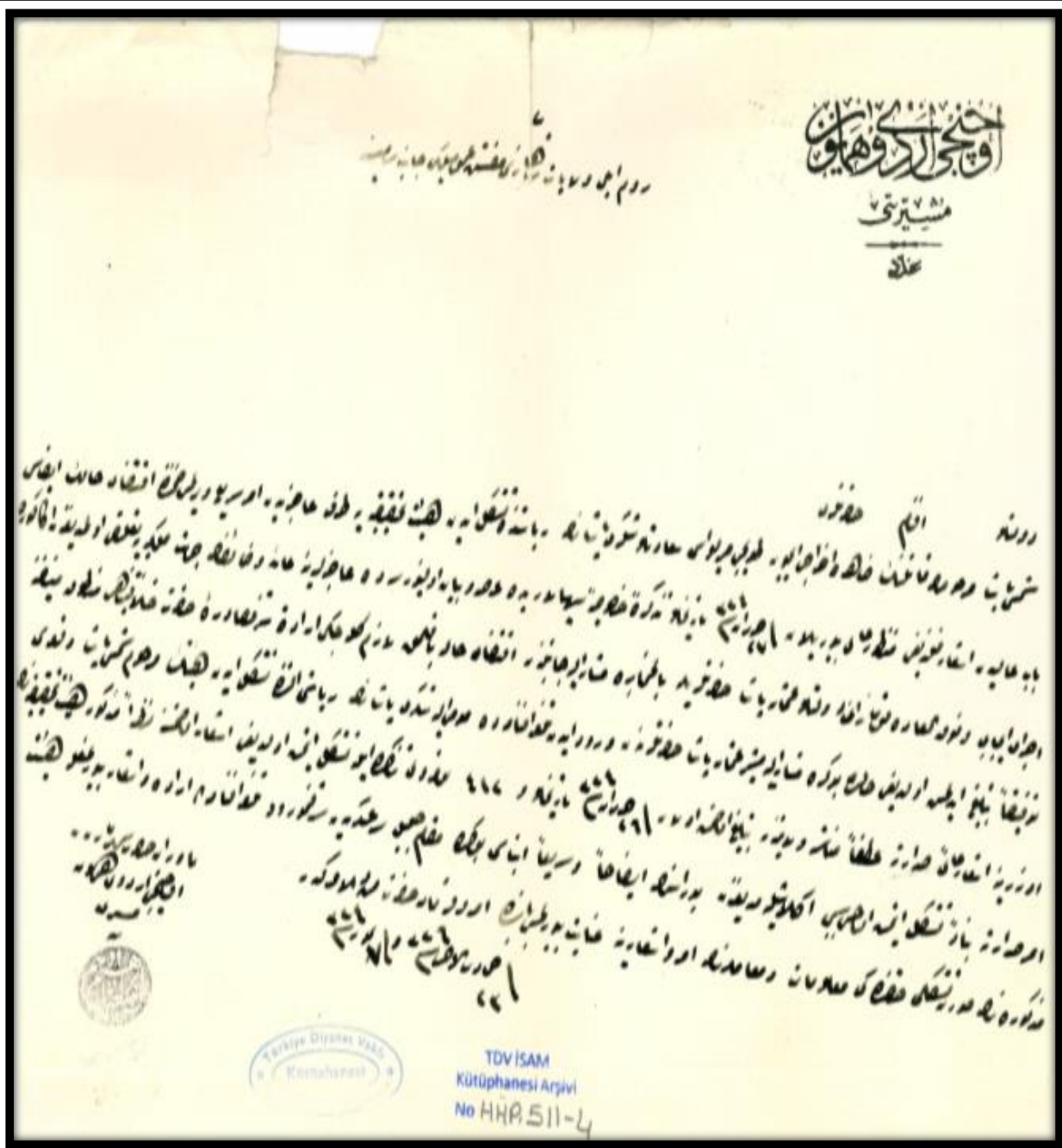
ع. ۶۵، ورقه ۱۱۱
تذکره ملازمین کورده عقیده ایوان تحقیقات: بتلازمین اختصاص
اورده بجز در هر یک باریه قائم در معلوم است ۱۷۶۸، ورقه ۱۱۱

چوب درختی و لاتین تذکره

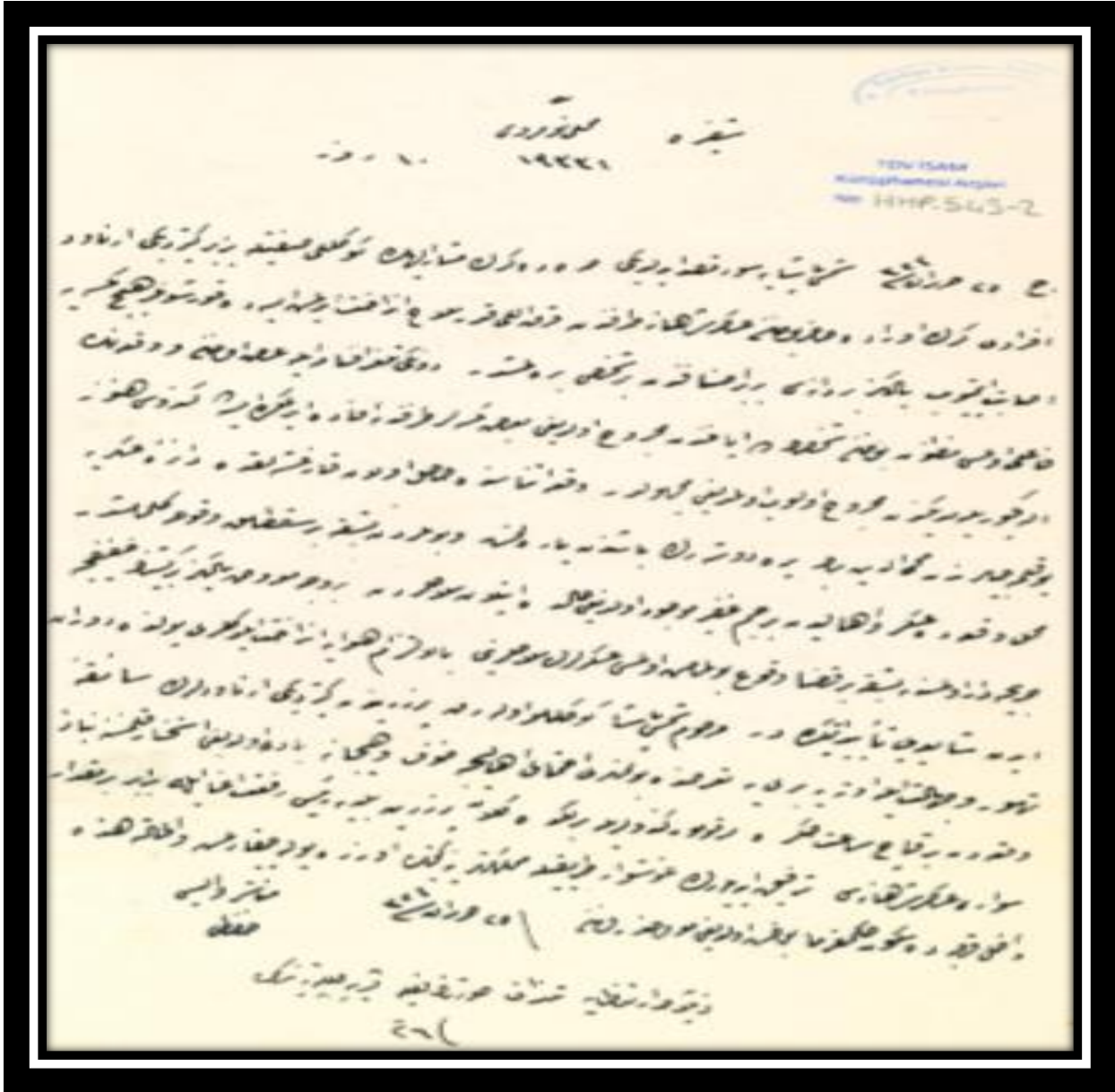
۱۷۶۸

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No HHP.511-2

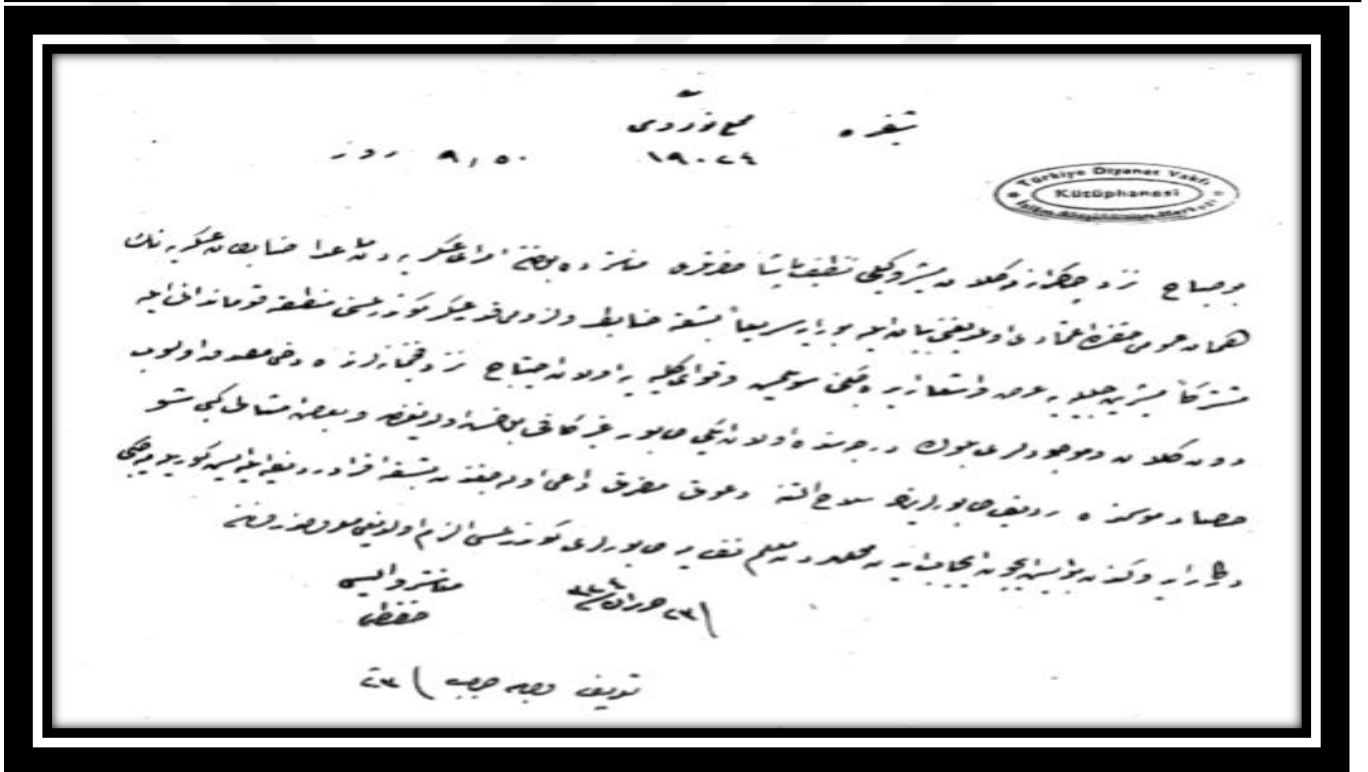
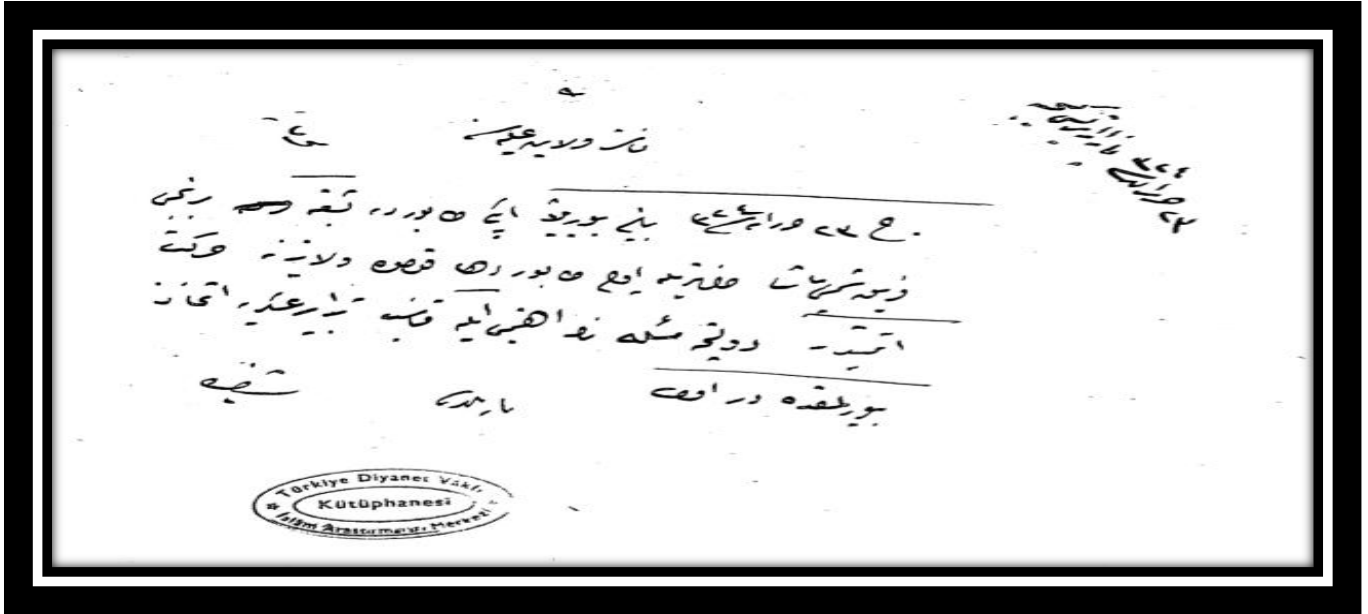
EK 51: Şemsi Paşa'ya düzenlenen suikast hadisesini soruşturan merciler, Atıf Bey'in yakalanabilmesi ve kimliğinin tespit edilebilmesi için yeterli malumata ulaşamadığından, saray durumdan hoşnut değildir. Bundan dolayı Yıldız tarafından Şemsi Paşa'nın katilini yakalamak için bir komisyon kurulması, bu komisyonun bir an önce çalışmaya başlaması ve elde edilen malumatın saraya bildirilmesi istenmiştir. Bu emir 8 Temmuz 1908 tarihinde Manastır Vilayeti'ne çekilen bu telgrafla bildirilmiştir

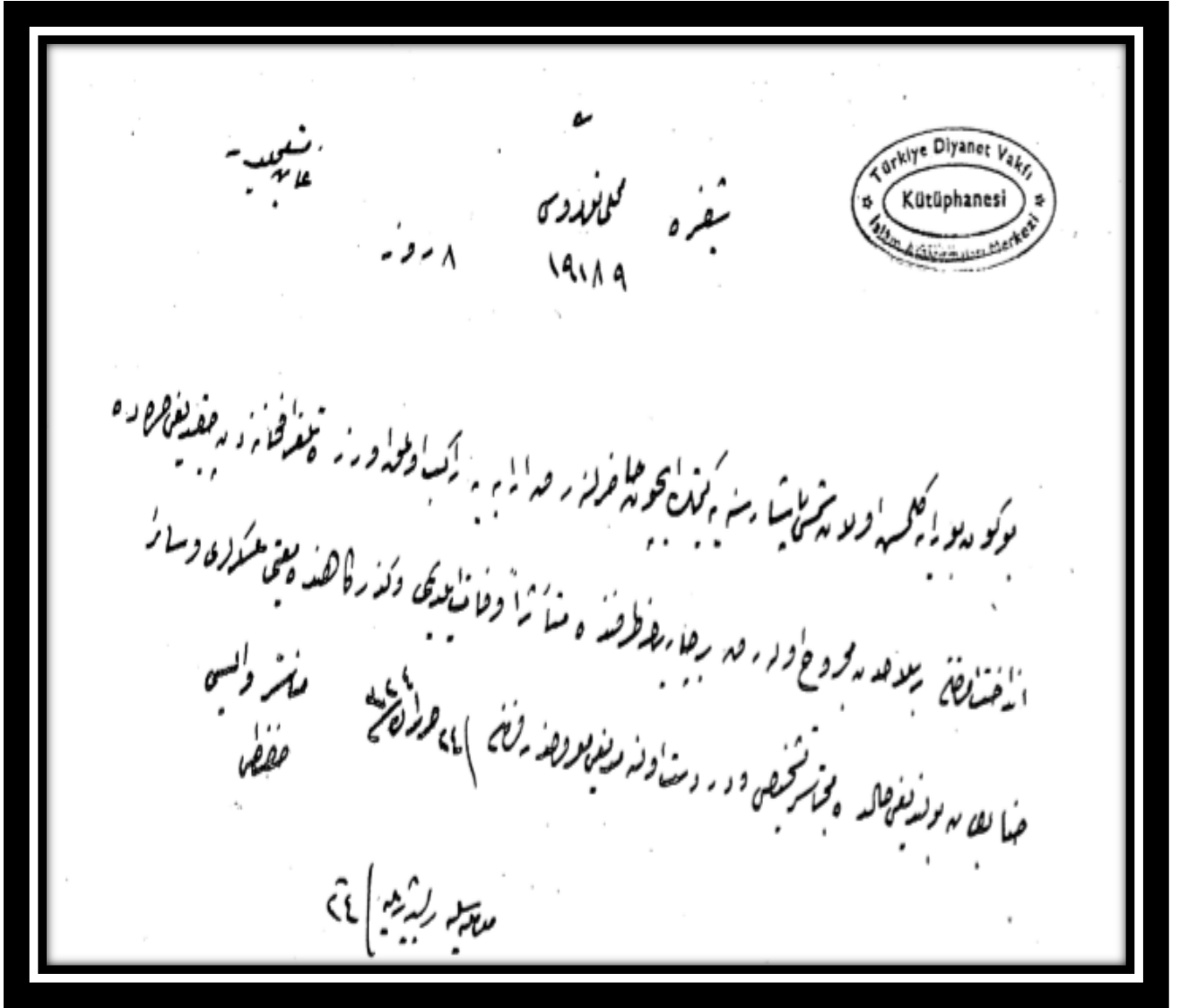
EK 52: Manastır Valisi Hıfzı Paşa, Şemsi Paşa suikastinden sonra saraya çektiği bu telgrafta suikasti ve sonrasına ait aldığı malumatı anlatırken; Şemsi Paşa'nın kendisine destek olması için yanında getirdiği olay mahallindeki Arnavut silahşorların ve askerlerin Şemsi Paşa'ya ateşlenen silahın sesi geldikten hemen sonra kırk, elli silahı rastgele ateşlediklerini ve kurşunlardan birinin yakınlardaki bir berber dükkânına isabet ettiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra askeri görevlilerden Muhyiddin adında birinin de yere düşüp kafasını çarpmak suretiyle yaralandığını ifade etmiştir. Ayrıca koşarken ayağından vurulan bir kişiden de bahseden Hıfzı Paşa, bunun katil olabileceğini ama elde henüz yeterli bulgu olmadığından bahsetmiştir. Son olarak bu telgrafta Vali Hıfzı Paşa, Arnavut silahşorların yeteneksiz ve cahil kimseler olduklarını söyleyip, panikle sağa sola ateş etmelerini eleştirerek sözlerini tamamlamıştır.

EK 53: Suikastin gerçekleştiği Manastır telgrafhanesi önünde ortaya çıkan kargaşada sayıları binleri bulan kalabalık arasından siviller can korkusuyla kendilerini Drahor Nehri'ne atmışlardır. Yine o esnada çıkan çatışmada bazı insanlara da kaza kurşunları isabet etmiştir. 8 Temmuz 1908 tarihinde müsta'cel ibaresiyle Manastır Vilâyetine gönderilen bu telgrafta şayet kargaşa sırasında yaralanan kişiler varsa bu kişilerin isimlerinin belirlenmesi istenmişti

EK 54: Şemsî Paşa, Manastır'daki İTC yapılanmasının gücünü yeteri kadar kestiremese de buradaki valiler tarafından durumun ciddiyeti saraya iletilmiştir. Şemsî Paşa'ya zorlu harekâtında ona eşlik edecek iki tabur askere destek olarak yeni taburlar görevlendirilmiştir. 6 Temmuz 1908 tarihinde beyân buyurulan iki taburdan başka Birinci Ferik Şemsî Paşa hazretlerinde üç tabur daha Kosova vilâyetinden hareket etmiştir. Fakat Manastır Valisi Hıfzı Paşa, sarayın Şemsî Paşa'ya destek için yeni taburlar göndermesinin bir risk teşkil ettiği fikrini taşımaktadır. Saraya cevap olarak gönderilen telgrafta yeni gönderilecek destek taburlarının içerisinde İttihatçıların olabileceğine ve böyle koşullarda redif askerlerin de iş yarayacağına şüpheyle bakarak destek olarak yalnızca sarayı korumakla görevli olan nizamiye taburlarının gönderilmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmiştir.

EK 55: Şemsi Paşa suikastten sonra 7 Temmuz 1908 tarihinde “Gâyet müsta’celdir” ibaresiyle Manastır Valisi Hıfzı Paşa’nın saraya çektiği bu telgrafta Şemsi Paşa’nın “bir çaryek zarfında” yani on beş dakika içerisinde vefat ettiği belirtilerek, çevresinde paşayı koruyabilecek birçok muhafız bulunmasına rağmen ateşlenen bir silaha engel olunamadığı ve paşanın vefat ettiği ifade edilmiştir.

EK 56: Atıf Bey'in eşkâli hakkında olay mahallinde bulunan insanların tanıklıklarına başvurmaya devam eden görevliler, Atıf Bey hakkında daha birçok önemli bilgiye ulaşmışlardır. Şemsi Paşa, Atıf Bey tarafından vurulmadan az evvel çıktığı postahanenin yakınlarında bulunan Kambur Faik isiminde bir kişinin işlettiği Rumki adında bir kahvehanenin uğrak müşterilerinden olan Şimendüfer Abdullah olarak tanınan çevrede meşru bir şahıs Mülazım Atıf'ın eşkâlini görevlilere tarif etmiştir. Ayrıca olay esnasında orada bulunan emekli Başçavuş Debreli Tosun Bey ve emekli Süvari Yüzbaşı Vekili Debreli Zünnun Efendi'nin tanıklıklarıyla birlikte Şemsi Paşa'yı vuran kişinin Kal'a-1 Sultâniyeli (Çanakaleli), Yirmi Birinci Alayın dördüncü taburunun Üçüncü Bölüğünde askerlik yapan, Atıf Bey adında bir mülazım olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Mülazım Atıf'ın eşkâli hakkında ise orta boylu, şişmanca, sarışın, sarı renkli bıyıkları henüz yeni terlemiş, yirmi beş yaşlarında olduğu ifadeleri kullanılmıştır.

شماره ۱۹۴۲
شماره ۲۱۴

بوی توئی ناری خوشنما خاثر جلیده دیو - دوشوم شمشاد حقه - دوشوم برده سردفندی منقشاد و تره بوی لبقان
دشودن بند بکری تر ساه چینی دوجور دلبسین دوس و دلام زبیس عدقی حین تخمینا بیله ای باریک -
شکره باغچه مجموع وقایع اولدیغی کله و سیه بازاره حوران و فوزه و جی لینه نایع بریزه دکانه کوره
اورولدیقن بیله دینک از بدنت توفیق اولدی کچر و مضرب کندی او حوره ده دکانه بوز قافله بیله
با بونک فاده لرنه ایلدی بونکین کی نونو - دکانه حوران ده ای دیگر فوزه و جیل فوض اولدی ابراهیم به مضرب
اکسه بریزه دوش سولدی منقشاد اولدی و عله فوض اشکاده بر ضابطان من دفعه خنده کعبه سیه بازاره
ار فوسده کی زقاغ حایبقی کوردکی و فقط نه به باریکی تخمه ابره دکنه دوزین سوکچ بوزین و مایه
عیدیم کدیبه قده اوجا فوض تخمینا دیکچرس بونده عمارت اولدین بولس بوزین فاده بوم سوزد فوض
متر و سیه
حقیقه
۱۹۴۲

متر و سیه
حقیقه
۲۵۶

EK 57: Kunduracı kalfası Papu'nun ifadesiyle dükkâna giren ve onları alıkoyan kişinin; orta boylu, buğday tenli, toplu, iri yapılı, yirmi altı yaşlarında, lacivert elbiseli bir teğmen olduğu anlaşılmıştır. Kalfa Papu bu kişinin ayağından vurulmuş şekilde içeriye geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca İbrahim adında bir diğer ayakkabı dükkânının kalfası da kalfa Papu'nun tarif ettiği eşkâlde bir kişinin silah seslerinin ardından yolda kaçarak uzaklaştığını ama nereye gittiğini göremediğini belirtmiştir.

No d'arrivée Traitements par
 ساعة دقيقة ساعة
 h. m. du h. m. du

ارسالی بدا بخارج موز

Réexpédié Commence à
 مأمورك امضای ختم بخارج

Signature de l'Employé Fin à

L'état n'accepte aucune responsabilité
à raison du service de la télégraphie. مأمورك امضای

Signature de l'Employé

De عن Pour الى

عمل نومروى	عدد كلمات	غروب	عمل تاوعى	ساعت	دقیقه	روز و شب	طریق	اشارات مخصوصه
N° du dépôt	Nombre de mots	Group	Date du dépôt	Heure	Minutes	Matin ou soir	Voies	Indications non taxes
۱۹۴۱۹	۸۵			۱۲		/		رسد

مأمورك امضای

ع ۲۲ خورده ایچی سمن یاتا تداخانه ده حیفلو ایا بیه سینه جهی اشاره سؤ رفسه
 ایله دستوریکی شیخ ایله برجهوره ذوان ایله برزیدر کیده اولدین محافظه حار
 اولدین حالده میخار تشیح و درکت اوله منشد. بالکد مأموریه عدلیم اهل
 حلت و تحقیقات سند انداخت اولدین سقاقت قیده بوی برضا بطق خار
 ایلیک کوردوی و فقط اهللیج سیدی صفتده اوواره اجتناح ایتمه اولدن
 اراده قاریش جووه ایلیک برجهوره یقوز اوزارخ برسنده سولدی ایله
 ایله ایله قاریش ایله برجهوره ایله برجهوره ایله برجهوره ایله
 ایله ایله قاریش ایله برجهوره ایله برجهوره ایله برجهوره
 ایله ایله قاریش ایله برجهوره ایله برجهوره ایله برجهوره
 ایله ایله قاریش ایله برجهوره ایله برجهوره ایله برجهوره

مأمورك امضای

مدیر ریاست اوندو صلیب اوله عتیبه

EK 58: Mülazım Atıf'ın, Şemsi Paşa'yı öldürmesinden sonra Yıldız Sarayı'na bu telgrafi çeken Manastır Valisi Hıfzı Bey, katilin yakalanamadığını fakat eşkâlinin belirlendiğini bildirmiştir. Suikasti gerçekleştiren kişinin kısa boylu bir zabıt olduğunun tespit edildiğini belirten Hıfzı Bey, bu kişinin kalabalığın arasına karıştığı için yakalanamadığını belirtip olaya dair tahkikatın devam ettiğini ifade etmiştir.

شماره
مکتوبه
۱۹۸۲
۱۲

فوسیله بگونه تحقیقاتی درام ایوانک شجاع ایندی شجاع و عدم معلوماه ساینه ایندی در عموم کیمشاد و زنده
حقایق بجه خورشیدک برای معاینه طویق قوتانه نغز کونه لیدی فوسیله ریاضی افاده بجه معروفه رفقه

منزل و ایس
حقه

۲۸
درالله

وزارت و ایس ۲۸
دفعه برای مدخل - زینوا تقیم الله آوردن مدور و به علمه نوبت
تصرف ۲۹
۲۹

EK 59: Manastır Valisi Hıfzı Paşa tarafından 11-12 Temmuz 1908 tarihlerinde Yıldız Sarayı'na gönderilen bu telgrafta komisyonun incelemelerine devam ettiği ve Şemsi Paşa'nın üzerinden çıkan kurşunun incelenmesi için Topçu Kumandanlığına gönderildiği beyan edilmiştir.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

KARAR

15822

Çanakkale eski Milletvekili Atıf Kamçıl'ın Karacaahmet mezarlığında bulunan naaşının Hürriyeti-Ebediye Tepesine nakline müsaade edilmesi; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının 1/10/1952 tarihli ve 118/10505 sayılı yazısı üzerine, 1593 sayılı kanunun 211 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunun 13/10/1952 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Süleyman

Başbakan V.
ve
Sağ. ve So. Y. B.

İ. Ustunel
Millî Savunme Bakanı

M. Kaymak
Millî Eğitim Bakanı

...
C. ve Tekel Bakanı

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı
ve
Dışişleri B. V.

S. Bay
İçişleri Bakanı

S. Menderes
Bayındırlık Bakanı

R. Kestel
Tarım Bakanı

...
Ulaştırma Bakanı

Devlet Bakanı

M. Adnan

...
Dışişleri Bakanı

...
Eko. ve Ticaret Bakanı

...
Çalışma Bakanı

Adalet Bakanı

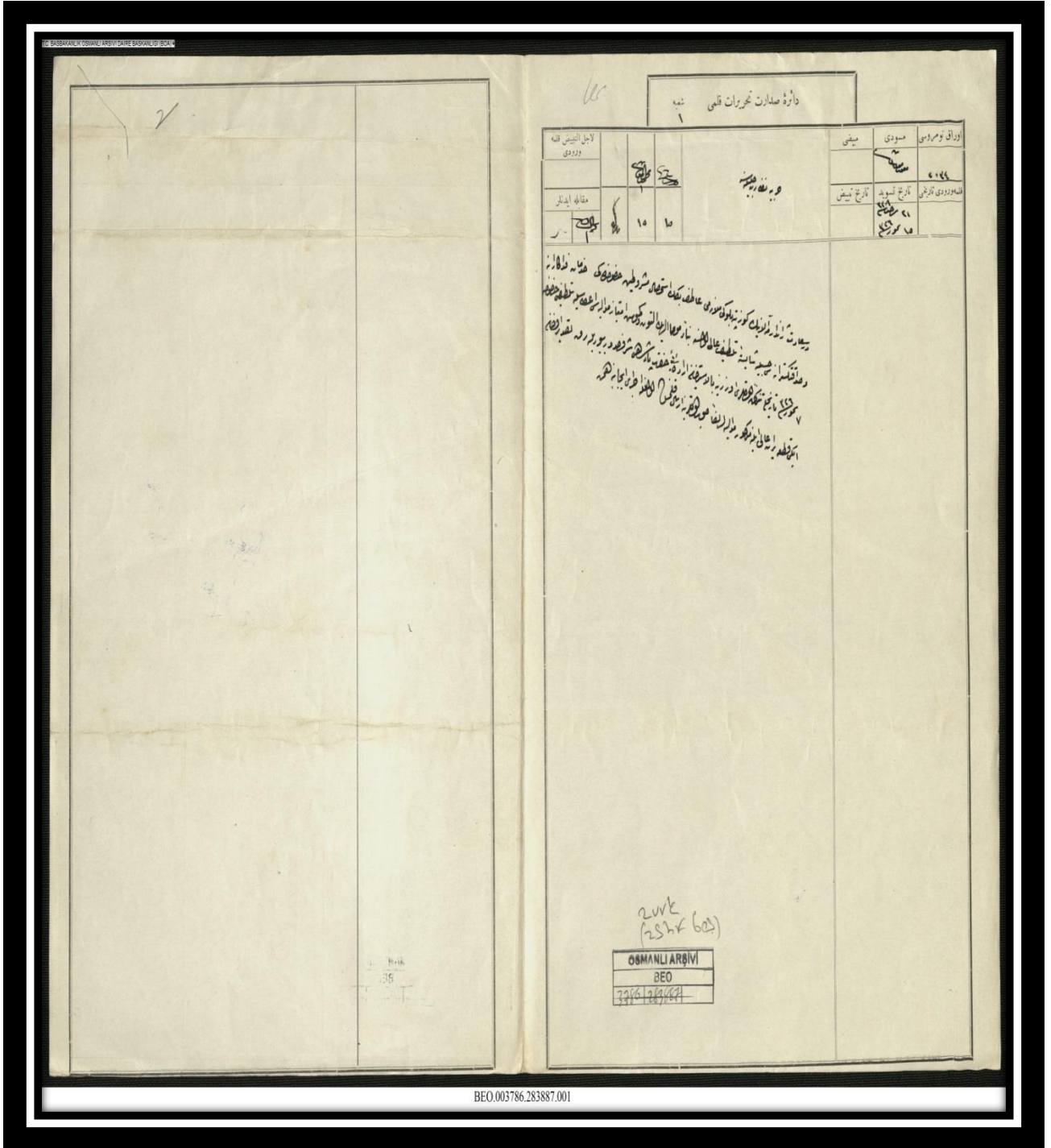
...
Maliye Bakanı

...
Sa. ve So. Y. Bakanı

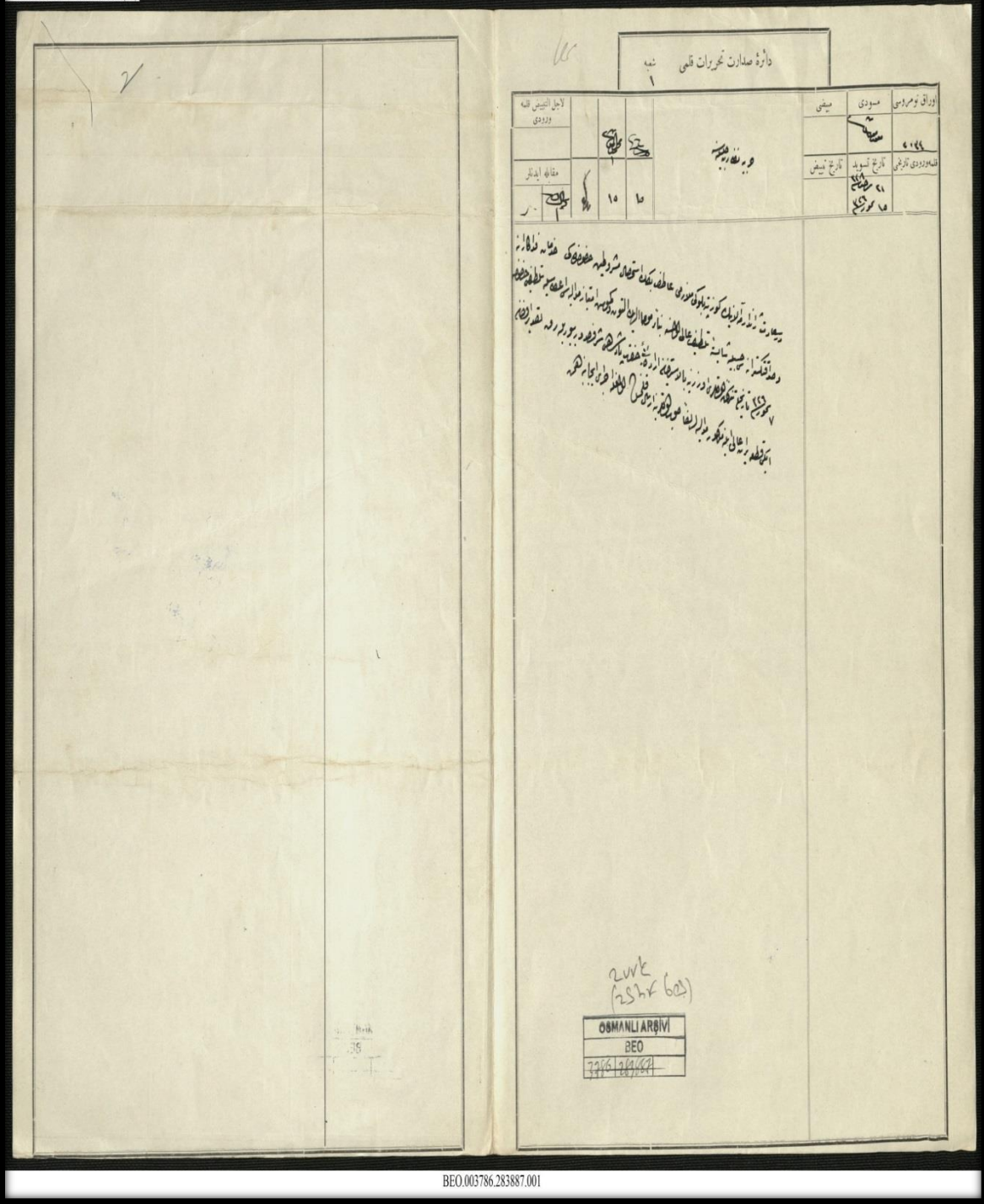
...
İşletmeler Bakanı VE
Güm. ve T. B. V.

150 90 12
130 80 12
140 70 12
150 60 12
160 50 12
170 40 12
180 30 12
190 20 12
200 10 12

EK 60: Atıf Kamçıl'ın Karacaahmet mezarlığında bulunan naaşının, bakanlar kurulunun toplantısıyla Hürriyet-i Ebediye şehitliğine nakledilmesine dair kararname.

EK 61: Atıf Bey, İstanbul'da Jandarma Alayı'nın Göztepe Bölüğü'nde görev yaptığı sırada Temmuz 1910 tarihinde Harbiye Nezareti tarafından, Hazine Nezâreti'ne talimatla, Sadâret'in de onayıyla, Meşrutiyet'in yeniden ilanına olan katkıları ve İstanbul'daki görevi süresince kazandığı başarılar sayesinde gümüş imtiyaz madalyası ile ödüllendirilmiştir.

EK 62: Atıf Bey, Biga mebusu seçilince, siyasetle işigal ettiği gerekçesiyle kanun gereği padişah emriyle orduyla ilişkisi kesilmiştir. 20 Şubat 1913 tarihinde Atıf Bey'in orduyla bağının kesildiğine dair karar, Sadâret'den, Harbiye Nezâreti'ne telgraf yollanmıştır.

BİRLEŞTİRİLMİŞ HAKEKAT		Dairesel Mühür		Mühür		Mühür	
İsmi	İsmi	İsmi	İsmi	İsmi	İsmi	İsmi	İsmi
<p>Meclis-i Mebusan Riyâseti'ne bildirildikten sonra Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilen bu düzenleme ardından Bab-ı Ali Hazine Dairesi ve Ayan Meclisi tarafından kabul görmüştür.</p>							
<p>OSMANLI ARSIVI BEO 1249529074</p>				<p>2 Vit (2 Shifas)</p>			

EK 63: Biga mebusu iken emekliliğini isteyen ve reddedilen Atıf Bey'e, maaş bağlanması hakkındaki düzenleme Meclis-i Mebusan Riyâseti'ne bildirildikten sonra Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilen bu düzenleme ardından Bab-ı Ali Hazine Dairesi ve Ayan Meclisi tarafından kabul görmüştür.

درجہ قانونیہ

مجلس عالیہ

۱۲۴۶

مادہ - ۱ - اجرای تقاعدی طلبہ اید و ملازم اول عاظمہ بچک خندان سابقہ وطنہ پرور از وفات ائینہ
بناز خدمتہ وطنہ ترقیہ مدارس الحیات و برکت تربیہ سندی ایچ بی بی خود سیماسہ تحفہ تقاعد ایلندہ .
مادہ - ۲ - استوارہ سفردہ قانونیہ تک اجرای ممکنہ حربیہ و مالیہ ناظری مآوردہ .

جلسہ اعیانہ و بصورتیہ قبول اولیٰ استوارہ تک قانونیہ و قوانینہ دولہ علاوہ خاتم المیم
یا پھلانیہ ایچ بی بی

محمد

صدر اعظم

حربیہ نازک
انور

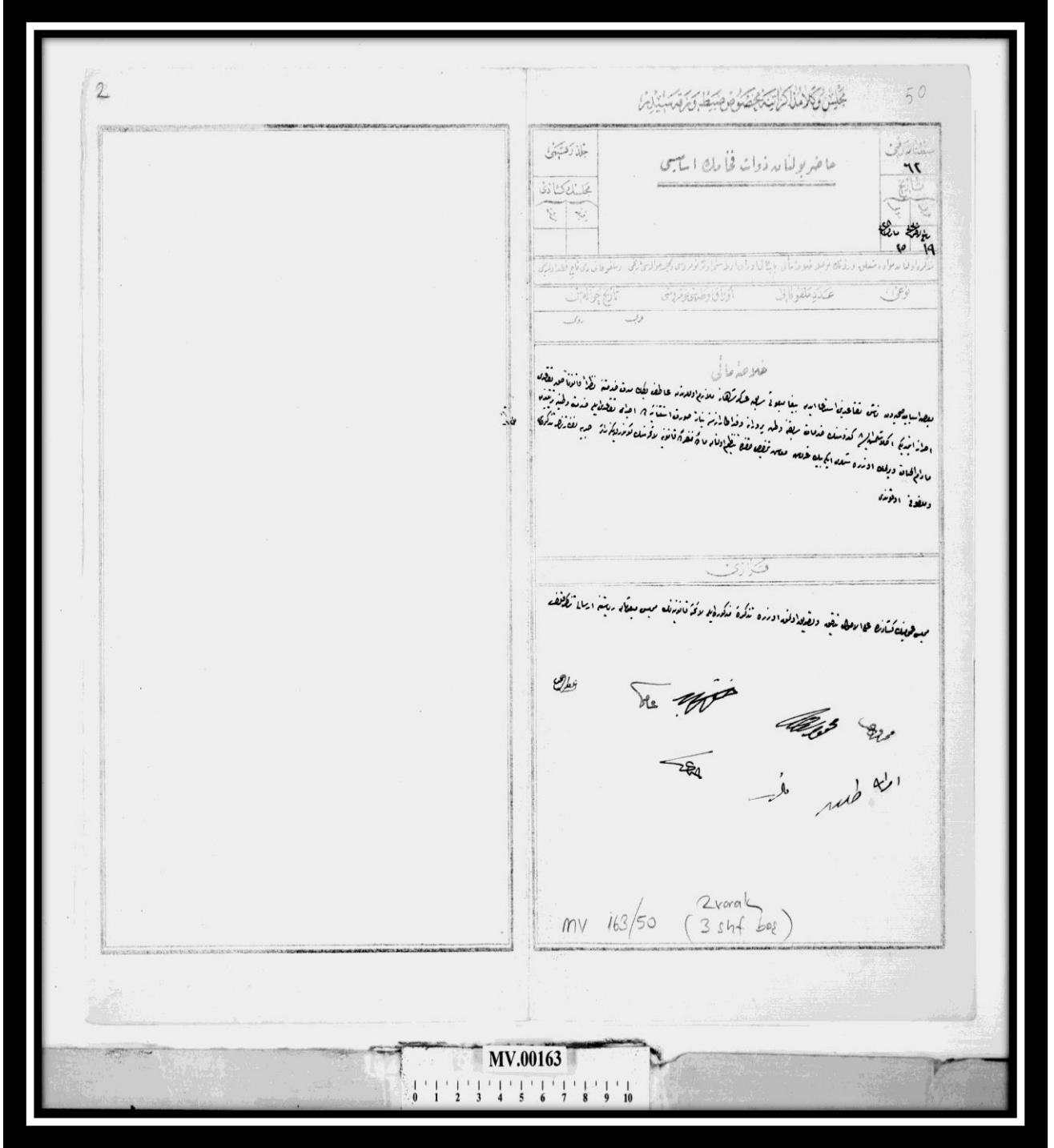
مالیہ نازک
کامر

i.MLU 8/23

İ.MLU.00008.00023.001

EK 64: Biga mebusu Atif Bey'e maaş bağlanması, 26 Temmuz 1914 tarihinde Sadrazam Mehmet Said Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Maliye Nazırı Cavit Bey'in imzalarının bulunduğu bir kanun layihası ile edilmiştir.

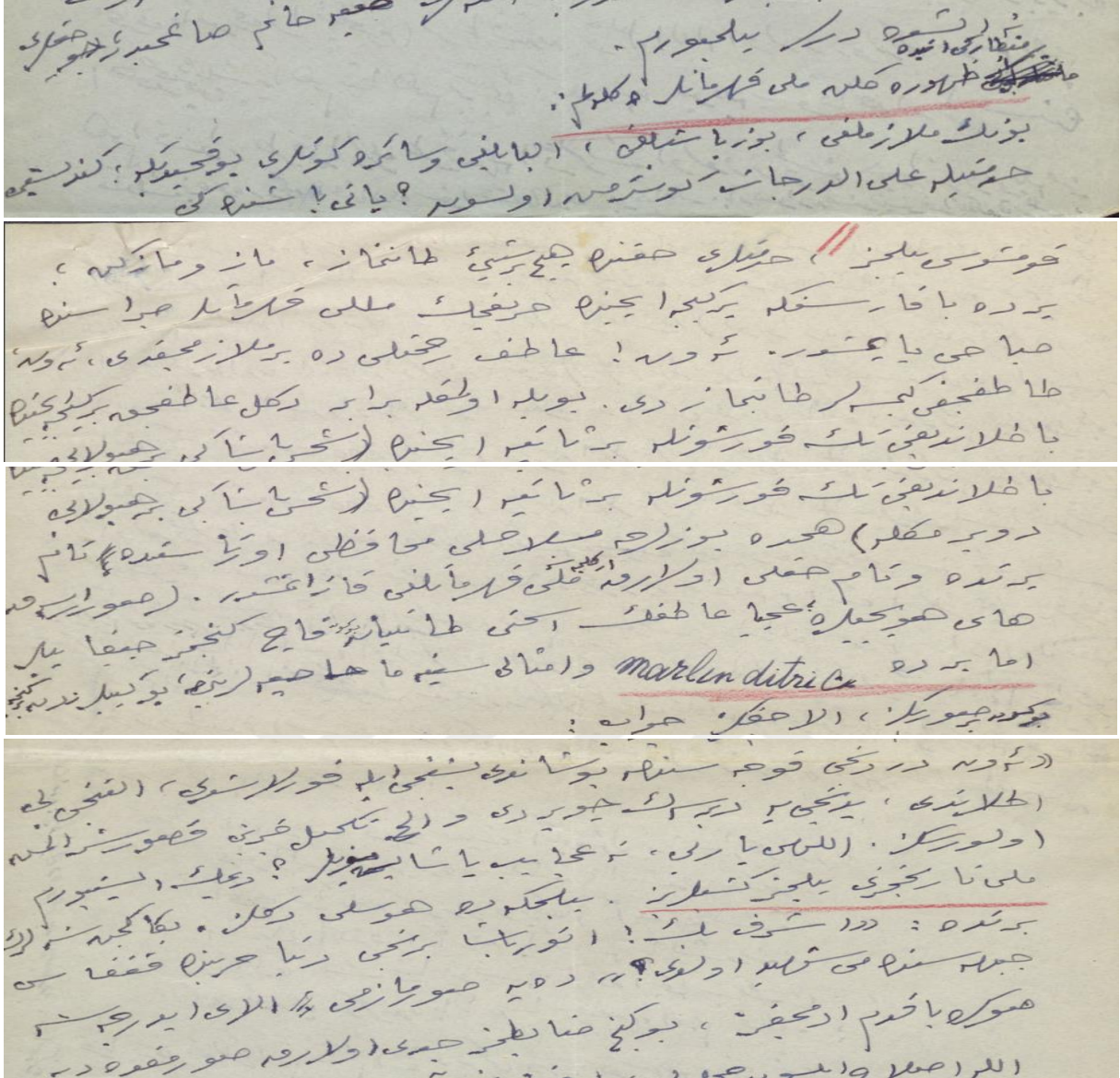
EK 65: Atıf Bey, Biga mebusluğu yaparken sağlık sorunlarını gerekçe göstererek emekliliğini istemiştir. Fakat Atıf Bey'in bu isteği emeklilik şartlarının henüz oluşmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Emeklilik isteği yerine getirilmese de onun askerliği döneminde ve Meşrutiyet'in ilanında yaptığı fedakârlıklar sebebiyle kayd-ı hayat şartıyla iki bin kuruş maaş bağlanmasına karar verilmiştir.

- ۱- دون مکتوباتی که به این شماره مکتوب شده است از کتبی است که در وقت این مکتوب شده است.
- ۲- قوتیه به بیاری است که در وقت این مکتوب شده است.
- ۳- اطباء بیاری که در وقت این مکتوب شده است.
- ۴- قوتیه به بیاری است که در وقت این مکتوب شده است.
- ۵- اطباء بیاری که در وقت این مکتوب شده است.
- ۶- قوتیه به بیاری است که در وقت این مکتوب شده است.
- ۷- اطباء بیاری که در وقت این مکتوب شده است.
- ۸- قوتیه به بیاری است که در وقت این مکتوب شده است.
- ۹- اطباء بیاری که در وقت این مکتوب شده است.
- ۱۰- قوتیه به بیاری است که در وقت این مکتوب شده است.

A	
D	1335/6-2
F	12

EK 68: Ankara hükümetine gönderilen bu raporun 9. Maddesinde Atif Bey'in Bekirağa Bölüğü'nde olduğu ve yakın bir zamanda kurtarılacağı bilgisi yer almaktadır.

EK 69: Kuşçubaşı Eşref Bey, 17 Eylül 1962 tarihinde arkadaşı Binbaşı Asaf Tugay'a göndermiş olduğu mektupta Atıf Bey'e yeteri kadar önem verilmemesini ve tanınmamasını eleştirmiştir.

“Mantar gibi âtide zuhura gelen millî kahramanlara gelelim:

Bunun mülâzımlığı, yüzbaşılığı, albaylığı vesâire günleri yokmuydu ki, kendisini hizmetiyle aled-derecât göstermiş olsun? Yanıbaşındaki komşusu bilmez, hizmetleri hakkında hiçbir şey tanıtmaz. yerde bakarsın ki bir gece içinde herifcik milli kahramanlar sırasında sabahı yapmıştır. Evet! Atıf rahmetli de bir mülâzımcıktı. Evet, Atıfçığı kimseler tanımazdı. Böyle olmakla beraber değil Atıfçı, bir gece içinde patlattığı tek kurşunla, bir saniye içinde (Şemsi Paşa gibi bir heyûlayı devirmekle) hem de yüzlerce silahlı muhafızı ortasında, tam yerinde ve tam haklı olarak, erkekçesine millî kahramanlığı kazanmıştır. Sorarsak hayhuyculara, acaba Atıf'ın ismini tanıyan bugün kaç gencimiz çıkabilir. Amma bir de Martin Dietrich ve emsali sinema haspalarını bu gibilerinden bir gence bugün bir sorunuz. Alacağınız cevap: “Evet dördüncü kocasından boşandı, beşinci ile forlaştı, altıncıyı atlattı, yedinciye dirsek çevirdi... Tekmil haberini kusursuz almış olursunuz.” (**Taha Toros Arşivi**, Dosya no: 251, Kuşçubaşı Eşref, 17.09.1962.

5. GAZETE HABERLERİ

EK 70: *Alemdar Gazetesi*'ndeki bu haberde, Yakup Cemil'in kardeşleri Kemalettin ve Seyit Mehmed beyler, ağabeylerinin öldürülmesini gündeme getirmişlerdir. Onlara göre o sıralarda Kızıltoprak'da ikâmet eden Atif Bey, eski Sadrazam Talat, eski Harbiye Nâzırı Enver paşalar, eski Maarif Nâzırı Dr. Nazım, Cerrahpaşa'da ikamet eden Filibeli Hilmi, Dr. Bahattin Şakir Bey, İTC Merkez-i Umûmîsi azalarından eski İaşe Nazırı Kara Kemal, Kanlıca'da ikamet eden Dr. Rüsuhi, veznedarlar Nihat ve Trabzonlu Rıza, murahhas Küçük Talat ve Ziya Gökalp beyler, Yakup Cemil'i kandırarak tutuklamışlardır. Sonrasında ise Yakup Cemil'in gayri kanuni olarak yargılanıp idam edildiğini iddia etmişlerdir. Kemalettin ve Seyit Mehmed kardeşler, Atif Bey ve sözü edilen diğer kişilerin mahkemece yargılanmalarını talep etmişlerdir. (*Alemdar Gazetesi*, 23 Şubat 1335 / 23 Şubat 1919, s. 1.)

EK 71: *Tasvir-i Efkâr Gazetesi*'ndeki bu haberde, 3 Nisan 1919 tarihinde akşam saat beş buçukta Halil Paşa, Atıf ve Cemil Oğuz beylerin, Erenköy'de saklanmış oldukları hanede iskambil oynamaktayken tevkif olundukları belirtilmiştir. Halil Paşa'nın yaveri Münir Bey'in polis memurlarına silah çekmek suretiyle muhalefet etse de tutuklanmadığı ifade edilmiştir.

Haberde, Mevkufların akşam geç saate kadar Kadıköy Merkezi'nde muhafaza edildiği yazılıdır. Ayrıca Halil Paşa hakkında Enver Paşa'nın amcası ve sabık VI. Ordu'nun Kumandanı olduğu malumatına yer verilmiştir. Atıf Bey için ise Kastamonu, Ankara ve Halep valiliklerinde bulunduğu yazılmıştır. Bu bilgi yanlıştır. Atıf Bey, vali Atıf Bey ile karıştırılmıştır. Haber, mevkufların önce polis müdüriyetine ardından da muhafızlığa götürülüp, Divan-ı Harb tahkikiyesine teslim edilecekleri malumatıyla sona ermiştir. (**Tasvir-i**

Efkâr, 4 Nisan 1335 / 20 Nisan 1919, s. 1.)

Harbiye Mektebinin 1320 mezunları

Kırkıncı yıldönüm- lerini Ankarada tes'id edecekler

Harbiye mektebinin 1320 senesi mezunları; 40 ıncı yıldönümlerini tesid için 19 nisan çarşamba günü saat 19 da Ankara Orduevinde toplanacaklardır. Adresleri bilinenlere davetiyeleri yollanmıştır. Adresleri öğrenilemediğinden davetiye alamıyanların da adreslerini ve bir fotoğraflarını Ankara garnizon komutanı General Hüseyin Hüsnü Kalkışa acele göndermeleri rica edilmekte.

1320 mezunları arasında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay, Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal, eski Vekil Naci Tınaz, Hava Müsteşarı Korgeneral Hayrullah Fişek, Orman Muhafaza komutanı General Rıza Ürcün, General Hüseyin Hüsnü Kalkış, General İbrahim Lûtfi, Askerî muharırlardan emekli General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Burhaneddin Denker, Çanakkale meb'usu Atif Kamçıl, Mahrukat Ofisi Umum müdürü emekli General Seyfeddin Akkoç da vardır.

EK 72: Aralarında Atif Bey'in de bulunduğu Harbiye Mektebi'nin 1320 senesi mezunlarının, mezuniyetlerinin 40. yılı vesilesiyle Ankara'da toplanacakları haberi. (*Cumhuriyet Gazetesi*, 13.04.1944, s. 1.)

Ö L Ü M

Eski Çanakkale milletvekillerinden, İstanbul Sular İdaresi meclisi idare azası

ATIF KAMÇIL

vefat etmiştir. Cenazesi 22-1-1947 bugünkü çarşamba günü Kadıköy Moda Ağabey sokak 23 No lu evden kaldırılarak Osmanağa camisinde öğle namazı kılındıktan sonra Karacaahmede defnedilecektir

EK 73: Atif Bey'in vefat ilanı. (Cumhuriyet Gazetesi, 22.01.1947, s. 4.)

Beton merdiven ile mezar inşa ettirilcek

1 — Ortaköy Sübyana Mezarlığında beton merdiven inşası ve bataka tamirinin 3371.54 lira keşfi çevresinde yaptırılması. İlk teminatı 252,87 liradır.

2 — Hürriyeti Ebediye Tepesinde Atif Kamçılar'a ait mezarın 2900.18 lira keşfi çevresinde inşası. İlk teminatı 217.51 liradır.

Keşif bedelleriyle ilk teminatları yukarıda yazılı işler 25 Ocak 954 Pazartesi günü saat 15 te Divanyolunda Belediye Merkez binasında müteakik Daimi Encümende ayrı ayrı ihale edilmek üzere temâden açık eksiltmeye konulmuştur. Şartnameleri ile fennî ehliyet kâğıtları Belediye Fen İşleri Müdürlüğünden alınacaktır. İsteklilerin ilk teminat makbuz veya mektubu, 953 yılı Ticaret Odası vesikası, fennî ehliyet kâğıdı ve nüfus hüviyet cüzdanları ile birlikte ihale günü saat 15 te Daimi Encümende bulunmaları lâzımdır. (İhaleyi müteakip ihale karar puğu işi alandan derhal tahsil edilecektir.) (544)

EK 74: Atif Kamçıl'ın mezarının Karacaahmet Mezarlığı'ndan, Abide-i Hürriyet Şehitliği'ne taşınmasını dair çıkarılan kanun sonrası mezar yapımına ilişkin maliyet bilgileri içeren haber. (Milliyet Gazetesi, 16.01.1954, s. 8.)

Hürriyet kahramanı Atıf Kamçıl

Ailesine maaş tahsisi için Meclise yapılan teklif

Ankara, 10 (Telefonla) — Seyhan milletvekili A. Remzi Yüreğir tarafından bugün Mecliste teklif edilen bir kanunla Meşrutiyet inkılâbı ve hürriyet kahramanlarından merhum Atıf Kamçılın eşi Bayan Atıfjet Kamçıla, şahsı-

Hürriyet kahramanı Atıf Kamçıl

— Baştarafı 1 inci sahifede —
na mahsus olmak üzere bütün hayatı boyunca devam etmek şartile hidematı vataniye tertibinden 250 lira aylık tahsis edilmesi istenmektedir.

Bilindiği gibi Atıf Kamçıl, 7 temmuz 1908 da Manastırda Meşrutiyet hareketini bastırmak için harekete geçmiş olan Metroviçe fırkası kumandanı Şemsi Paşayı iki kurşunla vurmuştur. Atıf Kamçılın, fedai olarak üzerine aldığı bu hizmet, Meşrutiyet inkılâbının hemen ilânını sağlamış, kendisi ondan sonra feragatkâr ve mütevazı bir hayat geçirerek geçen sene vefat etmiştir.

Teklif sahibi «merhum, biricik hayat arkadaşı Bayan Atıfjet Kamçıl, tek başına Türk milletine bir vedia olarak bırakıp gitmiştir. Bu hürriyet kahramanının şerefli yuvasını muhafaza eylemek bir vazife halini almıştır» demiştir.

EK 75: Atıf Kamçıl'ın Eşi Atıfjet Kamçıl'a maaş bağlanmasına dair haber. (Cumhuriyet Gazetesi, 11.12.1947, s. 3.)

BURHAN FELEK

Siyasî cinayetler serisinin akisleri

Yakın tarihimizdeki siyasî cinayetleri anlatan hatıralarımızı bu sütunlarda yazarken ister istemez bu facialara adı karışanların yakınları, çocukları ve torunları, bu yazılarımızdan edindikleri intiba veya buldukları fırsatı değerlendirerek mektuplar göndermektedirler.

Nitekim bunlardan birini geçenlerde bu sütunlarda neşrettik. Bugün de II. Meşrutiyet'in ilanı arifesinde, Manastır Postahanesi'nden çıkarken öldürülen Şemsi Paşa'nın katli hadisesinin merhum kahramanı Mülazım Atıf Bey'in damadı Em.Kd. Albay Gündüz Bora bizim yazılarımız hakkında değil de, ansiklopedide bu vakanın hikâyesinde merhum Atıf Bey hakkında kullanılmış bir tabirden duydukları üzüntü ve buna dayanarak vardıkları hüküm bize bildiriyorlar.

Mektubu aşağıya bazı noktalarını hafifleterek geçiriyorum. Böylece hem bir kelimenin lügat ve istilâ manaları arasındaki farkı izah etmek fırsatını hem de merhum Atıf Bey'in sonradan memlekette gördüğü saygıyı belirtmek imkânını bulacağım.

Bu, nesillere intikal edecek ciddi eseri hazırlayanlar (Belleten cilt XXIII - Sayı 90) daki tarihi bilgide mi okumadılar?

Sağlığında Hidemat-ı Vataniye aylığı bağlanmış olduğunuda mı bilmiyorlar?..

Malta sürgünleri arasında olup belâ büküldüğünü de mi bilmiyorlar?

Sayın Bedî Şehsuvaroğlu'nun 1959 İkinci Meşrutiyet ve Atıf Bey adlı (Türk Tarih Kurumu hâzmevinde basılmış) tarihi bilgi kitapçığını da mı okumadılar?

Sayın Üstadım,

Rahmetlinin vefatında bu mütevazî insanı ailece kendine yaraşır tevazu içinde Karacaahmet mezarlığına defnettik, bu ciddi eserde katil damgası ile millete teşhir edilen zat, T.C. Bakanlar Kurulu kararı ile Hürriyet kahramanı olarak bakiye-i izami bir merasimle alınıp Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ndeki şehitliğe defnedildi. Halen orada kendisini muazzep eden art düşüncelerden uzak milletin sinesinde huzur içinde yatmakta.

Saygıdeğer Üstadım, zatâlinize olan inancım kanuni yollara gitmeden Türk nesillerine yanlış bilgi veren ve ailemizi nesiller boyu şaibe altında tutacak bu kasıtlı bilginin aydınlığa kavuşturulmasında yardımcı olacak zamanı bulursanız bizi bu üzüntüden kurtarmış olacaksınız.

Bizler çok seneler huzursuz, azap çektik.

Sayın Üstadım, bunları zatâlinize yazmam şahsınıza olan sonsuz sevgimdir, yoksa bir sürü memleket derdi arasında sizleri rahatsız etmezdim.

Sayın Üstadım, içi içine sığmayan, memleket aşkı ile yanan haksızlıklara asla tahammül edemeyecek karaktere sahip olduğum için beni bağışlamanızı, derdimi, hamiyetli vicdanınızın sesine, doğruluktan asla ayrılmamış kaleminizden evvel beni bu hususta vereceğim kararda aydınlatmanızı, doğru yolu göstermenizi bilhassa bekler, zatâlinize dertsiz yaşantılar diler, en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

Gündüz Bora''

"Çok değerli Üstadım Burhan Felek Beyefendi,

Ben Hürriyet kahramanı rahmetli Atif Kamçıl'ın damadı Em.Kd.Alb. Gündüz Bora'yım.

Bir ansiklopedinin (ismini tasrih etmedik) 8'inci cilt 670'inci sayfa birinci sütunda yazılı olan tarihi kasden tahrif eden, nesillere yanlış bilgi veren, aileden yetişmiş ve nesiller boyu yetiştireklere katil sülâlesi damgası vuran sözde tarihi bilgi yazısını okuyalım:

"7 temmuzda Şemsi Paşa Manastır Telgraf Merkezi'nden çıkarken vuruldu. Paşanın kumanda ettiği kuvvetlerden bir subay olan katil, olay yerinden rahatça uzaklaştı..."

Bu yakıştırmayı, bugüne kadar sabır ve tahammülle tashih edilir diye bekledim, ne yazık ki boşuna beklemişim.

Sayın Üstadım, asıl beklememin nedeni: Rahmetlinin hayat boyu tevazu ve gösterişsiz yaşantısına gölge düşürecek (sansasyon yaratacak) hareketlerden kaçınmamızdı. Bizler de ona yaraşır karakterde aileyiz.

O ansiklopedinin ne A ne de K harfinde rahmetli hakkında bir satır dahi olmayışı, bilginin bende kasten verildiği fikrini perçinlemiştir.

Bu damgayı yakıştıranların bilgisizliklerini asla affetmiyorum.

Bir kere rahmetli, Şemsi Paşa'nın kuvvetlerine mensup subaylardan değildi.

Ansiklopediyi hazırlayanlar bugüne kadar neşredilmiş anılar, risaleler, kitapları, okumaları hayret doğrusu.

Sayın Bora,

Sizi tanımam, ama ismini zikretmediğim ansiklopediyi hazırlayan ve neşredenleri yakinen tanırım. Merhum Atif Bey'i de cumhuriyet meclislerinde mebusluk ettiği suralardan gıyaben tanırım.

Hemen ilâve edeyim, üzüntünüzün boş olduğunu, ailece rahatlamanızı dilerim.

İbaredeki "katil" kelimesi lûgat mânası öldüren yerine kullanılmıştır. Şu suralarda aynı kelimenin canı yerine kullanılmasından alınarak, üzülmeyin. Osmanlıca'da birini silahla öldürmeye katil etmek, bunu yapana kaatil ve ölene maktûl denirdi. Binaenaleyh insanlar niyetlerine göre kazara kaatil, kasten kaatil, taamüden kaatil ve hamiyeten kaatil olabilirler. Burada görüldüğü gibi kaatil kelimesinin canı manasına alınmadığı birçok haller vardır. Atif Bey merhum, bir vatanî vazife olarak Şemsi Paşa'yı öldürmüştür. Buna ne yapacağınız?

İmdi aynı kelimenin başka dillerde de kullanıldığı yerleri böyle bazı yanlış tefsirlere yol açabiliyor.

Bu bahsettiğiniz ansiklopediyi çıkaranların merhum Atif Bey hakkında hiçbir art düşünceleri ve öldürülen Şemsi Paşa hakkında da en ufak bir alâkaları ve sempatileri olmadığını, buna göre de kullandıkları kelimeyi sadece "öldüren" manasına bir Osmanlıca sözcük olarak kitaba geçirdiklerinden emin olduğum için, bundan size ve ailenize hiçbir şaibe gelmeyeceğini bu sütunlarda açıklamayı peyhülmuharririn sıfatıyla da uygun gördüm.

Müsterih olun Sayın Bora, Atif Bey'i hiç kimse sizin anladığınız manada katil olarak düşünmemiştir.

Saygılarımla.

EK 76: Burhan Felek'in "Geçmiş Zaman Olur ki" adlı köşesinde "Siyasî Cinayetler Serisinin Akisleri" başlıklı yazısında Atif Bey'in damadı Gündüz Bora'nın mektubunu yayınlamıştır. Gündüz Bora, mektupta; Atif Bey'in bir ansiklopedide "katil" olarak anılmasını eleştirmiş, Burhan Felek de cevap vermiştir. (Milliyet Gazetesi, 09.07.1978, s. 18.)